

Viveca Rabb

Genuskongruens på reträtt

Variation i nominalfrasen i Kvevlaxdialekten

Viveca Rabb

f. 1974 i Korsholm

FM 2000, FL 2002, Åbo Akademi, huvudämne svenska

Arbetat som språkgranskare

Doktorand i svenska 2000-2007

Assistent i svenska vid Åbo Akademi 2002-

Foto: Herrgårdsbacken i Kvevlax hösten 2004. Pertti Malinen,
Korsholms kommun

Bilden återgiven med upphovsrättsinnehavarens tillstånd

Pärm layout: Tove Ahlbäck

Åbo Akademis förlag

Biskopsgatan 13, FIN-20500 ÅBO, Finland

Tel. int. +358-2-215 3292

Fax int. +358-2-215 4490

E-post: forlaget@abo.fi

<http://www.abo.fi/stiftelsen/forlag/>

Distribution: **Oy Tibo-Trading Ab**

PB 33, FIN-21601 PARGAS, Finland

Tel. int. +358-2-454 9200

Fax int. +358-2-454 9220

E-post: tibo@tibo.net

<http://www.tibo.net>

GENUSKONGRUENS PÅ RETRÄTT

Genuskongruens på reträtt

Variation i nominalfrasen i Kvevlaxdialekten

Viveca Rabb

ÅBO 2007

ÅBO AKADEMIS FÖRLAG – ÅBO AKADEMI UNIVERSITY PRESS

CIP Cataloguing in Publication

Rabb, Viveca

Genuskongruens på reträtt : variation i
nominalfrasen i Kvevlaxdialekten / Viveca

Rabb. – Åbo : Åbo Akademis förlag, 2007.

Diss.: Åbo Akademi. – Summary.

ISBN 978-951-765-360-2

ISBN 978-951-765-360-2
ISBN 978-951-765-361-9 (digital)

Painosalama Oy

Åbo 2007

Innehållsförteckning

Tabeller och figurer	4
Förord	11
1 Inledning	13
2 Grammatiskt genus och genussystem	16
2.1 Vad är genus?	16
2.2 Forskning kring grammatiskt genus: tillbakablick	20
2.3 Genuskategoriernas motivering	22
2.3.1 Semantiska ledtrådar	23
2.3.2 Formella ledtrådar	26
2.3.3 Lexikaliskt lagrat genus	27
2.3.4 Många olika ledtrådar	28
2.4 Genuskongruens på reträtt	31
2.4.1 Hur ändras genusbalansen?	31
2.4.2 Varför sker förändringen?	36
2.5 Genussystemet i Kvevlaxdialekten	43
2.5.1 Identifiering av genuskongruensen	44
2.5.2 Ledtrådar till genus: utgångspunkter	48
2.6 Avhandlingens preciserade syfte och analysmetod	54
3 Materialet för undersökningen	61
3.1 Kvevlax som språkmiljö	61
3.2 Informanterna	65
3.3 Materialinsamlingen: val av undersökta substantiv	78
3.4 Materialinsamlingen: metod	90
4 Genuskongruensen i materialet	95
4.1 Traditionellt feminina substantiv	97
4.2 Traditionellt maskulina substantiv	103
4.3 Några individorienterade synpunkter	108
4.4 Sammanfattning	111

5 Deklinationerna och deras samband med genus 113

5.1 Slutartikeln <i>-en</i>	115
5.2 Slutartikeln <i>-in</i>	121
5.3 Genusneutral slutartikel. Lexikaliskt genus?	127
5.4 Slutartikeln <i>-on</i>	128
5.5 Slutartikeln <i>-an</i>	132
5.6 Slutartikeln <i>-e/-i</i>	135
5.7 Byte av slutartikel och demonstrativt pronomen: ordningsföljd	136
5.8 Sammanfattning	138

6 Semantiska generaliseringar 140

6.1 Starka feminina substantiv: abstraktionsgrad och frekvens	141
6.1.1 Bestämd slutartikel	142
6.1.2 Demonstrativt pronomen	143
6.1.3 Övriga undersökta pronomen	145
6.2 Substantiv med suffixet <i>-o</i> : abstraktionsgrad och frekvens	148
6.2.1 Demonstrativt pronomen	149
6.2.2 Övriga undersökta pronomen	150
6.3 Substantiv med suffixen <i>-ingg, -heit, -els</i>	151
6.3.1 Bestämd slutartikel	153
6.3.2 Demonstrativt pronomen	155
6.3.3 Övriga undersökta pronomen	158
6.3.4 Abstraktionsgrad	163
6.3.5 Sammanfattning	165
6.4 Dikotomin animatum – inanimatum	165
6.5 Träd: ett semantiskt fält	167
6.6 Fler semantiska fält?	171
6.7 Sammanfattning	172

7 Mer om genusens produktivitet 174

7.1 Nya ord med otraditionell böjning	175
7.2 Ord med geografisk genusvacklan	182
7.3 Mer om neutral kongruens	188
7.4 Sammanfattning	190

8 Slutdiskussion.....	191
8.1 Genusbalansen i materialet	191
8.2 Genussystemet som dialektutjämningsfenomen	193
8.3 Sambandet mellan deklination och genus	205
8.4 Semantiska generaliseringar	215
8.5 Lexikaliskt lagrat genus	217
8.6 Slutord	220
Summary	221
Bilagor	227
Källförteckning	240

Tabellförteckning

Tabell 1. Social struktur i Kvevlax byavis år 1999, i procent	63
Tabell 2. Invånare i Kvevlax byavis åren 1973 och 1999	64
Tabell 3. Procent svenskspråkiga i Kvevlax åren 1976 och 1999	64
Tabell 4. Informanternas uppdelning på byar och åldersgrupper	66
Tabell 5. Informanternas könsfördelning	69
Tabell 6. Informanternas mobilitet i vardagen	75
Tabell 7. Informanternas utbildningsstruktur	77
Tabell 8. Pronomenen <i>den där</i> , <i>min</i> , <i>er</i> , <i>en sån där</i> och <i>någon</i> i traditionell Kvevlaxdialekt i maskulin respektive feminin variant	96
Tabell 9. Användningen av feminin kongruens för traditionellt feminina substantiv enligt informanternas ålder	97
Tabell 10. Användningen av feminin kongruens för traditionellt feminina substantiv enligt informanternas hemby	98
Tabell 11. Användningen av feminin kongruens för traditionellt feminina substantiv enligt informanternas kön	99
Tabell 12. Användningen av feminin kongruens av pronomenen <i>den där</i> , <i>er</i> , <i>en sån där</i> och <i>någon</i> för traditionellt feminina substantiv enligt informanternas kön och ålder	100
Tabell 13. Användningen av feminin kongruens av pronomenet <i>miin</i> för traditionellt feminina substantiv enligt informanternas kön och ålder	100
Tabell 14. Användningen av feminin kongruens för traditionellt feminina substantiv enligt informanternas utbildningsnivå	101
Tabell 15. Användningen av feminin kongruens för traditionellt feminina substantiv enligt informanternas mobilitet i vardagen	102

Tabell 16. Användningen av maskulin kongruens för traditionellt maskulina substantiv enligt informanternas ålder	104
Tabell 17. Användningen av maskulin kongruens för traditionellt maskulina substantiv enligt informanternas hemby	104
Tabell 18. Användningen av maskulin kongruens för traditionellt maskulina substantiv enligt informanternas kön	105
Tabell 19. Användningen av maskulin kongruens av pronomenen <i>den där</i> , <i>er</i> , <i>en sån där</i> och <i>någon</i> för traditionellt maskulina substantiv enligt informanternas kön och ålder	106
Tabell 20. Användningen av maskulin kongruens av pronomenet <i>menn</i> för traditionellt maskulina substantiv enligt informanternas kön och ålder ...	106
Tabell 21. Användningen av feminin kongruens för traditionellt maskulina substantiv enligt informanternas utbildningsnivå	107
Tabell 22. Användningen av maskulin kongruens för traditionellt maskulina substantiv enligt informanternas mobilitet i vardagen	107
Tabell 23. Användning av olika strategier i valet mellan traditionellt maskulin och feminin form av fem pronomina bestämmingar	110
Tabell 24. De genusdifferentierande deklinationerna 1, 2, 4 och 5 i KVD, byarna Kvevlax och Koskö (KK)	113
Tabell 25. De genusneutrala deklinationerna 1/4 och 2/5 i KVD, byarna Vassor och Västerhankmo (VV)	114
Tabell 26. De genusdifferentierande deklinationerna 3 och 6 i KVD	114
Tabell 27. Den genusdifferentierande deklination 7 i KVD	115
Tabell 28. Användning av bestämd slutartikel <i>-en</i> på 36 traditionellt feminina substantiv enligt informanternas hemby och ålder	116
Tabell 29. Användningen av <i>honde</i> för substantiven med slutartikeln <i>-en</i> (och för alla traditionellt feminina substantiv)	118
Tabell 30. Användningen av <i>miin</i> för substantiven med slutartikeln <i>-en</i> (och för alla traditionellt feminina substantiv)	119

Tabell 31. Användningen av <i>eron</i> för substantiven med slutartikeln <i>-en</i> (och för alla traditionellt feminina substantiv)	119
Tabell 32. Användningen av <i>in tolonde</i> för substantiven med slutartikeln <i>-en</i> (och för alla traditionellt feminina substantiv)	120
Tabell 33. Användningen av <i>naon</i> för substantiven med slutartikeln <i>-en</i> (och för alla traditionellt feminina substantiv)	120
Tabell 34. Användning av bestämd slutartikel <i>-in</i> på 12 traditionellt maskulina substantiv enligt informanternas hemby och ålder	121
Tabell 35. Användning av bestämd slutartikel <i>-in</i> på 12 traditionellt maskulina substantiv (samt 36 traditionellt feminina substantiv) i VV enligt informanternas hemby och ålder	122
Tabell 36. Användning av <i>honde</i> för traditionellt starka feminina substantiv med <i>-in</i> (och <i>-en</i> i parenteserna) som bestämda slutartiklar	125
Tabell 37. Användning av <i>hande</i> för traditionellt starka maskulina substantiv med <i>-in</i> som bestämd slutartikel	125
Tabell 38. Användning av bestämd slutartikel <i>-on</i> på 12 traditionellt feminina substantiv enligt informanternas hemby och ålder	129
Tabell 39. Användningen av <i>honde</i> för traditionellt feminina substantiv med slutartikeln <i>-on</i> (och <i>-en</i> i parenteserna)	130
Tabell 40. Användning av bestämd slutartikel <i>-an</i> på 12 traditionellt maskulina substantiv enligt informanternas hemby och ålder	133
Tabell 41. Användning av <i>hande</i> för traditionellt maskulina substantiv med slutartikeln <i>-an</i> (och <i>-in</i> i parenteserna)	134
Tabell 42. Genus för de traditionellt starka feminina substantiven enligt böjningssätt hos informanterna i KK	137
Tabell 43. Användning av slutartikeln <i>-en</i> i KK på 36 feminina substantiv indelade i grupperna <i>konkreta I</i> , <i>konkreta II</i> samt <i>abstrakta</i> ord, enligt informanternas hemby och ålder	142

Tabell 44. Användningen av <i>honde</i> för 36 feminina substantiv indelade i grupperna <i>konkreta I</i> , <i>konkreta II</i> samt <i>abstrakta ord</i> , enligt informanternas hemby och ålder	143
Tabell 45. Användningen av <i>miin</i> för 36 feminina substantiv indelade i grupperna <i>konkreta I</i> , <i>konkreta II</i> samt <i>abstrakta ord</i> , enligt informanternas hemby och ålder	145
Tabell 46. Användningen av <i>eron</i> för 36 feminina substantiv indelade i grupperna <i>konkreta I</i> , <i>konkreta II</i> samt <i>abstrakta ord</i> , enligt informanternas hemby och ålder	146
Tabell 47. Användningen av <i>in tolonde</i> för 36 feminina substantiv indelade i grupperna <i>konkreta I</i> , <i>konkreta II</i> samt <i>abstrakta ord</i> , enligt informanternas hemby och ålder	146
Tabell 48. Användningen av <i>naon</i> för 36 feminina substantiv indelade i grupperna <i>konkreta I</i> , <i>konkreta II</i> samt <i>abstrakta ord</i> , enligt informanternas hemby och ålder	146
Tabell 49. Användningen av <i>honde</i> för 12 feminina substantiv med slutartikeln <i>-on</i> indelade i grupperna <i>konkreta I</i> , <i>konkreta II</i> samt <i>abstrakta ord</i> , enligt informanternas hemby och ålder	149
Tabell 50. Användningen av <i>miin</i> för 12 feminina substantiv med slutartikeln <i>-on</i> indelade i grupperna <i>konkreta I</i> , <i>konkreta II</i> samt <i>abstrakta ord</i> , enligt informanternas hemby och ålder	150
Tabell 51. Användningen av <i>eron</i> för 12 feminina substantiv med slutartikeln <i>-on</i> indelade i grupperna <i>konkreta I</i> , <i>konkreta II</i> samt <i>abstrakta ord</i> , enligt informanternas hemby och ålder	150
Tabell 52. Användningen av <i>in tolonde</i> för 12 feminina substantiv med slutartikeln <i>-on</i> indelade i grupperna <i>konkreta I</i> , <i>konkreta II</i> samt <i>abstrakta ord</i> , enligt informanternas hemby och ålder	151
Tabell 53. Användningen av <i>naon</i> för 12 feminina substantiv med slutartikeln <i>-on</i> indelade i grupperna <i>konkreta I</i> , <i>konkreta II</i> samt <i>abstrakta ord</i> , enligt informanternas hemby och ålder	151
Tabell 54. Böjning med <i>-en</i> av 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet <i>-ingg</i> i KK enligt informanternas hemby och ålder	153

Tabell 55. Böjning med <i>-en</i> av 10 traditionellt starka femininer med suffixet <i>-heit</i> i KK enligt informanternas hemby och ålder	154
Tabell 56. Böjning med <i>-en</i> av 10 traditionellt starka femininer med suffixet <i>-els</i> i KK enligt informanternas hemby och ålder	155
Tabell 57. Användning av <i>honde</i> för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet <i>-ingg</i> , enligt informanternas hemby och ålder	155
Tabell 58. Användning av <i>honde</i> för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet <i>-heit</i> , enligt informanternas hemby och ålder	156
Tabell 59. Användning av <i>honde</i> för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet <i>-els</i> , enligt informanternas hemby och ålder	157
Tabell 60. Användning av <i>miin</i> för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet <i>-ingg</i> , enligt informanternas hemby och ålder	158
Tabell 61. Användning av <i>miin</i> för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet <i>-heit</i> , enligt informanternas hemby och ålder	158
Tabell 62. Användning av <i>miin</i> för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet <i>-els</i> , enligt informanternas hemby och ålder	158
Tabell 63. Användning av <i>eron</i> för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet <i>-ingg</i> , enligt informanternas hemby och ålder	159
Tabell 64. Användning av <i>eron</i> för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet <i>-heit</i> , enligt informanternas hemby och ålder	159
Tabell 65. Användning av <i>eron</i> för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet <i>-els</i> , enligt informanternas hemby och ålder	160
Tabell 66. Användning av <i>in tolonde</i> för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet <i>-ingg</i> , enligt informanternas hemby och ålder	160
Tabell 67. Användning av <i>in tolonde</i> för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet <i>-heit</i> , enligt informanternas hemby och ålder	161
Tabell 68. Användning av <i>in tolonde</i> för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet <i>-els</i> , enligt informanternas hemby och ålder	161

Tabell 69. Användning av <i>naon</i> för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet <i>-ingg</i> , enligt informanternas hemby och ålder	162
Tabell 70. Användning av <i>naon</i> för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet <i>-heit</i> , enligt informanternas hemby och ålder	162
Tabell 71. Användning av <i>naon</i> för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet <i>-els</i> , enligt informanternas hemby och ålder	162
Tabell 72. Användningen av <i>honde</i> för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet <i>-ingg</i> , indelade i grupperna <i>konkreta I</i> samt <i>abstrakta ord</i> , enligt informanternas hemby och ålder	163
Tabell 73. Användningen av <i>honde</i> för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet <i>-heit</i> , indelade i grupperna <i>konkreta I</i> samt <i>abstrakta ord</i> , enligt informanternas hemby och ålder	164
Tabell 74. Användningen av <i>honde</i> för 10 traditionellt starka femininer med suffixet <i>-els</i> , indelade i grupperna <i>konkreta I</i> samt <i>abstrakta ord</i> , enligt informanternas hemby och ålder	165
Tabell 75. Användning av slutartikeln <i>-en</i> i KK på 10 träd enligt informanternas hemby och ålder	167
Tabell 76. Användning av <i>honde</i> för 10 träd, traditionellt feminina substantiv, enligt informanternas hemby och ålder	168
Tabell 77. Användning av <i>miin</i> för 10 träd, traditionellt feminina substantiv, enligt informanternas hemby och ålder	169
Tabell 78. Användning av <i>eron</i> för 10 träd, traditionellt feminina substantiv, enligt informanternas hemby och ålder	170
Tabell 79. Användning av <i>in tolonde</i> för 10 träd, traditionellt feminina substantiv, enligt informanternas hemby och ålder	170
Tabell 80. Användning av <i>naon</i> för 10 träd, traditionellt feminina substantiv, enligt informanternas hemby och ålder	170
Tabell 81. Användning av <i>honde</i> för 48 traditionellt feminina substantiv, rangordnade enligt indexet	172

Tabell 82. Användningen av demonstrativa pronomen för 10 relativt nya substantiv	176
Tabell 83. Användningen av demonstrativa pronomen för 10 relativt nya substantiv enligt informanternas ålder	179
Tabell 84. Användningen av demonstrativt pronomen för 10 relativt nya substantiv enligt informanternas hemby	180
Tabell 85. Användningen av demonstrativa pronomen för 6 substantiv med geografisk genusvacklan, enligt informanternas hemby	183
Tabell 86. Användningen av demonstrativa pronomen för 6 substantiv med geografisk genusvacklan enligt informanternas ålder	186
Tabell 87. Användningen av neutral kongruens för delvis neutrala substantiv enligt genusvacklans riktning, (belägg med <i>hede/hande</i> eller <i>hede/honde</i> i parenteserna)	189

Kartor

Karta 1. Svenskösterbottniska socknar	52
Karta 2. Korsholms kommuns norra del	62

Förord

Jag är glad att här få presentera en aspekt av Kvevlaxdialekten i Österbotten, Finland. Jag är själv hemma från Kvevlaxtrakten och är infödd talare av Kosködialekten, en variant av Kvevlaxdialekten. Jag vill här särskilt tacka lektor Barbro Wiik, som år 1998 föreslog grammatiskt genus i Kvevlax som ett lämpligt ämne för min magisteravhandling. Texten har ända sedan dess i sina olika former varit en del av mitt liv, och det är både med lättnad och med en viss saknad som jag nu sätter punkt.

Under min tid som doktorand har jag fått ekonomiskt understöd från följande generösa bidragsgivare: Anne-Marie Cronströms Minnesfond, Waldemar von Frenckells stiftelse, Ingrid, Margit och Henrik Höijers donationsfond II inom Svenska litteratursällskapet i Finland, forskarskolan Langnet, Rektor Jorma Mattinen, Språkvetenskapliga nämnden inom Svenska litteratursällskapet i Finland, Stiftelsens för Åbo Akademi forskningsinstitut samt Svensk-Österbottniska Samfundet. Dessutom har jag sedan år 2002 innehaft assistenttjänsten i svenska vid Åbo Akademi. Jag är mycket tacksam för det ekonomiska stöd som under årens lopp har kommit mig till del och som möjliggjort mitt arbete och resulterat i denna avhandling.

Även enskilda personer har betytt mycket under arbetets gång. Jag vill tacka min handledare professor Erik Andersson för stimulerande diskussioner om grammatiskt genus. Lektor Saara Haapamäki tackar jag varmt för hennes värdefulla synpunkter på mitt manuskript. Professor Jan-Ola Östman vill jag tacka för att han gav mig en knuff vid rätt tidpunkt och satte igång den sista intensiva skrivprocessen. Jag riktar även mitt djupt kända tack till professorn i statistik Leif Nordberg för hans synpunkter gällande min användning av statistisk testning. Professor Marianne Nordman och professor Christer Laurén tackar jag för att de gav mig respons på min text och intresserade sig för mitt arbete när jag bodde i Koskö och kollegerna i Åbo kändes mycket långt borta. Sune Jungar, professor emeritus i nordisk historia, vill jag tacka för att han i tiderna lärde mig vad vetenskap är.

Dessutom vill jag rikta ett stort tack mina två förhandsgranskare professor Lars-Gunnar Andersson och professor Hans-Olav Enger för deras insiktsfulla och givande kommentarer till det färdiga manuskriptet. Jag är även mycket

Förord

tacksam mot alla mina informanter som givit av sin tid och vars kunskaper och åsikter om sitt modersmål utgör grundvalarna för mitt arbete.

Jag vill även här komma ihåg alla mina nuvarande och forna kolleger vid svenska språket, Åbo Akademi. Tack för alla seminarier och postseminarier och för det stöd jag fått och för allt det roliga vi har haft tillsammans! Få kan ha sådana kolleger som jag.

Till sist vill jag tacka min familj och mina vänner som hjälpt mig att få distans till skrivandet och som funnits till för mig såväl i medgång som i motgång under hela processen. Min mormor Hellen Burmans minne tillägnar jag min avhandling.

Åbo och Koskö i mars 2007

Viveca Rabb

1 Inledning

I äldre tid har substantiven i det svenska språket allmänt varit indelade i tre genus: maskulinum, femininum och neutrum, återspeglade i böjning och kongruens. T.ex. *stenen* har man då allmänt refererat till som *han*, medan *sängen* omtalades som *hon* och *trädet* som *det*. De tre genuskategorierna har emellertid i de flesta regionala och sociala varieteterna av svenskt talspråk smält samman till två för inanimata substantiv, på så sätt att de traditionellt maskulina och feminina substantiven tillsammans bildar gruppen utrum (*den*), medan neutrerna fortfarande är neutrer (*det*). *Hon* och *han* kvarstår visserligen, men används numera främst semantiskt. Det tredelade genussystemet eller rester av det används ännu i många dialekter, men befinner sig i förändring, något som Ahlbäck kommenterade redan 1946 för Svenskfinlands del.

Mitt intresse för genus i svenska dialekter väcktes ca 1990, när jag märkte att det fanns många vardagliga ord vars genus i dialekten jag var mycket osäker på. Samtidigt förekom också i de äldre generationernas språk flera olika former av många pronomen, utan att jag för den skull kunde se något mönster i användningen av dessa. Mina senare iakttagelser av hembygdens språk samt mina akademiska studier i svenska har dock visat att alla de ord jag gick och funderade på var traditionella feminina substantiv, och att alla de former av pronomen som jag själv inte använde (med undantag för *menn* 'min') skulle kopplas ihop med just femininerna. Man kan räkna med att gränsen mellan maskulint och feminint genus i svenskan har varit i stort sett lika klar eller oklar som den nutida gränsen mellan utrala och neutrala ord i standardsvenskan. Så tycks emellertid inte vara fallet i dagens Kvevlax.

Huvudsyftet för min avhandling är att undersöka vilka faktorer som bevarar traditionellt genus och vilka faktorer som fungerar som impuls till genusbyte i ett genussystem i förändring. Materialet kommer från Kvevlaxdialekten och speglar informanternas *självupplevda* genusbruk. Kvevlax är en jordbruksbygd som på grund av närheten till Vasa har upplevt en kraftig inflyttning sedan 1970-talet, speciellt till kyrkbyn. Detta kan tillsammans med faktorer som den ändrade näringsstrukturen och den utvidgade utbildningen ha inverkat på språkbruket i bygden. Faktum är i alla fall att bland annat genussystemet i Kvevlaxdialekten går mot förenkling och närmande till standardsvenskan.

Under de senaste 15 åren har den internationella forskningen om grammatiskt genus varit relativt livlig, och bland annat frågan om hur grammatiskt genus motiveras har diskuterats med utgångspunkt i olika språk. Hur sker alltså genustilldelningen? Forskarna tycks numera vara överens om att motiveringarna kan vara komplexa, att många faktorer kan samverka (t.ex. Enger 2002, Doleschal 2004).

En annan typ av forskning om grammatiskt genus har gjorts som en del av undersökningarna av dialekt- och språkkontakt. Vilka resultat kan man få när det traditionella germanska genussystemet förändras? Enligt den tidigare forskningen kring genus i svenskt dialektalt talspråk (t.ex. Ahlbäck 1946, Margareta Thelander 1975, Sandström 1997a) är det det feminina genuset som tappar substantiv som ett tecken på att systemet håller på att förändras, medan det maskulina genuset i större utsträckning hålls konstant och produktivt. Bilden av genusförändringarna i svenskan är dock fortfarande oklar, särskilt eftersom Davidson (1990) konstaterade att det feminina genuset i den skrivna svenskan var mer resistent mot övergång till maskulint genus än tvärtom, detta alltså i kontrast till resultaten från undersökningarna av talat språk.

Mitt bidrag till forskningen om grammatiskt genus är att jag kombinerar de två intresseområdena jag beskrivit ovan. I en dialekt/ett språk med ett instabilt genussystem har man ypperliga möjligheter att undersöka förändringen medan den pågår. Och genom att förankra undersökningen i hypoteser om genustilldelning kan jag svara på frågor om motiveringar för grammatiskt genus i ett föränderligt system. Inom det svenska språkområdet har någon sådan undersökning tidigare inte gjorts.

Samtidigt är avhandlingen dialektologisk till sin karaktär. Dialektologin som forskningsgren befinner sig i ett brytningsskede, och i denna avhandling kan man skönja den pågående förändringen och elasticiteten inom det dialektologiska fältet på flera sätt. Det är fråga om ett ganska traditionellt dialektologiskt insamlat material som analyseras på ett sätt som har tydliga drag av sociolingvistiska metoder, främst det s.k. *variationsparadigmet*. Denna typ av dialektologi kan kallas *sociodialektologi* (t.ex. Gunnarsdotter Grönberg 2004). Dessutom finns drag från forskningen i folklingvistik, dialektutjämning och språkkontakt.

Man kan sammanfattningsvis säga att avhandlingen kombinerar grammatiska och sociodialektologiska perspektiv.

Vid exemplifiering i avhandlingen återger jag dialekten i kursiv. Mitt notationssystem påminner om den grova ljudbeteckning som delvis används i *Ordbok över Finlands svenska folkmål* (FO, se inledningen), med undantag för beteckningen av vokallängd. Långa vokaler betecknas sålunda i FO med kolon medan jag har valt dubbelskrivning (liksom Wiik 2002 och 1986 också gjort, t.ex. *kraan* 'kran'). Även långa konsonanter betecknar jag genom

dubbelskrivning. Hårt *g* har jag märkt ut genom ett extra *g*, t.ex. i suffixet *-ingg* ('-ing').

Avhandlingen är upplagd så att kapitel 2 innehåller teoretiska och metodiska resonemang. Kapitel 3 behandlar materialet för undersökningen. I kapitel 4 koncentrerar jag mig på en helhetsbild av genuskongruensen i materialet i ljuset av några sociolingvistiska variabler. Kapitel 5 har ett tvåfaldigt syfte. Å ena sidan undersöker jag balansen mellan deklination och genus i mitt material, och å andra sidan balansen mellan morfologiska och lexikaliska ledtrådar till genus. Kapitel 6 ägnas åt semantiska ledtrådar och dessas roll för genustilldelningen. I kapitel 7 diskuterar jag genus för några nya ord och går särskilt in på neutral kongruens. Slutdiskussionen sker i kapitel 8.

2 Grammatiskt genus och genussystem

I detta kapitel beskriver jag vad grammatiskt genus är. Jag tar upp genuskategoriernas motivering och olika slag av genussystem, och går särskilt nära in på förhållandet mellan genus och deklination. Eftersom avhandlingen i huvudsak handlar om förlust av genusdistinktioner fokuserar jag denna aspekt i ett avsnitt för sig. Jag diskuterar även genussystemet i Kvevlaxdialekten preliminärt och i ljuset av den ovannämnda forskningen. Kapitlet mynnar ut i en formulering av avhandlingens syfte och uppläggning.

2.1 Vad är genus?

En ofta använd definition på grammatiskt genus är Hocketts (1960 (1958):231) "Genders are classes of nouns reflected in the behavior of associated words" (se t.ex. Corbett 1991:1, Unterbeck 2000:xv). Genus för ett substantiv kan således fastställas genom iakttagelse av kongruensböjning hos tillhörande led. Vad betyder detta rent konkret? För det första, vad betyder *kongruens*?

Kongruens definieras så här av Steele (1978:610): "The term agreement commonly refers to some systematic covariance between a semantic or formal property of one element and a formal property of another." I fråga om genus avses sålunda med det första elementet substantivet och med det andra elementet dess bestämning(ar) eller eventuella andra led som styrs av substantivet. SAG (Svenska Akademiens Grammatik) (1999 del 1:190) är i stort sett inne på samma linje. Där är kongruens en "grammatiskt reglerad överensstämmelse mellan två eller flera ord med avseende på en viss egenskap. Kongruensen är grammatisk eller semantisk." (För andra definitioner av kongruens, se t.ex. Lehmann 1982.)

Fyra grammatiska kategorier som ofta syns genom kongruens är species, numerus, kasus och genus. I exempel 1 nedan kongruerar finskans *suuri* ('stor') i både numerus och kasus med huvudordet *talo* ('hus'). I exempel 2 kongruerar svenskans *stor* med species hos nominalfrasen som det manifesteras i artikeln.

Ex. 1	<i>suure-0-ssa talo-ssa</i>	<i>suur-i-ssa talo-i-ssa</i>
	stor-SG-INESSIV hus-SG-INESSIV	stor-PL-INESSIV hus-PL-INESSIV

'i det stora huset'
Ex. 2 *ett stort hus*

'i de stora husen'
det stora huset

Jag tar nu upp species, numerus och genus närmare, och utgår i beskrivningen från standardsvenskans system. *Kasus* deltar (till skillnad från i finskan ovan) inte i den moderna standardsvenskans kongruens. Det finns två varianter: grundkasus och genitiv (med suffixet *-s*) men inga substantivklasser eftersom alla substantiv bildar genitiv på samma sätt.

Species har i svenskan två varianter: obestämd form (utan bestämd slutartikel¹, t.ex. *hund, hundar*) och bestämd form (med bestämd slutartikel, t.ex. *hunden, hundarna*). Här finns två huvudsakliga substantivklasser, d.v.s. fler än en möjlig bestämd slutartikel. Kongruensen ser sålunda i bestämd form ut t.ex. som följer (för utförlig redogörelse, se SAG 1999 del 2 Subst. § 66):

boll-en   *stup-et*
bollarna-na   *stuparna-en*

Specieskongruensen syns utom på substantivet även också på pronomen- och adjektivattribut (*en boll – den boll-en, en stor boll – den stor-a boll-en*), d.v.s. i hela nominalfrasen.

Även *numerus* har två varianter: singularis (utan suffix, t.ex. *hund*) och pluralis (ofta med suffix, t.ex. *hund-ar*). Man brukar räkna med åtminstone sju olika deklinationer, d.v.s. sju olika huvudsakliga sätt att bilda pluralis (se vidare SAG 1999 del 2 Subst. § 43–56). Numeruskongruensen syns förutom på substantivet och inom nominalfrasen även på predikativ och anaforiska pronomen, d.v.s. både inom och utanför nominalfrasen. Se exempel nedan:

min boll – min-a boll-ar   pronominell kongruens inom NP
en röd boll – röd-a boll-ar   adjektivisk kongruens inom NP
bollen är min – bollarna är min-a predikativ kongruens inom satsen
Var är bollen? Den är... –
Var är bollarna? De är...   anaforiska pron., kongruens inom texten

Genus då slutligen. För det första finns det, åtminstone i den nutida svenskan, två slags genus: grammatiskt (lexikaliskt) genus och referentiellt (semantiskt) genus. Grammatiskt genus har i sin tur två varianter: utrum och neutrum, som bestämmer vilken bestämd slutartikel som väljs i singularis. Referentiellt genus har fyra varianter, nämligen maskulinum, femininum, utrum och neutrum. Genuskongruensen syns liksom numeruskongruensen såväl inom som utanför nominalfrasen enligt nedanstående exempel:

¹ I SAG används konsekvent benämningen *bestämthetsuffix*, medan jag använder *bestämd slutartikel*.

<i>bollen – brädet</i>	kongruens inom substantivet
<i>Den här bollen – det här brädet</i>	pronominell kongruens inom NP
Bollen är vit. – Brädet är vitt.	predikativ kongruens inom satsen
<i>Var är bollen? Den är... –</i>	
<i>Var är brädet? Det är...</i>	pronominell kongruens inom texten

Valet mellan grammatiskt och referentiellt genus diskuteras av t.ex. E. Andersson och Dahl. Grammatiskt genus innebär för Dahl (2000a:106) och Andersson (personlig kommunikation) det genus som bygger på inherenta (inneboende) egenskaper hos substantivet, och som i sin tur kan vara arbiträrt och höra till de uppgifter som finns i lexikonet hos varje enskilt substantiv, eller också vara motiverat. Referentiellt genus å andra sidan menar de beror på nominalfrasens referent vid ett visst tillfälle (E. Andersson 2000, Dahl 2000a). T.ex. ryskans *vrač* ('läkare') har enligt formella regler maskulint genus. När en kvinnlig läkare avses och substantivet används med feminin kongruens handlar det om referentiellt genus enligt Dahl (2000a:108). Det referentiella genuset är således i de allra flesta fallen semantiskt motiverat.² Alltså:

<i>barnet – det</i>	grammatiskt genus
<i>barnet – han/hon</i>	referentiellt genus

Species, numerus och genus syns således genom kongruens. Hur skiljer man då genus från de andra två? Såväl species som numerus öppnar för möjligheten att ha substantivklasser, men det är inte obligatoriskt eftersom det i princip är möjligt att bilda bestämd form respektive pluralis för alla substantiv på samma sätt. Genussystemet bygger däremot på att det finns substantivklasser i någon form. Genus är alltså en inherent egenskap hos substantivet. Vad betyder det? E. Andersson (1993:30) förklarar det så att man inte kan byta genus (t.ex. bestämd slutartikel) på ett visst substantiv för att få fram en ny betydelse. Däremot kan man ju t.ex. för numerus byta mellan singularis och pluralis (formen utan suffix och med suffix) och få olika betydelser. (*Hund* och *hundar* betyder olika saker.) Numerus är således inte någon inherent egenskap hos substantivet såsom genus. Man kan också uttrycka det så att det i fråga om numerus och species inte är substantivet i sig som styr kongruensen eftersom samma substantiv kan användas på ett annat sätt. I stället är species och numerus kategorier hos hela nominalfrasen.

Traditionen inom svensk grammatik är att när man talar om deklinationer, menar man ofta numerusdeklinationerna, alltså pluralisböjningen (se t.ex. SAG 1999 del 1:161, E. Andersson 1993:29, men för en annan definition se t.ex.

² Det finns undantag i form av vissa lexikaliseringar, som t.ex. när man metaforiskt omnämner en båt som *hon*.

Thorell 1987 (1973):6). Speciesdeklinationer (skillnaden mellan t.ex. *stolen* och *taket*) ses som lika med grammatiskt genus eftersom de i svenskan ser ut på samma sätt. Förutom SAG, Andersson och Dahl ovan, har sålunda tidigare inflytelserika grammatiker som t.ex. Thorell (1987 (1973):22) den åsikten (se dock Beckman 1955:23 f.). I andra språk menar man däremot ofta med deklinationer hela böjningsparadigmet, d.v.s. substantivböjningen i såväl singularis som pluralis (se t.ex. Corbett 1991, Doleschal 2004). Detta betyder att man inte diskuterar singularis och pluralis för substantiven under olika rubriker (species respektive numerus), och det kommer jag inte heller att göra i denna avhandling. Med *deklinations* menar jag sålunda hela böjningsparadigmet såvida jag inte specificerar begreppet närmare och uttryckligen skriver speciesdeklinations eller numerusdeklinations.

Genuskongruens kan förekomma hos många olika satsdelar och därmed också ordklasser i världens språk. Mycket vanlig är den (se t.ex. Corbett 1991:106–113) hos 1) adjektiv (se exempelsamling nedan) och 2) particip samt 3) demonstrativa pronomen. Artiklar (4–5) kongruerar ofta med genus och likaså såväl 6) possessiva som 7) relativa pronomen och 8) räkneord. Med 9) verben förhåller det sig så att de språk där verben kongruerar med subjektets eller objektets genus också har genuskongruens hos adjektiven. Att verb har genuskongruens är faktiskt rätt vanligt, men alltså inte riktigt lika vanligt som adjektivisk genuskongruens. Det finns slutligen exempel på språk där 10) adverb och 11) adpositioner (prepositioner och postpositioner) kongruerar enligt genus, men det är inte något vanligt fenomen.

Exempel på genuskongruens i olika ordklasser:

- 1) adjektiv   *en stor boll – ett stort hus*
- 2) particip   *en bortsprungnen hund – ett bortsprungnet får*
- 3) demonstrativa pronomen   *denna boll – detta hus*
- 4) artiklar, definitiva   *den kvällen – det året*
- 5) artiklar, indefinita   *en hylla – ett skåp*
- 6) possessiva pronomen   *min hund – mitt hus*
- 7) relativa pronomen   (exempel från tyska)
           die Tür, die geöffnet wurde, 'dörren som öppnades'
           das Buch, das ich bekommen habe, 'boken som jag fick'
- 8) räkneord   (exempel från bantuspråket chichewa, Corbett 1991:107)
           mapiri a-wiri
           berg KLASS 6-två = 'två berg'
           zipewa zi-wiri
           hattar KLASS 8-två = 'två hattar'
- 9) verb   (exempel från ryska, Corbett 1991:110)
           žurnal ležal-Ø na stole 'tidningen låg-MASK på bordet'

kniga ležal-a na stole 'boken låg-FEM på bordet'

10) adverb (exempel från det kaukasiska språket lak, Corbett 1991:113)

k'i-j-a ars ša-w-a Ø-usar,

två-GENUS 1 son hemma-GENUS 1 GENUS 1-vara

'Två söner är hemma.'

11) postpositioner (exempel från det kaukasiska språket abkhaz, Corbett 1991:113)

Áxra y □ -z □

Axra 3 pers sg.mänsklig.man-till = 'till Axra' (mansnamn)

2.2 Forskning kring grammatiskt genus: tillbakablick

Grammatiskt genus finns inte i alla språk i världen men är ändå vanligt i Europa (i de indoeuropeiska språken), i norra Kaukasus, södra Indien, Afrika, Nya Guinea och Australien. I Amerika däremot är genusspråken sparsamt företrädda. De indoeuropeiska språken är enligt Corbett (1991:308 f.) jämförelsevis väl kartlagda gällande genus och genussystem, till stor del beroende på att de första forskarna som intresserade sig för genus hade just ett sådant språk som modersmål. Anteckningar om genus finns sålunda bevarade ända från det antika Greklands tid.

Det finns olika uppfattningar om vad genus är och vilka grammatiska fenomen som skall förknippas med detta begrepp. Vilket genusbegrepp man använder har också stor betydelse för hur man analyserar grammatiskt genus i ett språk. Den internationella forskningen om grammatiskt genus har historiskt sett varierat på en skala mellan två extrema synsätt. Rent konkret kan man exemplifiera polerna på skalan med substantivet *sten*, som har haft maskulint genus i svenskan och som fortfarande bevarar detta genus i många dialekter. Enligt det första synsättet förklarar man genus genom primitiv animation av livlösa ting, medan stenens maskulina kongruens enligt det andra, formella, synsättet har inomspråkliga orsaker.

Den första och också tidigare synen är *naturbesjälningsteorin*, som innebar att man såg genus som ett semantiskt fenomen hos substantiven som kommer till synes genom kongruensböjning hos andra ord. Genussystemet uppstod enligt denna teori genom att talarnas fantasi tillskrev substantiven (även inanimata sådana) maskulina, feminina eller neutrala egenskaper. En känd företrädare för denna syn under dess storhetstid på 1800-talet var t.ex. Grimm (1890 (1831):342 f.).

Brugmann opponerade sig år 1889 mot naturbesjälningsteorin och hävdade i stället att genus är ett formellt grammatiskt fenomen, som inte har något som helst betydelseinnehåll (1889:102). Brugmann hävdade att feminint genus i

indoeuropeiska språk hade uppkommit genom att ändelsen *-a* i orden *mama* (moder) och *gena* (kvinna) började uppfattas som en feminin ändelse så att även andra ord med samma ändelse slutligen började behandlas som femininer. Detta är alltså en analogiförklaring och innebär mer teoretiskt att en stor formell klass får en semantisk delklass som prototypisk företrädare, och att denna bestämmer genus för hela klassen (jfr genusextension enligt Trosterud 2001:36). Enligt detta andra synsätt grundar sig genus sålunda på kongruerande former av ord som konstrueras tillsammans med substantiv och med vars hjälp man kan dela in substantiven i grupper eller klasser (från två till drygt tio beroende på språk). Brugmann fick senare många efterträdare, och en mer formell syn på genus är också den vanligaste inom nutida internationell forskning om grammatiskt genus.

Genus är enligt det formella synsättet en relativt stabil egenskap hos substantiven, vilket enligt Källström (1993:62, 66) betyder att varje substantiv normalt bara har ett enda genus och att detta genus vanligen inte påverkas av t.ex. talarens attityder eller av att nominalfrasen där substantivet ingår används i en överförd betydelse. Genusvacklan och genusbyte är dock så pass vanliga fenomen att man i någon mån kan ifrågasätta opåverkbarheten och konstansen i grammatiskt genus. Påverkan sker bevisligen hela tiden, eftersom ord kan byta genus. Under vilka betingelser påverkan ger upphov till genusvacklan är däremot svårare att förklara. I viss mån kommer jag in på denna fråga i kapitlen 4–7 där jag redovisar min egen undersökning.

Samband mellan semantik och grammatiskt genus enligt det formella synsättet förnekas dock inte inom modern forskning om grammatiskt genus (se t.ex. Enger 2001:165). Tvärtom betonar många forskare att genus motiveras såväl semantiskt som formellt i olika varianter beroende på språk (se vidare nedan avsnitt 2.3). Forskningen om genus i germanska språk har dock i hög grad (särskilt för standardspråkens del) varit fokuserad på formella aspekter (t.ex. Källström 1995, 1996; E. Andersson 2000, Dahl 2000b, Fraurud 2000), medan de semantiska aspekterna inte har blivit föremål för någon grundlig undersökning (se dock t.ex. Davidson 1990, Dahl 2000a, Steinmetz 2001, Trosterud 2001). Även beträffande synen på standardsvenskans genus har utvecklingen gått från ett isärhållande av semantiska och formella faktorer (t.ex. Telemann 1987:107 f.) till ett synsätt som explicit betonar kontaktytorna mellan dem (t.ex. Källström 1996:153 f., E. Andersson 2000:557). Det kan således vara mycket svårt att skilja mellan semantiska och rent grammatiska orsaker till genus.

Under 1800-talet och kring sekelskiftet 1900 diskuterade forskarna främst genusdistinktionernas uppkomst inom de indoeuropeiska språken efter ovan antydda linjer (se t.ex. Fodor 1959 för utförligare översikt). Sedan dess har intresseområdet emellertid vidgats, vad avser såväl frågeställningarna (moderna

genussystem) som antalet undersökta språk (språk som inte hör till den indoeuropeiska språkfamiljen).

Ett flertal forskare har diskuterat vilken *funktion* grammatiskt genus som kategori kan tänkas ha. Ett antal förslag har lagts fram, diskuterade t.ex. i Källström 1993, Levin 2001 och Corbett 2006. Det vanligaste poängterar hur genuskongruensen gör syftningar klarare och hur ordföljden i satsen kan bli friare (t.ex. Fodor 1959:206, Davidson 1990:24, Corbett 2006:275). Kongruensböjning i kasus, omskrivning o.s.v. tjänar emellertid samma ändamål, och grammatiskt genus är därför inte någon nödvändighet. Andra förslag är att genuskongruens erbjuder redundans som underlättar för lyssnaren genom att samma information upprepas flera gånger (Karlsson 1976:165, Corbett 2006:274). T.ex. Trudgill (2002:82 ff.) hävdar emellertid att grammatiskt genus i språk med bara två eller tre genus i det stora hela saknar sådan för språkanvändaren positiv funktion som skulle uppväga den större komplexitet i språket som genusedistinktionerna och kongruensen ger. Den aktuella debatten gäller emellertid också aspekter som olika slags genussystem och deras utveckling, genustilldelning, genusedledtrådarnas förhållande till varandra och sambandet mellan genus och deklination (se t.ex. Unterbeck & Rissanen 2000). Forskningen om genus i t.ex. afrikanska, kaukasiska, australiska och indianska språk har då givit nya perspektiv och ny kunskap.

2.3 Genuskategoriernas motivering

Hur vet en infödd talare vilket genus ett visst substantiv har? Vissa grammatiker anser att grammatiskt genus för åtminstone större delen av alla substantiv är arbiträrt och lexikaliskt lagrat (t.ex. Teleman 1987), och denna syn på genus var ännu under 1980-talet allmän i grammatiska verk. T.ex. Teleman (1987:107 ff.) skriver först att grammatiskt genus i de flesta fall inte har några kopplingar till substantivets betydelse. Sedan tillägger han att genus är inherent och syns i valet av bestämd slutartikel. Sålunda finns det varken några semantiska eller formella ledtrådar och slutledningen blir att genus följaktligen är lexikaliskt lagrat, trots att han inte säger det explicit.

Andra forskare anser att infödda talare har olika omedvetna och/eller medvetna knep för att komma ihåg genus för ett visst substantiv och dessutom lista ut genus för nya substantiv som kommer in i språket. Corbett (1991:7, 92) som utgår från forskningsresultat från över 200 språk, tillbakavisar tanken om arbiträrt, lexikaliskt lagrat genus genom tre argument: För det första skulle infödda talare använda fel genus betydligt oftare än nu är fallet om färdigheten endast vore inlärd minneskunskap. För det andra får också nya ord i språket ett genus, vilket betyder att det finns en mekanism som inte bara bevarar

existerande genus, utan också skapar nytt. Till sist har det visat sig i olika undersökningar hur infödda talare oberoende av varandra kan vara eniga om genus för helt fiktiva ord.

Corbetts argument är inte alla vattentäta. Infödda talare förmår bevisligen hålla en hel del lexikaliserad kunskap i minnet (som t.ex. att inte svänga om fonem inne i ordet) utan att göra många fel. Dessutom finns det ingen orsak till varför inte genus även som lexikaliserad egenskap skulle bestämmas också för nya ord. Nya substantiv måste kunna kombineras med andra ord till satser lika väl som gamla, vilket blir svårt om de saknar genus i ett språk som kräver genuskongruens. Det sista argumentet däremot är värt att beakta, att talare oberoende av varandra kan vara överens om genus utan att kunna stödja sig på kutymen. Därmed bör möjligheten undersökas att infödda talare åtminstone delvis utgår från medvetna eller omedvetna generaliseringar ("ledtrådar") vid genustilldelningen. De generaliseringar som diskuterats bygger på två slag av information om substantivet: *betydelse* (semantiska ledtrådar) och *form*. Formen kan i sin tur innebära antingen ordets ljudstruktur (fonologiska ledtrådar) eller ordets morfemstruktur med deklination (morfologiska ledtrådar). För åskådlighetens skull alltså:

Möjliga motiveringar till grammatiskt genus:

1) betydelse

2) form

∧

2a) ljudstruktur 2b) morfemstruktur

2.3.1 Semantiska ledtrådar

Vad innebär då semantiska generaliseringar för grammatiskt genus? Det betyder att man i strikt semantiska system med säkerhet kan avgöra ett substantivs genus redan när man känner till dess betydelse, och på samma sätt kan man säga något om betydelsen hos ett okänt substantiv vars genus man råkar veta. De semantiska kriterier som kan komma i fråga är enligt Corbett (1991:31) till exempel *man/kvinna*, *animatum/inanimatum*, *människa/icke-människa*, *stor/liten*, eller kategorier (semantiska fält) som *djur*, *insekt*, *ätbar* eller *dylikt*. Det finns också ett genus, en restgrupp, för allt som inte kan definieras med positiva kriterier utan som i stället måste beskrivas i termer som *inte* ett djur, *inte* en insekt, *inte* ätbart o.s.v. Corbett talar här om "semantisk rest".

I vissa semantiska genussystem kan man hitta undantag, så att en del ord som borde höra till restgruppen hör till andra genus. Exempelvis skriver Corbett

(1991:13 f.) att man i det afrikanska språket zande har ett genus för icke-mänskliga, animata varelser och ett genus för de resterande (inanimata) substantiven. Vissa ordgrupper ur det sistnämnda genuset hör emellertid till genus animatum, såsom himlakroppar, metaller, ätbara växter och vissa andra (speciellt runda) föremål. Många av dessa undantag får (s. 32, 34) en logisk förklaring om man är hemmastadd i kulturen ifråga med dess seder, mytologi o.s.v. I andra fall har denna förklarande kunskap gått förlorad också för de infödda talarna själva, vilket då innebär att systemet har blivit en aning mindre semantiskt och genomskinligt.

Att semantiska aspekter är relevanta även i sådana system där de inte är lika dominerande som i exemplen ovan tycks stå klart för många forskare. Vilka semantiska kategorier som är mest grundläggande och vilken status de har finns det emellertid ingen konsensus om. I *Svenska Akademiens språklära* skriver Hultman (2003:48) att grammatiskt genus i svenskan inte har något att göra med substantivets betydelse, förutom vid regeln att substantiv som betecknar människor eller djur oftast har uttralt genus. Standardsvenskan saknar sålunda nästan helt semantiska fält med betydelse för genus inom den stora gruppen inanimata substantiv enligt denna förenklade beskrivning. T.ex. Källström (1996:154) tar emellertid upp 21 möjliga semantiska fält i svenskans genustilldelning (varav 13 st. med främst uttralt genus och 8 st. med neutralt genus) men menar att de snarast fungerar som förstärkande bekräftelse av genus för den infödda talaren medan de formella ledtrådarna ändå betyder mest för genustilldelningen.

I stark kontrast mot Hultman och Källström står Weber. Hon har (2000:500 ff.) en funktionell syn på genus och motsätter sig tanken på ”rent grammatiska orsaker” till genus. Hon betonar i stället starkt de semantiska aspekterna och anser att grammatiskt genus till sin grundläggande funktion skiljer mellan *artnamn* och *ämnesnamn*, *konkret* och *abstrakt*. Hon menar att i tvågenussystem står feminint genus ofta för det abstrakta och kollektiva, medan maskulint genus står för det konkreta och odelbara. Den grundläggande funktionen kvarstår även i tregenussystem, menar hon. Funktionsuppdelningen kan enligt Weber emellertid fördunklas på lång sikt när gamla suffix bryts ner i ett visst språk, och i stället blir skillnaden animatum – inanimatum då småningom viktigare.

I Huldén 1973: svenska, Källström 1996: svenska, E. Andersson 2000: svenska, K. M. Pedersen 1999: danska, Conzett 2004: skandinaviska språk, Wagner 2004: engelska, Spenter 1971: frisiska, Steinmetz & Rice 1989: holländska, Audring 2006: holländska samt Jacobs 1990: jiddisch diskuteras olika varianter av semantiska och semantiserade genussystem i totalt sex germanska språk. De genusindelade kategorier som i olika tappning förekommer hos dessa forskare är verkligen desamma som de ovan nämnda,

nämligen *animatum–inanimatum*, *konkret–abstrakt* och *artnamn–ämnesnamn*³, men dock inte alltid med samma resultat som hos Weber. Hos Spenter (1971:36) är det t.ex. de konkreta artnamnen som har feminint genus, medan de flesta ämnesnamn och abstrakta substantiv har neutralt respektive maskulint genus. De semantiska ledtrådarna i den frisiska dialekten på ön Schiermonnikoog är som de presenteras av Spenter dock inte heller hundraprocentigt entydiga, och det är möjligt att genuskategorierna i denna dialekt åtminstone delvis även kan motiveras formellt, trots att Spenter själv inte undersöker denna möjlighet. Audring (2006) diskuterar dikotomin artnamn–ämnesnamn och menar att nyckelordet här är referentens *individualitetsgrad*. Högt individualiserade referenter som människor och högre djur kan sålunda få maskulina respektive feminina anaforiska pronomen. Lägre djur samt avgränsade föremål får gärna maskulint genus, medan ämnesnamn och abstrakta begrepp gärna får neutralt genus.

Till skillnad från Weber betonar dock de flesta forskare att genusystemet i ett språk kan basera sig på olika *kombinationer* av betydelse och form, med tyngdpunkten olika placerad beroende på språk. Det finns sålunda språk med övervägande semantiskt styrda genusystem (såsom zande i exemplet ovan), men det finns andra som dessutom behöver fonologiska eller morfologiska ledtrådar, alternativt båda sorterna.

De semantiska generaliseringarna är föga undersökta såväl i standardsvenskan som i de svenska dialekterna. I flera grammatiska översikter kan man t.ex. se listor över möjliga semantiska fält med betydelse för grammatiskt genus i svenskan (se t.ex. Hazelius 1863, Tegnér [1892] 1925:80 ff.; Thorell [1973] 1987, Källström 1996: 154). Ingen har dock mig veterligen undersökt vilken förankring de listade semantiska fälten kan ha vid genustilldelningen hos infödda talare. Trosterud (2001:37 ff.) har för norskans del på ett fruktbart sätt postulerat semantiska fält med betydelse för genus utifrån genus angivet i *Nynorskordboka*, och även denna typ av undersökning saknas för svenskans del.

---

³ Spenter (1971:30) använder här benämningen *finit–infini*t och i kategorin *infini*t inbegriper han utom traditionella ämnesnamn även substantiv som *folk* ('folk'). Inte heller Källström (1993: 228 f.) eller Widmark (1992:18 f.) tar upp artnamn och ämnesnamn i sin analys av svenskans genuskongruens, men dock fenomen som kommer mycket nära Spenters kontinuum *finit–infini*t. De diskuterar sålunda skillnaden mellan t.ex. *sillen är god* och *sill är gott* som en skillnad mellan *avgränsad* och *oavgränsad* betydelse.

2.3.2 Formella ledtrådar

I många språk finns det stora grupper av substantiv vilkas genus (åtminstone hittills) inte har kunnat förklaras med semantiska generaliseringar och där man i stället har tagit formella generaliseringar till hjälp. Många indoeuropeiska språk till exempel har tre genus, maskulinum, femininum och neutrum, men det är inte alls så att alla substantiv där som inte refererar till manliga eller kvinnliga varelser, i stället är neutrer. Inte heller har man med hjälp av semantiska fält kunnat förklara genus för alla substantiv. De morfologiska och fonologiska generaliseringarna i ett så kallat blandsystem ger enligt Corbett (1991:33 f.) genus åt de substantiv som befinner sig i den semantiska restgruppen, vilket just innebär att de inte refererar till manliga eller kvinnliga varelser.

Skillnaden mellan fonologiska och morfologiska generaliseringar kan uttryckas så att de fonologiska generaliseringarna har att göra med substantivets ljudstruktur (fonologi), vanligen i grundformen. Exempel på en hypotetisk genusregel av den fonologiska typen kunde således vara ”substantiv som slutar på *-a* i grundformen är feminina”. De morfologiska generaliseringarna däremot berör substantivets morfemstruktur med deklination och böjning, vilket innebär att man tar ställning till fler än en form av substantivet. En hypotetisk morfologisk regel skulle således kunna lyda ”substantiv som böjs enligt deklination I är feminina”. Med deklination menar jag i denna avhandling hela böjningsparadigmet för ett substantiv, d.v.s. såväl speciesdeklination som numerusdeklination enligt terminologin i traditionell svensk grammatik (t.ex. Thorell 1987 (1973):6).

Det finns således ett samband mellan grammatiskt genus och deklination i vissa genusspråk. De närmare detaljerna i detta samband är emellertid inte lika klara. Viktigast för min avhandling är frågan om hur genustilldelningen sker och mer konkret vilken väg påverkan går i fall av förändringar i genussystemet. Här menar jag huruvida förändrad substantivböjning i andra hand ger upphov till genusbyte (som syns i kongruens utanför substantivet) eller om snarare genusbytet sker först och sedan i andra hand ger upphov till förändrad substantivböjning. Var det t.ex. efter att böjningen *skåp-skåpet* ändrats till *skåp-skåpen* i singularis som genus ändrades från neutrum till maskulinum i många österbottniska (och övriga svenska) dialekter (se t.ex. B. Åkerblom 1940: 82 och SAOB S 5704), eller tvärtom?

Jag utgår sammanfattningsvis ifrån tanken att det kan finnas morfologiska generaliseringar som grund för genustilldelningen i mitt material, och därmed även ett samband mellan genus och deklination. Jag utesluter inte heller på förhand att påverkan mellan genus och deklination kan förekomma i båda riktningarna i ett visst språk. Jag kommer att undersöka hur starkt sambandet är, samt vilken väg påverkan går när systemet förändras. Är det förändringar i substantivböjningen som leder till genusbyte eller tvärtom, genusbytet som

leder till byte av substantivböjning? Eller går påverkan båda vägarna? Som resultat av analysen i kapitel 5 om sambandet mellan genus och deklination, kommer jag att bestämma vilken hypotes som bäst passar in på mitt material.

2.3.3 Lexikaliskt lagrat genus

Det finns sammanfattningsvis mycket som tyder på att genuskategorierna motiveras på ett komplext sätt med flera, ibland överlappande, ledtrådar. Såväl semantiska som formella generaliseringar finns väl belagda inom den tidigare forskningen, trots att det sätt på vilket de samverkar inte är helt utrett. Intresset för grammatiskt genus har växt sedan Corbett 1991 påpekade generaliseringarnas roll vid genustilldelningen. Corbett fokuserar emellertid på nyupptäckta generaliseringar till den grad att lexikaliskt genus får en mycket liten plats i systemet. Det är dock onödigt att på förhand kasta ut barnet med badvattnet. Jag vill i min avhandling till skillnad från Corbett 1991 inte på förhand utesluta att även lexikaliskt genus kan ha en roll vid genustilldelningen, trots att jag samtidigt även beredvilligt accepterar att genus kan vara semantiskt och/eller formellt motiverat. Inom morfologin generellt finns det också forskare som stöder en sådan tolkning. T.ex. Derwing (1990:251 f.) menar att grammatiska regler och lexikaliskt lagrad information inte alls behöver utesluta varandra utan att de tvärtom stöder varandra.

Termerna lexikalisering och lexikaliskt genus kan dock stå för olika saker hos olika forskare. Alla använder inte termen på samma sätt som t.ex. Corbett 1991 ovan, d.v.s. som det genus som är lagrat i lexikonet för varje enskilt substantiv. Enligt svensk grammatisk tradition betyder dock grammatiskt och lexikaliskt genus samma sak, då som motvikt till referentiellt genus. Dahl (2000a:106) beskriver dock hur grammatiskt/lexikaliskt genus antingen kan vara arbiträrt och lexikaliskt lagrat i Corbetts mening, eller också formellt eller semantiskt motiverat.

Eftersom min avhandling emellertid inte alls handlar om referentiellt genus har jag inget behov av termen lexikaliskt genus i denna vidare betydelse. Här använder jag i stället enbart termen *grammatiskt genus*. I min avhandling kommer jag sålunda att använda *lexikaliskt genus* enligt Dahls andra och snävare huvudalternativ: arbiträrt genus som är lexikaliskt lagrat.

2.3.4 Många olika ledtrådar

Ibland överlappar de morfologiska/fonologiska och de semantiska ledtrådarna varandra. De kan peka mot samma genus, men också ge sinsemellan motstridiga uppgifter. Hur genustilldelningen då sker är forskarna inte överens om, utan det finns tre olika huvudlinjer i debatten. Frågan är långt ifrån sekundär för min avhandling eftersom principerna för genustilldelningen antas vara desamma i ett visst språk även då ledtrådarna inte är överlappande, så att tillvägagångssättet i fall av flera motstridiga ledtrådar antas belysa de principer som allmänt gäller. Vissa forskare anser sålunda att en viss ledtråd har företräde (t.ex. Corbett 1991: ryska). Andra hävdar att ett visst genus har företräde (t.ex. Steinmetz 2001: germanska språk och Trosterud 2001: norska), medan det enligt den tredje falangen är antalet ledtrådar ("associationer") för eller emot ett visst genus som avgör (t.ex. Doleschal 2000: ryska). Kortfattat alltså:

Förslag till principer för genustilldelning:

- A) Ledtrådar av en viss typ har företräde.
- B) Ett visst genus har företräde.
- C) Antalet associationer till ett visst genus avgör.

Enligt Corbett (hypotes A) är det (1991:37 f.) normalt de semantiska ledtrådarna som vinner i en konflikt mellan olika ledtrådar, åtminstone vid animata substantiv vid valet av anaforiskt pronomen. Det här innebär i praktiken t.ex. att *barnet* gärna får *han* eller *hon* som anaforiskt pronomen snarare än *det* (som borde användas enligt den morfologiska, formella ledtråden som säger att substantiv som böjs enligt den deklination till vilken *barn* hör, har neutralt genus). Dessutom säger Corbetts s.k. *kongruenshierarki* att i en konflikt mellan semantiska och formella/syntaktiska ledtrådar de semantiska ledtrådarna vinner med en viss sannolikhet beroende på det kongruerande ledets art (Corbett 1991:226; 2006:206 ff.), nämligen:

attribut < predikat < relativt pronomen < personligt pronomen

Corbett anser att semantiska ledtrådar mycket ofta vinner över de formella/syntaktiska i personliga pronomen med anaforisk användning (som i fallet *barnet – han*), medan den andra ändpunkten utgörs av attribut där de formella ledtrådarna brukar ha övertaget (som i *ett litet barn*). Hierarkin kan ses som en glidande skala där de semantiska ledtrådarna har större genomslagskraft ju längre till höger man kommer medan de formella/syntaktiska ledtrådarna i motsvarande grad tappar mark. De semantiska ledtrådarna har alltså företräde hos Corbett och alla genussystem har enligt honom (s. 34, 63) en semantisk kärna, också i ett synkront perspektiv. Dahl (2000a) undersöker den semantiska kärnan närmare och menar att den är uppbyggd kring balansen mellan animatum

och inanimatum, medan Trosterud (2001: 35 f.) anser att den utgår från biologiskt kön med semantiska fält som metaforiskt (t.ex. via företeelsernas *form*) anknyter till detta.

Steinmetz (t.ex. 2001:222) och Trosterud (2001:33 ff.) anser att genusen i ett system är hierarkiskt ordnade (hypotes B), och att hierarkierna är språkspecifika. Genushierarkin i den nutida tyskan är sålunda enligt Steinmetz *maskulinum–femininum–neutrum*, medan den i isländskan (och historiskt sett i alla germanska språk) är *neutrum–maskulinum–femininum*. Genushierarkin i svenskan är *utrum–neutrum*, medan den i norskan enligt Trosterud liksom i tyskan är *maskulinum–femininum–neutrum*. Systemet fungerar så att varje genusledtråd ger en ”poäng” och att det genus som fått ihop flest poäng avgår med segern vid ett visst substantiv. Om två genus får lika många poäng vinner det genus som är högre i rang (vilket betyder att det är mera omarkerat). Det här innebär i praktiken t.ex. att tyskans *Gemeinde* ('kommun', 'församling') får feminint genus trots att en ledtråd pekar även mot neutrum, eftersom femininum finns högre upp i genushierarkin för tyskan än neutrum (exempel från Steinmetz 2001:210).

Gemeinde -e -> femininum

ge- -> neutrum

resultat: femininum

De substantiv vars genus inte kan avgöras med positiva kriterier, och alltså inte har några ledtrådar knutna till sig, får det genus som är högst i rangordningen. Det här betyder enligt Steinmetz och Trosterud att många substantiv i ett visst språk inte behöver några genusledtrådar. Trosterud menar t.ex. att substantiven i norskan har maskulint genus såvida inget tyder på något annat. Genusledtrådarna för norskan gäller sålunda då enbart feminint och neutralt genus.

Doleschal (2000:135, 142), som liksom Corbett grundar sin åsikt på en analys av ryskans genussystem, står för en ståndpunkt nära besläktad med B. Hon menar, liksom Steinmetz och Trosterud men med en något annorlunda tyngdpunkt (hypotes C), att många associationer hos talaren (”ledtrådar”) samverkar när ett visst substantiv får sitt genus och att det är antalet associationer som avgör genustillhörigheten. Om det finns lika många associationer mot två genus vinner emellertid det genus som har flest associationer till det som hon kallar *den prototypiska kärnan*, d.v.s. de egenskaper som allra främst förknippas med ett visst genus. Till exempel får ryskans *lampa* ('lampa') enligt Doleschal (2000:142) sitt feminina genus på följande vis:

sak -> mask

sak -> fem

sak -> neutr

-a -> mask

-a -> fem

dekl II -> mask

dekl II -> fem

Det finns således en (1) association till neutralt genus i exemplet, och vardera tre (som dessutom här råkar vara samma) till maskulint och feminint genus. I exemplet vinner feminint genus därför att slutljudande *-a* och medlemskap i deklination II främst associeras med feminint genus, trots att det även finns substantiv med maskulint genus som har dessa kännetecken. Doleschal betonar till skillnad från Corbett att ledtrådarna inte är hierarkiskt ordnade så att t.ex. semantiska associationer skulle ha någon högre status än de andra. Antalet överlappande associationer påverkar också genusets motståndskraft mot genusvacklan enligt Doleschal. Ju fler associationer som samverkar och pekar mot samma genus i en viss ordgrupp, desto mindre genusvariation och genusbyte förekommer.

I alla tre hypoteserna räknar man sålunda med hierarkier i någon form som princip för genustilldelningen. Hypotes A rangordnar grammatiska kategorier, B genus och C antalet associationer. Hypoteserna B och C har den fördelen gentemot hypotes A att de enligt beskrivningen ovan avgör regelkonflikter även inom samma grammatiska kategori (t.ex. med två fonologiska ledtrådar inblandade), en möjlighet som hypotes A lämnar helt obeaktad. Hypotes C ser jag som mera lovande än A även på så sätt att Doleschal utgår från att genusledtrådarna kan tillämpas samtidigt, medan Corbett anser att de tillämpas i en viss ordning (de semantiska ledtrådarna först och därefter de morfologiska och fonologiska ledtrådarna i den mån de behövs).

Hypotes A:s särprägel ligger i att den fokuserar på de semantiska ledtrådarnas dominans varigenom genustilldelningen förklaras i fall som de animata substantiv där semantiken kommer i konflikt med genustilldelningen på formella grunder, t.ex. i fråga om *barn*. Dahl (2000a:110 f.) argumenterar för att konflikten inte egentligen gäller formella mot semantiska ledtrådar, utan *lexikaliskt* mot *referentiellt* genus. Han menar att lexikaliskt genus (begreppet använt i Dahls vidare betydelse, se diskussionen ovan i detta avsnitt) är starkast då huvudordets roll i frasen är tydligast, nämligen inom nominalfrasen. Till höger i kongruenshierarkin där semantiken gärna vinner (och där man enligt Dahl gärna använder referentiellt snarare än lexikaliskt genus) befinner man sig utanför nominalfrasen, och följaktligen utanför det fenomen som hypotes B tar upp. Hypotes A kunde i detta fall tänkas fungera oberoende av hypoteserna B och C. Jag kommer i min avhandling emellertid inte att fokusera på denna (även den mycket intressanta) del av genustilldelningen eftersom mitt material inte medger det. I stället avgränsar jag mig till nominalfrasintern kongruens.

Hypoteserna B och C kunde också visa sig vara kompatibla så att B anpassas till C. Det är alltså i princip möjligt att säga t.ex. att alla associationer i *Gemeinde* inte tagits upp av Steinmetz 2001. Man kan också tänka sig att C harmonierar med B på så sätt att talarnas associationer oftare går till vissa genus än andra. På så sätt skulle genushierarkin enligt Steinmetz bli en biprodukt eller

följd av associationernas fördelning på olika genus. Ett problem med Doleschals hypotes C är dock att det kan vara svårt att fastställa vilka associationer som skall anses relevanta i ett visst genussystem.

Jag kommer i min avhandling att utgå ifrån hypotesen att antalet ledtrådar för eller emot ett visst genus är relevant vid genustilldelningen i mitt material. Dessutom står jag öppen för tanken att vissa genus i ett system är mer omarkerade än andra.

2.4 Genuskongruens på reträtt

Genussystemet i ett visst språk kan utvecklas på olika sätt, genom nya eller förnyade kongruensmarkörer eller rentav nya genus. Ett enda substantiv eller en grupp av substantiv kan också byta genus, och ibland kan dessa byten dra med sig andra vilket i sista hand kan innebära att ett visst genus helt försvinner eller att ett nytt genus som tidigare hade ytterst få substantiv stabiliserar⁴. I indoeuropeiska språk överlag har det förlorande genuset i praktiken varit neutrum, som helt har försvunnit i många språk (Priestly 1983, Steinmetz 2001), medan det i undergruppen germanska språk oftast har förhållit sig på ett annat sätt enligt den befintliga forskningen nedan. Matasović (2004:72) påpekar emellertid att genus i de indoeuropeiska språken egentligen trots allt tillhör de stabilaste kategorierna, stabilare än t.ex. kasus. Här fokuserar jag liksom i min undersökning på den situation där ett genus eller hela systemet är på tillbakagång genom att tidigare befintlig genuskongruens antingen försvinner eller omtolkas.

2.4.1 Hur ändras genusbalansen?

Vilket genus i systemet försvagas genom förändringen, och vilket genus får i motsvarande grad fler substantiv? Davidson (1990:33 f.) har redogjort för hur det gick till när *den* ersatte *han* och *hon* för inanimata substantiv i den skrivna standardsvenskan. De första exemplen på anaforiskt *den* härstammar enligt honom från slutet av 1400-talet, och under de följande århundradena användes *den* parallellt med *han* och *hon* allt oftare, så att andelen *den* slutligen redan

---

⁴ Här förutsätts alltså att ett genus stärker sin position i systemet ju fler substantiv det har och omvänt att genusets status försvagas mer och mer vartefter det tappar substantiv (se t.ex. Corbett 1991:312 ff. och vidare nedan i detta avsnitt).

under den första halvan av 1800-talet var nästan 90 % inom de flesta genrerna. Genom att räkna beläggen för *han*, *hon* och *den* i en stor textmängd från olika genrer och olika tider har Davidson (1990:46, 50 f.) kunnat påvisa att *hon* i skrift var mera motståndskraftigt mot det nya genuset än *han*. I de fall där *han/hon* användes otraditionellt, var det dessutom vanligare att *hon* hade blivit överanvänt än tvärtom (s. 47, 93 ff.). Under andra hälften av 1800-talet, då *han* och *hon* upplevde en kort renässans inom vetenskaplig litteratur innan de definitivt försvann, var det också bara andelen *hon* som ökade medan andelen *han* fortsättningsvis låg på en mycket låg nivå. Karakteristiskt för genusskiftet var enligt Davidson att bruket av *den* som anaforiskt pronomen kom från de högre samhällsklasserna och sedan långsamt sipprade nedåt mot bredare folklager. Beläggen på *han* och *hon* från denna övergångstid följer dock (s. 46) till största delen det traditionsenliga genuset.

Genusförenkling i standardsvenskan

hon, han -> den
(*han-> hon*)

Davidsons resultat står dock i kontrast mot den kunskap som hittills finns om genusskiftet i regionalt svenskt talspråk, där *den* i allmänhet verkar komma in i ett relativt sent skede då det äldre systemet redan kan anses ha brutit samman. Utmärkande för händelseförloppet i t.ex. Burträsk (Margareta Thelander 1975:122), Stockholm (Stähle 1981:10 f.), Kristinestad (Ivars 1996:56) och östra Nyland (Sandström 1997a:266 ff.), är att en tydlig överanvändning av maskulint genus, som visar att känslan för vad som var *hon* och vad som var *han* hade förändrats, föregick den ökade användningen av *den*. Närmare Davidsons resultat ligger Anianssons (1975:10, 21) från Eskilstuna med omnejd och Sandströms (2005:100) resultat från Liljendal i östra Nyland.

Utvecklingen av genus i talspråket i Stockholm under 1700- och 1800-talen har behandlats av Stähle (1981:10 f.) som i det äldre Stockholmspråket funnit tidiga exempel på genusvacklan. Bland 1700-talets stockholmare nämner Stähle sålunda författarna Bellman och Hallman, som båda ibland använde maskulint anaforiskt pronomen om traditionellt feminina substantiv (t.ex. *hand*, *sax*, *bok*, *musik*, *pipa*) och från 1800-talet finns flera exempel på motsvarande genusvacklan i teaterspråket, hos ståndspersoner samt också hos människor i lägre sociala skikt. Först blev alltså *han* det vanliga pronomenet vid icke-neutrala sakord och sedan tog *den* överhanden. Från samma tid i Finland konstaterar han överanvändning av maskulint genus i Topelius *Vinterquällar*.

I små städer kan man förvänta sig att det traditionella tregenusssystemet har hållit sig kvar längre än i Stockholm, och så tycks även vara fallet enligt de belägg jag funnit. Bucht skriver sålunda angående talspråket i Härmösand

(1962:45 f.) för det första att de språkhistoriskt sett starka⁵ maskulina substantiven i viss mån har bevarat sitt gamla genus medan de motsvarande feminina substantiven alla har gått över till *den*. I stort sett den motsatta situationen gäller dock för de språkhistoriskt sett svaga maskulinerna och femininerna. Som en ny trend särskilt bland ungdomar nämner han dock för det andra en användning av *han* vid ”alla möjliga icke-neutrala sbst”. Ivars (1996:56) påpekar likaså att det nutida s.k. lägre stadsspråket i Kristinestad skiljer mellan tre genus liksom den närliggande Lappfjärdsdialekten, men att genusvacklan med överanvändning av maskulinum på det feminina genusets bekostnad är vanlig i staden.

Jag har funnit väldigt få studier av genusutveckling i landsbygdsdialekter. Ahlbäck (1946) behandlar delvis genus och genuskongruens i de finlandssvenska dialekterna men hans huvudintresse är substantivböjningen. Hans resultat är översiktliga men visar att det feminina genuset i dessa dialekter har en osäkrare ställning än det maskulina och att det samma gäller de feminina deklinationerna. De maskulina substantiven användes även enligt Margareta Thelander (1975:116) oftast med traditionellt genus i det talade språket i Burträsk, medan de feminina substantiven befann sig i en osäkrare position. Betydligt fler femininer än maskuliner fick *den* som anaforiskt pronomen, speciellt av informanterna i åldrarna 20–24 år. *Han* var också mycket vanligt, bland informanterna under 20 år vid hela 43 % av de ursprungligt feminina substantiven. Thelander konstaterar (s. 121 ff.) att *hon* som pronomen för inanimata substantiv hotas från två håll i Burträsk: från det riksspråkliga *den* och från genusvacklans *han*, och hon förutspår att de sista resterna av feminina former börjar försvinna helt från området inom ett tiotal år. I skrivande stund skulle detta alltså redan ha hänt. Westerberg (2004:83 f.) har undersökt dialektutjämningen i Norsjö och då även användningen av grammatiskt genus. Hon menar att yngre personer inte alls använder feminin genuskongruens, utan att de i stället använder *han* eller har övergått till *den*.

Även Sandström (1997a:266 ff.) har i Pernå, Borgå och Sibbo observerat ett blandsystem med främst *han* som anaforiskt pronomen vid icke-neutrala inanimata substantiv, en del användning av *den* samt några enstaka *hon*. I hela östra Nyland (från och med Sibbo) fördelade sig *han*, *hon* och *den* sålunda: *han* 97 st. = 82,2 %, *hon* 18 st. = 15,2 % och *den* 3 st. = 2,6 %. Hon konstaterar även (1995:102 ff., 1996:165, 2000:416 f.) att maskulin bestämd slutartikel på traditionellt feminina substantiv är mycket vanligare i hennes material än en motsvarande användning av feminin bestämd slutartikel på traditionellt maskulina substantiv.

Forskare som Ahlbäck (1946:204) och Beito (1954:41) har definierat de svaga feminina substantiven som stabila i genushänseende jämfört med de

---

⁵ Angående språkhistoriskt s.k. starka respektive svaga substantiv, se förklaring i avsnitt 2.5.2.

starka feminina substantiven. Margareta Thelander (1975:118 f.) konstaterar att de svaga femininerna i hennes undersökning fått maskulint korrelerat i endast 7 % av fallen (jämfört med 32 % *han* för de traditionellt starka femininerna). Beito (1954:41) skriver om de svaga maskulina substantiven att gruppen språkhistoriskt sett decimerats p.g.a. deklinationsbyten. Ahlbäck skriver (1946:53 ff.) om de svaga maskulina substantiven att de kunde byta både deklination och genus till de svaga femininernas dito, och att detta var ett fenomen som uppkom i stadsmålen och spred sig ut i bygderna med följden att genuskänslan där blev svagare. Man kunde kanske således säga att fenomenet var ett led i dialektutjämningen på dessa orter. Som exempel på trakter i Svenskfinland där detta förekom nämner han norra Österbotten (där p.g.a. försvinnandet av alla genuskillnader), västra Åland samt västra och mellersta Nyland, dock inte mellersta Österbotten.

Undantag finns dock från denna massiva övergång från feminint till maskulint genus i de undersökta språkgemenskaperna. Anianssons resultat från Eskilstuna med omnejd (1975:10, 21) pekar nämligen i en annan riktning. I hennes material med talare födda åren 1858–1951 finns enbart ett par belägg på överanvändning av maskulint genus. I övrigt är användningen av *han* och *hon* traditionell, trots att *den* redan används i över 50 % av beläggen. Även i Liljendal i östra Nyland kan man se (Sandström 2005:100) att övergången från *hon* direkt till *den* är större än övergången från *hon* till *han* hos informanterna i materialet. Dessutom tolkar Sandström (2003:56) sina resultat från östra Nyland så att *den* liksom tidigare i svenskt skriftspråk (Davidson 1990) i större utsträckning används för maskulina än för feminina substantiv.

Genusutveckling i svenska dialekter:

hon -> *han*

han -> *den*

(*han*, *hon* -> *den*)

Om man går utanför svenskans område finner man att den överlägset klaraste generella tendensen även i norska, holländska, flamländska och engelska är att det maskulina genuset stärker sin ställning på det feminina genusets bekostnad. Beito (1954:31) har undersökt de formsammanfall som skett i norskan från gammalnorsk tid till nynorsk. Han kommer fram till att den gamla maskulina formen oftare är den gemensamma formen än den gamla feminina dito. Om genusbytet konstaterar han (1954:41) att det finns fler exempel på övergångar från gruppen starka femininer i gammalnorskan till starka maskuliner i nynorskan än tvärtom, medan det för de svaga substantivens del däremot förhåller sig så att han funnit mer än dubbelt så många övergångar från gruppen svaga maskuliner till svaga femininer än tvärtom. Det neutrala genuset tycks

ändå ha tappat mest mark eftersom det har förlorat fler ord till de andra två genusen, särskilt till femininum, än vad det har fått ta emot. De totala styrkeförhållandena mellan maskulint och feminint genus har enligt Beito (1954:14) ändrats så att de maskulina substantiven förut utgjorde knappt 55 % och nu drygt 56 % av gruppen. Beito säger dock inte något om huruvida genusvacklan och genusbyte som fenomen har accelererat i nynorskan nu under de senaste årtiondena.

Genus i Bergen och Bodø i Norge har behandlats av Nesse (2002a:214 ff., 2002b). Genussystemet i Bergen kännetecknas av att enbart maskulinum och neutrum används, trots att landsbygdsdialekterna runt Bergen använder tregenussystem. För Bodøs del däremot rapporterar Nesse om ett genusystem i utveckling så att yngre människor främst använder *den* och *det*, medan äldre människor med stigande ålder använder *han* och *det* samt även i mindre utsträckning *ho* ('hon'). I utvecklingen från *han* och *ho* till *den* håller sig således även i Bodø *han* längre kvar.

Dekeyser (1980:104 ff.) å sin sida påpekar att överanvändningen av maskulint genus för de traditionellt feminina substantiven i standardholländskan är nästan total; *hij* ('han') används vid gamla feminina såväl som vid maskulina substantiv. Steinmetz & Rice (1989:161) påpekar att detta system dessutom håller på att sprida sig även till de närbesläktade flamländska dialekterna i norra Belgien. Audring (2006) framhåller dock att maskulinum och neutrum (de kvarvarande alternativen för anaforiska och possessiva pronomen för inanimata substantiv) dessutom har strukturerats om på semantisk basis. Artnamn är ofta maskulina och ämnesnamn är neutrala oberoende av om den fristående bestämda artikeln är *de* (mask.) eller *het* (neutr.). Med andra ord har inte heller maskulinum och neutrum som kategorier hållits konstanta.

De traditionella dialekterna i sydvästra delen av England och på Newfoundland har enligt Wagner (2003:291 f.) traditionellt ett system där *it* primärt används vid syftning på ämnesnamn och former av *she* kan användas vid syftning på personer, medan former av *he* används i övriga fall. Detta innebär att det maskulina genuset nästan helt har trängt undan femininum som kategori, men dessutom fått ett betydande tillskott från de traditionella neutrerne, så att endast ämnesnamnen kvarstår som neutrer. Systemet påminner således om den talade holländskan (Audring 2006) ovan.

Det finns dock exempel även utanför det svenska språkområdet som inte följer den generella trenden. I. L. Pedersen (1971:290 f.) har undersökt dialektutjämning på Fyn och konstaterar att det i hennes material tvärtom är feminint genus som dominerar i artiklar, possessiva pronomen samt i räkneordet *en* medan den maskulina kongruensen är på tillbakagång. Hon tolkar genusvariationen som omorganisering av systemet med feminint genus som ommarkerat medan maskulint genus är den markerade varianten man använder när man vill betona det speciella. Däremot menar hon att *den* är det ommarkerade

anatoriska pronomenet medan både *hun* ('hon') och *han* är markerade i förhållande till detta.

I de flesta fall har det neutrala genusets ställning inte kommenterats av forskarna, kanske därför att det neutrala genuset har ansetts vara stabilt i de germanska språken och därför ointressant. Det finns dock exempel på genussystem (i förändring eller som resultat av förändring) där även påverkan på neutrum som kategori har kunnat påvisas. Ett välkänt exempel på detta fenomen är genussystemet i standardengelskan, där det neutrala *it* har tagit överhanden som sakordspronomen. Även från Karleby och Nedervetil i norra Österbotten (Huldén 1973), Pyttis och i viss mån även Liljendal i östra Nyland (Sandström 1996 och 2005) samt slutligen Nordnorge (Jahr 1984) finns emellertid exempel på genussystem där neutrum dominerar vid inanimata substantiv. Ett motexempel kommer från jiddisch i Litauen, Vitryssland och Polen (Jacobs 1990), där det neutrala genuset har försvunnit helt och de tidigare neutrala substantiven i stället utgör en egen undergrupp⁶ av feminint genus. Forskningsresultaten kan sammanfattas enligt nedan:

Genusutveckling i övriga germanska språk:

hon -> *han*
det -> *hon*, *han*
(*han* -> *den*)
hon, *han* -> *det*
(*han* -> *hon*)

Alla tänkbara varianter tycks sålunda förekomma, eller ha förekommit, någonstans inom det germanska språkområdet. Vanligast är dock att *hon* blir *han*.

2.4.2 Varför sker förändringen?

Varför har då balansen mellan genusen över huvud taget ändrats i de anförda germanska språkvarianterna, och varför på just ett visst sätt? Det finns mycket som är oklart här, och frågan är inte på långt när besvarad av forskningen hittills. Det finns dessutom belägg från många håll på att genuskongruensen kvarstår olika länge då man beaktar olika typer av substantiv. Det här betyder att det verkar finnas mönster för vilka substantiv som i större eller mindre utsträckning tenderar att ha bestämningar som visar på genusbyte eller som av

---

⁶ De neutrala substantiven är inte fullständigt integrerade i det feminina genuset.

talarna själva uppfattas som neutraliserade med avseende på genus. Ett antal faktorer har emellertid i olika undersökningar lyfts fram som anses främja genusbyte och/eller en tillbakagång av hela genusystemet:

Faktorer som främjar genusbyte:

- 1) språkkontakt/dialektutjämning (t.ex. Ståhle 1981: svenska, Comrie 1981: lettiska, Nesse 2002a: norska)
- 2) fonologiska förändringar (t.ex. Ahlbäck 1946: svenska, Corbett 1991, Cederschiöld 1913: fornvästnordiska och fornsvenska, Beito 1954: norska, Priestly 1983: indoeuropeiska språk, Steinmetz & Rice 1989: holländska)
- 3) liknande betydelse hos två substantiv av olika genus (t.ex. Cederschiöld 1913, B. Åkerblom 1940)
- 4) abstrakt betydelse hos substantivet (Aniansson 1975:25, Davidson 1990:126)
- 5) oklara gränser för semantiska ledtrådar (Cederschiöld 1913:97, Steinmetz & Rice 1989, Corbett 1991:317)
- 6) ledtrådar (hos ett visst substantiv eller hos en grupp av substantiv) som pekar mot flera genus (Corbett 1991:314)
- 7) låg frekvens (t.ex. Cederschiöld 1913, Tegnér 1925 (1892): svenska, Beito 1954: norska, I.L. Pedersen 1971: danska, Aniansson 1975: svenska, E. Andersson 1979: svenska, Davidson 1990: svenska)
- 8) minskad produktivitet (t.ex. Corbett 1991)
- 9) ordlängd (Davidson 1990)
- 10) rumsligt/psykologiskt avstånd till talarna (Aniansson 1975, Davidson 1990)
- 11) förändrad världsbild hos talarna (Corbett 1991:318)

Språkkontakt/dialektutjämning som orsak till förändringar i genusystemet har diskuterats mer eller mindre utförligt av flera forskare (t.ex. Comrie 1981, Jahr 1984, Nesse 2002a, Ståhle 1981). Enligt Ståhle (1981:10 f.) anförde redan Tiällmann 1696 dialektblandningen i Stockholm, i samverkan med de inflyttade utlänningarnas dåliga kunskaper i svenska, som orsakar till den överanvändning av maskulinum som han iakttagit. Att genusdistinktionen helt saknas i en lettisk dialekt förklaras (Comrie 1981:147, Thomason 2001:11) genom den nära kontakten med livländskan, som är ett finskt-ugriskt språk traditionellt utan grammatiskt genus. Likaså diskuterar Jahr (1984:108 f.) genusförenklingen i många samers norska i Nordnorge som ett resultat av interferens från samiskan. Den moderna språkkontaktforskningen är inne på samma linje. Nesse (2002a:231 f.) diskuterar sålunda genusförenklingen i Bergen under medeltiden

som ett språkkontaktfenomen beroende på att Bergen då var en viktig handelsstad med en lågtysk koloni och internationell prägel. Nesse (2002a:229) lägger i sin avhandling fram tre hypoteser om genusförändringar i skandinaviska språk som resultat av språkkontakt:

Hypoteser om genusförändring vid språkkontakt (Nesse 2002a:229):

A) Kontakt mellan en skandinavisk dialekt og et eller flere genusløse ikke-beslektete språk fører til oppløsning av genussystemet

B) Kontakt mellom en skandinavisk dialekt og et beslektet genuspråk fører til en reduksjon fra tre til to genus.

C) Kontakt mellom ulike norske dialekter som alle har tre genus, men som realiserer bøyingsendelsene i de ulike bøyingsklassene på ulike måter, fører til et tregenusystem der alle ordene innenfor et genus hører til samme bøyingsklasse (---).

Om man betänker den refererade tidigare forskningen i genusförändringar ovan ser man hur såväl Nesses hypotes A som hypotes B får ett visst stöd. I det fall där enbart ett genus återstår för inanimata substantiv finns det goda skäl att misstänka påverkan från ett genuslöst språk (Jahr 1984). I andra fall där det snarast handlar om kontakt mellan en dialekt och respektive standardspråk reduceras tre genus till två (t.ex. Margareta Thelander 1975).

För sig kan man begrunda den extrema genusförenklingen i Karleby och Nedervetil (Huldén 1973) samt Pyttis (Sandström 1996) i Svenskfinland. Systemet i Karleby och Nedervetil kännetecknas (Huldén 1973:47 ff.) av att den viktigaste skiljelinjen går mellan animata och inanimata substantiv. Till de animata substantiven hör endast mänskliga varelser, som i sin tur är uppdelade i maskulina och feminina. De inanimata substantiven får *ein* (ursprungligen maskulin form) som obestämd artikel, medan *he* och *hede* (ursprungligen neutrala former) används som demonstrativa pronomen. Huldén överväger huruvida genussituationen i det undersökta området (beläget vid språkgränsen mellan svenska och finska i Österbotten) åtminstone delvis kan vara ett resultat av språkkontakt. Han tillbakavisar emellertid detta förslag (1973:52, 78) bl.a. genom att hänvisa till att motsvarande genusförenkning inte har skett någon annanstans längs språkgränsen. Det kan väl emellertid knappast vara någon tillfällighet att de informanter som Sandström (1996:160 f.) senare fann hade ett liknande reducerat genusystem även de befann sig vid språkgränsen, i Pyttis i östra Nyland. Det är sålunda mycket troligt att språkkontakt mellan svenska och finska (ett icke-besläktat genuslöst språk) har varit åtminstone en bidragande orsak till genusförändringarna i dessa fall, och saken kunde undersökas närmare.

Genom att hänvisa till språkkontakt kan man sålunda förklara varför en förändring sker, och eventuellt också säga något om antalet genus som blir kvar

i slutändan av förändringsprocessen. Däremot kan man inte förklara varför just det maskulina genuset dominerar över det feminina i nästan alla de refererade undersökningarna. Här måste man i stället vända sig till andra hypoteser.

Steinmetz & Rice (1989) lyfter för sin del fram *fonologiska förändringar* i diskussionen och menar att dessa väsentligt kan rubba genusbalansen. För såväl fornvästnordiskans, fornsvenskans (Cederschiöld 1913:97) som fornengelskans (Kastovsky 2000:710) del har fonologiska faktorer anförts som orsaker till genusbyte respektive tillbakagång av hela genussystemet. Steinmetz & Rice (1989:177, 182) diskuterar dock fenomenet även med tanke på skillnader mellan olika genus. De anser att genusen har olika status, och att ordningsföljden från omarkerat till mer och mer markerat genus i flera nutida germanska språk är maskulinum–femininum–neutrum. Om de feminina substantiven liksom i holländskan tappar ändelser som givit fonologiska regler för genus tappar de samtidigt den formella kontrasten till de maskulina substantiven i grundformen. Detta leder till att skillnaden mellan maskulinum och femininum blir mycket diffus. Eftersom det maskulina genuset ligger högre i hierarkin än det feminina är det emellertid de forna feminina substantiven som småningom byter genustillhörighet och inte tvärtom. Resonemanget bygger på tanken att det inte behövs några regler för det genus som befinner sig högst i hierarkin, och att lexikaliska regler och semantiska fält inte i längden ensamma förmår bevara det feminina genuset. Det finns inte heller några morfologiska ledtrådar i holländskan enligt Steinmetz & Rice.

Fonologiska förändringar kan också leda till förändringar i böjningssystemet. Många forskare (som t.ex. Cederschiöld 1913:96, Beito 1954:30, Priestly 1983:342 f.) har diskuterat denna variant för sig och konstaterat hur förändringar som resulterar i att skillnader mellan deklinationer försvinner, hänger samman med genusbyte. Resonemanget utgår från tanken att överensstämmelse i böjning ("likhet") mellan olika deklinationer utgör en möjlighet till byte av deklination och genus (t.ex. Cederschiöld 1913:96, Beito 1954:97). Ahlbäck (1946:103 ff.) diskuterar t.ex. hur en stor del av de traditionellt starka feminina substantiven i Nyland från Borgå västerut har antagit artikelsynkope i singularis enligt modell från vissa starka maskuliner. Detta innebär att man i dessa trakter enligt Ahlbäcks material ganska allmänt sade *nåln* ('nålen', fem) lika väl som *stoln* ('stolen', mask) och Ahlbäck antar då att de feminina substantiven först har lånat de maskulinas slutartikel, och sedan som en följd av detta också deras genus vid anaforiska pronomen. Han vill gärna (1946:189 ff.) se genusbytet från femininum till maskulinum vid anaforiska pronomen som ett resultat av formsammanfall i böjningen, men medger samtidigt att denna form av genusbyte var mycket vanlig även i dialekter som noga höll isär maskulina och feminina paradigm i bestämd form singularis. Detta har han svårt att förklara, och konstaterar bara att femininerna över lag tycks ha svårt att hävda sitt genus. Endast de svaga feminina

substantiven (av typen *klocka*) bildade fortfarande i Ahlbäck's material en stabil grupp och han antar (1946:204) att detta berodde på den karakteristiska böjningen.

Ståhle (1981:10 ff.) påpekar också att man i de flesta traditionella dialekter i Sverige har hållit en skillnad mellan maskulin och feminin böjning av substantiven (t.ex. *stoln* – *han*, *sola* – *hon*) och det kan ha hjälpt till att hålla känslan för grammatiskt genus levande. I Stockholm och delar av Uppland sade man däremot både *stoln* och *soln* och ändelsen *-a* uppfattades redan under 1700-talet som starkt lantlig och förknippades knappast med ordets genus över huvud taget. Förutsättningarna för en förenkling av genussystemet i Stockholm var då enligt Ståhle de bästa möjliga.

Genushierarkin såsom den framläggs av Steinmetz & Rice (1989) och Steinmetz (2001) gör anspråk på att förklara varför det feminina genuset ofta har hävdats sig så dåligt i jämförelse med det maskulina, trots att ett upphävande av formella distinktioner egentligen lika väl kunde gynna femininum som maskulinum. Svaret är att genusen inte är likvärdiga, utan *mer* eller *mindre* omarkerade. Egentligen är hierarkin emellertid snarare en sammanfattning av iakttagna genusförändringar i olika språk, än en egentlig förklaring. Det feminina genuset försvinner för att det befinner sig lägre i hierarkin och uppfattas som mer markerat än det maskulina, men varför är det så? Varför ser hierarkin ut som den gör? Här måste man nog vända sig till andra forskare för att få, om än inte ett klart svar, så åtminstone några möjliga ledtrådar.

Cederschiöld (1913), Steinmetz & Rice (1989) och Corbett (1991) diskuterar även kort ledtrådarnas beskaffenhet. Om *flera ledtrådar som hör till olika genus passar in på samma substantiv* eller om *en ledtråd har otydliga gränser* är en viss instabilitet inte oväntad. Att flera ledtrådar passar in på samma substantiv kan t.ex. betyda att det finns ett genus för mänskliga varelser, och ett för diminutiver. Vilket genus ska då ett substantiv som *barn* få, alltså en liten mänsklig varelse (Corbett 1991:314)? Att en viss, särskilt en semantisk, ledtråd har otydliga gränser är inte heller ovanligt. Var går t.ex. gränsen mellan animata och inanimata substantiv? I olika språkgemenskaper uppfattar man denna gräns på olika sätt (se t.ex. Corbett 1991:317, Dahl 2000a). Till sist tar Corbett (1991:318) upp *talarnas världsbild* och påpekar att en förändring i denna kan ha inverkan på den semantiska delen av genussystemet. Dessa faktorer är intressanta men sannolikt mest fruktbara att undersöka om man samtidigt fokuserar på semantiska fält och dessas roll vid genustilldelningen. Jag kommer emellertid att undersöka endast ett presumtivt semantiskt fält (*träd*), som inte enligt vad jag kan se ger möjligheter till tvetydighet i tolkningen på samma sätt som i exemplen ovan. Skillnaden mellan *träd* (med traditionellt sett feminint genus) och t.ex. *buskar* (oftast med maskulint genus) är i allmänhet semantiskt helt klar och den otydlighet som eventuellt kan uppstå i något fall kan knappast ses som någon primär orsak till den genusvacklan som finns i mitt material.

Av t.ex. Cederschiöld (1913), Beito (1954), I. L. Pedersen (1971), Aniansson (1975), Corbett (1991) och Enger (2004) framgår att substantivens *frekvens* har betydelse vid genusförändring. Beito (1954:97) kommenterar t.ex. genusövergångarna i norskan med att de är vanligast från mindre och ”svagare” grupper till de större och ”starkare” som de har flest formella drag gemensamma med. Här är det således fråga om gruppens *typfrekvens*, antalet substantiv som böjs enligt en viss deklination och som hör till samma genus. Det genus som i utgångsläget har färre substantiv (Beito 1954:97, Corbett 1991:317) försvagas sålunda i första hand. *Teckenfrekvensen* utgår däremot från det enskilda substantivets användning i språket.

Cederschiöld (1913:95: fornvästnordiska och fornsvenska) menar att såväl typfrekvens som teckenfrekvens har stor betydelse för genus som antingen genusbevarande (hög frekvens) eller genusförnyande (låg frekvens) faktorer i hans material. Dessutom lyfter han i motsats till de övriga forskarna även fram den frekvens med vilken ett visst substantiv i allmänhet används så att genus framgår, d.v.s. används tillsammans med sådana bestämmingar som kongruerar med substantivets genus. T.ex. *banken, kyrkan, posten* används ofta som sådana i en viss talsituation, utan demonstrativa (genuskongruerande) pronomen som bestämmingar eftersom referenten redan är unik. Substantiv som ofta används så att genus inte tydligt framgår byter lätt genus enligt detta resonemang, särskilt om det dessutom har låg teckenfrekvens.

Den deklination som är mindre *produktiv* genom att dra till sig färre lånord och/eller genom att dess substantiv inte har lika produktiva suffix (Wurzel 1989:126, Corbett 1991:317), väntas också lättare få en osäker ställning i systemet. Och om en viss deklination får osäker ställning, inverkar det i sin tur på det genus som de flesta substantiven i deklinationen har (i ett genussystem med åtminstone delvis morfologiska regler). Corbett (1991:71–82) diskuterar undersökning av nya ord och framhåller hur genus för nyare ord och lånord i ett språk ger vinkar om vilka böjningsmönster som är produktiva och vilka regler som verkligen används av talarna. Om något genus drar till sig en överstor andel lånord, kan detta dessutom ha en genomgripande effekt på genussystemet som helhet med genusbyte i stor skala även av äldre och redan etablerade ord. Resonemanget utgår från tanken att ett nytt ord först anpassas till böjningsmönstren i målspråket och sedan därifrån får sitt genus (i enlighet med det samband mellan genus och deklination jag valde att utgå ifrån ovan i avsnitt 2.4). En instabil period kan förekomma och en del ord kan även förbli oböjliga, menar Corbett (1991:72, 75). Produktiviteten har givetvis kopplingar till den redan diskuterade frekvensen. En produktiv deklination ger med tiden högre typfrekvens för det genus de flesta substantiven i deklinationen tillhör.

Davidson (1990:125 f.) fann slutligen att *långa substantiv* (d.v.s. substantiv med många bokstäver⁷), *substantiv med abstrakt betydelse*, samt *substantiv vars*

⁷ Davidson undersöker genusbruket i svenskans skriftspråk, inte i talspråket.

referenter rumsligt och psykologiskt inte stod talarna nära, lättare bytte anaforiskt pronomen från de traditionella *han* och *hon* till *den*. Även Aniansson (1975:22) urskiljde en mycket hög andel *den* hos de substantiv i hennes material som hon klassificerade som främmande. Beläggen är emellertid få och hon undviker att dra några säkra slutsatser. Davidson menar (1990:126) att närhetsfaktorn kan ha samband med abstraktionsgraden. De substantiv vars referenter talaren är väl förtrogen med är således ofta de konkreta. Man kan kanske också spekulera i huruvida såväl substantivets längd som dess abstraktionsgrad och närheten till talaren helt enkelt sammanhänger med dess teckenfrekvens. Långa, abstrakta substantiv som inte känns hemtama för talaren är antagligen heller inte lika frekventa i hans språkbruk som de korta, konkreta och näraliggande.

Sammanfattningsvis är det två aspekter på genusförändring som jag främst tagit upp här, nämligen vilka genus som finns kvar efter förändringen (*resultatet*) och vad som eventuellt påverkar eller påskyndar förändringen (*orsakerna*). Om resultatet kan jag konstatera att det i den stora majoriteten av de dokumenterade fallen av förändringar i de germanska språkens genusystem, handlar om att det feminina genuset har trängts undan och att det maskulina genuset i motsvarande grad har stärkt sin ställning. I de skandinaviska språken har det dessutom ofta samtidigt handlat om ett paradigmskifte mellan *han* och *hon* å ena sidan, och *den* å andra sidan. Pronomenet *den* har då i olika språkgemenskaper kommit med in i bilden i olika skeden i övergången från *hon* och *han* till enbart *han*. Dessutom verkar genuskongruensen försvinna i en viss ordning från olika ordklasser, och även inom en viss ordklass.

Genusförändringen har i många fall förklarats genom hänvisning till språkkontakt/dialektutjämning, ett perspektiv som är värt sin egen studie (se t.ex. Hinskens (1996), Nesse (2002a), Sandström (2002)). Jag kommer i min analys att behandla dialektutjämningen som en förutsättning för (orsak till) en del av den genusvacklan jag ser i mitt material, och undersöka några sociala variabelers samband med genus. Till det sociala sammanhanget och till talarperspektivet på genusförändring återkommer jag nedan i avsnitt 3.2. T.ex. genushierarkin och tanken att vissa genus är mer omarkerade än andra, är ju i den mån de överensstämmer med verkligheten resultat av talarnas medvetna eller omedvetna aktivitet. I övrigt har man diskuterat främst fonologiska förändringar, diffusa semantiska ledtrådar, substantivens frekvens, längd och abstraktionsnivå samt deklinationernas produktivitet. I flertalet tidigare undersökningar har dessa variabler dock inte undersökts systematiskt.

Ingen har hittills heller fokuserat på *samspelet* mellan fonologiska förändringar och dialektutjämning. Fonologiska förändringar har nämnts ovan som en viktig faktor i ett flertal undersökningar. Sandström (t.ex. 2002) har vidare studerat genusförändringar som resultat av dialektutjämning. Men dialektutjämning sker ju såväl i språkgemenskaper där fonologiska förändringar

ägt rum, som i språkgemenskaper utan större förändringar. Ahlbäcks (1946) undran över den genusförändring han lade märke till även i de socknar där deklinationerna inte undergått några större förändringar, kvarstår således delvis fortfarande.

Dessutom kommer jag att ta fasta på substantivens frekvens, och närmast då som föreslagits av Cederschiöld (1913) den frekvens med vilken substantivet används med bestämmingar som kongruerar med genus. Jag undersöker sålunda delvis sådana substantiv som oftast används som unika referenter, vilket tidigare inte gjorts systematiskt. Dessutom tar jag fasta på semantiken i form av den hos Davidson (1990) antydda skillnaden mellan konkreta och abstrakta substantiv. Här tänker jag såväl på det enskilda substantivets betydelse som på det faktum att suffix oftast förknippas med antingen främst konkreta eller främst abstrakta substantiv. Till sist kommer jag även att komma in på deklinationernas produktivitet.

2.5 Genussystemet i Kvevlaxdialekten

I detta kapitel vill jag använda Hocketts (1960 (1958)) och Wurzels (1986) definitioner på genus respektive substantivklasser och sålunda fastställa antalet genus i Kvevlaxdialekten genom att presentera exempel på genuskongruens. Exempelen kommer från de ordklasser där jag funnit genuskongruens. Slutligen ställer jag upp möjliga ledtrådar för genussystemet i Kvevlax. Beskrivningen gäller det mest traditionella genussystem som går att få fram i Kvevlax, och jag låter denna redovisning bilda en grund för mina studier i genussystemets utveckling i byden.

Beskrivningen bygger inte direkt på inspelningar eller litteraturstudier, utan jag har studerat det nutida genussystemet i Kvevlax med de olika rester av kongruensböjning som finns och därefter gjort det systemet mer konsekvent. Som källor till min redogörelse använder jag således min egen kunskap som infödd talare av Kvevlaxdialekten, samt de iakttagelser jag under åren har gjort av äldre personers språk. På några punkter har beskrivningen fått stöd av Reinhammar (1975). Det undersökningsmaterial som jag under somrarna 1998, 2000 och 2005 samlade ihop för min avhandling har även varit till stor hjälp. En del stöd för ett äldre språkbruk har jag också funnit i A. J. Nygrens *Byyrallor* (folklivsskildringar skrivna på Kvevlaxdialekt), utgivna första gången åren 1889–1891. Tre infödda Kvevlaxbor har slutligen gått igenom och kontrollerat min beskrivning.

Man kan alltid diskutera berättigandet av och riktigheten i en sådan redogörelse. Det är inte säkert att genussystemet med alla sina kongruerade former någonsin har varit konsekvent till hundra procent, eftersom det finns

variation i all språkanvändning. En måttstock för språket i en bygd blir också ohjälpligt relativ i historiskt perspektiv. Med beaktande av detta tror jag ändå att redogörelsen är en nödvändig utgångspunkt för min egen undersökning.

2.5.1 Identifiering av genuskongruensen

Den ordklass som inom nominalfrasen uppvisar den mest kompletta genuskongruensen i Kvevlaxdialekten är attributivt använda pronomen av olika slag.

I Definita pronomen

1 Possessiva pronomen

<i>menn biil</i>	(min bil, mask)	<i>tenn biil</i>	(din bil)
<i>miin vagn</i>	(min vagn, fem)	<i>tiin vagn</i>	(din vagn)
<i>mett oåkdåon</i>	(mitt åkdon, neutr)	<i>tett oåkdåon</i>	(ditt åkdon)
<i>miin biilar, vagnar</i> <i>oåkdåon</i>	(mina bilar o.s.v.)	<i>tiin biilar, vagnar</i> <i>oåkdåon</i>	(dina bilar osv.)

<i>våran goåt</i>	(vår gård)	<i>e(d)ran goåt</i>	(er gård)
<i>våron stugo</i>	(vår stuga)	<i>e(d)ron stugo</i>	(er stuga)
<i>voårt huus</i>	(vårt hus)	<i>e(d)ra(r)t huus</i>	(ert hus)
<i>voår goåtar, stugor</i> <i>huus</i>	(våra gårdar o.s.v.)	<i>edår goåtar, stugor</i> <i>huus</i>	(era gårdar osv)

<i>senn biil</i>	(sin bil)
<i>siin vagn</i>	(sin vagn)
<i>sett oåkdåon</i>	(sitt åkdon)
<i>siin biilar, vagnar, oåkdåon</i>	(sina bilar o.s.v.)

2 Demonstrativa pronomen

<i>hanje biilin</i>	(den här bilen, mask)
<i>honje vagnen/vagnin</i>	(den här vagnen, fem)
<i>heje/ije oåkdåone/oåkdåoni</i>	(det här åkdonet, neutr)
<i>teije biilan, vagnan, oåkdåonen/oåkdåonin</i>	(de här bilarna o.s.v.)

<i>hande biilin</i>	(den där bilen)
<i>honde vagnen/vagnin</i>	(den där vagnen)

hede/ide oåkdåone/oåkdåoni (det där åkdonet)
teide biilan, vagnan, oåkdåonen/oåkdåonin (de där bilarna o.s.v.)

tan goåtin (den gården)
ton stugon (den stugan)
ti huuse/huusi (det huset)
tei goålan, stugona, huusen/huusin (de gårdarna o.s.v.)

in tåkinde/totinde/tåtinde/tåtande goåt (en sådan där gård)
in tåkonde/totonde/tåttonde stugo (en sådan där stuga)
i tåkide/totide/tåtide huus (ett sådant där hus)
na tåkide/totide/tåtide goåtar, stugor, huus (sådana där gårdar o.s.v.)

II Indefinita pronomen

nain ståot (någon stol)
naon såffo (någon soffa)
nai(t) siet (något säte)
na ståotar, såffor, siet (några stolar o.s.v, obetonad form)

intnain ståot o.s.v. (inte någon, d.v.s. ingen stol)

in annin ståot (en annan stol)
in aaron såffo (en annan soffa)
i(t) anna siet (ett annat säte)
aar ståotar o.s.v. (andra stolar o.s.v.)

varin daa (varje dag)
varin gangg (varje gång)
vartti oår (varje år)

III Interrogativa pronomen

hotin/håtin råkk? (vilken rock?)
hoton/håton kappo? (vilken kappa?)
hotit/håtit plagg? (vilket plagg?)
hoot/hååt råkkar, kappor, plagg? (vilka rockar o.s.v.)

vaförin råkk? (vad för en rock?)
vaförin kappo? (vad för en kappa?)

vaföri plagg? (vad för ett plagg?)
vafö(r) råkkar, kappor, plagg? (vad för rockar o.s.v.)

Gemensamt för alla dessa pronomen är att de kongruerar med substantivets genus endast i singularis. I tre fall (*in, varin, vaförin*) skiljer man inte heller mellan maskulinum och femininum. När man studerar genuskongruensen närmare ser man att det oftast är en vokal som skiljer de traditionellt maskulina och feminina varianterna åt. De feminina varianterna har oftast *-o*, medan de maskulina ofta har *-i* eller *-a*. De neutrala varianterna slutar liksom i standardsvenskan ofta med *-t*.

Utanför nominalfrasen kongruerar även anaforiska pronomen i singularis med korrelatets genus enligt exemplen:

Vann i biilin? (H)an i i garaasche. (Var är bilen? Den är i garaget.)
Vann i klåkkon? (H)on i po båote. (Var är klockan? Den är på bordet.)
Vann i hefte? (H)e ji ije. (Var är häftet? Det är här.)
Vann i biilan/klåkkona/heften? Di ji i garaasche.
(Var är bilarna/klockorna/häftena? De är i garaget.)

Det finns emellertid också en viss genuskongruens hos adjektiven, enligt följande:

som attribut: *in gambä(t) ståot* (en gammal stol)
in gambä(t) båok (en gammal bok)
i gamalt heft (ett gammalt häfte)
gambä(t) ståotar, buökär, heft (gamla stolar o.s.v.)

som predikativ: *Hande ståotin ji gambät.* (Den där stolen är
Honde klåkkon ji gambät. gammal. o.s.v.)
Hede/Idede hefte/hefti ji gamalt.
Teide ståotan, klåkkona, heften/heftin ji gambät.

Adjektiven kongruerar liksom pronomenen med substantivets genus endast i singularis, och där endast så att neutrum skiljs ut från maskulinum och femininum. Om adjektivet fungerar som attribut eller som predikativ spelar inte någon roll för böjningen i denna dialekt. Systemet påminner sålunda här om standardsvenskans grammatiska (lexikaliska) genus i och med att systemet är tvådelat och att maskulin och feminin form har smält samman.

Om man i likhet med Wurzel (1986) godtar att genuskongruensen kan finnas även inom substantivet, utökas exemplen på genuskongruens i Kvevlaxdialekten enligt följande:

<i>hande stegan</i>	(stegen)
<i>hande ståotin</i>	(stolen)
<i>honde klåkkon</i>	(klockan)
<i>honde senjen/senjin</i> ⁸	(sängen)
<i>hede/ide båote/båoti</i>	(bordet)
<i>teide stegan</i>	(de där stegarna)
<i>teide ståotan</i>	(de där stolarna)
<i>teide klåkkona</i>	(de där klockorna)
<i>teide senggan</i>	(de där sängarna)
<i>teide båoten/båotin</i>	(de där borden)

Om man godtar Wurzels definition kan man se ett tregenussystem i substantiven *ståotin*, *senjen* och *båote/båoti*. Substantiven *stegan* och *klåkkon* som i grundformen slutar på vokal har jag analyserat så att jag ser grundformens *-a* respektive *-o* som ändelser lagda till stammen, vilket leder till att jag betraktar hela *-an* och *-on* som ändelser och inte bara *-n*, som inte vore genusdifferentierande. Man kunde dessutom analysera de svaga maskulinernas och femininernas deklinationer (3 och 6) som formsammanfall, då endast bestämd form pluralis skiljer dem åt (*-n* respektive *-na*). Jag motiverar ändå min analys av grundformen som stam + ändelse genom de långstaviga svaga substantiven, vilkas slutljudande *-a* eller *-o* försvinner i sammansättningar (t.ex. *bakkslottningg*, *blåomjåot* = 'backslutning', 'blomjord'), och sedan har jag överfört samma analys även till de kortstaviga svaga maskulinerna och femininerna. Skillnaderna mellan deklinationerna 3 och 6 blir då de bestämda formerna *-an* respektive *-on* i singularis och *-an* respektive *-ona* i pluralis. (Mer om denna problematik dock nedan i 2.5.2.)

Sammanfattningsvis kan man först konstatera att Kvevlaxdialekten har tre grammatiska genus: maskulinum, femininum och neutrum, liksom alla varianter av svenskan tidigare hade. Både pronomen och adjektiv kongruerar ofta med substantivens genus i världens genusspråk (avsnitt 2.1) och på så sätt är Kvevlaxdialekten inte alls originell. Om man jämför med förhållandena i fornsvenskan enligt t.ex. Wessén (1965:107) samt i andra dialekter (till exempel i norra och södra Österbotten), förstår man att adjektiven sannolikt också i Kvevlax har haft skilda former för maskulinum och femininum. Här har det alltså i något skede skett en förenkling av genussystemet. Man kan säga att skillnaden mellan de tre genusen upprätthålls inom texten genom anaforiska pronomen, men inom satsen endast i en förenklad form (predikativen). Inom nominalfrasen kan de flesta pronomen kongruera fullständigt i singularis med huvudordets genus, medan adjektiven har en förenklad böjning som påminner

⁸ Här skiljer sig byarna åt. Se vidare nedan i avsnitt 2.5.2.

om standardsvenskans. Inom substantivet slutligen, finns genussdifferentierande ändelser i bestämd form singularis, men endast sporadiskt i pluralis.

I min avhandling intresserar jag mig närmare för det sammanfall av maskulin och feminin böjning som jag gav exempel på ovan. En tidigare undersökning jag gjort i liten skala av upplevt genus i dagens Kvevlaxdialekt (Rabb 2000) visar att sammanfallet har spridit sig från adjektiven till pronomenen (alltså från satsen till nominalfrasen) och att fenomenet har ett nära samband med genusvacklan och genusbyte. Kanske är det så att lyhördheten gentemot genus som kategori minskar i takt med att genuskongruensen blir mera sparsam. När de outtalade ledtrådarna blir ”osynliga”, vacklar hela systemet och ett helt genus (som till exempel femininum) kan falla bort. Så har redan i stort sett skett för några unga Kvevlaxbor och så har det också varit tidigare i till exempel östra Nyland (Sandström 1997b:195 ff.) och i Stockholm (Ståhle 1981:10 ff.). På de sistnämnda orterna har följande steg sedan varit en övergång till ett dubbelsystem med utrum och neutrum å ena sidan och maskulinum, femininum och neutrum å andra sidan.

2.5.2 Ledtrådar till genus: utgångspunkter

De semantiska ledtrådarna i det grammatiska genussystemet i Kvevlax gäller åtminstone könsdifferentierbara substantiv enligt nedan.

- 1 Könsdifferentierbara substantiv som betecknar manliga individer (människor samt högre djur) är maskulina.
Ex. *hande karin, hande tjuurin*
- 2 Könsdifferentierbara substantiv som betecknar kvinnliga individer (människor samt högre djur) är feminina.
Ex. *honde kvinnon, honde kåo(v)en*
- 3 Ett fåtal bestämda könsdifferentierbara substantiv som betecknar mänskliga individer (människor men inte djur) är neutrer.
Ex. *hede fruuntimre*⁹

Den restgrupp av substantiv, som inte betecknar könsdifferentierbara individer är emellertid mycket stor och dessa substantiv är uppdelade på alla tre genus: maskulinum, femininum och neutrum. Fler ledtrådar är alltså här av nöden.

De formella ledtrådarna kan (som redan nämndes i avsnitt 2.3) vara av två slag, nämligen fonologiska och morfologiska. Jag räknar dock inte här med

---

⁹ Detta ord kunde förut användas i Kvevlax om kvinnor i högre samhällsklasser, men torde numera vara så gott som utdött i Kvevlaxdialekten.

några fonologiska ledtrådar för Kvevlaxdialektens del, utan ser detta som en eventuellt givande frågeställning för kommande forskning. Kvar är alltså alla icke könsdifferentierbara substantiv, som skall förklaras med hjälp av morfologiska eller kanske också av fonologiska eller fler semantiska ledtrådar. Möjligt är också att genus åtminstone delvis är lagrat lexikaliskt. Substantiven böjs dock inte likadant i hela Kvevlax, utan det finns två uppsättningar av deklinationer, modell 1 och modell 2. Nedan följer en förteckning av deklinationerna utgående från orden *arm* ('arm'), *fåot* ('fot'), *bakka* ('backe'), *noåt* ('nål'), *rand* ('rand'), *viko* ('vecka'), *huus* ('hus'), *bree* ('bräde'), *uöga* ('öga') och *land* ('land').

Modell 1: Substantivböjningen i Kvevlax kyrkby, Koskö och Köklot¹⁰

		1	2	3	4	5
sing.	obest.	<i>arm</i>	<i>fåot</i>	<i>bakka</i>	<i>noåt</i>	<i>rand</i>
	best.	<i>armin</i>	<i>fåotin</i>	<i>bakkan</i>	<i>noåten</i>	<i>randen</i>
plur.	obest.	<i>armar</i>	<i>fuötär</i>	<i>bakkar</i>	<i>noåtar</i>	<i>rendär</i>
	best.	<i>arman</i>	<i>fuötren</i>	<i>bakkan</i>	<i>noåtan</i>	<i>rendren</i>
		6	7	8	9	10
sing.	obest.	<i>viko</i>	<i>huus</i>	<i>bree</i>	<i>uöga</i>	<i>land</i>
	best.	<i>vikon</i>	<i>huuse</i>	<i>bree</i>	<i>uöga</i>	<i>lande</i>
plur.	obest.	<i>vikor</i>	<i>huus</i>	<i>breen</i>	<i>uögör</i>	<i>land</i>
	best.	<i>vikona</i>	<i>huusen</i>	<i>breenen</i>	<i>uögona</i>	<i>lendren</i>

De morfologiska ledtrådarna för genussystemet i dessa byar kan ställas upp enligt följande:

- 1 Substantiv som hör till deklinationerna 1–3 är maskulina (utom när de betecknar kvinnliga varelser, t.ex. *honde hondin*).
- 2 Substantiv som hör till deklinationerna 4–6 är feminina (utom när de betecknar manliga varelser, t.ex. *hande pappon*).
- 3 Substantiv som hör till deklinationerna 7–10 är neutrala (utom om de av kontexten blir könsdifferentierbara och då räknas som antingen maskulina eller feminina, t.ex. *hede vittne – hon*).

Språkhistoriskt sett benämns de substantiv som böjs enligt deklination 3 ”svaga maskulina substantiv” i de germanska språken och orden i deklination 6 ”svaga feminina substantiv”. De svaga substantiven kännetecknades just bl.a. av att de slutade på obetonad vokal, till skillnad från de starka (här deklinationerna 1–5)

¹⁰ Modellen är gjord med hjälp av Wiiks (1986) redogörelse för deklinationerna i Kvevlaxdialekten (se vidare modell 2), men jag har anpassat den till de språkliga förhållanden som gäller i de ovannämnda byarna.

som slutade på konsonant (se t.ex. Wessén 1965:95, Pettersson 1996:88 f.).¹¹ Begreppen språkhistoriskt sett starka eller svaga substantiv använder jag genomgående i avhandlingen för att skilja mellan feminina eller maskulina substantiv av olika deklinationer. En granskning av modellen ger vid handen att varje substantiv kan få en entydig genusbestämning genom böjning i bestämd form singularis. Ändelserna *-in* och *-an* antyder alltså maskulint genus, medan *-en* och *-on* oftast hör femininerna till. Neutrerne slutar på *-e* eller *-a*.

I de flesta byarna använder man emellertid ett förenklat böjningsmönster:

Modell 2: Substantivböjningen i byarna Vassor, Kuni, Österhankmo, Västerhankmo och Petsmo (Wiik 1986:135 f.)

		1/4		2/5		3
sing.	obest.	<i>arm</i>	<i>noåt</i>	<i>fåot</i>	<i>rand</i>	<i>bakka</i>
	best.	<i>armin</i>	<i>noåtin</i>	<i>fåotin</i>	<i>randin</i>	<i>bakkan</i>
plur.	obest.	<i>armar</i>	<i>noåtar</i>	<i>fuötär</i>	<i>rändär</i>	<i>bakkar</i>
	best.	<i>arman</i>	<i>noåtan</i>	<i>fuötrin</i>	<i>rändrin</i>	<i>bakkan</i>
		6	7	8	9	10
sing.	obest.	<i>viko</i>	<i>huus</i>	<i>brää</i>	<i>uöga</i>	<i>land</i>
	best.	<i>vikon</i>	<i>huusi</i>	<i>brää</i>	<i>uöga</i>	<i>landi</i>
plur.	obest.	<i>vikor</i>	<i>huus</i>	<i>brään</i>	<i>uögör</i>	<i>lendär</i>
	best.	<i>vikona</i>	<i>huusin</i>	<i>bräänin</i>	<i>uögona</i>	<i>lendrin</i>

I denna huvudvariant av Kvevlaxdialekten föredrar man *i* framför *e* som obetonad vokal i ändelser, vilket här kan ses i de bestämda formerna *noåtin*, *fuötrin*, *randin*, *rändrin*, *huusi*, *huusin*, *landi* och *lendrin*. Samtidigt, som en bieffekt, har dock detta lett till att skillnaden i böjning mellan de starka maskulina och feminina substantiven har försvunnit helt.¹² Det traditionellt maskulina *arm* böjs alltså på precis samma sätt som det feminina *noåt*, och samma förhållande gäller för *fåot* och *rand*. Här finns således inte längre förutsättningar för några morfologiska ledtrådar till vilket genus ett språkhistoriskt sett starkt substantiv har, vilket jag antar har konsekvenser för genusuppfattningen (jfr Ahlbäck 1946).

Utom i Kvevlax finns denna förkärlek för *i* som obetonad vokal enligt Ahlbeck (1946:107) i de angränsande nordligare socknarna Maxmo, Vörå, Oravais och Munsala. (Se karta 1 nedan.) Samtliga räknas dialektmässigt till

¹¹ Jämför till exempel med tyskans svaga substantiv *der Mensch* och *die Frau*, som i medelhögtyskan lydde *dër mensche* respektive *diu vrouwe*. (Paul 1926:62, 64)

¹² Det är således fråga om en fonologisk utveckling som bl.a. har lett till ett sammanfall av böjningsformer och som därmed indirekt påverkar genussystemet. Förändringen från *e* till *i* finns också i andra obetonade ändelser, som t.ex. *si* ('sig', obetonat, i kyrkbyn *se*),

mellersta Österbotten, och med en finare indelning hör Munsala till norra mellersta Österbotten, medan Maxmo, Vörå och Oravais hör till mellersta mellersta Österbotten. Kvevlax räknas till södra mellersta Österbotten, (Wiik 2002). Det går således en dialektgräns mellan formerna *noåten* och *noåtin* rakt genom Kvevlax (se t.ex. Wiik 2002:124).

De morfologiska ledtrådarna får enligt modell 2 följande utseende:

- 1 Substantiv som hör till deklinationerna 1/4 och 2/5 är antingen maskulina eller feminina.
- 2 Substantiv som hör till deklination 3 är maskulina (utom när de betecknar kvinnliga varelser).
- 3 Substantiv som hör till deklination 6 är feminina (utom när de betecknar manliga varelser).
- 4 Substantiv som hör till deklinationerna 7–10 är neutrala (utom om de av sammanhanget blir könsdifferentierbara).

Semantiken kan eventuellt också spela en viss roll vid genusbestämningen av de substantiv som inte är könsdifferentierbara. Till exempel är de flesta träd feminina och tygsorter neutrala, och det är möjligt att dessa semantiska fält, samt eventuellt också andra har betydelse för Kvevlaxbornas uppfattning om genus. Denna fråga är inte central i min undersökning, men eftersom det finns tio exempel på träd i min frågelista, blir den ändå i viss mån belyst.

En alternativ analys beträffande orden på *-a* och *-o* är att *-a* och *-o* hör till ordstammen och inte är avledningsändelser (se t.ex. SAG 1999:kap.2, § 17), vilket skulle innebära att det finns fonologiska ledtrådar för genustilldelningen i Kvevlaxdialekten, t.ex. ”ord som slutar på *-o* har feminint genus utom när de betecknar manliga varelser”. Den bestämda slutartikeln i singularis vore då alltså det icke genussdifferentierande *-n* och substantiven som böjs enligt deklinationerna 3 och 6 skulle då inte beröras av de morfologiska ledtrådarna. Denna analys skulle också innebära att den historiskt motiverade skiljelinjen mellan starkt och svagt böjda substantiv kvarstår som utgångspunkt för min diskussion av genussystemet i den nutida Kvevlaxdialekten.

Språkhistoriskt sett verkar dock *-a* och *-e* (här standardsvenska former) vara avledningsändelser (se t.ex. Liljestränd (1993 [1975]:69) och Hellqvist (1922)), vilket måste betyda att en senare grammatikaliseringsprocess har gjort ändelserna mera ”osynliga” och gjort att de omtolkats som tillhörande stammen. En analys av grundformen som stam + ändelse i min undersökning motiveras dock främst (ovan) genom de långstaviga svaga substantiven, vilkas slutljudande *-a* eller *-o* försvinner i sammansättningar (t.ex. *bakkslottningg*, *blåomjåot* 'backslutning', 'blomjord'), och samma analys kan sedan överföras även till de kortstaviga svaga maskulinerna och femininerna.

Karta 1 Svenskösterbottniska socknar

Självklara som suffix i nusvenskan är nog *-a* och *-o* inte i jämförelse med t.ex. *-ingg* och *-heit*, som i större utsträckning har en egen betydelse och en ordklassbytande funktion, jfr dock t.ex. *påst* + *-on* = (*h*)*onde påston* ('den kvinnliga postutbäraren'), samt för standardsvenskans del Linell 1976:4 f. En analys där *-a* och *-o* ses som avledningsändelser betyder emellertid att orden med dessa slutljud hör till samma kategori i min undersökning som dem som slutar med *-ingg*, *-heit* och *-els*, och att de får sina respektive genus i Kvevlaxdialekten med hjälp av morfologiska regler. Det skulle också betyda att skillnaden mellan historiskt starkt och svagt böjda substantiv inte får någon framträdande plats i mina resonemang.

Det finns också några nyare ord i dialekten som slutar på *-o* i grundform utan att ändå betraktas som femininer (som till exempel *kviitto*, *netto*). Dessa ord ser likadana ut i bestämd form som i grundform och brukar därmed anses vara neutrer (*hedelide kviitto*, *hedelide netto*). Språkhistoriskt är skillnaden den att de svaga femininerna slutade på *-a* i nominativ och på *-o* i oblika kasus. Eftersom den böjda formen var vanligare, började man enligt Fries (1988:55) i många, speciellt nordsvenska, dialekter anse att den oblika formen också kunde duga som nominativ.¹³ *Kviitto* och *netto* slutar emellertid på *-o* också i

¹³ Jfr de svaga maskulinerna, t.ex. *timme* – *timma*, *hage* – *haga*, där *-a*-formen är det oblika kasus som nu används som nominativ i många dialekter. Se vidare avsnitt 5.2.

standardsvenskan och har inte samma bakgrund som de traditionella svaga femininerna, som i standardsvenskan slutar på *-a*. För att definitivt kunna fastställa ett ord i Kvevlaxdialekten som feminint, räcker det således inte med en fonologisk regel som *-o* = feminint, utan man måste först böja ordet i bestämd form, med andra ord: kontrollera vilken deklination det tillhör. På samma sätt finns det även ord som slutar på *-a* i grundform utan att vara maskuliner (t.ex. *traoma*, neutrum: *hedelide traoma*). Man kan alltså inte lita endast till grundformens ändelse, inte ens när det gäller språkhistoriskt sett svagt böjda substantiv. Man kunde i och för sig också säga att de fonologiska reglerna har vissa lexikaliska undantag, men jag anser att tolkningen med deklinationerna ligger närmare till hands eftersom man då blir kvitt undantagen.

Man kan alltså analysera de språkhistoriskt sett svaga maskulinerna och femininerna i Kvevlaxdialekten på två olika sätt, vilket i sin tur har konsekvenser för hur man ser på genustilldelningen i dialekten. Jag väljer att i denna avhandling främst (i motsats till t.ex. SAG) se *-a* och *-o* som avledningsändelser vilket betonar deklinationernas roll för genustilldelningen och gör ledtrådarna för orden med *-a* och *-o* undantagslösa.

Nya ord som kommer in i dialekten anpassas oftast uttalsmässigt till de gällande reglerna och får då sin böjning enligt något av de existerande deklinationerna, antingen som i modell 1 eller som i modell 2 beroende på talarens hemby. Svårböjliga ord tenderar traditionellt att uppfattas som neutrer, till exempel *hedelide bensiin* och *hedelide raadio*. Det finns också exempel på ord som har fått olika böjning i olika byar, och *slang* torde vara det mest extrema av dessa. Slangen på brandsprutan kom förmodligen (B. Åkerblom 1940:84) först under senare delen av 1800-talet till Österbotten och i Kvevlax kan ordet böjas *hande slanjjin*, *hande slanggan*, *honde slanjjen* eller alternativt *ide slanji*. Ordets genus är alltså kopplat till deklinationen.

En viss överlappning mellan olika ledtrådar till genus finns också i Kvevlaxdialekten, speciellt i den variant som böjer substantiven enligt modell 1 ovan. Ett ord som *flikko* får till exempel sitt feminina genus främst genom att det betecknar en feminin varelse, men också för att det hör till deklination 6. När de semantiska ledtrådarna krockar med de formella vid val av anaforiskt pronomen, är det oftast semantiken som vinner. En kvinnlig läkare kallas till exempel alltid *hon* även om själva substantivet böjs enligt deklination 1. Ett exempel som blivit synnerligen vanligt under senare tid är ordet *pappa*: *in pappo*, *hande pappon*¹⁴. Här blir alltså *pappa* av semantiska orsaker ett maskulint ord trots böjningen enligt deklination 6.

Orden som slutar på *-a*, *-o*, *-ingg*, *-heit* och *-els* får sitt genus både utgående från deklinationen och från sina respektive ändelser/suffix. På så sätt antar jag att de inte är lika utsatta för genusvacklan som de övriga, vars genus skyddas

¹⁴ Ett äldre uttryckssätt är *in faadär*, *hande faadrin* ('fadern'), som hör till deklination 2.

endast av böjningen (modell 1) eller alternativt är helt oskyddat (modell 2). För neutretnas del finns ingen överlappning, men deras genus skyddas effektivt av standardsvenskan, vars förråd av neutrala substantiv så gott som helt överensstämmer med Kvevlaxdialektens.

2.6 Avhandlingens preciserade syfte och analysmetod

I avsnitten ovan har jag redogjort för och diskuterat den för syftet relevanta tidigare forskningen om genus, och samtidigt även bit för bit lokaliserat de frågeställningar jag själv tar fasta på i min avhandling. Huvudsyftet för min avhandling är sålunda att undersöka genusbalansen samt några förklarande variabelers betydelse som stöd för bevarande eller impuls till förnyande av ett visst substantivs genus i ett genussystem i förändring. Materialet är insamlat i Kvevlax som ligger i Österbotten i Finland (karta 2 i avsnitt 3.1).

Huvudsyftet kan delas upp i tre större intresseområden. Det första gäller genusbalansen och genussystemets utveckling i en dialekt i förändring. Här kartlägger jag det genussystem som mina informanter upplever sig ha och diskuterar förändringarna i genussystemet med hjälp av några utomspråkliga variabler, nämligen informantens *hemby*, *ålder*, *kön*, *utbildning* och *mobilitet i vardagen*.

Det andra huvudintresset gäller sambandet mellan deklination och pronomenvariant i materialet. Hur går man som talare tillväga när de morfologiska ledtrådarna inte längre ses som ledtrådar, eller genom fonologiska förändringar helt försvinner? Vilken roll spelar lexikaliskt lagrat genus?

Det tredje huvudintresset gäller regelbundenheter för vilken sorts ord som har mest eller minst genusvacklan. I detta sammanhang diskuterar jag balansen mellan lexikaliskt lagrat genus och grammatiska generaliseringar: bevaras enstaka frekventa ord bättre eller sämre än systematiska undergrupper, t.ex. grupper av ord med samma avledningssuffix (-o '-a', -*ingg* '-ing', -*els* '-else', samt *heit* '-het') eller en gemensam betydelsekomponent (abstraktionsnivå, animathet och tillhörighet till fältet träd)?

Undersökningen fokuserar på upprätthållandet av traditionellt feminint respektive maskulint genus, men även neutralt genus diskuteras i viss mån. Det finns vidare olika kategorier av ord som kongruerar med substantivets inherent genus i dialekten, nämligen pronominella och adjektiviska attribut (inom nominalfrasen), predikativ (inom satsen) samt anaforiska pronomener (inom texten). Jag koncentrerar mig på substantivets bestämda slutartikel samt på den dialektala motsvarigheten till de pronominella attributen *den där*, *min*, *er*, *en sån där* samt *någon*. Jag behandlar sålunda genuskongruens inom nominalfrasen.

Min analys av materialet är främst kvantitativ och analysmetoden är då främst hämtad från det s.k. variationsparadigmet inom sociolingvistik (se t.ex. Labov 1972). Det här betyder att jag försöker förklara variationen i mitt material genom att testa ett antal såväl inomspråkliga som utomspråkliga faktorer (s.k. *oberoende* eller *förklarande variabler*) som kan antas inverka på genusanvändningen. Jag använder inomspråkliga variabler som *deklinationsstillhörighet* och *suffix*, *abstraktionsgrad* och i vilken grad substantivet i fråga har *unik referens*, samt i viss mån *animathet* och tillhörighet till det semantiska fältet *träd*. Utomspråkliga undersökta variabler är informanternas *ålder*, *hemort*, och i en viss utsträckning också *kön*, *utbildning* samt *mobilitet i vardagen*. Alla dessa variabler förutom mobiliteten i vardagen har använts eller åtminstone lagts fram som förslag i tidigare genusforskning refererad ovan i 2.4. De inomspråkliga variablerna har jag tagit upp i avsnitt 2.4.2, men de utomspråkliga variablerna diskuterar jag här nedan. För att statistiskt undersöka skillnader mellan grupperna har jag använt *variationsanalys* samt det s.k. *t-testet för två beroende stickprov* och i viss mån även *hierarkisk klusteranalys*. Alla analyser har utförts med det statistiska datorprogrammet SPSS, version 14.0.

Variationsanalysen och t-testet används för att undersöka i vilken mån de oberoende (förklarande) variablerna verkligen kan förklara variationen i den beroende (förklarade) variabeln (se t.ex. Rietveld & van Hout 2005). Man får således med dessa metoder fram vilka av de testade förklarande variablerna som verkligen är relevanta för den variation som man undersöker och i hur hög grad. Det betyder i klartext att jag undersöker i vilken mån de observerade skillnaderna mellan olika grupper (av individer eller ord) kan förklaras som enbart slump effekter. Sannolikhetsvärdena 0,05 och 0,01 som ofta används som gräns för vilket resultat som anses vara signifikant eller icke-signifikant, anger statistiskt sett sannolikheten för att få minst lika stora skillnader som de observerade skillnaderna under antagandet att man vid en genomgång av samtliga personer i den undersökta populationen inte skulle finna några skillnader över huvud taget. Det här innebär konkret (lite förenklat) att risken att man utifrån sitt material gör felaktiga antaganden om totalpopulationen är 5 % respektive 1 %.

Stickprovets varierande storlek har beaktats redan vid utformningen av de statistiska testen. Men allmänt sett är det en fördel om stickprovet är stort snarare än litet, och ju fler förklarande variabler man vill undersöka, desto större stickprov borde man ha. Guy (1980:26) rekommenderar åtminstone 30 belägg per förklarande variabel för ett pålitligt resultat. L. Milroy & Gordon (2003:28 ff.) menar dock att många sociolingvistiska undersökningar bygger på jämförelsevis mycket små stickprov och färre än fyra talare per cell, och att detta är försvarbart genom att språkbruk trots allt är mer homogent än många andra saker som undersöks statistiskt. Sankoff (1980:51 f.) förklarar det så att

förståelsen människor emellan inom talgemenskapen sätter gränser för hur stor variation som kan förekomma, och att det därför t.o.m. i mycket stora och komplexa talgemenskaper blir överflödigt att ha fler än 150 talare i stickprovet. Davis (1990:11) påpekar också att urvalskriterierna för stickprovet är statistiskt viktigare än dess storlek.

Statistisk testning utgår i idealfallet från att människorna som ingår i stickprovet (det insamlade materialet) är helt slumpvis valda från totalpopulationen (se t.ex. Wolfram & Fasold 1997 (1974), L. Milroy 1987). Detta betyder att alla i populationen har exakt likadana förutsättningar och chanser att bli utvalda att ingå i stickprovet. I praktiken har verkligheten inom sociolingvistik ofta sett annorlunda ut, och det s.k. *omdömesurvalet* har i stället dominerat, såväl i nydanande undersökningar som Labov (1963) på Martha's Vineyard, som i nyligen utförda undersökningar som t.ex. Sundgren (2002) i Eskilstuna och Kurki (2005) i Alastaro (se diskussion hos t.ex. Davis (1990), Chambers (1995), Wardhaugh (2002 (1986)), L Milroy & Gordon (2003), Feagin (2004 (2002))). Det här betyder att forskaren i stället väljer sina informanter inom vissa förhandsbestämda grupper, såsom t.ex. enligt ålder, kön och social bakgrund med målet att få lika många informanter inom varje grupp. Wardhaugh (2002 (1986):153) menar att omdömesurvalet inom sociolingvistik inte nödvändigtvis leder till en förändring av resultatet jämfört med det slumpmässigt valda stickprovet, och att det därmed är försvarbart. Även L. Milroy & Gordon (2003:26) menar att omdömesurvalet visserligen leder till att representativiteten statistiskt sett försvagas, men att det inte är säkert att undersökningar byggda på slumpmässigt urval verkligen skulle ge större insikter i sociolingvistisk struktur. Däremot bör man i en undersökning med omdömesurval vara försiktig med att dra slutsatser från stickprovet till hela populationen, och i stället vara noga med att påpeka att undersökningen främst gäller *personerna i stickprovet* (t.ex. Davis 1990:9 f.).

Stickprovet i min undersökning (d.v.s. mina informanter) har sammanställts genom ett omdömesurval i och med att jag utgick ifrån potentiellt förklarande variabler som hemort, ålder och kön och först i andra hand sökte informanter som passade in på dessa kriterier (se avsnitt 3.2). Det betyder i sin tur att mina resultat i första hand gäller mina informanter, och inte hela populationen av dialekttalande Kvevlaxbor från de undersökta åldersgrupperna.

I variansanalysen kan man för att undersöka de valda förklarande variablerna (faktorerna) och deras inverkan närmare, använda olika s.k. *post hoc-test*. De testar alla tänkbara skillnader mellan gruppernas medelvärden, och av de tillgängliga testen räknas Scheffés test som det mest konservativa (se Rietveld & van Hout 2005:66), det som alltså mest sällan tolkar en observerad skillnad som signifikant. Jag väljer sålunda Scheffés test till det test vars värden jag genomgående anger och håller mig till, såvida inget annat nämns.

Som komplement till variansanalysen och t-testet, som båda tjänar en systemorienterad analys, har jag i avsnitt 8.2 använt hierarkisk klusteranalys, som lämpar sig för individorienterad analys. Enkelt uttryckt framställs informanternas svar totalt sett med ett träd-diagram (dendrogram). Teoretiskt sett har klustren på varje nivå kommit till genom en sammanslagning av (de mest likartade) klustren på närmast föregående nivå så att en hierarkisk struktur uppstår (Everitt & Dunn 1991:101). Klusteranalysen kan göras på flera olika sätt. Vid mätningen av skillnader mellan enskilda informanter har jag använt det s.k. kvadrerade euklidiska avståndet. Vid mätningen av skillnader mellan de informantgrupper som då uppstår har jag valt att utgå från gruppmedeltalet (kallas i SPSS *average linkage*, eller *between-groups-linkage*), eftersom det är en av de vanligaste metoderna. Metoden innebär att man mäter avståndet mellan två grupper genom att jämföra de två och ta medeltalet av avståndet dem emellan punkt för punkt (Krzanowski & Marriott 1995:75). Krzanowski och Marriott (1995:72) påpekar att de olika metoderna ger ungefär samma resultat om bara klustren i materialet är tydliga. Detta har jag testat genom att förutom klusteranalys genom gruppmedeltal även pröva metoderna med s.k. nära respektive avlägsna grannar (*nearest/ furthest neighbour* i SPSS). Dessa två metoder gav i stort sett samma resultat för mitt material som medeltalsmetoden, och jag drar härmed slutsatsen att mitt val av metod är statistiskt sett acceptabelt.

Inom traditionell dialektologisk forskning där man använt sig av frågelistor har svaren man fått oftast givit intryck av ett enhetligt språk hos informanten. I de fall där flera alternativ kunnat konstateras, har man ofta sagt att de förekommer i s.k. *fri variation*. I nyare undersökningar där materialet ofta består av inspelningar av autentiskt tal har man dock inte kunnat förbigå den språkliga variationen lika lätt, och därför har man utarbetat metoder för analys av ett material där de undersökta variablerna förekommer i två eller flera varianter (se t.ex. Chambers & Trudgill 1998 (1980)). Mitt material innehåller variationer särskilt i den mån som informanterna har uppgivit att de använder eller kan tänka sig antingen fler än en bestämd artikel vid ett visst substantiv (t.ex. *handen/handin*) eller fler än ett enda genus (t.ex. såväl *honde* som *hande*). Rörande genus för ett visst substantiv har i praktiken tre svarsalternativ varit möjliga, nämligen (t.ex.) *honde*, *hande* eller *både honde och hande*. Eftersom det är svårt att enkelt beakta fler än två svarsalternativ genom procentangivelser, har jag haft behov av en annan metod för redovisning och analys av mina resultat.

Chambers & Trudgill (1998 (1980):51 f.) redogör i sin *Dialectology* för två varianter av en metod med indexberäkning. Det positiva med indexet är just att fler än två svarsalternativ kan föras samman till en gemensam siffra för den variabel man undersöker. De två varianterna av metoden skiljer sig från varandra i sitt sätt att räkna ihop alla talare i materialet till ett gemensamt

gruppindex. Jag har valt det alternativ där man först räknar index för varje talare separat och sedan räknar ut ett medeltal, framför (det enklare alternativet) att behandla hela materialet som en enda talare och räkna ut ett enda index. Slutresultaten kan skilja sig åt en aning beroende på vilken modell man väljer, men jag har valt den förstnämnda för att vid behov kunna behandla mina informanter individuellt och jämföra dem med varandra.

Vid beräkningen av indexet rangordnar man först svarsalternativen så att den minst markerade varianten (regionalt och/eller socialt påfallande) blir nr 1, den närmast markerade nr 2 o.s.v.

Exempel från mitt material med traditionellt starka feminina substantiv:

<i>hande</i>	1
<i>honde eller hande</i>	2
<i>honde</i>	3

En av mina informanter (Väs1918k) från den äldsta åldersgruppen sade beträffande de 36 traditionellt starka feminina substantiven *honde* 17 gånger, *honde eller hande* 4 gånger och *hande* 15 gånger. Uträkningen görs som följer:

$$\begin{array}{r}
 1) \quad 15 \times 1 = 15 \\
 \quad 4 \times 2 = 8 \\
 \quad 17 \times 3 = 51 \\
 \quad \text{-----} \\
 \quad 36
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 2) \quad 74 \div 36 \approx 2,06 \\
 \quad \text{-----} \\
 \quad 74
 \end{array}
 \qquad
 \begin{array}{r}
 3) \quad (2,06 - 1) \times 100 = 106
 \end{array}$$

I steg 1 multiplicerade jag antalet belägg på varje svarsalternativ med deras respektive koefficient (1, 2 eller 3), varefter jag adderade produkterna. I steg 2 dividerade jag summan med det totala antalet belägg, som i detta fall var 36 traditionellt starka feminina substantiv. Detta ger indexet 2,06 för min informant Väs1918k på en skala från 1 till 3. För att få fram en mer intuitivt logisk skala från 0 till 2 samt bli av med decimalerna, subtraherar man indexet med 1 och multiplicerar med 100 (steg 3). Det slutliga indexet blir då 106. En konsekvent användning av *hande* skulle alltså ha givit index 0; en dito användning av *honde eller hande* skulle ha givit index 100, och en konsekvent användning av det traditionella *honde* skulle slutligen ha givit index 200.

Det negativa med indexet är att varje skiftning i svaren ger stort utslag i indexet om det totala antalet ord är litet. I mitt material finns t.ex. 10 trädsorter samt 10 ord vardera med suffixen *-ingg*, *-heit* och *-els*. Inom dessa kategorier ger ett *honde* mer eller mindre ett utslag på 20 i indexet, så att 9 *honde* ger index 180, 8 *honde* index 160 o.s.v., och denna skillnad i index mellan informanter med nästan samma svar kan då tyckas bli oskäligt stor. Jag drar alltså slutsatsen att indexet egentligen passar bäst för analysen av den största

gruppen i materialet, de 36 traditionellt starka feminina substantiven. Jag använder dock indexet genomgående vid analys av alla mina ordgrupper, eftersom man på så sätt i alla fall nödtorftigt kan jämföra ordgrupperna med varandra trots att de är olika stora.

Dessutom kan man fråga sig om indexet med sina inbakade belägg på olika svarsalternativ som sådant ger en rättvis bild av verkligheten. Blir det för förenklat? Jämför t.ex. följande fall:

A) $1 \times 1 = 1$ $6 \times 2 = 12$ $3 \times 3 = 9$ <hr style="width: 20%; margin-left: 0;"/> 10 22	B) $4 \times 1 = 4$ $0 \times 2 = 0$ $6 \times 3 = 18$ <hr style="width: 20%; margin-left: 0;"/> 10 22
--	--

I båda dessa fall blir indexet således 120 ($(22 \div 10) - 1 \times 100$) och man kan fråga sig om man intuitivt skulle tycka att person A (med få säkra *honde* och ett i övrigt ganska vacklande bruk) och person B (med rätt många säkra *honde*) har jämförbar och lika traditionell genusanvändning. Genom denna metod får de i alla fall samma index och blir helt jämställda i analysen.

Trots att den kvantitativa analysen dominerar stort i min undersökning, kommer jag även där det är möjligt att använda kvalitativ analys som stöd. Detta gäller främst de ställen där informanterna kommenterat och försökt förklara sitt val av kongruensvariant, men även där min kännedom om bygden eller informanterna på någon punkt kan vara relevant för diskussionen. I kapitel 7 och i avsnitt 6.4 är analysen främst kvalitativ. Användningen av indexberäkning förutsätter att man för varje undersökt substantiv åtminstone nöjaktigt kan fastställa ett traditionellt genus (för att kunna bestämma vilka koefficienter de olika varianterna skall få). I kapitel 7 är de undersökta orden emellertid relativt nya eller så varierar genus traditionellt mellan olika byar inom Kvevlax. Materialets natur gör sålunda användningen av index och därmed av en kvantitativ analys mindre lämplig här. I avsnitt 6.4 är det snarast materialets litenhet (endast två ord) som gör en kvantitativ analys olämplig.

Beskrivet i stora drag gör jag i kapitel 4 först en kvantitativ undersökning av traditionellt feminina, sedan traditionellt maskulina substantiv belysta genom en utomspråklig variabel i taget (informanternas *ålder*, *hemby*, *kön*, *utbildning* och *mobilitet i vardagen*). Sedan gör jag en mera individorienterad, kvalitativ analys. I kapitel 5 undersöker jag substantiv med olika bestämda slutartiklar (nämligen *-en*, *-in*, *-on*, *-an* och *-el-i*) och diskuterar deklinationstillhörigheten och sambandet mellan respektive deklination och genus, allt främst kvantitativt och med hänsyn till informanternas ålder och hemby. Till sist tar jag upp ordningsföljden mellan byte av slutartikel och byte av demonstrativt pronomen i materialet. I kapitel 6 undersöker jag olika grupper av traditionellt feminina

substantiv (substantiv som slutar på konsonant, med suffixet *-o*, med suffixen *-ingg*, *-heit*, *-els*, animata substantiv och träd) med hänsyn till deras abstraktionsgrad och den frekvens med vilken substantivet används så att genus framgår. Analysen är främst kvantitativ och sker med beaktande av informanternas ålder och hemby. Till sist diskuteras kort möjligheten av fler semantiska kategorier än de ovan nämnda. I kapitel 7 undersöker jag nya ord med otraditionell böjning samt ord med geografisk genusvecklan så att jag fokuserar på deklinationstillhörighet och val av demonstrativt pronomen utifrån de enskilda orden, samt utifrån informanternas ålder och hemby. Till sist diskuterar jag neutral kongruens närmare och jämför då pronomenanvändningen för ord vars neutrala genus verkar vara stabilt, ord som verkar tappa sitt neutrala genus från äldre informanter till yngre, samt ord som verkar vara på väg mot neutralt genus. Analysen är här kvalitativ. En mer detaljerad beskrivning av mina analysmetoder följer i början av varje analyskapitel.

3 Materialet för undersökningen

I det här kapitlet ger jag först en kort beskrivning av Kvevlax med den största uppmärksamheten fäst vid sådana omständigheter som rimligen är relevanta för språkbruket i bygden. Sedan följer en fördjupad redovisning av mitt undersökningsmaterial och min metod. Jag beskriver hur min undersökning har gått till och tar upp olika aspekter gällande informanturvalet och de substantiv som finns på min frågelista. Till sist diskuterar jag min analysmetod.

3.1 Kvevlax som språkmiljö

Kvevlax är en jordbruksbygd vid Bottniska vikens kust i mellersta Svenskösterbotten som består av sju byar: kyrkbyn (med namnet Kvevlax), Petsmo, Koskö, Västerhankmo, Österhankmo, Vassor samt Kuni (med södra Vassor). Se karta 2 nedan. Bygden har haft svensk befolkning sedan medeltiden (Jern 2000:25 f.). Fram till år 1972 bildade Kvevlax en självständig kommun, men den 1 januari 1973 slogs kommunen ihop med grannkommunerna Korsholm, Solf, Replot och Björkö till en ny kommun som fick namnet Korsholm. Storkommunen Korsholm bildar närmaste omland till staden Vasa, som den geografiskt sett omringar.

Kvevlax har genom åren starkt präglats av landhöjningen och av Kyro älv, i vars deltaland den f.d. kommunen är belägen. Landhöjningen i Kvarkenområdet beräknas numera enligt Kvarkens naturguide på webben till 8–8,5 mm per år (hämtat från <http://www.kvarkenguide.org/geologisv.html> 31.10.2006), och i juli 2006 fick Kvarkenområdet status som världs naturarv.¹⁵ Dessutom tillkommer i flera Kvevlaxbyar slamavlagringar från Kyro älvs mynning. Ännu under 1500-talet var Kvevlax ett skärgårdslandskap, och fisket var länge viktigare för mathushållningen än åkerbruket (B. Åkerblom 1962:9, 36; Jern 2000:117 ff.). Nya åkrar fick man genom landhöjningen: öppna fjärdar blev små

---

¹⁵ Se vidare på Västra Finlands miljöcentrals hemsida på webben: <http://www.ymparisto.fi/default.asp?contentid=193418&lan=sv> .

sjöar som blev mossar som i sin tur kunde dikas ut till åkermark. Otaliga holmar i ortnamnsskicket befinner sig sålunda nu på torra land. Vissa byar i området profiterade mera på landhöjningen och andra mindre, men eftersom man i det moderna lantbruket måste ha mycket stora hemman för att klara sig, har näringsstrukturen småningom ändrats så att de som arbetar inom primärnäringarna i Kvevlax nu utgör en minoritet (enbart 6,2 % år 1999 (*Helsinki kypistä Nuorgamiin 1999*¹⁶)).

Karta 2 Korsholms kommuns norra del ¹⁷

De undersökta byarna markerade med ringar.

I tabell 1 ser man hur tjänstemän, arbetare och pensionärer överväger i den sociala strukturen, medan jordbrukare, företagare och personer i ledande ställning utgör en procentuellt sett mindre del. Eftersom siffrorna i den landsomfattande statistiken som tabellen är baserad på (*Helsinki kypistä*

¹⁶ *Helsinki kypistä Nuorgamiin* är en kartläggning av de finländska konsumenterna enligt postnummerområde, uppgjord av Statistikcentralen i Finland.

¹⁷ Kartan är en detalj ur *Suomen city-opas: Vasa med omgivning 2006*, återgiven med upphovsrättsinnehavarens tillstånd.

Nuorgamiin 1999) endast beaktar en person per hushåll, nämligen den som har högst inkomster, kan man se procenttalen i tabell 1 som ungefärliga. Man kan även se hur några av byarna genom den höga andelen pensionärer kan betecknas som avfolkningsbygd (särskilt Österhankmo med 51 % pensionärer), medan Kvevlax kyrkby i egenskap av centralort ligger bättre till i detta avseende (28 % pensionärer jämfört med medeltalet 25 % för hela Finland).

Tabell 1. Social struktur i Kvevlax byavis år 1999, i procent¹⁸

	jordbr.	företag.	ledande ställn.	tjänstem.	arbet.	pension.
Kvevlax	6	5	3	35	17	28
Koskö	0	5	5	22	26	34
Petsmo	4	5	1	22	17	40
Västerhankmo	7	8	0	26	18	36
Österhankmo	8	2	2	17	16	51
Vassor	11	6	1	18	13	41
s. Vassor + Kuni	10	3	1	25	19	38
i medeltal	6	5	2	28	18	34

I dagens läge arbetar en stor del av invånarna utanför Kvevlax, framför allt i Vasa. Avståndet till Vasa är 15–25 km beroende på i vilken by man befinner sig, och det går således utmärkt att bo i Kvevlax och arbeta i Vasa, något som också många människor utan tidigare anknytning till bygden har upptäckt. En kraftig inflyttning har ägt rum sedan 1970-talet, speciellt till kyrkbyn (se tabell 2). Vid kommunsammanslagningen 1973 hade kyrkbyn Kvevlax sålunda 686 invånare, medan siffran 1999 hade stigit till 1 521. Under de senaste 26 åren har kyrkbyn således mer än fördubblat sin befolkning. Siffrorna för de andra byarna är inte lika drastiska, men visar i alla fall en ökning i samtliga byar utom Österhankmo: den totala befolkningmängden i Kvevlaxbyarna har ökat från 2 409 personer år 1973 till 3 407 personer år 1999, vilket innebär en ökning med 29 % (*Fördelning regionvis av befolkningen i Korsholms kommun 1997, Helsinki kypistä Nuorgamiin 1999*).

¹⁸ De tillgängliga siffrorna på den sociala strukturen baserar sig inte på hela den vuxna befolkningen utan på en person per hushåll, den med högst inkomster. Observera desuutom att procentsumman per rad inte blir 100.

Tabell 2. Invånare i Kvevlax byavis åren 1973 och 1999

byar	invånare 1973	invånare 1999	skillnad
Kvevlax	686	1 521	+ 835
Koskö	171	247	+ 76
Petsmo	444	505	+ 61
Västerhankmo	345	362	+ 17
Österhankmo	242	223	- 19
Vassor + Kuni ¹⁹	521	549	+ 28
totalt	2 409	3 407	+ 998

Långt in på 1900-talet var Kvevlax en nästan helt och hållet svenskspråkig bygd där dialektens ställning var mycket stark, och där också varje by hade sin särpräglade dialekt. Det betyder att åtminstone Kvevlaxborna själva kunde höra från vilken by en viss talare kom. Många av de inflyttade talar dock nu standard(finlands)svenska, finska eller någon form av utjämnad dialekt. Förhållandet mellan den svenskspråkiga och den finskspråkiga befolkningen har dock enligt tabell 3 ändrats så att andelen svenskspråkiga i Kvevlax har minskat från 97 % år 1976 till 89 % år 1999 (*Fördelning regionvis ..., Helsinki kypistä ...*).

Tabell 3. Procent svenskspråkiga i Kvevlax åren 1976 och 1999

byar	1976	1999
Kvevlax	96 %	87 %
Koskö	93 %	84 %
Petsmo	99 %	93 %
Västerhankmo	99 %	93 %
Österhankmo	98 %	96 %
Vassor + Kuni	97 %	88 %
i medeltal	97 %	89 %

Flera av bygdens tidigare servicepunkter såsom butiker, postkontor och bank har dragits in under de senaste åren, vilket har lett till att många Kvevlaxbor,

---

¹⁹ Här har Vassor och Kuni slagits ihop eftersom siffrorna från 1973 är sådana. För år 1999 finns dock separerade uppgifter för byarna: Vassor 194 personer och Kuni tillsammans med södra Vassor 355 personer. Orsaken till att Vassor och Kuni ofta behandlas tillsammans är att Kuni officiellt utgör ett hemmansnummer i Vassor trots att de geografiskt sett är åtskilda (B. Åkerblom 1962:271).

särskilt från utbyarna, numera utträttar sina dagliga ärenden i Vasa eller i storkommunens centralort Smedsby. I kyrkbyn fanns år 1998 10 servicepunkter kvar, medan byarna Vassor och Koskö inte hade en enda (Herberts 2000:239). Allt detta bidrar till att de flesta yngre Kvevlaxbor nuförtiden får en stor del av sin dagliga språkkontakt utanför hembygden eller åtminstone via en annan språkvarietet än Kvevlaxdialekten.

Man kunde tänka sig att kommunsammanslagningen skulle ha haft en inverkan på identifikationen på så sätt att Kvevlaxborna nuförtiden främst skulle se sig själva som Korsholmare, inte som Kvevlaxbor, och anpassa sig till de övriga dialekterna i storkommunen. Bynon (1996 (1977):183) hänvisar till Schirmunski som har undersökt de tyska dialekterna och kommit fram till att det tar ungefär 50 år innan en ny politisk gräns blir lingvistiskt relevant, medan en gammal gräns kan märkas i språkbruket i flera hundra år. Om denna regel gällde också för Korsholm, kunde man vänta sig att dialekterna inom den nya storkommunen skulle närma sig varandra på sikt, men dock så långsamt att detta ännu inte märks.

Jag har sammanfattningsvis här tagit upp fyra samhällseliga förändringar i Kvevlax som potentiellt leder till dialektutjämning, nämligen varierande näringar, inflyttning, ökad rörlighet hos invånarna samt förändrad kommuntillhörighet.

3.2 Informanterna

Valet av undersökta byar har varit ledstjärnan i informanturvalet. Mina informanter kommer sålunda från fyra olika byar inom Kvevlax, på så sätt att 18 personer från Kvevlax kyrkby och Koskö (KK) får representera substantivböjningen enligt modell 1 ovan (se avsnitt 2.5.2), medan likaså 18 personer från Vassor och Västerhankmo byar (VV) får representera böjningen enligt modell 2 (se karta 2 ovan, de valda byarna inringade). Kvevlax är den centrala byn med störst inflyttning. Koskö utmärker sig genom sin ringa befolkningensmängd, men även genom att invånarna i Koskö jämförelsevis tidigt p.g.a. små hemman lämnade jordbruket och i stället valde pendling till Vasa (se Herberts 2000:243 f.). Vassor och Västerhankmo slutligen kännetecknas av att jordbruket där haft (och har) en relativt stark ställning (se avsnitt 3.1 ovan samt Herberts 2000:243 f.). Jag har valt ut nio informanter från varje by, uppdelade på tre åldersgrupper enligt tabell 4.

Tabell 4. Informanternas uppdelning på byar och åldersgrupper

byar	födda 1920	födda 1950	födda 1980	totalt
Kvevlax	3	3	3	9
Koskö	3	3	3	9
Vassor	3	3	3	9
Västerhankmo	3	3	3	9
totalt	12	12	12	~~36~~

Informanterna är inte valda helt slumpmässigt bland alla invånare. Gemensamt för alla informanter är nämligen att de härstammar från den aktuella byn antingen på fädernet eller på mödernet. De inflyttades språkbruk faller sålunda utanför ramen för min undersökning. Jag har också undvikit sådana personer som under en stor del av sitt liv har bott utanför byn, delvis eftersom det var praktiskt att begränsa undersökningen till de personer som vid tiden för intervjuerna var bosatta i Kvevlax, men delvis även för att s.k. återflyttare inte nödvändigtvis har ett sådant språkbruk som kan likställas med mera permanent bosatta Kvevlaxbor. Jag har alltså velat få min undersökningsgrupp så homogen som möjligt, så att variationen i materialet inte skall kunna förklaras med att informanten i fråga t.ex. bott 30 år i Helsingfors. Jag vill visa hur stor variation som faktiskt kan förekomma i nuläget även bland infödda talare som är fast rotade på orten. P.g.a. dessa avväganden kan man inte säga att mina informanter representerar hela Kvevlax utan snarare Kvevlaxdialekten i mer traditionellt dialektologisk bemärkelse, nämligen den dialekt som infödda Kvevlaxbor talar. Dessa personer, d.v.s. infödda och bofasta Kvevlaxbor födda runt 1920, 1950 eller 1980, utgör den undersökta populationen i avhandlingen. Mina informanter utgör ett stickprov ur den populationen.

Jag har undersökt den totala populationen genom en granskning av listor tagna från dopböcker gällande Kvevlax församling för åren 1916–1925, 1946–1955 samt 1976–1985. Från antalet födda i byarna Kvevlax, Koskö, Vassor och Västerhankmo tog jag bort de personer som inte längre är bosatta på orten (och således inte ingår i den undersökta populationen) och beräknade populationens storlek till 218 personer. Här måste man emellertid komma ihåg att 786²⁰ Kvevlaxbor inte hörde till Kvevlax församling år 1999. Hur många av dessa 786 som hör till min population är oklart, men det torde inte röra sig om något större antal om proportionerna är de samma som för församlingsmedlemmarna (218 av 2 621).

Dialektbegreppet befinner sig i nuläget under omprövning och har diskuterats t.ex. av Ivars 2001, Svahn 2003 och Gunnarsdotter Grönberg 2004.

²⁰ Befolkningen i Kvevlax år 1999 (tabell 2): 3 407 pers. – antalet medlemmar i Kvevlax församling år 1999: 2 621 pers. (Re: En siffra till, 2006) = 786 personer.

Diskussionen gäller huruvida dialektbegreppet borde utvidgas till att gälla alla former av regionalt färgat språk, en fråga som de tre forskarna svarar ”ja” på. Dessutom har dialektologins intresseområden de senare åren vidgats till att ofta innesluta t.ex. dialektkontakt i tillväxtcentra med informanter som är representativa för orten, d.v.s. även inflyttade personer (t.ex. Nesse 2003b). Översatt till mitt material betyder det här att begreppet ”Kvevlaxdialekten” snarare borde betyda ”den svenska som människor i genomsnitt talar i Kvevlax vid en viss tidpunkt”, vilket samtidigt skulle innebära ett helt annat informanturval än det jag har. Jag kommer egentligen inte här i någon större utsträckning att ta ställning i debatten om dialektbegreppet i allmänhet. Jag vill emellertid framhålla att jag använder det dialektbegrepp som gemene man i Kvevlax använder. Det betyder t.ex. att ingen inflyttad Oravais- eller Malaxbo bosatt i Kvevlax själv skulle säga sig tala Kvevlaxdialekt, oberoende av hur länge han/hon bott i Kvevlax. I stället uppger sig denne troligen tala en mer eller mindre modifierad version av Oravais- eller Malaxdialekten (alternativt standardsvenska). Kvevlaxdialekten är således enligt dem som bor i Kvevlaxområdet den dialektvariant som de *infödda* Kvevlaxborna använder.

Jag menar sålunda att dialektbegreppet gärna får basera sig på den reella språksituationen i det område man undersöker, och att ”dialekt” inte nödvändigtvis behöver betyda riktigt detsamma i Kvevlax, Ekenäs eller Göteborg, så länge som det ännu handlar om ett regionalt färgat språk.

Hur regionalt färgat det språk är som kallas dialekt kan också variera mellan olika trakter. Det som folk i Kvevlax över lag menar med dialekt varierar mellan det som Dahlstedt (1978:51 f., 1979:46 f.) kallar *genuin dialekt* och det han kallar *utjämnad dialekt*, d.v.s. i det första fallet en geografiskt mycket begränsad språkform med egen grammatik och delvis avvikande ordförråd, och i det andra fallet en språkform som i grammatik och ordförråd står närmare standardsvenskan och vars geografiska räckvidd är större. Även det som Dahlstedt kallar *regionalt riksspråk* existerar emellertid som språkform i Kvevlax, såväl som modersmål som när dialekttalare pratar standardsvenska. Svahn (2003:506) skriver däremot att det som de flesta sverigessvenskar i dag menar med ”dialekt” snarast motsvarar Dahlstedts regionala riksspråk eller möjligen hans utjämnade dialekt.

De representerade åldersgrupperna i undersökningen valde jag både med tanke på mitt syfte och av praktiska orsaker. De äldsta informanterna skulle vara i så pass bra skick att de inte blev uttröttade av min långa frågelista, men ändå så gamla att de kunde ge mig ett jämförelsematerial med ett så traditionellt genussystem som möjligt. Jag valde därför personer födda ungefär år 1920 till att bli mina äldsta informanter i undersökningen. Med *ungefär* avser jag en tillåten variation på tio år. De äldsta informanterna inom gruppen är födda 1918 och de yngsta 1926. Eftersom byarna inte är så folkrika (den minsta byn Koskö

hade 247 invånare år 1999) var jag tvungen att jämkna på det exakta födelseårtalet. Jag hade annars fått stora problem med att hitta lämpliga (se ovan) informanter från alla åldersgrupper i alla byar.

Sedan jag bestämt den äldsta åldersgruppen, räknade jag två gånger trettio år fram i tiden och fastställde på detta sätt de två andra åldersgrupperna i undersökningen till personer födda ungefär 1950 respektive 1980. För det första motsvarar åldersskillnaden mellan grupperna den skillnad i ålder som ofta finns mellan generationerna i en familj, och det kan vara värdefullt att notera hur stora språkliga skillnader det där kan vara fråga om. En kanske viktigare orsak till att jag accepterade personer födda ca 1950 som lämpliga intervjuobjekt är emellertid att de har växt upp under den stora omvandlingsperioden efter kriget med större utbildningsmöjligheter för barnen på landsbygden och större rörlighet över huvud. Många av dem har nu arbete utanför byn och rikliga tillfällen att prata utjämnad dialekt eller regionalt färgad standardsvenska i sitt dagliga liv.

Den yngsta åldersgruppen i min undersökning (födda ca 1980) består av personer som helt och hållet har vuxit upp då den stora inflyttningen till bygden redan var ett faktum. Dessutom är de födda efter kommunsammanslagningen 1973 och går i högstadiet och gymnasiet i Smedsby, huvudorten för storkommunen Korsholm. I de nämnda skolorna konfronteras eleverna med ett stort antal dialekter samt varianter av standardsvenskan. Den yngsta åldersgruppen uppvisar språkdrag som traditionellt har förknippats med dialekterna i gamla Korsholm, snarare än Kvevlax. Eftersom det mest framträdande av dessa språkdrag (försvinnandet av de sekundära diftongerna *uö, åo, ie*) samtidigt innebär ett närmande till standardsvenskan, måste man emellertid vara försiktig med sina slutsatser om påverkan från storkommunen. Allt detta kan emellertid ha inverkat på de ungas identifikation som kvevlaxbor eller korsholmare, samt på deras uppfattning om modersmålet och de variationer som är tillåtna inom ramen för detta.

Jag strävade efter en jämn könsfördelning bland mina informanter. I de båda yngre åldersgrupperna lyckades det bra, och jag fick 6 kvinnor och 6 män i varje. Beträffande äldre människor finns det dock mycket fler kvinnor än män att välja bland, speciellt om man riktar in sig på dem som är friska och krya och därmed tillgängliga för en intervju, och slutresultatet blev därför 7 kvinnor och 5 män i den äldsta åldersgruppen. Könsfördelningen byavis blev sådan att jag från Kvevlax och Koskö sammantagna har 9 kvinnor och 9 män, medan jag från Vassor och Västerhankmo sammantagna har 10 kvinnor och 8 män. Se tabell 5 nedan.

Tabell 5. Informanternas könsfördelning

byar	kvinnor	män	totalt
Kvevlax	4	5	9
Koskö	5	4	9
Vassor	5	4	9
Västerhankmo	5	4	9
totalt	19	17	

Rent konkret valde jag informanterna genom att utnyttja mina egna och min familjs kontakter. I min egen hemby Koskö där alla känner alla var det lätt att göra en lista på personer som tillhörde den undersökta populationen. I de andra byarna utnyttjade jag vänner, släktingar eller familjebekanta i olika åldrar genom att fråga dem t.ex. ”Vilka i den här byn, som är infödda bybor, är födda runt 1950?”. Genom en sådan förfrågan fick jag flera napp, av vilka alltid minst en gick med på att ställa upp i undersökningen. Väl på plats hos denna person kunde jag efter intervjun fråga vem som är hans/hennes jämnåriga och sålunda få fram nya möjliga namn. Jag följde således den teknik som L. Milroy & Gordon (2003:32) kallar ”snöbollsurvalet” (*snowball sampling*) samt L. Milroys (1980) nätverksurval genom att hela tiden vara en vän till en vän eller en släkting till en vän för mina informanter.

För att skydda mina informanters identitet använder jag inte deras namn utan har i stället valt att beteckna var och en med kod bestående av siffror och bokstäver, t.ex. Kv1924k, Vas1950m. De första bokstäverna syftar på informantens hemby: Kv för Kvevlax, Ko för Koskö, Vas för Vassor och Väs för Västerhankmo. Siffrorna är informantens födelseår och den sista bokstaven betecknar informantens kön, k för kvinna och m för man. Den första exempelinformanten är således en kvinna från Kvevlax kyrkby född 1924, och den andra är en man från Vassor född 1950. Eftersom det finns två kvinnliga informanter från Kvevlax kyrkby födda år 1980 betecknar jag den ena med Kv1980k1 och den andra med Kv1980k2.

Välkända och flitigt använda sociolingvistiska förklarande variabler är *ålder*, *socialgrupplutbildning*, *kön*²¹, *etnicitet* och *stil*.²² Av dessa fem har de två förstnämnda även använts i några undersökningar av grammatiskt genus.

²¹ Variablerna ålder, socialgrupp och kön har nyligen grundligt diskuterats av Gunnarsdotter Grönberg (2004).

²² Dorian (1994:689 f) framhåller emellertid att lingvistisk variation inte nödvändigtvis alltid kan kopplas till sociala variabler och tvärtom, att social homogenitet inte alltid innebär språklig homogenitet. På samhällsnivå har Kusters (2003:372) däremot visat att böjningsmorfologins komplexitet kan relateras till sociala och kulturella faktorer i språksamfundet. Den slutsatsen drar han genom en undersökning av verbböjning i olika språk, däribland fornisländska, isländska, färöiska och norska.

Margareta Thelander (1975:112) skriver att informanternas ålder och utbildning (särskilt i förening) tycktes ha stor betydelse i hennes undersökning för användningen av *den* å ena sidan och *hon* eller *han* å andra sidan i Burträsk. De äldsta informanterna med låg utbildning hade således en betydligt lägre andel *den* i sitt språk än de unga och välutbildade. Även Ahlbäck (1946:107), Dekeyser (1980:106) och Nesse (2005:144) antyder att *hon* oftare kunde användas av äldre människor än av yngre.

Talarnas ålder har använts som oberoende variabel i en uppsjö av undersökningar av språkförändring. Hypotesen har då ofta varit att äldre talare har ett mer traditionellt språk än yngre talare. De flesta undersökningarna har gjorts i *skenbar tid*, en metod som började användas av William Labov (1963, 1966) och som innebär att språkförändringen undersöks med hjälp av talare från olika åldersgrupper. Man utgår då ifrån att människor inte ändrar sitt språk så mycket efter att ha uppnått vuxen ålder (t.ex. Bailey 2004 (2002):324). En person född t.ex. 1930 representerar då ett äldre språkskede än en person född 1970. Undersökningen är dock i själva verket synkron trots att diakrona slutsatser dras, och dess värde beror också enligt Bailey (2004 (2002):329) på stickprovets storlek och representativitet. Dessutom menar han (s. 329 f.) att barn eller ungdomar inte borde utgöra en av ålderskohorterna i undersökningen, eftersom deras språkbruk ännu inte har stabiliserats.

Är det då sant att vuxna människor inte förändrar sitt språk i någon större utsträckning? För att få veta det, måste man göra en undersökning i *reell tid*, vilket innebär att samma talare undersöks vid flera tillfällen (vilket rekommenderas av Chambers & Trudgill 1998:149) eller att man på samma ort väljer talare enligt precis samma principer vid två olika undersökningstillfällen (vilket rekommenderas av Mats Thelander 1982:55 och Labov 1994:85). Det första kallas panelundersökning, det andra trendundersökning (Labov 1994:75 ff., Bailey 2004 (2002):325). Sådana undersökningar är emellertid av praktiska skäl sällsynta²³ och undersökningar i skenbar tid används då som surrogat. En undersökning i såväl reell som skenbar tid ses som idealet av Bailey (2004 (2002):330). Genom att kombinera de två metoderna får man mångsidigast möjliga resultat.

Osäkerhetsmomentet med undersökningar i skenbar tid utgörs av en kombination av två möjligheter. För det första ändrar individer trots allt ibland sitt språk under sin livstid (se t.ex. Sundgren 2002:295 f., Palander 2005:251, 268). Detta behöver dock inte ses som något problem i en undersökning i skenbar tid så länge man håller i minnet att den skillnad mellan åldersgrupper man iakttar inte nödvändigtvis motsvarar språksituationen under informanternas respektive barndom. Den andra möjligheten, som kan ställa till mer problem för

---

²³ Såväl Sundgren i Sverige (2002: Eskilstuna) som Kurki i Finland (2005: Hanhijoki i Alastaro) har dock nyligen gjort undersökningar i reell tid där de kombinerat trend- och panelundersökningsmetoderna.

forskaren, brukar på svenska kallas åldersgradering (t.ex. Sundgren 2002) eller åldersprogression (Mats Thelander 1982). Det innebär att en språkförändring hör till ett visst skede av talarens liv i varje generation (Chambers 1995:188), t.ex. att personer i medelåldern talar mer standardspråkligt än de gjorde som barn, och också mer standardspråkligt än de senare kommer att göra som äldre.

Eftersom mitt material baserar sig på intervjuer med Kvevlaxbor från tre olika åldersgrupper är den föreliggande undersökningen en undersökning i skenbar tid. I någon mån är det emellertid även fråga om en undersökning i reell tid. Bailey (2004 (2002):325) menar nämligen att en undersökning i reell tid också kan utföras så att man jämför sina resultat med äldre språkliga belägg från samma ort, så länge man beaktar att det materialet inte har tillkommit på samma sätt som ens eget. Jag kommer där det är möjligt att jämföra genussystemet i materialet med det genussystem som kan utläsas ur A. J. Nygrens s.k. *Byrallor*, utgivna första gången åren 1889–1891. Byrallorna är folklivsskildringar författade på Vassordialekt av en infödd talare. De påminner delvis om mitt material i och med att det är fråga om återgivning av Vassordialekten. Nygren har sålunda utgått från hur han tror att hans grannar och vänner (eller han själv?) i Vassor uttrycker sig. På några punkter jämför jag också mina resultat med resultaten från B. Åkerbloms språkgeografiska och bebyggelsehistoriska undersökning av Kvevlaxdialekten från 1940. Åkerblom uppfattade enligt tidens rådande dialektologiska praxis att hans resultat gällde bygdens faktiska språkbruk. Hans material påminner emellertid i praktiken om mitt i och med att han frågade sina informanter hur de uttrycker vissa saker eller hur en viss sak sägs på byns dialekt. Materialet reflekterar sålunda informanternas *upplevda* språkbruk, och Åkerbloms resultat är därför någorlunda jämförbara med mina i den mån de behandlar samma sak.

Coupland (2001:187 f.) kritiserar skarpt det sätt på vilket ålder används i praktiken i de flesta tidigare undersökningar. Han menar att ålder, och särskilt då högre ålder, ofta ses som en tom eller neutral kategori utan social betydelse. Variabeln ålder används sålunda ofta slentrianmässigt i undersökningar i skenbar tid utan att den diskuteras desto mera. T.ex. Chambers (1995:146 f.) skriver att en människas ålder är ett fysiskt faktum som inte förhandlas fram socialt, och det är just den typen av åsikt som Coupland (2001) vänder sig emot. Även i det nutida samhället i stort finns det tendenser som lyfter fram hur vi så att säga skapar vår ålder, att den åtminstone delvis är socialt konstruerad (se t.ex. Hamilton 2004).

I Kvevlax sammanfaller de tre undersökta generationerna med samhällseliga förändringar (avsnitt 3.1). Jag tänker mig således att de olika livsvillkoren, särskilt beträffande kontakter utåt, för mina respektive informantgrupper utgör den grund som väcker och berättigar frågan om ålderns betydelse för det upplevda genussystemet i materialet. Min hypotes är att de äldsta informanterna står för det mest traditionella genussystemet, medan de yngsta informanterna

som senast i högstadiet kommit i kontakt med många olika språkvarianter i sitt dagliga liv är mest otraditionella.

En annan typ av språklig variation som har konstaterats av ett flertal sociolingvister är skillnader mellan mäns och kvinnors språk, refererade t.ex. i Labov (1990) och Chambers (1995). Den förstnämnde sammanfattar (1990:205 f., 213 ff.) att (I) män, när bakgrundsfaktorer som ålder, socialgrupp och utbildning hålls konstanta, i medeltal avviker mera från den standardspråkliga normen än kvinnor. Detta gäller dock bara i den utsträckning som kvinnorna i fråga har tillgång till den aktuella normen. Dessutom (II) använder kvinnorna i fall av pågående språkförändring uppifrån (*change from above*) oftast de nya statusvarianterna mera än männen, medan de också i förändringar nerifrån (*change from below*) oftast fungerar som innovatörer. I fråga om utjämningen och/eller försvinnandet av traditionella landsbygdsdialekter är det även där oftast kvinnorna som leder utvecklingen. Trudgill (1983:162,166) betonar dock att skillnaderna inte betyder att kvinnor och män talar olika språk, utan att det är fråga om gradskillnader och medeltal. Dessutom verkar resultaten gälla dialekter/accenter, men inte språkanvändning i form av mer eller mindre komplex meningsbyggnad el. dyl. De mest givande resultaten får man enligt Labov (1990:221) om man kombinerar variabeln kön med social status och ålder.

Resultat från flera undersökningar (t.ex. Labov 1972, Trudgill 1974) visar hur infödda talare som tillfrågas om sitt språkbruk tenderar att överskatta sin användning av prestigeformer. Trudgill (1983:177 f., 183) konstaterar dessutom angående sin undersökning av engelskan i Norwich att detta gällde kvinnorna i högre grad än männen, som tvärtom oftare *underskattade* sin användning av prestigeformerna. Slutsatsen han drar av detta är att män, samt i hans undersökning också unga kvinnor under 30 år, har en dold (ofta omedveten) norm, nämligen den med låg officiell prestige. Ett annat exempel på flera normer i omlopp i ett språksamfund utgör förmodligen Nordbergs & Sundgrens (2000:244) konstaterande att de yngsta undersökta kvinnorna i Eskilstuna 1967 använde fler prestigeformer än männen, medan de äldre kvinnorna tvärtom använde färre. År 1996 var däremot fallet att kvinnorna i alla åldersgrupper använde mer standardspråk än männen (Sundgren 2002:258). Även i Alingsås 1998 var det pojkarna som för alla undersökta variabler utom en hade mer lokala varianter än flickorna (Gunnarsdotter Grönberg 2004:296).

Som orsaker till könsskillnaderna diskuterar Trudgill (1983:161, 166 f.) t.ex. sociala nätverk, att kvinnor är mera statusmedvetna än män och att arbetarklassens språk (som ligger längst bort från standardnormen) förknippas med maskulinitet. Chambers (1995:132, 136) förklarar saken så att kvinnor i medeltal behärskar ett större spektrum av språkliga varieteter än män, och att denna sociolingvistiska kompetens beror på att kvinnor biologiskt sett har större verbal förmåga. T.ex. Eckert (2000:122 ff.) och Eckert & McConnell-Ginet

(2003:292 f.) betonar däremot starkt att det inte är talarnas kön som sådant som inverkar på användningen av det undersökta språkdraget, utan snarare varianternas *sociala betydelse*, som i sin tur bestäms av lokal historia och lokala förhållanden. Detta betyder att sociala variabler (kön liksom t.ex. ålder) är svåra på så vis att resultaten inte nödvändigtvis direkt går att jämföra mellan olika undersökningar.

Min hypotes är att de äldsta kvinnorna bland mina informanter har tillbringat mer tid hemma i byn än männen i samma åldersgrupp, och att de därför kan ha ett mer traditionellt upplevt genusbruk än männen. De yngsta kvinnorna däremot kan möjligen i medeltal vara mer inställda på en framtid utanför Kvevlax än männen i samma ålder och då i så fall som en följd av detta vara mer benägna att jämna ut sin dialekt. T.ex. är det fler flickor än pojkar som väljer att gå i gymnasiet (utexaminerade t.ex. 1995: 45 flickor, 33 pojkar (Korsholms gymnasium 1975–1995 1995:99)) och som kanske därmed siktar på högre studier i t.ex. Vasa, Åbo, Umeå eller Helsingfors. Jag tänker mig alltså att de äldsta kvinnorna i undersökningen enligt materialet har *den lokala traditionella dialekten* som norm för sin genusanvändning, medan redan kvinnorna i den närmast följande åldersgruppen kan ha *en annan norm*, kanske standardsvenskan eller någon form av österbottniskt regionalspråk, som tillåter dem att luckra upp den traditionella (då mindre viktiga) lokala dialektens regler (jfr Labov 1990).

Social status är en viktig variabel i de flesta variationssociolingvistiska undersökningar (som utgår från det som i t.ex. Nordberg 1999:76 ff. kallas Labovparadigmet). På vilka grunder man fastställer en individs sociala status är dock inte självklart. Inom anglosaxisk språkforskning används den främst i form av individens socialgruppsstillhörighet (se t.ex. L. Milroy 1987; Labov 1980, 2001).

Nordberg & Sundgren använder i sin analys av dialekten i Eskilstuna en i Sverige standardiserad socialgruppsindelning (kallad SEI) som bl.a. utgår från hur lång utbildning informanternas yrken anses kräva på en skala från ett till fyra (Sundgren 1997:7 f.). Margareta Thelander (1975:109) undviker i sin undersökning av genussystemet i Burträsk att använda socialgrupper baserade på informanternas inkomster och yrke som bas för jämförelse mellan social status och språkbruk. I stället utgår hon från den typ av utbildning som informanterna har genomgått (folkskola, mer än folkskola men inte gymnasium, gymnasium och mer än det). Hon baserar sitt beslut på att spridningen enligt socialgrupper skulle bli mycket liten bland hennes informanter, samt att hon ställer sig tveksam till tanken att inkomster och yrke ger social status och inflytande på en mindre ort som Burträsk på samma sätt som i en större stad. Även Dorian (1994:636) påpekar att statusskillnader inte behöver utgå från kategorier som yrke eller förmögenhet, utan att det i hennes material från en

socialt homogen fiskarbefolkning i Skottland snarare är personliga egenskaper och uppförande som avgör lokal status.

Ett kännetecknande drag för svenska Österbotten är enligt Allardt & Starck (1981:198) att jordbruken i medeltal var mindre till arealen än i många andra delar av Finland, och att de inte varierar så mycket i storlek. Österbotten är också enligt Allardt och Starck (kanske som en följd av ovanstående) den del av Svenskfinland där jämlikheten mellan olika befolkningsgrupper traditionellt har varit störst. Social status kan således traditionellt ha baserats på andra kriterier i Kvevlax jämfört med orter där sociala skillnader och klassklyftor varit mer framträdande.

Användningen av social status som variabel har också kritiserats i några nyare undersökningar (t.ex. Gunnarsdotter Grönberg 2004, Kurki 2005). Det problematiska är främst att yrke, utbildning och lönenivå har fått en så viktig roll i att definiera social tillhörighet, medan människors liv även består av många andra aspekter. Vilka av dessa aspekter som är relevanta för språkliga val kan också skilja sig mellan olika språkgemenskaper, vilket inte i så hög grad har beaktats. Flera forskare har dock åtminstone som komplement till socialgruppsindelningen valt att undersöka lokalt bestämda faktorer som t.ex. integrationen i lokalsamhället (Sundgren 2002, Kurki 2005) eller i vilken grad språket används som verktyg i arbetslivet utanför kretsen av arbetskamrater (Nuolijärvi 1986). Kurki (2005:81) påpekar det faktum att klassklyftorna i Finland över lag inte har varit lika framträdande som t.ex. i den anglosaxiska världen, och att socialgrupp därför inte heller ansetts lika intressant som förklarande variabel av finländska variationssociolingvister. Andra använda möjligheter att foga ihop människors sociala verklighet till en vetenskaplig, kvantitativ variabel är i stället t.ex. L. Milroys nätverksteori (1980) och livsstilsanalys enligt t.ex. Bourdieu (1984 (1979)).

Jag väljer att i min undersökning lyfta fram informanternas mobilitet i vardagen och sålunda skilja pendlarna från dem som arbetar inom Kvevlax. På så vis undviker jag att förutsätta att vissa yrken är mer statusfyllda än andra, eftersom t.ex. en pendlare lärare jämföras med en pendlare kock. I stället vill jag poängtera att pendlarna sannolikt oftare kommer i kontakt med fler språkvarianter i sitt dagliga liv än de stationära Kvevlaxborna, oberoende av yrke. Geografisk mobilitet har undersökts i ett flertal tidigare studier, men då oftast i form av regelrätt flyttning från en ort till en annan (t.ex. Mats Thelander 1980, Ivars 1986, Nuolijärvi 1986, Andersson & Thelander 1994, Kerswill 1994). Ett undantag utgör L. Milroys studie i Ballymacarrett, Belfast, där kvinnornas vardagspendling utgjorde en viktig orsak till dialektutjämning (L. Milroy 1980: 147 f.). Min hypotes är sålunda att de informanter som arbetar inom Kvevlax har ett mer traditionellt genussystem än pendlarna.

Kategoriseringen har jag gjort så att de pensionerade informanterna kategoriseras enligt deras tidigare huvudsakliga anställning. De unga

informanter (9 st) som ännu vid tiden för mina intervjuer 1998 och 2000 gick i skola karakteriserar jag som pendlare eftersom all utbildning från högstadiet och framåt försiggår utanför Kvevlax. Jag har inte valt mina informanter utgående från deras rörlighet i vardagen. Spridningen mellan pendlare och stationära är alltså inte jämn (se tabell 6), men den spridning som ändå finns kan tänkas vara relevant för variationen i materialet.

Tabell 6. Informanternas mobilitet i vardagen

födelseår, ca	Pendlare		Arbetar i Kvevlax	
	män	kvinnor	män	kvinnor
1920	1	1	4	6
1950	3	2	3	4
1980	5	6	1	0

Därtill väljer jag att beakta informanternas utbildningstyp som en potentiellt förklarande variabel. På senare tid har variabeln använts i Finland av Gullmets-Wik (2004:199 f.), och i Sverige t.ex. av Sundgren (2002:252 f.) och Gunnarsdotter Grönberg (2004:302 ff.) och samtliga fann den åtminstone delvis relevant som förklarare av spridningen i deras respektive material. Min hypotes är att informanterna med enbart folkskola eller grundskola som utbildning har ett mer traditionellt genussystem än de informanter som har en längre utbildning.

Statistikcentralens klassificeringstjänst i Finland uppger på sin webbsida (http://www.stat.fi/tk/tt/luokitukset/index_ru.html) allmänbildande grundutbildning på fyra nivåer (förskolenivå, lägre grundnivå, högre grundnivå, mellannivå) samt tilläggsutbildning på fem olika nivåer (mellannivå, lägsta högre nivå, lägre högskolenivå, högre högskolenivå, forskarutbildningsnivå). Ingen av mina informanter hade ännu år 2000 utbildning på högre högskolenivå eller forskarutbildningsnivå. Däremot har flera av mina äldsta och medelålders informanter efter sin grundutbildning gått ettåriga utbildningar som inte lett till någon examen och som därmed inte passar in i Statistikcentralens indelning (nämligen folkhögskola, hemslöjdskola, vävskola). För mina syften anser jag att en betydligt förenklad indelningsvariant blir mer relevant. Jag har sålunda delat in informanterna i tre grupper med avseende på utbildningstyp:

- 1) folkskola/grundskola
- 2) tilläggsutbildning på mellannivå (t.ex. utexaminerad bonde, bilmekaniker, massör),
- 3) utbildning på lägsta högre nivå (t.ex. merkonom, tekniker, sjukskötare från sjukvårdsläroanstalt) eller lägre högskolenivå (t.ex. agrolog, ingenjör, sjukskötare från yrkeshögskola).

Till grupp 1 (UTB1) räknar jag såväl de äldsta informanternas folkskola (6 år), de medelålders informanternas medborgarskola (8 år) eller mellanskola (9 år), som de yngsta informanternas grundskola (9 år). Trots att utbildningens längd varierar en aning betecknar de alla den kortast²⁴ möjliga utbildningen för personer inom respektive åldersgrupp. Dessutom menar jag att de ovan nämnda ettåriga utbildningarna som inte lett till examen snarast hör hit, eftersom de berörda informanterna snarast kan räknas ha kompletterat sin grundutbildning (folkskola eller medborgarskola). Till grupp 2 (UTB2) räknar jag högst treåriga praktiska utbildningar t.ex. från yrkesinstitut²⁵ eller lantbruksskola. Dessutom placerar jag hit informanten Ko1984m som vid intervjun 2000 ännu gick i gymnasiet, trots att han planerade att efteråt ytterligare fortsätta sina studier. Till grupp 3 (UTB3) hänför jag resten, d.v.s. såväl de informanter som har utbildning på den s.k. lägsta högre nivån som dem med utbildning på lägre högskolenivå. Sammanslagningen motiverar jag genom att enbart 2 informanter år 2000 hade en avklarad examen på lägre högskolenivå. De yngsta informanterna klassificerade jag enligt den utbildning de gick (eller redan avklarad) vid intervjun år 2000.

Spridningen mellan informanterna av de tre olika utbildningstyperna är slutligen inte jämn (se tabell 7). De äldsta informanterna har sålunda i nästan samtliga fall ett eller två steg lägre utbildning än de yngsta, medan de medelålders informanterna befinner sig mittemellan. Man kan också lägga märke till att alla de yngsta kvinnorna befinner sig i UTB3 medan de yngsta männen alla hör till UTB2. Jämn fördelning av informanterna på de olika utbildningsgrupperna vore naturligtvis önskvärd för bästa resultat. I praktiken kan det dock vara svårt att genomföra en sådan undersökning, eftersom utbildningsnivån hos de äldsta invånarna i Kvevlax över lag tenderar att vara likadan som i mitt informanturval. De äldre personer som fått högre utbildning torde sålunda vara mycket få. Dessutom kan det bli mycket svårt att få tag på unga informanter som nöjt sig med sin grundutbildning. Yrkesutbildning eller gymnasiestudier med fortsatt utbildning efteråt är sålunda numera det normala för unga människor i Kvevlax.

---

²⁴ Skillnaden mellan medborgarskola och mellanskola väljer jag att inte beakta här. Systemet fanns i Korsholm åren 1958—1970 (Åberg 2005:6 f., 13). Medborgarskolan utgjorde miniminivån, medan mellanskolan var gymnasieförberedande.

²⁵ Gymnasiet i Finland är främst teoretiskt inriktat och skiljer sig från t.ex. yrkesinstitutet, där man får en mera praktisk utbildning som leder till yrkesexamen.

Tabell 7. Informanternas utbildningsstruktur

födelseår, ca	UTB1		UTB2		UTB3	
	män	kvinnor	män	kvinnor	män	kvinnor
1920	5	6	0	1	0	0
1950	3	4	1	1	2	1
1980	0	0	6	0	0	6

Min hypotes är att informanterna med den lägsta utbildningen (grupp I) har de mest traditionella svaren i materialet, medan informanterna med den högsta utbildningen har det mest otraditionella upplevda genussystemet.

De sociolingvistiska variablerna etnicitet och stil kommer jag inte att använda i min undersökning. Etnicitetsfrågan är irrelevant i Kvevlax eftersom befolkningen etniskt är homogen, och stilaspekterna passar inte så bra ihop med min metod att undersöka *det upplevda* genusbruket hos mina informanter. Däremot använder jag genomgående informanternas *hemby* som förklarande variabel. Informanternas hemort var/är givetvis en naturlig utgångspunkt inom den traditionella dialektologin, men hör också hemma i den nyare sociodialektologin. Gunnarsdotter Grönberg (2004:310, 335) har sålunda visat att informanternas geografiska placering var den mest entydiga förklarande variabeln i hennes undersökning av den språkliga variationen bland gymnasieungdomar i Alingsås med omnejd år 1998. Även i ett område med relativt utjämnade dialekter (Gunnarsdotter Grönberg 2004:28) är geografiska aspekter sålunda relevanta. I min undersökning kontrasteras fyra byar av olika typ mot varandra (se avsnitt 3.1), samtidigt som även substantivböjningen i Kvevlax och Koskö (KK) skiljer sig från den i Vassor och Västerhankmo (VV) (se ovan avsnitt 2.5.2). Informanternas hemort kan därför potentiellt vara relevant på flera sätt.

Redan i slutet av 1800-talet uppkom åsikten bland forskare att det finns ett visst samband mellan geografiskt och lingvistiskt avstånd när det gäller besläktade språk. Detta kallades *vågteorin* (Bynon 1996 (1977):192 f.). Chambers & Trudgill (1998 (1980):178 ff.) diskuterar hur man med hjälp av metoder först utarbetade av kulturgeografer mera exakt kan uttala sig om mängden av språklig påverkan från en ort till en annan. Deras *gravitationsmodell*²⁶ som ger ett index för språkinfluens bygger på de ifrågavarande orternas invånarantal, samt på det geografiska och det språkliga avståndet mellan dem. På så sätt kan Chambers & Trudgill bland annat göra listor för hur och i vilken ordning en språklig nyhet i allmänhet kommer att sprida sig, nämligen från ett stort centrum (t.ex. London) till mindre centra (t.ex. Norwich) och vidare till mindre orter i närheten av dessa sistnämnda (t.ex.

²⁶ Modellen utarbetades först av Trudgill (1983:73 ff.).

Lowestoft och Great Yarmouth), och därifrån vidare till landsbygden runt omkring. Dessa listor har vidare visat sig korrelera väl med index för språkdraget i fråga på de medräknade orterna. Chambers & Trudgill är dock medvetna om att det inte alltid är så här lätt och att olika faktorer som t.ex. hotande kontrastförlust (se nedan) kan förhindra eller fördröja inlånet av en nyhet. När beräkningarna visar sig stämma dåligt överens med verkligheten, skall man alltså enligt dem fundera på vilka faktorer som kommit emellan.

Min hypotes är enligt samma resonemang som ovan att centralorten i området, nämligen Kvevlax kyrkby, står för de mest otraditionella svaren i mitt material, och att informanterna från de mer perifera byarna Koskö, Vassor och Västerhankmo har ett mer traditionellt upplevt genussystem. Denna tendens går emellertid delvis i kors med det faktum att byarna Vassor och Västerhankmo har en förenklad substantivböjning, som jag antar får konsekvenser för genusanvändningen. Min slutsats blir därför att Koskö ensamt står för de mest traditionella svaren, och att det är mycket svårt att på förhand förutspå hur svaren från Vassor och Västerhankmo kommer att förhålla sig till dem från Kvevlax.

3.3 Materialinsamlingen: val av undersökta substantiv

I valet av undersökta ord har mitt intresse för de traditionellt starka feminina substantiven, alltså de feminina substantiv som i grundformen slutar på konsonant, fått det största genomslaget. Denna ordgrupp har av flera forskare som till exempel Ahlbäck (1946), Dekeyser (1980), Ståhle (1981) och Sandström (1997a) (se ovan avsnitt 2.4.1) pekats ut som den ledande i den process som har förvandlat tregenussystemen i flera germanska språk och dialekter till tvågenussystem. Ahlbäck tog redan 1946 i sin doktorsavhandling upp genusbytena (där traditionellt starka femininer får maskulint genus) som ett pågående fenomen i Svenskfinland, och beträffande Österbotten alldeles särskilt då i Kvevlax, Maxmo, Vörå och Oravais, där *-i* konsekvent användes som obetonad vokal i ändelser med följderna att den bestämda slutartikeln hos starka maskulina och feminina substantiv inte längre var genusedifferentierande. Till sist säger mig också min egen språkkänsla som infödd talare av en variant av Kvevlaxdialekten (nämligen Kosködialekten) att det råder rätt stor förvirring kring de traditionellt starka feminina substantivens genus i nuläget. Ordgruppen har av dessa olika skäl fått en framskjuten plats i min undersökning. De undersökta substantivgrupperna enligt följande:

Materialet för undersökningen

Starka feminina substantiv	36 st
Starka maskulina substantiv	12 st
Substantiv med suffix	54 st
varav ord med <i>-o</i>	12
ord med <i>-a</i>	12
ord med <i>-ingg</i>	10
ord med <i>-heit</i>	10
ord med <i>-els</i>	10
Trädsorter	10 st
Nya ord med otraditionell böjning	10 st
Ord med geografisk genusvacklan	6 st

Totalt: 128 st.

Jag tog sålunda med 36 traditionellt starka feminina substantiv (se även bilaga 1). I byarna Kvevlax kyrkby och Koskö (KK) får de (numera i varierande grad) den bestämda slutartikeln *-en* i singularis (t.ex. *handen*, *dören* 'dörren'), medan de i resten av Kvevlax (däribland Vassor och Västerhankmo (VV)) får *-in* (*handin*, *dörin*), liksom i hela Kvevlax de starka maskulina substantiven (se ovan avsnitt 2.5.2). De flesta orden på min lista är helt traditionella arvord, men bland orden finns också några för nyare företeelser som *bank* ('bank'), *botiik* ('butik') och *kraan* ('kran'). I KK blir dessa ord feminina (åtminstone teoretiskt sett) genom den bestämda slutartikeln *-en*. I de övriga byarna däremot har *kraan* sannolikt haft slutartikeln *-in* hela tiden, eftersom det ordet troligen är inkommet i språket under en tid då sammanfallet i substantivböjningen i VV redan var ett faktum. *Bank* och *botiik* är vidare så nya att de av de flesta talarna i VV faktiskt böjs med *-en*, vilket går emot den allmänna regeln i deras dialektvariant om vilken vokal som kan finnas i böjningsändelser (se ovan). Med andra ord har *kraan*, kanske även *bank* och *botiik*, eventuellt aldrig någonsin upplevts som feminina substantiv i dessa byar, utan har varit starka maskuliner ända från början.

Sammansatta ord har jag inte prioriterat eftersom de får sitt genus av efterledets genus. Det vore intressant att se om t.ex. ordet *brådienoåt* ('brodernål') skulle uppvisa mer genusvacklan än det enkla *noåt* (jfr t.ex. Davidson 1990:105 f.) men jag har valt att inte undersöka denna aspekt här, då det skulle ha krävt ett tillägg på ett stort antal sammansatta ord i undersökningen.

Substantivet *venskaap* (vänskap) finns också med i min undersökning som ett feminint substantiv; orsaken till det är att det (liksom andra ord på *-skap*) får slutartikeln *-en* i KK. Senare har jag emellertid lagt märke till att *vinskaper* har

maskulint genus i Söderwall 1891–1900 samt att även Conzett 2004 diskuterar avledningarna på *-skap* i skandinaviska språk som en historia av genusövergångar från maskulinum till neutrum. Faktum är dock att även en av mina äldsta informanter i KK ansåg att hon säger *honde venskapen*. Eftersom substantivböjningen pekar mot feminint genus, och det alltså finns ett belägg i materialet på feminint demonstrativt pronomen, har jag valt att låta *venskapen* kvarstå som ett starkt feminint substantiv i min avhandling trots den avvikande genustillhörigheten i Söderwall 1891–1900 och Conzett 2004.

Undersökta traditionellt starka feminina substantiv:

<i>båotjen/båotjin</i>	'boken'
<i>såjen/såjin</i>	'sågen'
<i>skoåten/skoåtin</i>	'skålen'
<i>yksen/yksin</i>	'yxan'
<i>kåoven/kåovin</i>	'kon'
<i>gråopen/gråopin</i>	'gropen'
<i>saksen/saksin</i>	'saxen'
<i>kranen/kranin</i>	'kranen'
<i>handen/handin</i>	'handen'
<i>noåten/noåtin</i>	'nålen'
<i>sånjen/sånjin</i>	'sången'
<i>stanjen/stanjin</i>	'stången'
<i>stranden/strandin</i>	'stranden'
<i>banken</i>	'banken'
<i>jåöten/jåötin</i>	'jorden'
<i>gluöden/gluödin</i>	'glöden'
<i>kväänen/kväänin</i>	'kvarnen'
<i>soknen/soknin</i>	'socknen'
<i>såöten/såötin</i>	'solen'
<i>botiiken</i>	'butiken'
<i>vaatjen/vaatjin</i>	'vaken'
<i>stjuöden/stjuödin</i>	'skörden'
<i>luönen/luönin</i>	'lönen'
<i>dyngståoven/dyngståovin</i>	'gödselstacken'
<i>rösten/röstin</i>	'rösten'
<i>tjöölden/tjööldin</i>	'kölden'
<i>nuöden/nuödin</i>	'nöden'
<i>mengden/mengdin</i>	'mängden'
<i>åosaatjen/åosaatjin</i>	'orsaken'
<i>sårjen/sårjin</i>	'sorgen'
<i>natten/nattin</i>	'natten'

<i>glädjen/glädjin</i>	'glädjen'
<i>loften/loftin</i>	'luften'
<i>stunden/ståndin</i>	'stunden'
<i>trösten/tröstin</i>	'trösten'
<i>venskapen/venskapin</i>	'vänskapen'

Summa 36 st.

De tolv traditionellt starka maskulina substantiven (= maskulina substantiv som i grundformen slutar på konsonant) på min lista kännetecknas i alla varianter av traditionell Kvevlaxdialekt av att de har *-in* som bestämd slutartikel i singularis (t.ex. *skåojin* 'skogen', *værtjin* 'värken'). Jag valde att främst ta med gamla arvord samt dessutom två nyare ord som böjs på traditionellt sätt (*hande biilin* 'bilen', *hande fonktjåonin* 'funktionen').

I vissa fall står det fullständigt klart vilket genus man skall utgå ifrån. Det finns dock en problematisk gråzon med substantiv som är svåra att ge ett traditionellt genus. *Låftin* ('lukten') på listan är ett sådant exempel i och med att det har feminint genus enligt några av informanterna i materialet, samt enligt SAOB (L 1169), och jag utgår från att det feminina genuset är det mest ursprungliga i detta fall. I FO reg. fann jag ett belägg med maskulint genus på *låftin* från Kvevlax (härstammande redan från 1934), medan beläggen från grannbyarna i gamla Korsholm, Replot och Björkö har anteckningar om feminint genus. Ordet är ändå inget typiskt starkt feminint substantiv med genusvacklan (se vidare nedan), men inte heller något klart starkt maskulint ord. Detta ger mig anledning att ta upp ett mer generellt klassifikationsproblem: var går gränsen mellan de ord som skall klassificeras som ursprungliga starka femininer (som eventuellt håller på att byta genus) och dem som skall klassificeras som starka maskuliner? Till skillnad från fallet med de övriga femininerna med genusvacklan i materialet är ett stort antal informanter (t.ex. alla de äldsta, födda ca 1920) överens om att *låft* är maskulinum. Det finns inte heller några exempel i materialet på *låften* – *hande*, vilket enligt min undersökning av de traditionellt femininerna (se nedan avsnitten 5.1 och 5.8) vore det förväntade vid genusvacklan. Dessutom framkom heller ingen allmän osäkerhet bland informanterna vid detta ord, och endast det egna uttryckssättet verkade tolereras.

Det finns emellertid olika slag av genusvacklan och genusbyte. Det har även förut förekommit att enstaka substantiv har bytt genus (t.ex. *blomme* – *blomma*), utan inverkan på systemet som helhet eller på folks genuskänsla. Många sådana genusbyten kan visserligen enligt Corbett (1991:315 f.) på sikt leda till en förskjutning av systemet i stort, t.ex. så att det blir stor övervikt för ett genus medan ett annat genus t.o.m. försvinner helt. Den andra sortens genusvacklan (allmän i Kvevlax) uppträder däremot som ett tecken på att hela systemet

vacklar och att medvetenheten om genusledtrådarna bland talarna generellt sett förändras.

Låftin/låften tolkar jag som genusbyte hos ett enskilt ord. För 33 informanter av 36 är det ett klart maskulint substantiv enligt mitt material, och jag anser därför genusbytet som så pass etablerat att min klassificering av *låftin* som ett starkt maskulint ord kan anses vara möjlig. Ett närliggande belysande exempel ur materialet är *skoåp* ('skåp'), som språkhistoriskt sett (t.ex. SAOB S 5704) är neutrum men som länge har varit ett etablerat starkt maskulint ord (*hande skoåpin*) i många österbottniska dialekter (även i SAOB anges maskulint genus som bygdemålsfärgat i vissa, inte närmare specificerade trakter). Ordet finns med i min undersökning klassificerat som ett starkt maskulint substantiv. Nu har den neutrala böjningen (*hedelide skoåpe/skoåpi*) genom påverkan från standardsvenskan dock åter börjat sprida sig till dialekttalarna i Kvevlax, främst då till den yngre generationen. Jag tolkar dock inte beläggen med *he* (neutrum) i materialet som exempel på traditionellt språk hos vissa yngre informanter, utan som en innovation härstammande från standardsvenskan.²⁷ Substantiven *vaak* ('vak') och *gråop* ('grop') i mitt material tenderar att genomgå samma process som *låftin/låften* men har inte hunnit lika långt, och därför klassificerar jag dem som starka feminina ord (dock med tydlig genusvacklan, t.ex. med användning av bestämd slutartikel *-in* i varierande grad i KK).

Mitt resonemang om vilka substantiv som skall klassificeras som traditionellt feminina respektive maskulina grundar sig sammanfattningsvis på en historisk utgångspunkt för genus, men den äldsta generationens svar får ibland i praktiken fungera som utgångspunkt för min klassificering. Detta betyder för de starka femininernas del (gruppen med mest vacklan) att jag även i fall där användningen av *hande* klart överväger i materialet, noterar hur åtminstone några äldre informanter använder *honde*, och jag antar då att detta genus är det traditionella. Beträffande skillnaden mellan KK och VV och det mycket mer utbredda genusbytet i VV, utgår jag likaså ifrån att genusindelningen varit den samma i hela bygden (utom i fallen med geografisk genusvacklan) och klassificerar ett substantiv som feminint även om inte en enda informant från VV sagt så (t.ex. *tjööldin* 'kölden'). I osäkra fall har jag kontrollerat genus genom belägg från Kvevlax och närliggande orter i FO reg. samt genom genusangivelserna i SAOB. I två fall (*skoåpin* 'skåpet' och *låftin* 'doften', 'lukten') har de äldsta informanternas genusbruk samt belägg från FO reg. vägt tyngre än SAOB:s genusangivelse vid min klassifikation.

Jag har valt den historiska utgångspunkten med tanke på att mitt syfte är inriktat mot förändringen av genussystemet som helhet, inte bara mot den del vi kan iakttä i ett visst geografiskt område just nu. Om jag helt följde mina

---

²⁷ Jag kan inte helt utesluta att neutral böjning av ordet kan ha förekommit som ett möjligt alternativ för talarna hela tiden, men i vilket fall som helst verkar variantens popularitet nu öka bland talarna.

informanternas uttalanden om genus vid min klassifikation, vad vore då i så fall genusvecklan? Att ingen av mina informanter i VV i materialet uppgav *honde* om *tjööldin* ('kölden') betyder ju inte att ordet alltid haft maskulint genus där, speciellt som många informanter i materialet från KK faktiskt sade *tjöölden* – *hon*. Jag drar i stället slutsatsen att *tjööldin* – *han* är ett exempel på den genusvecklan och det genusbyte som orsakas av den nutida icke-genusdifferentierande böjningen av starka maskulina och feminina substantiv i VV (med *i* som vokal i alla ändelser).

Undersökta traditionellt starka maskulina substantiv:

<i>biilin</i>	'bilen'
<i>skoåpin</i>	'skåpet'
<i>ståotin</i>	'stolen'
<i>talldritjin</i>	'tallriken'
<i>skåojin</i>	'skogen'
<i>kåsteinin</i>	'skorstenen'
<i>maarin</i>	namn på åker eller äng
<i>uunin</i>	'ugnen'
<i>värtjin</i>	'värken'
<i>låftin</i>	'lukten', 'doften'
<i>fatisdåomin</i>	'fattigdomen'
<i>fonktjäonin</i>	'funktionen'

Summa 12 st.

I särskilda undergrupper har jag placerat tio trädsorter samt totalt 54 substantiv som slutar med suffixen *-o* ('-a'), *-a* ('-e'), *-ingg* ('-ing'), *-heit* ('-het') samt *-els* ('-else'). Både trädsorterna och de ovannämnda suffixen (utom *-a*) har nämligen (se ovan avsnitt 2.4.2) utpekats som ledtrådar för feminint genus. Såväl *-o* som *-ingg*, *-heit* och *-els* är språkhistoriskt sett feminina ändelser med nordiskt-germanskt ursprung (Liljestränd 1975:57 f.). Suffixet *-a* förknippas däremot traditionellt med maskulint genus (Liljestränd 1993 [1975]:69). Jag har valt ut både ursprungligt österbottniska träd som *asp* och *tall*, och nyare inkomna planterade träd som *lönn* och *iek* ('ek'). Suffixen *-o* och *-a* är representerade med tolv ord var, medan de övriga har tio ord var.

Undersökta trädsorter:

<i>bjärtjen/bjærtjin</i>	'björken'
<i>grenen/gränin</i>	'granen'
<i>tallen/tallin</i>	'tallen'

<i>heddjen/heddjin</i>	'häggen'
<i>aspen/aspin</i>	'aspen'
<i>lönnen/lönnin</i>	'lönnen'
<i>aaten/aatin</i>	'alen'
<i>röinen/röinin</i>	'rönnen'
<i>ietjen/ietjin</i>	'eken'
<i>sätjen/sätjin</i>	'sälgen'

Summa 10 st.

Substantiven med suffixet *-o* (språkhistoriskt sett s.k. svaga feminina substantiv) får den bestämda slutartikeln *-on* i singularis (*kakon* 'kakan', *lykkon* 'lyckan'). Enligt min hypotes kommer även de yngsta informanterna att behandla dessa ord på ett relativt traditionellt sätt i materialet trots genusbyte vid de starka feminina substantiven (jfr t.ex. Ahlbäck 1946, Beito 1954, Margareta Thelander 1975, se ovan avsnitt 2.4.1). Det finns dock undantag. Som dialekttalande är man sålunda van vid att de neutrala orden skall vara de samma både på standardsvenska och dialekt, och de fall där denna regel inte gäller inbjuder därför till genusbyte i dialekten (jfr Mats Thelander 1979, Trudgill 1986), speciellt i dagens läge då påverkan från standardsvenskan är starkare än någonsin förr. Alla de namn på bär som i standardsvenskan slutar på *-on* i obestämd form singularis (*hallon*, *smultron*, *lingon* med flera) och som där är neutrer, har traditionellt haft blandat genus i Kvevlax (t.ex. *it hallon/ onde hallon*, se även Ahlbäck 1946:75).²⁸ Under senare år har emellertid neutrala former börjat ta överhanden, och därför har jag valt att ta med både *smoltron* och *linggon* i undersökningen.

Undersökta ord med *-o* (s.k. svaga feminina substantiv) i undersökningen:

<i>kakon</i>	'kakan'
<i>pääron</i>	'potatisen'
<i>klåkkon</i>	'klockan'
<i>flickon</i>	'flickan'
<i>linggon</i>	'lingonet'
<i>smoltron</i>	'smultronet'
<i>vaggon</i>	'vaggan'
<i>tjörtjon</i>	'kyrkan'
<i>ganggon</i>	'gången', om tid
<i>tjenslon</i>	'känslan'
<i>lykkon</i>	'lyckan'

²⁸ Andra i dialekten traditionellt feminina ord med liknande utseende är *vilkkon* och *trenjon* som på standardsvenska motsvaras av *åkerbäret* och *tranbäret*.

sömnhöuron   tillståndet då man inte sover men ändå inte är helt vaken

Summa 12 st.

Substantiven med suffixet *-a* (språkhistoriskt sett s.k. svaga maskulina substantiv) får *-an* som bestämd slutartikel i singularis (t.ex. *stegan* 'stegen', *värman* 'värmen'). Bland de tolv orden finns ett par exempel av typen *skåola* ('skola'), *kaarta* ('karta'), *heta* ('hetta'), *jääna* ('hjärna'), *låga* ('låga'), med en viss typ av genusvacklan vars omfattning jag gärna vill utröna och som säger en del om de svaga femininernas styrka och produktivitet, samtidigt som den belyser påverkan från standardsvenskan. Orden i fråga har traditionellt sett maskulint genus i Kvevlax, medan de i standardsvenskan för en dialektalare snarast indikerar feminint genus genom att den oblika formen med *-a* på slutet sedan länge har slagit igenom i såväl standardsvenskt tal som skrift. Mer om denna problematik följer i avsnitt 5.6.

Undersökta ord med *-a* (s.k. svaga maskuliner) i undersökningen:

<i>påsan</i>	'påsen'
<i>stegan</i>	'stegen'
<i>ståtpan</i>	'stolpen'
<i>kaartan</i>	'kartan'
<i>måsan</i>	'mossen', 'mossan'
<i>hagan</i>	'hagen'
<i>skåolan</i>	'skolan'
<i>moånan</i>	'månen', 'månaden'
<i>värman</i>	'värmen'
<i>stroåtan</i>	'strålen'
<i>gåvan</i>	'ången', 'imman'
<i>hetan</i>	'hettan'

Summa 12 st.

Suffixet *-ingg* fungerar faktiskt också i viss mån som maskulint suffix. Hazelius (1863:2, 4) menar att semantiken avgör så att konkreta ord på *-ing* räknas som maskuliner och abstrakta sådana som femininer. Trosterud (2001:44) förklarar saken för norskans del så att de ord på *-ing* som är avledda av verb är feminina (t.ex. *hopping*, *kasting*), medan de som är avledda av substantiv och adjektiv (t.ex. *dumming*, *raring*) är maskulina. Han tar således fasta på formella skillnader. Ett exempel på ett traditionellt maskulint konkret ord på *-ing*, också avlett av substantiv (Hellquist 1922:185), i Kvevlaxdialekten är *jeitingg* ('geting'). I mitt material ingår orden *tiiningg* ('tidning'), *rekningg* ('räkning'),

pakknigg ('packning') och *fåtksamlingg* ('folksamling'), vilka jag har tänkt mig som konkreta till sin betydelse, men som kanske till sin grundbetydelse är abstrakta²⁹ och endast i överförd, nyare, betydelse mera konkreta. De är alla också (*tiiningg* enligt Hellquist 1922:968) avledda av verb. På så vis drar jag den försiktiga slutsatsen att de inte hör till den traditionellt konkreta, och därmed maskulina, gruppen av *-ing*-ord. Enligt B. Åkerblom (1940:86) har dock faktiskt *tiiningg* maskulint genus i Vassor och Kuni men inte i de övriga Kvevlaxbyarna. Ett mera klart konkret ord i materialet är kanske däremot *tääningg* ('tärning'), som också enligt Hellquist (s. 1050) är avlett av substantiv.

Undersökta ord med *-ingg*:

<i>tiininjen/tiininjin</i>	'tidningen'
<i>tääninjen/tääninjin</i>	'tärningen'
<i>fåtksamlinjen/fåtksamlinjin</i>	'folksamlingen'
<i>rekninjen/räkninjin</i>	'räkningen'
<i>pakkninjen/pakkninjin</i>	'packningen'
<i>stemninjen/stemninjin</i>	'stämningen'
<i>stjyymninjen/stjyymninjin</i>	'skymningen'
<i>endrinjen/endrinjin</i>	'ändringen'
<i>föklaarinjen/föklaarinjin</i>	'förklaringen'
<i>lösninjen/lösninjin</i>	'lösningen'

Summa 10 st.

Undersökta ord med *-heit*:

<i>sievädheiten/sievädheitin</i>	'sevärdheten'
<i>fastiheiten/fastiheitin</i>	'fastigheten'
<i>hemliheiten/hemliheitin</i>	'hemligheten'
<i>åojemnhheiten/åojemnhheitin</i>	'ojämnheten'
<i>leegenheiten/leegenheitin</i>	'lägenheten'
<i>saaliheiten/saaliheitin</i>	'saligheten'
<i>kvikkheiten/kvikkheitin</i>	'kvickheten'
<i>dom(b)heiten/dom(b)heitin</i>	'dumheten'
<i>einvi(i)sheiten/einviisheitin</i>	'envisheten'
<i>möiliheiten/möiliheitin</i>	'möjligheten'

Summa 10 st.

---

²⁹ I *fåtksamlingg* tänker jag då på slutledet *samlingg*.

Undersökta ord med *-els*:

<i>uutmärkelsen/uutmärkelsin</i>	'utmärkelsen'
<i>skriivelsen/skriivelsin</i>	'skrivelsen'
<i>oåsbirettelsen/oåsbirättelsin</i>	'årsberättelsen'
<i>kallelsen/kallelsin</i>	'kallelsen'
<i>stärtjelsen/stärtjelsin</i>	'stärkelsen'
<i>skryypelsen/skryypelsin</i>	'trevnaden'
<i>ruörelsen/ruörelsin</i>	'rörelsen'
<i>hendelsen/hendelsin</i>	'händelsen'
<i>opplevelsen/åppleevelsin</i>	'upplevelsen'
<i>jemfuörelsen/jemfuörelsin</i>	'jämförelsen'

Summa 10 st.

Frågelistan saknar en systematisk genomgång av substantiv med neutralt genus. Jag ansåg att de inte var så intressanta eftersom de är neutrer också i standardsvenskan och därför oproblematiska trots att dialekten utjämnas och tycks närma sig standardsvenskan. Min kännedom om genusanvändningen i Kvevlaxdialekten indikerar inte heller den att en undersökning av traditionella neutrer vore nödvändig. För att inte trötta ut informanterna ville jag hålla antalet ord på listan så lågt som möjligt och undvika att ta med ordgrupper bara för kontrollens skull. Neutralt genus förekommer dock i viss mån i undersökningen, särskilt i de två följande ordgrupperna: ord med traditionellt böjning och ord med geografisk genusvacklan.

Jag har tagit med tio substantiv för att deras böjning inte tycks passa in i det mönster för genussystemet i Kvevlaxdialekten jag beskrev i avsnitt 2.5.2. Några av dem är relativt nya ord vars böjning och genus inte har hunnit stadga sig i bygden. Orden *raadio* ('radio') och *stereå* ('stereo') kunde enligt sitt utseende knytas till substantiven *viko* (vecka, deklination 6) eller *bree/brää* (bräde, deklination 8). Så är emellertid inte obetingat fallet. Substantivet *tievie* 'teve' är relativt svårböjligt. Det kunde fonologiskt sett knytas till deklination 8, men verkligheten ser delvis annorlunda ut. Fyra av orden (*bensiin* 'bensin', *apelsiin* 'apelsin', *tilifoon* 'telefon', *fåotbållsptaan* 'fotbollsplan') slutar vidare på *-n* i grundform och tre av dessa, dock inte alla, saknar därför oftast helt slutartikel i bestämd form. Tre ord (*fabriik* 'fabrik', *trokk* 'truck', *värktyygsbakk* 'verktygslåda') har jag tagit med för att deras böjning tycks variera med olika deklinationer beroende på talarens ålder, och med uttal med eller utan s.k. norrländsk förmjukning (t.ex. *trottjin*). Dessa tre ord verkar inte vara helt integrerade i dialekten men behandlas trots liknande fonologisk struktur inte heller som en grupp av talarna, vilket jag har velat undersöka närmare. De

ovannämnda tio orden bildar tillsammans gruppen *nya ord med otraditionell böjning*.

Ytterligare sex ord, vars genus åtminstone hos de äldre informanterna tycks ha en viss stadga, benämner jag *ord med geografisk genusvacklan*. Beträffande dessa ord har det således funnits ett genus som varit mer vedertaget än de andra, och som i många fall har varierat mellan olika byar inom Kvevlax. Hos den yngre generationen håller emellertid dessa genusregler på att luckras upp, och substantivens genus kan således variera betydligt såväl beroende på talarens hemby som på hans/hennes ålder.

Undersökta ord med otraditionell böjning:

<i>raadio</i>	'radion'
<i>stereån</i>	'stereon'
<i>tievie</i>	'teven'
<i>bensiin/bensiinin</i>	'bensinen'
<i>apelsiinin/apelsiine/apelsiini</i>	'apelsinen'
<i>tilifoon/telefoonin</i>	'telefonen'
<i>fåotbållsptaan</i>	'fotbollsplanen'
<i>fabriitjen/fabriitje/fabriitji</i>	'fabriken'
<i>trokken/trottjen/trottjin</i>	'trucken'
<i>värktygsbakken</i>	'verktygslådan'

Summa 10 st.

Undersökta ord med geografisk genusvacklan:

<i>karamelle/karamellin</i>	'karamellen'
<i>slanjin/slanjen/slanggan/slanji</i>	'slangen'
<i>stjiide/stjiidi/stjiidon</i>	'skidan' (sportredskapet)
<i>feste/festin</i>	'festen'
<i>sylton/syltin/syltti</i>	'sylten'
<i>saften/saftin/safti</i>	'saften'

Summa 6 st.

Inom ordgrupperna *starka feminina* och *starka maskulina substantiv* och *substantiv med suffix* nämnda ovan har jag ytterligare delat upp substantiven enligt två principer. För det första har jag tagit fasta på den skillnad mellan konkreta och abstrakta substantiv som diskuterats i tidigare forskning om grammatiskt genus (se ovan avsnitt 2.4.2). Skillnaden mellan konkreta och

abstrakta ord är i många fall synnerligen flytande, och man kan ifrågasätta idén med att ha ordens abstraktionsgrad som variabel i en undersökning av denna typ. Variabeln har dock använts av t.ex. Aniansson (1975) och Davidson (1990), och jag ville se om skillnaden mellan konkret och abstrakt var relevant också för mina syften.

Några forskare har även betonat frekvensens betydelse för stabiliteten hos genus (se avsnitt 2.4.2). Här har jag tagit fasta på Cederschiölds (1913:95) påpekande att den frekvens med vilken substantivet används så att genus framgår har betydelse för genusets stabilitet. På basis av detta delade jag ytterligare upp de konkreta substantiven så att där fanns ord som relativt ofta används med genuskongruens (konkreta I), samt ord som mera sällan används så att genus framgår (konkreta II). Detta blev således min andra indelningsprincip.

I gruppen för ord som mera sällan används så att genus framgår har jag samlat ord för företeelser som finns sparsamt företrädda i trakten. Till exempel finns det en kyrka för varje trosinriktning i Kvevlax, med följden att man i ett normalt samtal genast vet vilken kyrka som åsyftas beroende på vem man pratar med. Specifikationer av typen *den där kyrkan* blir sålunda sällan nödvändiga. I stället specificerar man snarast vid behov med trossamfundets namn, så att man t.ex. skiljer mellan *missionskyrkan* och *pingstkyrkan*. På liknande sätt finns det i regel högst en vagga i varje hushåll och en stor väderkvarn i bygden (samt högst en kaffekvarn eller prydnadsväderkvarn på gården i bruk i varje hushåll). Jag har således tänkt mig att trots att dessa ord är både konkreta och vanliga, kan det vara svårt för talarna att veta deras genus om man inte har några formella ledtrådar och man alltså måste lita enbart till lexikaliskt lagrat genus som främjas av hög frekvens och upprepning (i synnerhet gäller detta de traditionellt starka femininerna i VV med substantivböjning enligt modell 2).

Jämför till exempel med uppmaningen *ta hit den där boken på bordet* där det åsyftade föremålet kan tänkas utgöra endast en liten del av det samlade beståndet på platsen. I sådana fall är det vanligt att man specificerar med ett *den där* eller *den här*, ibland även förstärkt av att man samtidigt pekar mot föremålet i fråga. Som jag visade i avsnitt 2.5.1 motsvaras *den där* i Kvevlaxdialekten av *hande*, *honde* eller *hedelide* beroende på huvudordets genus, vilket leder till att ord eller saker som specificeras i samtal också varje gång röjer sitt genus.

De abstrakta orden valde jag att inte dela upp på motsvarande sätt, eftersom jag fann gränsen mellan ofta och mera sällan specificerade abstrakta ord för flytande för att kunna försvara en indelning. De undersökta substantiven grupperas sammanfattningsvis inom sig enligt följande:

- 1 Konkreta I (ord som ofta används så att genus framgår)
- 2 Konkreta II (ord som mera sällan används så att genus framgår)
- 3 Abstrakta ord

Gränsen mellan grupperna av konkreta ord är inte alltid klar, liksom inte heller gränsen till de abstrakta orden. Den slutliga listan med substantiv togs fram under informell diskussion med diverse talare av Kvevlaxdialekten. De tio trädnamn kommer jag längre fram att jämföra med den starka feminina gruppen ”konkreta I”, och orden med suffixen *-ingg*, *-heit* och *-els* (3 x 10 st) har delats in i två undergrupper var, nämligen konkreta I samt abstrakta ord. Jag tror inte det vore möjligt att finna fem ord med varje suffix för gruppen ”konkreta II”, och därför har jag valt att utesluta den gruppen helt för orden med suffixen *-ingg*, *-heit* och *-els*. Orden med otraditionell böjning samt orden med geografisk genusvacklan har inte delats in i några undergrupper. De hör alla snarast till gruppen ”konkreta I”.

3.4 Materialinsamlingen: metod

En av grundprinciperna när jag planerade min undersökning var att mina informanter skulle vara medvetna om att jag var intresserad just av ordens genus. En undersökning där syftet hålls dolt för försökspersonerna skulle kräva bandinspelningar med varje informant, vilket är ett tillvägagångssätt som ofta använts i moderna undersökningar av talat språk (t.ex. Sundgren 2002 om Eskilstuna och Gunnarsdotter Grönberg 2004 om Alingsås). Därigenom skulle jag ha kunnat analysera de substantivböjningar och de pronomen som jag råkade få belägg på, men med den följderna att jag inte själv hade fått välja de ord och ordgrupper (förklarande variabler) som skulle vara med i undersökningen. Även jämförelsen mellan informanterna hade blivit svårare. Alternativt kunde jag hypotetiskt ha valt ytterst noggrant uttänkta exempelmeningar, väl inbakade i en diskussion mellan intervjuaren (mig) och den intervjuade. En dåligt övertänkt pratstund kunde dock resultera i antingen att informanten trots allt genomskådar syftet eller att situationen känns löjlig och barnslig för informanten, som då blir mindre samarbetsvillig. I värsta fall uteblir resultaten helt.

Jag strävade i stället efter att genom ett avslöjat syfte få informanten att känna sig som en betydelsefull person vars språkbruk var intressant och värt att notera. På senare år har folklingvistiken (t.ex. Niedzielski & Preston 2003 (1999)) explicit strävat efter att lyfta fram och värdesätta icke-lingvisters åsikter och tankar om språk som värdefulla och intressanta källor för lingvister. Min materialinsamlingsmetod är alltså en blandning av den traditionellt

dialektologiska frågelistan och mera moderna tankar företrädda av t.ex. folklingvistiken.

Det som skiljer min och traditionella dialektologers användning av frågelistan är för det första att mina informanter inte är helt traditionella NORM-informanter (*Non-mobile, Older, Rural, Male*, se t.ex. Chambers & Trudgill 1998 (1980):29 f.). Mina informanter är i och för sig bosatta på landsbygden och dessutom i de byar där de är födda, men de är inte alla vare sig män eller äldre. Den andra skillnaden är att jag inte utgår ifrån att informanternas svar nödvändigtvis avspeglar deras verkliga genusbruk. Inte heller låter jag en enda informant representera hela bygden, utan intresserar mig i stället explicit för variationen inom bygden.

Det som skiljer min undersökning från det som görs inom folklingvistiken är snarast det att jag primärt är intresserad av det som informanterna tror att de själva säger, d.v.s. vilken variant de väljer av en viss variabel. De folklingvistiska undersökningarna har emellertid åtminstone hittills (se Niedzielski & Preston 2003 (1999)) oftast handlat om folks tankar och uppfattningar om språk. Sådana drag i min undersökning inskränker sig till de spridda kommentarer jag ibland fick av mina informanter där de försöker förklara varför de säger på ett visst sätt. En informant funderade t.ex. kring genus för substantivet *röst* att om det är fråga om en kvinnas röst, säger han *honde rösten*, men om det är en manlig röst säger han *hande rösten*. Å andra sidan står även min undersökningsmetod som helhet (samt dessutom min definition av Kvevlaxdialekt i avsnitt 3.2) med sin fokus på vanliga talares upplevelse av sitt språk mycket väl i samklang med folklingvistiska intressen.

Mina utvalda substantiv var primärt inte insatta i meningar utan jag frågade till exempel: ”Skulle du säga *honde båotjen* eller *hande båotjen* ('den där boken', med feminin respektive maskulin kongruens)?” Ibland behövde informanten en exempelmening från mig för att kunna ta ställning, men ofta kom svaret utan att uttrycket behövde sättas in i något sammanhang. Informanten hade sålunda möjlighet (och utnyttjade verkligen ofta denna möjlighet) att tänka efter och begrunda sitt svar. Mina resultat speglar alltså det som informanterna själva *upplever* att de säger, och inte nödvändigtvis det spontana språkbruket.

Förhållandet mellan mina resultat och det verkliga upplevda genussystemet i Kvevlax är således inte självklart. Det är troligt att genusvacklan i Kvevlax är vanligare i verkligheten än min undersökning ger vid handen och att mina resultat kan sägas spegla den *norm* som mina informanter i de olika åldersgrupperna försöker följa. Labov (1972:213) påpekar att infödda talare som tillfrågas om vilken eller vilka av ett antal givna former som är utmärkande för deras eget tal, tenderar att uppges den form som de uppfattar ha prestige eller

vara korrekt, snarare än den de faktiskt använder.³⁰ K.M. Pedersen (1991) som använt såväl självrapportering som inspelat material i en undersökning på Langeland i Danmark, menar dock att självrapporteringen i regel motsvarar det verkliga språkbruket ganska väl.

Jag har i min undersökning funnit tecken på att en del informanter helt enkelt inte vet hur de brukar säga och på så sätt oförskyllt ger motsägelsefulla svar som inte kan överensstämma med deras verklighet. En informant som vid mitt första besök gav prov på feminin kongruens av *er* tillsammans med traditionellt starka feminina substantiv, kunde till exempel vid mitt andra besök med bestämdhet vidhålla att han inte använder sådana böjningsformer. Kanske är det så att många talare vid direkt utfrågning tenderar att förbise och inte kännas vid sådana ordformer som existerar i deras tal men som de inte aktivt har tänkt på och lagt märke till.

Man kan fråga sig i hur hög grad mina frågor var ledande. Här finns framför allt tre problem. För det första kan den ordning i vilken alternativen framfördes eventuellt ha haft betydelse för svaren. Min strävan var att inte ha något förutsägbart samband mellan först nämnt alternativ och traditionellt genus, men man kan inte utesluta en tendens hos vissa informanter till att i fall av osäkerhet svara enligt det första alternativet. För att kunna kontrollera detta ordentligt, borde jag ha bandade intervjuer för att i efterhand kunna kontrollera även mitt uttryckssätt i varje enskilt fall och de exempelmeningar jag gav. Att anteckna allt detta för hand fann jag dock orealistiskt och klumpigt i intervjusituationen. För det andra kan mitt val av slutartikel för substantiven ha haft betydelse för informantens val av slutartikel, och det problematiska området är här främst mitt uttal av de traditionellt starka femininerna tillsammans med informanterna från Kvevlax kyrkby och Koskö. Vid dessa tillfällen använde jag konsekvent den feminina slutartikeln *-en*, och det kan inte helt uteslutas att någon informant lät sig påverkas av detta i sitt eget val av slutartikel. Emellertid finns det rikligt med belägg på den traditionellt maskulina slutartikeln *-in* i svaren, vilket antyder att informanterna trots allt gav sina svar utan att i större utsträckning påverkas av mig. För det tredje kan man med givna svarsalternativ ibland tänkas missa det faktum att informanten spontant skulle använda en form som inte fanns bland alternativen. Särskilt beträffande orden med geografisk genusvacklan framkom emellertid varianter som jag aldrig ens hade hört tidigare, vilket ändå antyder att informanterna svarade självständigt.

Ett neutralt alternativ från min sida hade varit att genomföra intervjuerna på standardsvenska. Då hade risken för ledande frågor minskat betydligt. I en liten förundersökning till denna avhandling med motsvarande frågor till 65 substantiv (1998), använde jag dock detta tillvägagångssätt med dåligt resultat,

---

³⁰ Observera också att prestigeformen i fråga kan vara antingen den regionala eller den mer standardspråkliga formen beroende på vad informanten uppfattar som *normen* i ett givet fall. Se t.ex. Mats Thelander (1982:59 f.)

då flera informanter från min hemby Koskö (vars språkbruk jag känner till sedan tidigare) gav svar där de prioriterade den maskulina svarsvarianten i en utsträckning som inte stämmer överens med hur de annars talar Kosködialekt. I den undersökningen framkom även att den maskulina varianten av pronomen och slutartiklar av några personer upplevdes som mer omarkerad och närmare standardspråket än den feminina. Frågor ställda på standardsvenska kan därför oskäligt gynna maskulint genus i svaren, och denna situation ville jag undvika här. Labov (1972:213) konstaterar också att test där standardformer skall förvandlas till dialektformer (*vernacular forms*) fungerar dåligt eftersom testpersonerna då får svårt att hålla sig till dialektens regler. Jag valde att hela tiden använda en variant av Kvevlaxdialekt i denna undersökning också för att minska på de negativa effekterna av den s.k. observatörens paradox (jfr Labov 1972:209).

När jag bestämt mig för vilka substantiv jag ville ha med och hur de skulle placeras, tog jag ett ord åt gången från varje spalt av starka femininer varvade med ord från de övriga huvudgrupperna och fick på så sätt en frågelista, som jag sedan använde vid mina intervjuer.

Intervjuerna är gjorda hemma hos informanterna i två omgångar: den första i juli till september 1998 samt i januari 1999, och den andra under perioden juli–augusti 2000 med undantag för två intervjuer i oktober och november samma år. Tre exempel på intervjusvar finns med som bilaga 2. De flesta intervjuerna är gjorda vid informantens köksbord. Vissa informanter (främst de äldre) förhörde sig mellan frågorna om min familj, berättade anekdoter eller ville diskutera somriga angelägenheter som trädgårdsskötsel eller väderprognoserna, medan andra (främst de yngre) var mera målinriktade, koncentrerade sig helt på sin uppgift och tog den sociala biten efter intervjun. Intervjun kunde totalt ta allt från en halv timme till två och en halv timme per gång beroende på hur strikt informanten höll sig till ämnet och på hur noga han/hon funderade över sina svar. I några fall fanns en make/maka eller son/dotter närvarande under intervjun, men dessa fungerade enbart som lyssnare och lade sig inte i genussamtalet.

Efter den huvudsakliga intervjun tog jag också upp några personliga uppgifter på informanten, såsom födelseår, föräldrarnas och eventuell makes/makas hemby, utbildning, bostadsort under livet dittills, samt yrke (se bilaga 3). Dessa uppgifter motsvarar rätt långt dem som andra insamlare av talspråksmaterial har använt. Nordbergs & Sundgrens inspelningar från Eskilstuna (1995–1996) beledsagas t.ex. av följande uppgifter om informanterna: (Sundgren 1997) födelseår, civilstånd, födelse- och vistelseort, yrke, utbildning, integrationsindex, samt föräldrarnas och eventuell makes/makas födelse- och vistelseorter och yrken. I avsnitt 3.2 diskuterade jag mina val och min användning av de förklarande variabelerna närmare.

För att kunna kartlägga eventuella förändringsmönster i Kvevlaxdialektens genussystem har jag sammanfattningsvis samlat belägg på 128 utvalda substantiv böjda i bestämd form singularis (den genusdifferentierande böjningsformen, se ovan avsnitt 2.5.2). Dessutom har jag valt ut och samlat belägg på vart och ett av dessa substantiv i kombination med fem av de pronomen med attributiv användning där jag konstaterade kongruens enligt genus i Kvevlaxdialekten ovan i avsnitt 2.5.1. Dessa utvalda pronomen är de dialektala motsvarigheterna till det demonstrativa *den där*, de possessiva *min* och *er*, samt de indefinita *en sådan där* och *någon* (t.ex. *hande biilin* 'den där bilen', *menn biil*, *edran biil*, *in tåtinde biil*, *nain biil*).

Beläggen har samlats in genom intervjuer med 36 personer. Upplysningarna om varje substantiv med genuskongruerande pronomen finns alltså i 36 upplagor, en från varje informant. Mitt material består sålunda av totalt 23 040 genuskongruerande pronomenförekomster gällande 128 olika substantiv samt 4 608 böjningar i bestämd form av samma 128 substantiv. Alltså:

128 substantiv x 5 pronomen = 640 pronomenbelägg per informant
640 belägg x 36 informanter = 23 040 pronomenbelägg totalt
128 substantiv i bestämd form sg x 36 informanter = 4 608 subst.belägg totalt

4. Genuskongruensen i materialet

I avsnitt 2.4 tog jag upp tidigare forskning i genusförändring i några skandinaviska (och övriga germanska) språk. Jag fokuserade på de fall där genuskongruensen har inskränkts och ett eller flera genus försvunnit eller håller på att försvinna. Det visade sig att de feminina, i all synnerhet de språkhistoriskt sett starka³¹, substantiven av flera forskare som Ahlbäck (1946), Ivars (1996), Steinmetz & Rice (1989), Ståhle (1981), Sandström (t.ex. 1995, 1997) och Margareta Thelander 1975 har pekats ut som de ledande i den process som har förvandlat de grammatiska tregenussystemen i flera germanska språk och dialekter till tvågenussystem. Kategorin starka maskulina substantiv hålls däremot konstant, och fylls dessutom på med de tidigare feminina substantiven. Resultat som går i motsatt riktning fanns dock. I några undersökningar är det feminint genus som antingen motstår *den* längre än maskulint genus (Davidson (1990), gäller dock skriftspråk) eller också dominerar över maskulint genus så att maskulin kongruens byts ut mot feminin (I.L. Pedersen (1971)). Neutralt genus har inte undersökts i någon större omfattning och tenderar att ses som relativt stabilt (se dock Huldén 1973 och Sandström 1996, 2005 för exempel på motsatsen).

I några skandinaviska undersökningar av genussystem i förändring har man i sociolingvistisk anda i viss mån intresserat sig för olika typer av talare och deras delaktighet i förändringsprocessen (se t.ex. Thelander 1975, Nesse 2002b, Westerberg 2004). De utomspråkliga förklarande (oberoende) variabler som systematiskt använts i Thelander 1975 (som är mest ambitiös på denna punkt) är talarnas ålder, kön, utbildning samt talsituation, och det visade sig att utbildning och talsituation i kombination med informantens ålder hade stor betydelse för genus, medan informantens kön inte var relevant (Thelander 1975:110 ff.). Här i kapitel 4 vill jag undersöka det upplevda genussystemet hos mina informanter och koppla variationen till de utomspråkliga variablerna *ålder*, *hemby*, *kön* och *utbildning* hos informanterna samt om informanterna kan klassas som *pendlare* eller inte (se diskussion i avsnitt 3.2). För att undersöka skillnaderna mellan variablerna statistiskt har jag som hjälpmedel använt *variationsanalys* i programmet SPSS (se avsnitt 2.6).

---

³¹ De språkhistoriska begreppen *starka* och *svaga* substantiv har förklarats i avsnitt 2.5.2.

I min analys använder jag pronomenen *den där, min, er, en sån där, någon* samt substantivets *bestämda slutartikel* i sina dialektala motsvarigheter som förklarade (beroende) variabler, och de förekommer i avsnitten 4.1 och 4.2 alla i tre tänkbara varianter hos informanterna: traditionellt *maskulin form*, traditionellt *feminin form* eller *både maskulin och feminin form* (se tabell 8). Alternativet *både maskulin och feminin form* innebär att en informant tror sig säga såväl t.ex. *menn biil* som *miin biil*, d.v.s. informanten upplever sig använda ibland maskulin, ibland feminin kongruens på bestämningen till ett visst huvudord. Indexen i tabellerna skall tolkas så att index 200 anger maximalt traditionell genuskongruens för de undersökta substantiven, medan index 0 anger maximalt otraditionell genuskongruens. Index 100 betyder följaktligen att det väger jämnt mellan traditionella och otraditionella former. Om en informant t.ex. har fått index 172 för sin användning av *miin* som bestämning till de traditionellt feminina substantiven, innebär det att de traditionella beläggen av ord är klart fler än de otraditionella. Indexen och deras användning och begränsningar diskuterades närmare i avsnitt 2.6.

Tabell 8. Pronomenen *den där, min, er, en sån där* och *någon* i traditionell Kvevlaxdialekt i maskulin respektive feminin variant

Maskulin kongruens		Feminin kongruens	
<i>hande biilîn</i>	'den där bilen'	<i>honde saksen/saksin</i>	'den där saxen'
<i>menn biil</i>	'min bil'	<i>miin saks</i>	'min sax'
<i>eran biil</i>	'er bil'	<i>eron saks</i>	'er sax'
<i>in toînde biil</i>	'en sån där bil'	<i>in toînde saks</i>	'en sån där sax'
<i>nain biil</i>	'någon bil'	<i>naon saks</i>	'någon sax'

Observera i tabell 8 hur pronomenvarianterna hela tiden skiljer mellan de två genusen, och lägg även märke till skillnaden i bestämd slutartikel mellan *biilîn* och *saksen* som bara finns i två av byarna i materialet, nämligen Kvevlax kyrkby och Koskö (KK). I byarna Vassor och Västerhankmo (VV) används i båda fallen slutartikeln *-in*. Genuskongruensen och deklinationerna i Kvevlaxdialekten presenterades närmare i avsnitten 2.5.1 och 2.5.2 ovan.

Den första delen av kapitlet, avsnitt 4.1, handlar om de traditionellt feminina substantiven i materialet. I 4.2 övergår jag till att fokusera på de traditionellt maskulina substantiven. I avsnitt 4.3 tar jag upp individorienterade aspekter på materialet och i 4.4 slutligen sammanfattar jag kort mina iakttagelser. Det gemensamma målet för samtliga avsnitt är att komma åt pronomenbruket i materialet samt några utomspråkliga variablers betydelse för variationen. Hurdan är genusbalansen i materialet, och vilka typer av informanter är det som i sina svar bevarar traditionell genuskongruens, och vem är det som står för förnyelse av det upplevda genussystemet?

4.1 Traditionellt feminina substantiv

Här undersöker jag genuskongruensen hos de substantiv i materialet som traditionellt har feminint genus (se diskussion i avsnitt 3.3). De flesta undersökta substantiven slutar i grundformen på konsonant (t.ex. *saks* 'sax') och hör till gruppen *starka feminina substantiv*. Inom denna kategori tar jag här upp såväl samtliga substantiv i materialet som saknar avledningssuffix (46 st.), som dem som slutar med suffixen *-ingg* ('-ing', 10 st.), *-heit* ('-het', 10 st.) och *-els* ('-else', 10 st.). Dessutom tar jag med de traditionellt feminina substantiv som i grundformen slutar med suffixet *-o* ('-a', 12 st., t.ex. *kako* 'kaka'), som språkhistoriskt sett har kallats *svaga feminina substantiv*. Totalt undersöker jag här alltså 88 substantiv.

Jag undersöker pronomenanvändningen utan att skilja mellan deklinationerna. Pronomenbruket relateras i tur och ordning till informanternas ålder, hemby, kön och utbildning samt huruvida de pendlar till sitt arbete eller arbetar inom Kvevlax. Jag tillmäter pronomenet *honde* ('den där') större betydelse än de andra på så sätt att jag ser svaren för *honde* avspegla vilket genus informanterna anser att orden har. De övriga pronomenen *miin* ('min'), *eron* ('er'), *in totonde* ('en sån där') och *naon* ('någon') jämförs med *honde*, och den vägen drar jag slutsatser om genusanvändningen. Det betyder rent konkret t.ex. att om en informant har använt *honde* om ett visst substantiv, men i övrigt har använt otraditionell, maskulin kongruens på de övriga pronomenen, drar jag ändå slutsatsen att informanten anser ordet i fråga ha feminint genus.

Först undersöker jag genuskongruensen i materialet med hjälp av variationen enligt informanternas *ålder*. De äldsta informanterna är födda ungefär 1920, de medelålders informanterna är födda ca 1950, medan de yngsta är födda ca 1980 (se avsnitt 3.2). Min hypotes är att de äldsta informanterna uppvisar en mer traditionell genuskongruens än de yngre, och att de yngsta informanterna har den mest otraditionella kongruensen.

Tabell 9. Användningen av feminin kongruens för traditionellt feminina substantiv enligt informanternas ålder

Pronomen	1920	1950	1980
<i>honde</i>	117	91	71
<i>miin</i>	127	151	138
<i>eron</i>	107	56	4
<i>in totonde</i>	38	4	0
<i>naon</i>	20	1	0
<i>x</i>	82	61	43

I tabell 9 ser man den feminina kongruensen för fem olika pronomen enligt informanternas ålder. Siffrorna är indexvärden och de ser ut att vara klart olika mellan de tre åldersgrupperna, eftersom medelvärdena är 82, 61 respektive 43. Variansanalysen bekräftar intrycket att informanternas ålder har betydelse för variationen ($p = 0,003$), men visar emellertid att enbart den större skillnaden, d.v.s. mellan de äldsta och de yngsta informanterna, är statistiskt signifikant, och då t.o.m. mycket signifikant³² ($p = 0,003$). Det här betyder att de äldsta informanterna har en klart mer traditionell feminin kongruens än de yngsta. Min hypotes får sålunda stöd av materialet med reservationen att inga tydliga skillnader finns mellan de äldsta och de medelålders informanterna, respektive mellan de medelålders och de yngsta informanterna.

Jag övergår då till att fokusera på informanternas *hemby*, med hypotesen att informanterna från byn Koskö har den mest traditionella kongruensen. Centralorten Kvevlax är störst, har flest inflyttade under de senaste 30 åren och sålunda den språkligt mest blandade befolkningen, och därför förväntar jag mig mer otraditionella svar därifrån (se avsnitt 3.2). Vassor och Västerhankmo är vidare liksom Koskö visserligen jämförelsevis perifera byar, men där väntar jag mig att sammanfallet av deklinationerna 1 och 4 (bestämd slutartikel *-en*) respektive 2 och 5 (bestämd slutartikel *-in*) sätter spår i uppfattningarna om genus (se t.ex. Ahlbäck 1946, Corbett 1991). Sambandet mellan deklination och genus i materialet undersöker jag emellertid närmare i kapitel 5.

Tabell 10. Användningen av feminin kongruens för traditionellt feminina substantiv enligt informanternas hemby

Pronomen	Kvevlax	Koskö	Vassor	Västerhankmo
honde	91	135	78	68
miin	148	174	103	129
eron	37	85	48	54
in tołonde	0	36	7	12
naon	5	4	10	9
x	56	87	49	55

Utifrån tabell 10 ser man hur svaren från byn Koskö är mest traditionella och tydligt skiljer sig från de andras för alla undersökta pronomen utom *naon*. Variansanalysen är emellertid inte pålitlig här eftersom det s.k. Levenes test ($p = 0,000$) visar att varianserna inte är lika stora, vilket är en förutsättning för variansanalys (se t.ex. Rietveld & van Hout 2005:127 ff.). Jag undersökte saken närmare pronomen för pronomen, och kunde konstatera att det är pronomenen

³² Med termen *signifikant* avser jag de fall där $p \leq 0,05$, medan termen *mycket signifikant* reserveras för de fall där $p \leq 0,01$.

eron, *in totonde* och *naon* som ligger bakom problemet, eftersom standardavvikelsen där varierar kraftigt mellan olika informantgrupper vilket ger utslag i Levenes test ($p = 0,000$ för alla tre pronomenen). Dessutom noterade jag att resultaten för pronomenen *honde*, *eron*, *in totonde* och *naon* korrelerar starkt med varandra, vilket betyder att om en viss informant har höga värden för ett av dessa pronomen, så har han/hon även jämförelsevis höga värden för de andra pronomenen i gruppen. Lösningen blev skapandet av en kombinationsvariabel med indexsumman av de fyra korrelerade pronomenen för varje informant, vilket ger stabila resultat av variansanalysen eftersom kravet med lika stora varianser då uppfylls. I fortsättningen gör jag sålunda två statistiska test för varje tabell, ett för *miin* och ett annat för de övriga pronomenen tillsammans.

Variansanalysen utförd enligt ovanstående bekräftar synintrycket från tabell 10 att informanternas hemby har betydelse för variationen. För pronomenen *miin*, *eron*, *in totonde* och *naon* tillsammans visar det sig i enlighet med hypotesen att Koskö med sina högre indexvärden skiljer sig t.o.m. mycket signifikant från de andra byarna ($p = 0,001$ mot Kvevlax och $p = 0,002$ mot både Vassor och Västerhankmo). Mellan Kvevlax, Vassor och Västerhankmo finns däremot inga signifikanta skillnader (t.ex. $p = 0,982$ för Kvevlax mot både Vassor och Västerhankmo). Även för pronomenet *miin* är informanternas hemby delvis relevant. Den största skillnaden, mellan Koskö's medeltal 174 och Vassors 103 är sålunda signifikant eller mycket signifikant beroende på vilket post hoc-test man väljer (t.ex. Scheffé $p = 0,013$, Bonferroni $p = 0,007$). Det här betyder alltså att informanterna från Koskö använder det traditionella *miin* klart mer än informanterna från Vassor.

Hur är det då med informanternas *kön*? Stämmer min hypotes att de äldre kvinnorna har mera traditionella svar än männen i samma åldersgrupp, medan de unga kvinnorna är mest otraditionella (se avsnitt 3.2)? Jag börjar med att undersöka enbart variabeln kön utan att blanda in åldersgrupperna.

Tabell 11. Användningen av feminin kongruens för traditionellt feminina substantiv enligt informanternas kön

Pronomen	kvinnor	män
<i>honde</i>	96	89
<i>miin</i>	144	132
<i>eron</i>	62	49
<i>in totonde</i>	20	7
<i>naon</i>	11	2
<i>x</i>	67	56

Tabell 11 visar hur kvinnorna i medeltal genomgående för varje pronomen har givit mer traditionella svar än männen. Variansanalysen för kombinationsvariabeln *honde*, *eron*, *in tolonde* och *naon* visar emellertid att skillnaden trots allt inte är statistiskt signifikant ($p = 0,274$), vilket beror på den höga standardavvikelsen (91,3 för männen och hela 134,9 för kvinnorna). Inte heller för *miin* är skillnaden signifikant ($p = 0,485$), och det här betyder att min hypotes om att informanternas kön har betydelse för variationen inte får något stöd av materialet.

Tabell 12. Användningen av feminin kongruens av pronomenen *den där*, *er*, *en sån där* och *någon* för traditionellt feminina substantiv enligt informanternas kön och ålder

Åldersgrupper	kvinnor	män
1920	82	54
1950	38	39
1980	17	20
<i>x</i>	46	38

Tabell 13. Användningen av feminin kongruens av pronomenet *miin* för traditionellt feminina substantiv enligt informanternas kön och ålder

Åldersgrupper	kvinnor	män
1920	137	113
1950	162	140
1980	135	140
<i>x</i>	144	132

Om man därtill beaktar de olika åldersgrupperna, visar tabell 12 för kombinationsvariabeln *honde*, *eron*, *in tolonde* och *naon* att både de mest traditionella och de mest utjämnade svaren har kommit från kvinnorna. De äldsta kvinnorna har sålunda mer traditionella svar än männen i samma ålder, medan de yngsta kvinnorna har mer otraditionella svar än de jämnåriga männen, helt enligt mina förväntningar. Skillnaderna är ganska små men ändå statistiskt signifikanta ($p = 0,037$). För pronomenet *miin* däremot (tabell 13) är skillnaderna i tabellen tydliga men trots allt inte signifikanta ($p = 0,750$). Informanternas kön kan alltså i samverkan med deras ålder kopplas till pronomenanvändningen för några pronomen i materialet, och min hypotes får därför ett visst, om än inte heltäckande, stöd.

Efter informanternas kön fortsätter jag med deras *utbildningsnivå* och dennas eventuella inverkan på den noterade variationen i materialet. Mina informanternas skolutbildning har jag delat in i tre grupper: grupp I, med utbildning på

grundnivå, representeras av 18 informanter, medan grupperna II och III med utbildning på mellannivå och lägsta högre nivå har 9 informanter vardera (se avsnitt 3.2). Min hypotes är att informanterna med lägre utbildning har ett mer traditionellt upplevt genussystem medan informanterna med högst utbildning har mest otraditionella svar.

Tabell 14. Användningen av feminin kongruens för traditionellt feminina substantiv enligt informanternas utbildningsnivå

Pronomen	UTB 1	UTB 2	UTB3
<i>honde</i>	108	88	68
<i>miin</i>	128	155	142
<i>eron</i>	88	34	13
<i>in totonde</i>	28	0	0
<i>naon</i>	12	4	0
<i>x</i>	73	56	45

Utifrån tabell 14 ser man hur utbildningsgrupperna verkligen tycks gå hand i hand med genusanvändningen i materialet för pronomenen *honde*, *eron*, *in totonde* och *naon*. Informanterna med den lägsta utbildningen har således givit de mest traditionella svaren och tvärtom. Variansanalysen visar att skillnaden mellan utbildningsgrupp 2 och utbildningsgrupp 3 också är signifikant ($p = 0,019$), liksom naturligtvis då även den större skillnaden mellan grupp I och grupp III ($p = 0,001$). Den är t.o.m. mycket signifikant. Men måste emellertid komma ihåg här att utbildningsgrupperna korrelerar med åldersgrupperna (se tabell 7). De äldsta informanterna befinner sig således nästan alla i utbildningsgrupp I, medan ingen av de yngsta har placerats där. Spridningen är bäst för de medelålders informanterna eftersom de har placerat sig inom alla de tre utbildningsgrupperna. För pronomenet *miin*, som inte följer samma mönster som de övriga utan har högre indexvärde i utbildningsgrupp 2 än i utbildningsgrupperna 1 och 3, visar variansanalysen att skillnaden mellan grupperna inte är signifikant ($p = 0,388$).

Korrelationen mellan utbildning och ålder innebär att man måste hantera resultatet med försiktighet. Materialet stöder visserligen för *honde*, *eron*, *in totonde* och *naon* tillsammans hypotesen om att informanternas utbildning är relevant vid förklarandet av variationen, men saken borde undersökas närmare.

Till sist kommer jag in på informanternas *mobilitet i vardagen*. Hälften, d.v.s. 18 av mina informanter arbetar sålunda inom Kvevlax, medan den andra hälften (också 18 personer) regelbundet pendlar utanför Kvevlax i sitt yrkesliv (se avsnitt 3.2). Jag tänker mig att denna mobilitet inverkar så att pendlarna har mer otraditionella svar än dem som tillbringar vardagen hemma i Kvevlax. Är det så?

Tabell 15. Användningen av feminin kongruens för traditionellt feminina substantiv enligt informanternas mobilitet i vardagen

Pronomen	arb. i Kv.	pendlare
<i>honde</i>	107	80
<i>miin</i>	135	130
<i>eron</i>	75	36
<i>in totonde</i>	26	3
<i>naon</i>	12	4
<i>x</i>	71	52

Tabell 15 visar att pendlarna verkligen genomgående har lägre indexvärden än dem som arbetar i Kvevlax, i medeltal 19 enheter. Skillnaden för pronomenen *honde*, *eron*, *in totonde* och *naon* är också statistiskt mycket signifikant ($p = 0,010$). Den skillnad på 5 enheter som finns för pronomenet *miin* är däremot inte signifikant ($p = 0,711$). Man bör emellertid beakta att enbart 2 av 9 av de äldsta informanterna klassificerades som tidigare pendlare (nu pensionerade), medan hela 8 av 9 av de yngsta informanterna bedömdes som pendlare (se avsnitt 3.2). Det här betyder att det är omöjligt att bedöma variabeln *pendlar* (liksom variabeln *utbildning*) helt skilt från variabeln *ålder*, och att resultatet inte kan generaliseras så att pendlare (eller högt utbildade) över lag har ett upplevt genussystem som är mera otraditionellt.

Vad säger då resultaten hittills om genusbalansen i materialet? Enligt den tidigare forskningen om genus i germanska språk är det ofta de traditionellt starka feminina substantiven eller de feminina substantiven över lag som i störst utsträckning vacklar och byter genus i ett genussystem i förändring (se avsnitt 2.4.1). Av tabellerna ovan framgår att samma tendens finns även i mitt material. Det demonstrativa *honde* ('den där') får sålunda i medeltal ett index som ligger ganska obetydligt över 100 hos de äldsta informanterna i tabell 9. Det här betyder att många, nästan hälften av de traditionellt feminina beläggen har fått maskulint genus (*hande*) i materialet. Indexet sjunker dessutom ytterligare under 100 hos de yngre informanterna, vilket betyder att *hande* hos dem i medeltal dominerar över *honde*.

Det finns även skillnader mellan de undersökta pronomenen. De två indefinita pronomenen *naon* ('någon') och *in totonde* ('en sån där'), kongruerar i mycket låg grad med feminint genus i materialet, och samma gäller det possessiva *eron* ('er') hos den yngsta åldersgruppen i tabell 9. I stället används de maskulina varianterna av samma pronomen, alltså *nain*, *in tolinde* respektive *eran*. Indexen för dessa pronomen understiger klart värdena för *honde*, och om man utgår ifrån att valet mellan *honde* och *hande* indikerar vilket genus informanten upplever att ett visst ord har, betyder detta att traditionellt maskulin kongruens har överanvänts i många fall även efter informanternas egen

måttstock. Användningen av det possessiva *miin* ('min') är emellertid klart större än användningen av *honde*, vilket betyder att informanterna har använt feminint *miin* i materialet för många belägg där de har valt maskulint *hande*. Det feminina *miin* har alltså överanvänts till substantiv som enligt informanterna i materialet har maskulint genus. Det här betyder att det inte nödvändigtvis i alla enskilda fall är den traditionellt feminina kongruensvarianten som förlorar när systemet vacklar, trots att den övergripande trenden är sådan.³³

4.2 Traditionellt maskulina substantiv

I avsnitt 4.2 undersöker jag de 12 språkhistoriskt sett *starka maskulina substantiven* som slutar på konsonant (t.ex. *ståot* 'stol') och de 12 *svaga maskulina substantiven* som slutar med suffixet *-a* ('-e', t.ex. *påsa* 'påse') i materialet. De undersökta substantiven är således här totalt 24 st. Jag fokuserar på pronomenanvändningen utan att göra skillnad mellan de två deklinationerna och undersöker de utomspråkliga variablerna informanternas ålder, hemby, kön, utbildning och mobilitet i vardagen och deras eventuella betydelse för variationen. Det demonstrativa pronomenet *hande* ('den där') menar jag att avspeglar det genus informanten upplever att ett visst substantiv har, och jag jämför resultaten för de övriga pronomenen *menn* ('min'), *eran* ('er'), *in totinde* ('en sån där') och *nain* ('någon') med värdena för *hande*.

Jag börjar med att utgå från informanternas *ålder*. Liksom för de traditionellt feminina substantiven är min hypotes att de äldsta informanterna födda ca 1920 har den mest traditionella pronomenanvändningen i materialet, medan de yngsta informanterna födda ca 1980 står för de mest otraditionella svaren (se avsnitt 3.2).

Tabell 16 visar användningen av maskulin kongruens av de fem undersökta pronomenen enligt informanternas ålder. Indexvärdena är genomgående mycket höga och nära maxvärdet 200, utom för pronomenet *menn*, som klart avviker från de andra liksom *miin* i 4.1. I medeltal ser det dock ut som om informanternas ålder verkligen har betydelse eftersom värdena sjunker från de äldsta informanternas 190 till de yngstas 165.

---

³³ Om man utgår från substantivens traditionella genustillhörighet i stället för de genus som informanterna själva uppger i och med valet av *honde* eller *hande* är det visserligen hos alla de fem undersökta pronomenen fråga om en minskning av den feminina kongruensen, eftersom indexen även vid *miin* ligger klart under 200. Vid traditionell, konsekvent, användning av genussystemet borde dock användningen av *miin* följa användningen av *honde*, och därför tolkar jag användningen av *miin* i tabellerna 9–15 som överanvändning av feminin kongruens.

Tabell 16. Användningen av maskulin kongruens för traditionellt maskulina substantiv enligt informanternas ålder

Pronomen	1920	1950	1980
<i>hande</i>	198	194	180
<i>menn</i>	163	68	61
<i>eran</i>	192	192	194
<i>in tofinde</i>	199	195	196
<i>nain</i>	197	197	196
<i>x</i>	190	169	166

Den statistiska variansanalysen försvåras liksom i 4.1 av att varianserna i tabellen är olika stora ($p = 0,000$ i Levenes test), d.v.s. att standardavvikelsen varierar kraftigt. Liksom i 4.1 väljer jag att åtgärda detta problem genom att isolera det avvikande *menn* och skapa en kombinationsvariabel som består av indexsummorna av de övriga pronomenen *hande*, *eran*, *in tofinde* och *nain*, vars index är sinsemellan mycket likartade. På så vis blir resultaten stabilare och variansanalysen blir åter meningsfull. Resultaten för kombinationsvariabeln visar att informanternas ålder har betydelse för variationen, och närmare bestämt är det den större skillnaden mellan de äldsta och de yngsta informanterna som är statistiskt signifikant ($p = 0,012$). De medelålders informanterna skiljer sig sålunda inte signifikant från de övriga åldersgrupperna. För pronomenet *menn* skiljer sig de äldsta informanterna mycket signifikant från båda de andra åldersgrupperna ($p = 0,002$ respektive $p = 0,001$), medan de medelålders informanterna inte skiljer sig statistiskt sett från de yngsta. Min hypotes om åldersgruppernas betydelse får alltså stöd av materialet.

Hur är det då med informanternas *hemby*, som visade sig vara delvis relevant för de traditionellt feminina substantiven? Min hypotes är att det även för de traditionellt maskulina substantiven finns skillnader mellan byarna, och att Koskö även här är den by som skiljer sig från de övriga.

Tabell 17. Användningen av maskulin kongruens för traditionellt maskulina substantiv enligt informanternas hemby

Pronomen	Kvevlax	Koskö	Vassor	Västerhankmo
<i>hande</i>	190	194	187	192
<i>menn</i>	68	89	130	103
<i>eran</i>	192	198	191	191
<i>in tofinde</i>	196	198	196	196
<i>nain</i>	194	199	197	196
<i>x</i>	168	175	180	176

Utifrån tabell 17 ser man hur skillnaderna mellan byarna är mycket små för pronomenen *hande*, *eran*, *in tofinde* och *nain*. De är inte heller statistiskt signifikanta ($p = 0,145$ för den största skillnaden mellan Koskö och Vassor). För pronomenet *menn* är skillnaderna större, med Vassor som byn med de mest traditionella svaren och Kvevlax som den minst traditionella byn. Statistiskt sett är emellertid skillnaderna inte signifikanta ($p = 0,384$ för skillnaden mellan Vassor och Kvevlax). Här förkastas sålunda min hypotes. Informanternas hemby har ingen klar betydelse för variationen i materialet.

Jag övergår då till informanternas *kön*, och dess eventuella betydelse för pronomenanvändningen. Min hypotes är här liksom i avsnitt 4.1 att de äldre kvinnorna har de mest traditionella svaren medan de yngsta kvinnorna står för de mest otraditionella svaren. Först undersöker jag emellertid könsaspekten utan att beakta informanternas ålder.

Tabell 18. Användningen av maskulin kongruens för traditionellt maskulina substantiv enligt informanternas kön

Pronomen	kvinnor	män
<i>hande</i>	191	190
<i>menn</i>	95	101
<i>eran</i>	192	193
<i>in tofinde</i>	197	196
<i>nain</i>	197	196
<i>x</i>	175	175

I tabell 18. lägger man märke till att medeltalen för kvinnornas och männens svar är helt lika. Inne i tabellen finns skillnader, men de är ytterst små. Skillnaderna i index är störst för pronomenet *menn*, men även där bara 6 enheter. Den statistiska testningen bekräftar också synintrycket att skillnaderna inte är signifikanta ($p = 0,821$ för *menn* och $p = 0,566$ för de övriga pronomenen tillsammans³⁴).

³⁴ P-värdena ser här ut att motsäga synintrycket på så sätt att *menn*, som hade de största skillnaderna i tabellen får ett p-värde som närmar sig 1, d.v.s. att inga skillnader finns mellan könen, medan de andra pronomenen tillsammans som uppvisade mycket små skillnader i tabellen har ett lägre p-värde än *menn*. Detta förhållande förklaras emellertid av standardavvikelsen som är mycket stor för *menn* (80,0 för kvinnorna och 71,5 för männen), men betydligt mindre för kombinationsvariabeln med de övriga pronomenen (16,7 för kvinnorna och 18,5 för männen). En stor standardavvikelse betyder i praktiken att testresultatet blir osäkrare, och att p-värdet därför blir högt trots att medeltalen i de jämförda grupperna är klart olika.

Tabell 19. Användningen av maskulin kongruens av pronomenen *den där, er, en sån där* och *någon* för traditionellt maskulina substantiv enligt informanternas kön och ålder

Åldersgrupper	kvinnor	män
1920	197	196
1950	196	193
1980	191	192
<i>x</i>	195	194

Tabell 20. Användningen av maskulin kongruens av pronomenet *menn* för traditionellt maskulina substantiv enligt informanternas kön och ålder

Åldersgrupper	kvinnor	män
1920	153	177
1950	57	79
1980	65	58
<i>x</i>	95	101

Om man beaktar åldersgrupperna ser man först i tabell 19 för pronomenen *hande, eran, in tofnde* och *nain* hur könsskillnaderna tvärtemot min hypotes inte tycks variera mellan åldersgrupperna. Även variansanalysen visar att så inte är fallet ($p = 0,310$). För pronomenet *menn* i tabell 20 är skillnaderna mellan åldersgrupperna mera markerade så att de äldsta männen har svarat mest traditionellt medan de yngsta männen har svarat mest otraditionellt. Skillnaderna är emellertid ändå inte statistiskt signifikanta ($p = 0,806$). Det här betyder att min hypotes om könets betydelse för pronomenanvändningen inte får något stöd av materialet.

Informanternas *utbildning* hade jag grupperat i tre nivåer: grundutbildning (UTB 1), utbildning på mellannivå (UTB 2) samt utbildning på lägsta högre nivå (UTB 3) (se avsnitt 3.2). För den feminina kongruensen verkade informanternas utbildning kunna ha betydelse för pronomenen *honde, eron, in tofnde* och *naon*. Syns samma tendens inom den maskulina kongruensen?

Av tabell 21 framgår att det tycks finnas skillnader mellan utbildningsnivåerna för pronomenet *menn*, så att informanterna med den lägsta utbildningen har svarat mest traditionellt och att informanterna med utbildning på mellannivå har svarat minst traditionellt. Den skillnaden är statistiskt sett mycket signifikant ($p = 0,002$). Även den mindre skillnaden mellan UTB 1 och UTB 3 är signifikant ($p = 0,012$), medan den minsta skillnaden mellan UTB 2 och UTB 3 inte är signifikant ($p = 0,809$). Informanterna med den lägsta utbildningen tycks således i högre grad ha använt det traditionella *menn* än de andra två grupperna.

För pronomenen *hande*, *eran*, *in tolinde* och *nain* tillsammans är skillnaderna i tabellen mycket små mellan informanterna på olika utbildningsnivåer, och variabeln utbildning är inte heller statistiskt sett relevant ($p = 0,183$).

Tabell 21. Användningen av feminin kongruens för traditionellt maskulina substantiv enligt informanternas utbildningsnivå

Pronomen	UTB 1	UTB 2	UTB3
<i>hande</i>	186	186	184
<i>menn</i>	142	44	62
<i>eran</i>	191	195	194
<i>in tolinde</i>	198	197	195
<i>nain</i>	197	197	196
<i>x</i>	185	164	166

Till sist kommer jag till informanternas *mobilitet i vardagen*. Hälften av informanterna arbetar, eller arbetade under sin yrkesverksamma tid, huvudsakligen inom Kvevlax, medan den andra hälften pendlar utanför Kvevlax till sitt arbete, t.ex. till Vasa eller inom den nuvarande storkommunen Korsholm (se avsnitt 3.2). Min hypotes är att pendlarna står för mer otraditionella svar än de informanter som stannar inom Kvevlax.

Tabell 22. Användningen av maskulin kongruens för traditionellt maskulina substantiv enligt informanternas mobilitet i vardagen

Pronomen	arb. i Kv.	pendlare
<i>hande</i>	195	187
<i>menn</i>	127	69
<i>eran</i>	193	193
<i>in tolinde</i>	198	196
<i>nain</i>	197	196
<i>x</i>	182	168

Utifrån tabell 22 kan man dra slutsatsen att min hypotes får stöd av materialet, men enbart för pronomenet *menn* (index 69 för pendlare jämfört med index 127 för dem som arbetar inom Kvevlax). Variansanalysen visar också att skillnaden är signifikant ($p = 0,018$). För de andra pronomenen tillsammans är skillnaderna mindre, men trots allt även där signifikant ($p = 0,030$). Det här innebär att min hypotes får stöd av materialet och att pendlarna verkligen svarat mer otraditionellt. Man bör dock komma ihåg att 11 av de 12 yngsta informanterna räknades som pendlare, medan 10 av de 12 äldsta har arbetat inom Kvevlax.

Min undersökning av de utomspråkliga variablerna *ålder*, *hemby*, *kön*, *utbildning* och *mobilitet i vardagen* visade sammanfattningsvis för de traditionellt maskulina substantiven att informanternas ålder, utbildning och mobilitet var relevanta för variationen i materialet, medan informanternas hemby och kön saknade betydelse.

Om man fokuserar på genuskongruensen i stället för på informanterna framgår det av tabellerna 16–22 ovan hur den maskulina kongruensen generellt sett har en någorlunda stabil ställning för de traditionellt maskulina substantiven i och med att informanterna tycks ha varit ganska eniga om sin upplevelse av de maskulina pronomenvarianterna i materialet. Indexen för *hande* ('den där'), *eran* ('er'), *in tolinde* ('en sån där') och *nain* ('någon') närmar sig alla maxvärdet 200. Det är också betecknande för mina intervjuer att svaren kom snabbt och tveklöst när jag frågade om ett traditionellt maskulint substantiv, medan tankepauserna och osäkerheten var begränsade till de feminina substantiven. Även de äldsta informanterna funderade således ibland en stund innan de sade *honde* om ett feminint (särskilt ett starkt) substantiv, och jag noterade hur folk emellanåt först prövade högt hur *hande* skulle låta tillsammans med ordet i fråga. En sådan prövning var synbarligen onödig för de traditionellt maskulina substantiven.

Pronomenet *menn* ('min') utgör ett undantag från resonemanget ovan, och användningen av *menn* skiljer sig också i övrigt tydligt från användningen av de övriga pronomenen. I samma mån som det feminina *miin* överanvänds i avsnitt 4.1, har *miin* också använts för substantiven här i 4.2 som traditionellt har maskulint genus och som också i materialet har använts med *hande*. Användningen av *menn* respektive *miin* (se även tabellerna 9–15) tycks också variera ganska mycket i materialet mellan de olika byarna och åldersgrupperna. Det här betyder att den maskulina kongruensen inte är stabil för alla pronomen utan det finns andra tendenser som kan vara ännu starkare. Detta diskuterar jag vidare nedan i avsnitt 4.3.

4.3 Några individorienterade synpunkter

Greppet om materialet är i avsnitten 4.1 och 4.2 främst systemorienterat. Här undersöker jag emellertid samma material ur ett mer individorienterat perspektiv för att ta tillvara det faktum att användningen av de olika varianterna i mitt material i många fall är mycket individuell. Först fokuserar jag på de enskilda informanternas svarsstrategier, sedan på hur de grupperar sig i en s.k. *klusteranalys* utifrån sina samtliga svar.

Som jag ser det finns det fyra individuella huvudstrategier belagda i materialet i valet mellan de olika traditionellt maskulina och feminina varianterna, nämligen de här:

Olika individuella strategier i valet av maskulin eller feminin form:

- A. Traditionell kongruens med substantivets genus
- B. Omorganisering av systemet
  - a. generalisering av f.d. maskulin variant
  - b. generalisering av f.d. feminin variant
  - c. Båda används, men som fullständigt utbytbara

Huvudstrategi A är det traditionella systemet med kongruens, och det är i hög grad konsekvent. Om man upplever att ett visst substantiv har t.ex. feminint genus, väljer man genomgående också feminina varianter av de bestämningar som brukar kongruera med genus i ens språk. Huvudstrategi B är att användningen av varianterna omorganiseras på något sätt. En möjlighet är då att den maskulina varianten (i större eller mindre utsträckning) generaliseras och användas som genusneutral form, och det är det alternativ som är bäst känt från den tidigare forskningen om förenkling av grammatiskt genus i svenska dialekter (se t.ex. Ahlbäck 1946, Thelander 1975, Sandström 1994). En annan möjlighet är att den feminina varianten på motsvarande sätt generaliseras (se t.ex. I. L. Pedersen 1971 på Fyn). En tredje möjlighet är att de traditionellt maskulina respektive feminina varianterna upplevs som helt utbytbara oberoende av substantivets genus.

Hur har då mina informanter gjort om jag ser på dem som individer? Att maskulin variant åtminstone i viss mån generaliseras för alla pronomen utom *menn/miin* ('min'), det syntes redan ovan i 4.1 och 4.2. Men har alla informanter använt den strategin? För att belysa frågan har jag undersökt pronomenen *handel/honde* ('den där'), *menn/miin*, *eran/eron* ('er'), *in toлиндelin tolonde* ('en sån där') och *nain/naon* ('någon') tillsammans med de totalt 112 traditionellt maskulina och feminina substantiven i materialet.

Som B a) har jag klassificerat sådana informanter där enbart den traditionellt maskulina varianten av respektive pronomen använts, men också alla de fall där en informant visserligen använder den feminina varianten, men likväl har en överanvändning i varierande grad av den maskulina varianten. För att identifiera överanvändning har jag tagit fasta på informantens användning av demonstrativa pronomen och bestämda slutartiklar, och jämfört de övriga pronomenen med dessa två drag. B b) innebär då det motsatta förhållandet, enbart traditionellt feminina former eller åtminstone överanvändning av den feminina varianten. Strategi B c) står i praktiken för de fall där informanten upplevt sig använda båda varianterna omväxlande för vilket substantiv som helst bland dem som traditionellt har haft antingen maskulint eller feminint

genus, alternativt så att den ena varianten dominerar klart men den andra upplevs användas ibland och då vid vilket substantiv som helst.

Tabell 23. Användning av olika strategier i valet mellan traditionellt maskulin och feminin form av fem pronomina bestämningar

Pronomen	Strategier	Antal informanter	Summa informanter
<i>handel/honde</i>	A	5	17 ³⁵
	B a	12	
<i>menn/miin</i>	A	10	34 ³⁶
	B a	2	
	B b	16	
	B c	6	
<i>eran/eron</i>	A	18	36
	B a	16	
	B c	2	
<i>in toindelin totonde</i>	A	3	36
	B a	33	
<i>nain/naon</i>	A	2	36
	B a	33	
	B b	1	

Utifrån tabell 23 kan man se att 5 informanter har använt pronomenet *handel/honde* på ett sätt som någorlunda kongruerar med deras användning av bestämd slutartikel, medan 12 personer har överanvänt maskulin form i större eller mindre utsträckning. Pronomenet *eran/eron* skiljer sig från de övriga på så sätt att hälften av informanterna använt det så att det i stort sett kongruerar traditionellt med deras användning av *handel/honde*. Av den övriga hälften har nästan alla (16 st.) överanvänt det maskulina *eran*, medan två personer har drag av B c med *eron* visserligen oftast använt vid traditionellt feminina substantiv, men dessutom ströbelägg vid ord som även de själva i övrigt ansett som maskulina.

Pronomenet *menn/miin* avvek från mönstret i avsnitten 4.1 och 4.2 genom överanvändningen av feminin form. Uppdelat på individuella strategier förhåller det sig så att 10 personer hade ett i stort sett kongruent system (strategi

³⁵ Här har jag lämnat bort de 18 informanterna från VV, eftersom det p.g.a. avsaknaden av den bestämda slutartikeln *-en* var svårt att konstatera överanvändning av endera *hande* eller *honde* för merparten av de undersökta substantiven. Dessutom har en informant från KK lämnats bort som inte på något klart sätt kunde hänföras till någon av de skisserade kategorierna.

³⁶ Två informanter har lämnats bort här, eftersom de inte på något klart sätt kunde hänföras till någon av de fyra kategorierna.

A). Bara två personer verkade överanvända den maskulina varianten, medan hela 16 personer överanvände feminin form. 6 personer menade att de använder både *menn* och *miin* som likvärdiga alternativ (B c).

Pronomenet *in toindel*/*in tolonde* har använts med traditionell kongruens av enbart tre informanter medan alla de andra, d.v.s. 33 st., har överanvänt den traditionellt maskulina varianten. Av dessa 33 personer har hela 27 använt enbart *in tolonde*. Beträffande *nain/naon* konstaterade jag slutligen att 24 informanter av 36 använde enbart det traditionellt maskulina *nain*. Av de övriga 12 hade en person en viss överanvändning av det feminina *naon* (strategi B b), medan två personer hade ett i stort sett konsekvent kongruent system (strategi A). Alla de övriga använde alltså strategi B a) åtminstone i någon mån.

Sammanfattningsvis är det överanvändning av maskulinum som är den förhärskande strategin vid omorganisering av genussystemet. Överanvändning av femininum sker främst vid pronomenet *menn/miin*, medan användning av omväxlande traditionellt maskulin och traditionell feminin variant förekommer hos några informanter, främst vid *menn/miin* men även vid *eran/eron* och *nain/naon*. Traditionell kongruens är vanligast vid *eran/eron*, men förekommer även vid de övriga pronomenen hos några informanter.

4.4 Sammanfattning

Jag har så här långt undersökt de utomspråkliga variablerna informanternas ålder, hemby, kön, utbildning och mobilitet i vardagen och deras eventuella inverkan på variationen i mitt material av traditionellt feminina och maskulina substantiv. Resultaten visar att en kombination av informanternas ålder, utbildning och mobilitet är relevanta i sammanhanget, medan deras kön verkar spela mindre roll. Informanternas hemby har betydelse för användningen av de traditionellt feminina substantiven, men däremot inte för dem med traditionellt maskulint genus. I kapitlen 5–7 nedan väljer jag att beakta dessa resultat och ytterligare gå vidare med variablerna ålder och hemby. Informanternas utbildning och mobilitet kan inte användas skilt från informanternas ålder, och av dessa tre väljer jag variabeln ålder eftersom jag ser generationsskillnader som mer grundläggande i samhälleligt liv än skillnader i utbildning och mobilitet. Lika väl kunde jag emellertid ha valt någon av de två sistnämnda.

Variationen i pronomenanvändningen kan utkristalliseras i två sinsemellan besläktade huvudtendenser. För det första blir den upplevda genuskongruensen mer otraditionell hos yngre informanter, genom att varianterna inte används konsekvent med traditionellt feminina pronomenvarianter kopplade till traditionellt feminina substantiv. För det andra verkar möjligheterna till genuskongruens krympa genom att vissa pronomenvarianter inte längre tycks

höra till systemet hos yngre informanter. Materialet uppvisar sålunda en klar överanvändning av maskulin kongruens vid traditionellt feminina substantiv, en överanvändning som emellertid varierar mellan de undersökta pronomenen. *Miin* ('min') och *honde* ('den där') har den starkaste ställningen i materialet medan *eron* ('er') och särskilt *in totonde* ('en sån där') och *naon* ('någon') har använts i lägre grad. Om man jämför med kongruensen vid traditionellt maskulina substantiv ser man en tydlig skillnad. Den maskulina kongruensen på pronomenen *hande* ('den där'), *eran* ('er'), *in totinde* ('en sån där') och *nain* ('någon') i materialet är således mer stabil än den feminina för sina respektive kärns substantiv, förutom vid *menn* ('min'). Dessutom sprider sig den maskulina kongruensen i högre grad än den feminina till substantiv som traditionellt haft ett annat genus. Detta är således dialektutjämnings innebörd för genussystemet i Kvevlaxdialekten.

En betoning av system på bekostnad av det enskilda ger emellertid en lite förenklad bild av verkligheten även när det gäller genusförändringar. Överanvändning av maskulinum har liksom här tidigare konstaterats av många forskare. I mitt material finns det dock samtidigt vid en närmare granskning motsatta tendenser, både som huvudstrategi för ett visst pronomen (*miin*) och som individuella strategier av enskilda informanter.

5. Deklinationerna och deras samband med genus

Utifrån tidigare forskning (se ovan avsnitt 2.3.2) står det klart att det i många genuspråk, t.ex. svenska, finns ett samband mellan genus och deklination, och med deklination menar jag här substantivets hela böjningsparadigm med såväl singularis- som pluralisböjning. De närmare detaljerna i detta samband är emellertid inte lika klara. Att ett samband mellan genus och deklination finns eller har funnits i Kvevlaxdialekten (KVD) utgick jag ifrån i avsnitt 2.5.2, där jag diskuterade utgångspunkterna för undersökningen. Här i kapitel 5 kommer jag att undersöka huruvida detta samband finns i mitt material eller inte.

Jag tar här först upp de substantiv i materialet som i KVD böjs enligt deklinationerna 1, 2, 4 och 5 (tabellerna 24 och 25 nedan, se även ovan avsnitt 2.5.2), d.v.s. språkhistoriskt sett starka maskulina (dekl. 1 och 2) och feminina (dekl. 4 och 5) substantiv som slutar på konsonant. Tabellerna visar hur maskulina och feminina substantiv tillhörande dessa deklinationer har olika böjning enbart i byarna Kvevlax och Koskö (KK), och även där enbart i bestämd form singularis (slutartiklarna *-in* (mask) och *-en* (fem)) som jag här använder som den *genusdifferentierande böjningsformen*. I byarna Vassor och Västerhankmo (VV) däremot används slutartikeln *-in* i bestämd form singularis på både maskulina och feminina substantiv.

Tabell 24. De genusdifferentierande deklinationerna 1, 2, 4 och 5 i KVD, byarna Kvevlax och Koskö (KK)

		1	2	4	5
sing.	obest.	arm	fåot	noåf	rand
	best.	armin	fåotin	noåfen	randen
plur.	obest.	armar	fuötär	noåfar	rendär
	best.	arman	fuötren	noåfan	rendren

Tabell 25. De genusneutrala deklinationerna 1/4 och 2/5 i KVD, byarna Vassor och Västerhankmo (VV)

		1/4		2/5	
sing.	obest.	arm	noåt	fåot	rand
	best.	armin	noåtin	fåotin	randin
plur.	obest.	armar	noåtar	fuötär	rändär
	best.	arman	noåtan	fuötrin	rändrin

Jag jämför *genusdifferentierande* böjning (KK) med *genusneutral* böjning (VV) som viktiga oberoende/förklarande variabler. Övriga förklarande variabler i kapitlet är talarens *ålder* och *hemby*. Som beroende/förklarade variabler använder jag först i varje avsnitt den *bestämda slutartikeln*, och sedan främst det demonstrativa pronomenet *den där* i sina lokala varianter *hande* (mask) och *honde* (fem). Jag tillmäter detta pronomen större betydelse än de andra på så sätt att jag ser svaren där avspegla vilket genus en informant anser att ett visst substantiv har, eftersom *han* respektive *hon* ingår i ordet. Dessutom används detta pronomen tillsammans med substantivet böjt i bestämd form singularis, d.v.s. så att deklinationstillhörigheten samtidigt framkommer. I viss mån undersöker jag emellertid även de possessiva *min* med varianterna *menn* (mask) och *miin* (fem), och *er* (varianterna *eran* (mask) och *eron* (fem)), samt de indefinita *en sån där* (varianterna *in tolinde* (mask) och *in tolonde* (fem)) och *någon* (varianterna *nain* (mask) och *naon* (fem)). Den undersökningen gör jag i avsnitt 5.1, och främst för att kontrollera att jag inte missar något genom att lämna bort dem i den systematiska genomgången.

Sedan undersöker jag de substantiv i materialet som i KVD böjs enligt deklinationerna 3 och 6 (tabell 26 nedan), d.v.s. språkhistoriskt sett svaga maskulina (dekl. 3) respektive feminina (dekl. 6) substantiv som slutar på vokal. De förstnämnda får i KVD den bestämda slutartikeln *-an* i singularis, medan de sistnämnda får slutartikeln *-on*. Enligt en alternativ tänkbar analys hör dock grundformens slutvokal till stammen och den bestämda slutartikeln blir då i båda fallen *-n* (se ovan avsnitt 2.5.2 för diskussion).

Tabell 26. De genusdifferentierande deklinationerna 3 och 6 i KVD

		3	6
sing.	obest.	bakka	viko
	best.	bakkan	vikon
plur.	obest.	bakkar	vikor
	best.	bakkan	vikona

Till sist kommer jag ytterst kort att beröra de få belägg i materialet som böjts enligt deklination 7 (tabell 27 nedan) i såväl KK som VV, d.v.s. språkhistoriskt sett starka neutrala substantiv som slutar på konsonant. Beroende variabel blir då det demonstrativa *det där* i sina lokala varianter *hede* (KK) och *ide* (VV).

Tabell 27. Den genusdifferentierande deklination 7 i KVD

7		
sing.	obest.	huus
	best.	huuse (KK)/ huusi (VV)
plur.	obest.	huus
	best.	huusen (KK)/ huusin (VV)

Huruvida en viss informant *medvetet* använder deklinationen (och då här närmare bestämt den genusdifferentierande böjningsformen) som ledtråd till genus eller inte kommer jag däremot inte egentligen att kunna uttala mig om. Min tyngdpunkt ligger sålunda främst på systemnivå snarare än på individ- eller ordnivå.

I avsnitt 5.1 fokuserar jag på den traditionellt feminina slutartikeln *-en* i KK. I avsnitt 5.2 övergår jag till att studera slutartikeln *-in* använd på traditionellt feminina och sedan på traditionellt maskulina substantiv i KK, medan jag i avsnitt 5.3 koncentrerar mig på den genusneutrala slutartikeln *-in* i VV använd på såväl traditionellt maskulina som feminina substantiv. I avsnitten 5.4 och 5.5 undersöker jag de bestämda slutartiklarna *-on* och *-an*. Genomgående i avsnitten 5.1–5.5 studerar jag först deklinationstillhörigheten och sedan deklinationens samband med en viss pronomensvariant. I avsnitt 5.6 undersöker jag kort slutartikeln *-e/-i*. I avsnitt 5.7 undersöker jag slutligen tre hypoteser genom de konsekvenser som sambandet mellan deklination och genus får på den ordningsföljd i vilken demonstrativt pronomens och slutartikel byts i ett genussystem i förändring. I avsnitt 5.8 sammanfattar jag kort mina resultat.

5.1 Slutartikeln *-en*

Här studerar jag först deklinationstillhörigheten, och med den närmare bestämt valet av bestämd slutartikel. Skillnaderna i bestämd slutartikel för traditionellt starka feminina substantiv (*-en* i KK, *-in* i VV) beskrivna ovan berör en dialektgräns mellan det s.k. mellersta mellersta Österbotten och omkringliggande områden (Wiik 2002, se även ovan avsnitt 2.5.2 med karta 1)

³⁷. Tidigare forskning har visat att dialektgränser aldrig är absoluta, inte ens på ordnivå (jfr t.ex. Chambers & Trudgill 1998). Detta kan man t.ex. se på hur området mellersta mellersta Österbotten i substantivböjningen utvidgas med Munsala (norra mellersta Österbotten), samt delvis även med Kvevlax (södra mellersta Österbotten). Den södra gränsen för dialektområdet går således igenom Kvevlax, med Vassor och Västerhankmo (VV) å ena sidan som representanter för det nordligare systemet och med Kvevlax kyrkby och Koskö (KK) å andra sidan som representanter för det sydligare systemet. Denna gräns genom Kvevlax kan skärskådas närmare, och jag antar att den inte heller i mitt material är absolut utan att *-en* i viss mån används även i VV samtidigt som *-in* i viss mån överanvänds till traditionellt feminina substantiv i KK.

Dessutom har forskningen i genusförändring hittills kommit fram till (se ovan avsnitt 2.4.1) att när ett genussystem förenklas tenderar de språkhistoriskt sett starka maskulina substantivens deklinationer att överanvändas till traditionellt feminina ord snarare än tvärtom (Ahlbäck 1946, Ståhle 1981, Sandström 2003). Sandström (1995, 1996, 2000, se avsnitt 2.4.1) konstaterar sålunda att böjning av traditionellt feminina substantiv enligt maskulina deklinationer är mycket vanligare i hennes material än en motsvarande böjning av traditionellt maskulina substantiv enligt feminina deklinationer. I mitt material skulle det här betyda att överanvändningen av *-in* i KK är signifikant större än användningen av *-en* i VV, vilket blir den övergripande hypotesen. Jag undersöker här de traditionellt sett feminina substantiven utan suffix och tar i avsnitt 5.2 upp de traditionellt sett maskulina substantiven.

Tabell 28. Användning av bestämd slutartikel *-en* på 36 traditionellt feminina substantiv enligt informanternas hemby och ålder

<i>byar</i>	1920	1950	1980	x
Kvevlax	176	167	134	159
Koskö	198	195	162	185
Vassor	11	11	15	12
Västerhankmo	15	11	12	13
x	100	96	81	

I tabell 28 ser man för det första hur KK och VV har svarat helt olika, och i enlighet med förväntningarna. Indexet är sålunda i varierande grad lägre än 200 i KK, vilket betyder att slutartikeln *-in* har överanvänts. Indexen för VV är helt annorlunda men dock inte 0, vilket betyder att slutartikeln *-en* har använts i någon mån. Det s.k. t-testet för två oberoende stickprov visar att skillnaden

³⁷ Även skillnaderna i böjning av neutrala substantiv (*-e* i KK, *-i* i VV) är en del av samma fenomen, men tas upp närmare i avsnitt 5.6.

mellan KK och VV är statistiskt mycket signifikant³⁸ ($p = 0,000$). Hypotesen om den oskarpa dialektgränsen får sålunda stöd av materialet för de traditionellt feminina substantivens del.

Vidare ser man att det inte finns några skillnader inom VV, vare sig man utgår från byarna eller åldersgrupperna. Två traditionellt starka feminina substantiv fick nästan genomgående (totalt två belägg undantagna) den bestämda slutartikeln *-en* i materialet, nämligen *banken* ('banken') och *botiiken* ('butiken'). Dessa två (relativt sett nya) ord har inte heller i övrigt fullständigt anpassat sig till dialektens system. De uttalades sålunda inte med s.k. norrländsk förmjukning³⁹ av mina informanter, vare sig i KK eller i VV. I övrigt finns det fyra belägg på *gloedjen* ('glädjen') och två belägg på *tjöölden* ('kölden') med slutartikeln *-en* från VV.

Inom KK finns vissa skillnader såväl utgående från byarna som från åldersgrupperna. Överanvändningen av *-in* som bestämd slutartikel verkar sålunda i större utsträckning ske i kyrkbyn Kvevlax än i det mer perifert belägna Koskö, men skillnaden är ändå inte statistiskt signifikant ($p = 0,218$). Mellan de äldsta och de medelålders informanterna finns heller ingen signifikant ($p = 0,974$) skillnad. Inte ens skillnaden mellan de äldsta och de yngsta informanterna är statistiskt signifikant ($p = 0,159$). Det här betyder att deklinationerna med den bestämda slutartikeln *-en* kan ha en osäkrare status i materialet hos de yngsta informanterna jämfört med de äldre. Saken bör emellertid utredas närmare, gärna med ett större material.

Överanvändningen av slutartikeln *-in* i KK är slutligen större än användningen av *-en* i VV, men skillnaden är inte statistiskt signifikant ($p = 0,15$). Eftersom *-en* används som slutartikel i standardsvenskan på den här typen av substantiv, kunde man tänka sig att en större spridning till VV skulle ske vid dialektutjämnning. Att så *inte* har skett i någon högre grad än i mitt material kan man förklara genom ett fonotaktiskt hinder ('vokalen i obetonade ändelser är *i*', se Trudgill 1986:21) som motverkar spridandet av slutartikeln *-en* till VV, medan *-in* lättare kan få ökad användning i KK eftersom den ändelsen redan traditionellt finns där.

Ovan visade jag att slutartikeln *-en* inte har någon stark ställning i materialet ens från KK, utan att den traditionellt maskulina slutartikeln *-in* i stället har fått utökad användning så att den även förekommer med traditionellt feminina substantiv. Nu övergår jag till att undersöka vilken pronomenvariant (feminin eller maskulin) informanterna har valt tillsammans med dessa traditionellt

---

³⁸ Med termen statistiskt *signifikant* avser jag de fall där $p \leq 0,05$, medan termen *mycket signifikant* reserveras för de fall där $p \leq 0,01$.

³⁹ Norrländsk förmjukning innebär att *k* eller *g* förmjukas inne i ett ord, som t.ex. i uttalet *båotjen* ('boken') (se t.ex. Harling-Kranck 1998). I standardsvenskan sker förmjukningen endast i början av ett ord, som t.ex. i *kök*.

feminina substantiv, 36 till antalet. Jag undersöker framför allt pronomenet *den där* med varianterna *honde* (fem) och *hande* (mask), men även pronomenen *min* med varianterna *miin* (fem) och *menn* (mask), *er* (varianterna *eron* (fem) och *eran* (mask)), *en sån där* (varianterna *in totonde* (fem) och *in totinde* (mask)) samt *någon* (varianterna *naon* (fem) och *nain* (mask)). Alltså:

	fem. form	mask. form
den där	<i>honde</i>	<i>hande</i>
min	<i>miin</i>	<i>menn</i>
er	<i>eron</i>	<i>eran</i>
en sån där	<i>in totonde</i>	<i>in totinde</i>
någon	<i>naon</i>	<i>nain</i>

För att se samband mellan deklination och genus kommer jag i materialet här i 5.1 särskilt att beakta beläggen där substantivet fått slutartikeln *-en* och jämföra dem med pronomen för samtliga belägg, och jag väntar mig en skillnad mellan de två grupperna. I avsnitt 2.5.2 där jag föreslog morfologiska regler för genus i KVD framlade jag bl.a. hypoteserna 1) att den bestämda slutartikeln *-en* i singularis traditionellt sett har/hade samband med genus i materialet, och att 2) sambandet gäller feminint genus. Jag börjar med *den där*, och väntar mig således att användningen av *honde* är högre för de substantiv som fått *-en* som slutartikel.

Tabell 29. Användningen av *honde* för substantiven med slutartikeln *-en* (och för alla traditionellt feminina substantiv)

<i>byar</i>	1920	1950	1980	x
Kvevlax	129 (116)	99 (82)	68 (57)	99 (85)
Koskö	176 (174)	118 (115)	125 (101)	140 (130)
Vassor	0 (78)	33 (59)	0 (55)	11 (64)
Västerhankmo	33 (82)	50 (54)	0 (24)	28 (53)
x	85 (113)	75 (77)	48 (59)	

Tabell 29 visar en tydlig skillnad mellan KK och VV. Användningen av *honde* är i KK generellt större för de belägg som böjts med slutartikeln *-en* än för samtliga belägg (inom parentes) på traditionellt starka feminina substantiv. Skillnaden är också statistiskt signifikant ($p = 0,005$), och det här betyder att såväl hypotes 1 som hypotes 2 får stöd av materialet från KK. Användning av slutartikeln *-en* har således samband med val av *honde* som demonstrativ pronomen i materialet, och detta står i samklang med resultat från standardsvenskan (t.ex. Källström 1996, E. Andersson 2000, Dahl 2000b) att genus och deklination hör ihop. I VV däremot är användningen av *honde* lägre

för de substantiv som böjts med *-en* än för samtliga belägg. Skillnaden är även här signifikant ($p = 0,000$). Det tyder på att hypotes 1 får stöd i VV, men inte hypotes 2 eftersom materialet snarare pekar mot att *-en* har samband med *hande* som demonstrativt pronomen, inte *honde*. Man bör dock komma ihåg att resultaten från VV baserar sig på i regel två, högst tre belägg (d.v.s. de substantiv som i VV böjts med *-en*). Jag återkommer till denna diskussion nedan i kapitel 6 där jag undersöker frekvensens och abstraktionsgradens inverkan på genusanvändningen.

Den tydliga skillnaden mellan KK och VV visar i sig på sambandet mellan deklination och genus i materialet från KK. I VV där böjningen av de traditionellt feminina substantiven är neutral med avseende på genus är sålunda användningen av *honde* signifikant lägre än i KK ($p = 0,000$), där genusdifferentierande böjning används.

De övriga pronomenen används tillsammans med substantivet i grundform (t.ex. *miin båk*, 'min bok'), och min hypotes är att det då inte spelar någon roll vid valet av pronomenvariant hur den bestämda formen ser ut. Jag tror alltså att det för dessa pronomen inte finns någon signifikant skillnad mellan beläggen med slutartikeln *-en* och samtliga belägg. Att jag alls undersöker saken beror på att ett substantiv åt gången behandlades under intervjuerna, och när en informant säger t.ex. *miin båk* så har han/hon alldeles nyss sagt *honde båtjen* och deklinationsvalet kan tänkas hänga kvar i medvetandet.

Tabell 30. Användningen av *miin* för substantiven med slutartikeln *-en* (och för alla traditionellt feminina substantiv)

<i>byar</i>	1920	1950	1980	x
Kvevlax	168 (144)	180 (180)	111 (107)	153 (144)
Koskö	190 (188)	181 (181)	167 (169)	179 (179)
Vassor	0 (61)	67 (125)	67 (67)	44 (94)
Västerhankmo	89 (91)	167 (113)	67 (67)	107 (123)
x	112 (121)	149 (150)	103 (134)	

Tabell 31. Användningen av *eron* för substantiven med slutartikeln *-en* (och för alla traditionellt feminina substantiv)

<i>byar</i>	1920	1950	1980	x
Kvevlax	115 (107)	17 (16)	0 (0)	44 (41)
Koskö	171 (170)	81 (80)	0 (0)	84 (83)
Vassor	0 (67)	50 (55)	0 (0)	17 (40)
Västerhankmo	67 (83)	67 (40)	0 (14)	44 (46)
x	88 (107)	54 (48)	0 (4)	

Tabell 32. Användningen av *in totonde* för substantiven med slutartikeln *-en* (och för alla traditionellt feminina substantiv)

<i>byar</i>	1920	1950	1980	x
Kvevlax	1 (1)	0 (0)	0 (0)	0 (0)
Koskö	102 (102)	15 (15)	0 (0)	39 (39)
Vassor	0 (16)	0 (0)	0 (0)	0 (5)
Västerhankmo	17 (26)	0 (0)	0 (0)	6 (9)
x	30 (36)	4 (4)	0 (0)	

Tabell 33. Användningen av *naon* för substantiven med slutartikeln *-en* (och för alla traditionellt feminina substantiv)

<i>byar</i>	1920	1950	1980	x
Kvevlax	10 (10)	0 (0)	0 (0)	3 (3)
Koskö	11 (11)	2 (2)	0 (0)	4 (4)
Vassor	0 (24)	0 (0)	0 (0)	0 (8)
Västerhankmo	17 (18)	0 (3)	0 (0)	6 (7)
x	10 (16)	1 (1)	0 (0)	

I tabellerna 30 – 33 ser man att användningen av pronomenen *miin*, *eron*, *in totonde* och *naon* inte varierar särskilt mycket beroende på om man enbart beaktar beläggen med slutartikeln *-en* eller om man beaktar alla beläggen på traditionellt feminina substantiv. Skillnaderna är inte heller statistiskt sett signifikanta vare sig i KK eller VV, och inte för något pronomen (*miin* p = 0,276 KK och 0,097 VV, *eron* p = 0,201 KK och 0,205 VV, *in totonde* p = 0,096 KK och 0,156 VV samt *naon* p = 0,331 KK och 0,121 VV). Det här betyder att oberoende om det finns ett samband mellan val av *honde* eller *hande* och val av deklination, så utsträcker sig detta samband ändå inte till de övriga undersökta pronomenen i materialet.

De äldsta Kosköinformanternas användning av *honde* verkar enligt tabell 29 ovan bekräfta båda hypoteserna även utan jämförelse med de totala beläggen, eftersom indexvärdet är betydligt närmare 200 än 100 för deras del (index 100 skulle innebära lika stor andel svar med *hande* som *honde*). För de övriga informanterna i KK tycks däremot sambandet vara svagare, eftersom indexvärdena håller sig närmare 100 än 200, och för två informantgrupper också går under 100. I åldersgruppen 1980 har indexen stigit ganska märkbart jämfört med de totala beläggen inom parentes, vilket beror på att de informanterna har använt slutartikeln *-in* ganska flitigt, och när de beläggen inte räknas med ökar andelen *honde* markant.

Man kan nog inte se sambandet mellan deklination och pronomenvariant som något talaren omedvetet antingen har eller inte har i sitt språkbruk, utan snarare som någonting man har i varierande grad och tillämpar mer eller mindre konsekvent. Flera informanter antydde t.ex. att de åtminstone vid vissa substantiv följer en regel, trots att de uppenbarligen inte generaliserar regeln till att gälla alla substantiv som hör till samma deklination. Informanten Kv1950m från kyrkbyn, med ett annars ganska otraditionellt genussystem, förklarade till exempel att han kan böja ordet *saft* på två vis. Om han säger *saften* förknippar han ordet med *honde*, och om han säger *saftin*, vilket också förekommer, tar han till *hande*. På samma sätt förhöll det sig också för honom vid orden *mengd* ('mängd') och *luön* ('lön'). I övrigt svarade han dock *hande* vid ett stort antal substantiv trots böjning med *-en*.

I Kv1950m:s fall kan man tolka saken så att regeln i det ovannämnda exemplet blivit lexikaliserad, d.v.s. att han har minnesbilder vid vissa speciella substantiv som hjälper honom att koppla ihop deklination och maskulint respektive feminint demonstrativt pronomen. Det skulle i så fall röra sig om en mycket låg medvetenhet om ledtråden med minimal generaliserbarhet till andra liknande ord i ordförrådet. I andra fall däremot fann jag exempel på klart regeltänkande som dock inte blev konsekvent till hundra procent. Detta inträffade särskilt när några äldre informanter funderade högt på de possessiva pronomenen i materialet (*miin/menn*, *eron/eran*). Vid valet mellan t.ex. *miin sårugg* ('sorg') och *menn sårugg* kunde de smaka på alternativen *honde miin sårugg*, *hande menn sårugg*, vilket innebär att *miin* och *menn* explicit kopplades till *honde* respektive *hande* för dessa informanter.

5.2 Slutartikeln *-in*

Hur fungerar då de traditionellt sett starka maskulina substantiven? Finns det i mitt material belägg på byte av deklination från *-in* till t.ex. *-en* som bestämd slutartikel?

Tabell 34. Användning av bestämd slutartikel *-in* på 12 traditionellt maskulina substantiv enligt informanternas hemby och ålder

<i>byar</i>	1920	1950	1980	x
Kvevlax	200	192	162	184
Koskö	197	192	200	196
Vassor	195	195	192	194
Västerhankmo	200	195	197	197
x	198	193	188	~~188~~

Tabell 34 visar graden av böjning med den traditionella slutartikeln *-in* i materialet, och man kan dra slutsatsen att det för de starka maskulina substantivens del inte finns någon skillnad vare sig mellan byarna (den största skillnaden mellan Kvevlax och Västerhankmo $p = 0,329$) eller mellan åldersgrupperna (skillnaden mellan de äldsta och de yngsta $p = 0,233$). Indexen är i nästan samtliga fall nära 200 och substantiven har sålunda i hög grad böjts traditionellt.

Skillnaden mellan överanvändningen av *-en* här och överanvändningen av *-in* i tabell 28 ovan är i KK inte heller den statistiskt signifikant ($p = 0,14$), och här bidrar troligtvis den höga standardavvikelsen⁴⁰. Detta resultat gick stick i stäv mot mina förväntningar och betyder att jag utgående från materialet i KK inte kan dra slutsatsen att överanvändningen av *-in* för feminina substantiv är större än överanvändningen av *-en* för maskulina substantiv. För att kunna jämföra traditionellt sett maskulina och feminina substantiv i VV måste man först räkna om indexen i tabell 28 så att även de utgår från slutartikeln *-in*. Då får man en ny tabell enligt nedan med graden för böjning med *-in* av traditionellt feminina substantiv angiven i parentes.

Tabell 35. Användning av bestämd slutartikel *-in* på 12 traditionellt maskulina substantiv (samt 36 traditionellt feminina substantiv) i VV enligt informanternas hemby och ålder

<i>byar</i>	1920	1950	1980	x
Vassor	195 (189)	195 (189)	192 (187)	194 (188)
Västerhankmo	200 (185)	195 (189)	197 (188)	197 (187)
x	197 (187)	195 (189)	195 (188)	

Utifrån tabell 35 kan man dra slutsatsen att det finns en viss skillnad i VV mellan mängden deklinationsbyten för traditionellt maskulina substantiv och mängden deklinationsbyten för traditionellt feminina substantiv. Deklinationsbytena är sålunda genomgående lite vanligare för de feminina substantivens del, och skillnaden är statistiskt mycket signifikant ($p = 0,000$).

De deklinationsbyten som ger eko i tabell 34 med både KK och VV är vidare av tre ganska olika slag. För det första finns en vacklan mellan *låftin* ('lukten', 'doften') och *låften* som jag diskuterat ovan i avsnitt 3.3 som pekande på en gråzon mellan de ord jag klassificerar som starka maskulina ord och dem som kan sägas vara traditionellt starka feminina ord med eventuell genusvacklan. För motiveringarna till mitt val av klassificering, se avsnitt 3.3. Beläggen på

⁴⁰ Standardavvikelsen är 42,8 för de traditionellt feminina substantiven och 21,5 för de traditionellt maskulina substantiven.

låften är 4 till antalet och finns utspridda med ett per cell i Kvevlax (de två yngsta åldersgrupperna) och i Koskö (de två äldsta åldersgrupperna) och jag ser dem främst som rester av ett äldre böjningssätt. Det kan naturligtvis inte helt heller uteslutas att det åtminstone i viss mån handlar om en övergeneralisering av en form (i detta fall den bestämda slutartikeln *-en*) som inom Kvevlax är markerad, d.v.s. lokalt mera begränsad och därmed påfallande eftersom *-en* används i enbart två av de sju byarna (jfr diskussionen om hyperdialektalt språkbruk i t.ex. Campbell & Muntzel (1989) och Trudgill (1986)). För en talare i KK kunde identifikation med lokalsamhället i så fall synas såväl genom överanvändning av *-en* som genom överanvändning av *-in*. I det förra fallet vore identifikationen riktad mot KK specifikt, medan den i det senare fallet riktas mot Kvevlax som helhet i kontrast mot standardsvenskan. Mot detta antagande talar å andra sidan det faktum att den hyperdialektala tendensen i materialet för de äldsta åldersgruppernas del i så fall är begränsad till ett och samma ord, vilket jag ser som lite sökt.

För det andra finns det en växling i materialet mellan *skoåpin* ('skåp') och *skoåpel/skoåpi*. Substantivet *skoåp* är neutrum i standardsvenskan men har traditionellt sett böjts *hande skoåpin* i många österbottniska dialekter. Nu har standardsvenskans böjning enligt mitt material börjat sprida sig till dialekttalarna i Kvevlax, i och med att två av mina äldsta informanter (från Vassor) samt sju från den mellersta åldersgruppen (tre från KK och fyra från VV) uppgav att de använder både *skoåpin* och *skoåpel/skoåpi* i sitt vanliga tal. Två av de yngsta uppgav att de endast använder den neutrala formen, och ytterligare fyra använder båda. Den stora förekomsten av *skoåpel/skoåpi* i yngre åldersgrupper tyder på att neutruböjningen är på frammarsch medan *skoåpin*, som varande en mer lokalt begränsad form är stadd på reträtt (jfr t.ex. Mats Thelander 1979, eller dialektutjämning enligt Trudgill 1986).

För det tredje finns slutligen (specialfallet *låften* inte inberäknat) fyra belägg i materialet på ord som till synes utan orsak fått de starka feminina substantivens bestämda slutartikel *-en*. Alla dessa härstammar från samma informant i kyrkbyn född 1980, och det är dessutom hon som står för ett av beläggen på *låften*. Här i detta fall skulle jag vilja åberopa det hyperdialektala språkbruket enligt ovan. Talare vars kännedom om dialektens regler har suddats ut, kan sålunda generalisera ommarkerade former eller som en (omedveten) lojalitetsgest mot hembygden och den traditionella dialekten överanvända markerade (d.v.s. antingen mera lokalt begränsade eller inom språkgemenskapen ovanligare) former. Belägg på denna strategi saknas från VV, då varianten *-en* där är spärrad genom ett fonotaktiskt hinder.

Beträffande den bestämda slutartikeln kan man sammanfattningsvis konstatera att den första av mina huvudhypoteser fick stöd av materialet men

inte den andra. Mina resultat anknuter till Wiik 2002 och Ahlbäck 1946⁴¹ i konstaterandet av skillnaden mellan KK och VV. Dialektgränsen mellan KK och VV var dock diffus, utan knivskarp gräns mellan systemen med å ena sidan skild och å andra sidan likadan böjning av feminina och maskulina substantiv. Inom KK fanns en signifikant ökning av användningen av *-in* hos de yngsta jämfört med de äldsta informanterna, men i övrigt fanns inga signifikanta skillnader inom vare sig KK eller VV. Min andra huvudhypotes gick ut på att överanvändningen av *-in* i KK är större än överanvändningen av *-en* i VV, och det stämde visserligen men skillnaden var inte statistiskt signifikant (jfr Sandström (1995, 1996, 2000, se avsnitt 2.4.1)). Inom VV hade vidare de traditionellt feminina substantiven signifikant större andel deklinationsbyten än de traditionellt maskulina.

I den andra delen av avsnitt 5.1 visade jag hur det i KK finns ett samband mellan slutartikeln *-en* och feminint genus i materialet, och att detta samband syns t.ex. när man jämför med VV där genusneutral slutartikel används. Det kunde dock förhålla sig så att sambandet mellan deklination och genus i KK har funnits men nu är försvunnet, och skillnaden mellan KK och VV skulle då bero på att sambandet försvann tidigare i VV än i KK så att substantivens genustillhörighet där haft längre tid på sig att förändras. Jag kan nu tänka mig två möjligheter för genusanvändningen i de resterande beläggen för traditionellt feminina substantiv från KK⁴², de med slutartikeln *-in*. Enligt hypotes 1) används dessa substantiv med *honde* i liknande grad som beläggen med slutartikeln *-en*, d.v.s. att deklinationerna inte har något med saken att göra. Enligt hypotes 2) däremot används beläggen med *-in* i signifikant lägre grad med *honde* än beläggen med *-en*, d.v.s. att det är troligt att slutartiklarna i KK har samband med genus.

---

⁴¹Enligt Ahlbäck (1946:107) är det endast kyrkbyn som inom Kvevlax inte har genusneutral bestämd slutartikel *-in*. Det framgår emellertid inte av hans källförteckning om han alls haft någon informant från Koskö. Kosködialekten har dock under 1900-talet åtminstone fonologiskt snarare närmat sig det övriga Kvevlax än tvärtom. B. Åkerbloms exempel på Kosködialekt (1940: t.ex. 32, 42, 54) skulle sålunda i flera fall nu i början av 2000-talet snarast betecknas som uttal från de närmaste grannbyarna utanför Kvevlax, d.v.s. i det gamla Korsholm. Jag ser det sålunda som osannolikt att substantivböjningen skulle vara ett undantag här, och jag utgår ifrån att skillnaden mellan *-en* och *-in* funnits i Koskö även på 1940-talet, trots att den förbigåtts av Ahlbäck.

⁴²Jag väljer att inte undersöka VV här eftersom beläggen med *-en* är så få och utgör klara undantag i VV:s system för substantivböjning. Det normala är att starkt böjda feminina substantiv i VV inte kan urskiljas utifrån sin böjning, och därför är det inte heller relevant att söka samband med pronomenvarianter.

Tabell 36. Användning av *honde* för traditionellt starka feminina substantiv med *-in* (och *-en* i parenteserna) som bestämda slutartiklar

<i>byar</i>	1920	1950	1980	x
Kvevlax	6 (129)	7 (99)	14 (68)	9 (99)
Koskö	0 (176)	0 (118)	4 (125)	1 (140)
x	3 (153)	4 (109)	9 (97)	

Tabell 36 visar hur användningen av *honde* var högst marginell hos mina informanter i KK för beläggen med den bestämda slutartikeln *-in* till vänster i varje cell. Indexvärdena ligger sålunda på 0 (vilket innebär belägg enbart på *hande* i materialet) eller obetydligt över 0. Skillnaden i genusanvändning mellan beläggen med slutartikeln *-in* och dem med *-en* (i parenteserna) är statistiskt mycket signifikant ($p = 0,000$). Det här stöder klart hypotes 2 att deklinationstillhörighet är en faktor att räkna med i materialet. Man kan av materialet också dra den slutsatsen att det i de självupplevda genusreglerna över lag i KVD finns ett samband mellan *-in* och maskulint genus. Man kan även se hur denna koppling mellan *hande* och *-in* är aningen svagare i kyrkbyn än i det mer perifera Koskö. Skillnaden är emellertid inte statistiskt signifikant.

Om vi övergår till att granska de 12 traditionellt starka *maskulina* substantiven som slutar på konsonant och som både i KK och i VV får den bestämda slutartikeln *-in*, blir resultatet då det samma? Med beaktande av den dialektutjämning som framkom i kapitel 4 ovan och hur den gynnade maskulint genus i materialet, blir min hypotes här att dessa substantiv i hög grad har använts med traditionellt demonstrativt pronomen (*hande*), och det skulle i sin tur innebära att det finns ett samband mellan slutartikeln *-in* och val av *hande* i KK. I min granskning bortser jag från de belägg som har neutrens slutartikel *-e* (*skoåpe* 'skåpet').

Tabell 37. Användning av *hande* för traditionellt starka maskulina substantiv med *-in* som bestämd slutartikel

<i>byar</i>	1920	1950	1980	x
Kvevlax	200	200	200	200
Koskö	200	200	194	198
Vassor	200	200	186	195
Västerhankmo	194	200	180	192
x	199	200	190	

Av tabell 37 framgår att mina informanter i KK har varit oerhört konsekventa i sitt kombinerande av *-in* med *hande*, vilket stöder min hypotes. Indexvärdena ligger på 200 eller obetydligt under och slutartikeln *-in* verkar sålunda i KK enligt materialet starkt förknippas med maskulint demonstrativt pronomen, trots att *hande* även förekommer vid substantiv med slutartikeln *-en*. Tabellen visar att de flesta beläggen på genusbyte finns hos de yngsta informanterna. Statistiskt är skillnaden till de medelålders informanterna också signifikant ($p = 0,038$). Några signifikanta skillnader mellan byarna finns däremot inte (den största skillnaden mellan Kvevlax och Västerhankmo $p = 0,273$).

Beträffande VV, där *-in* inte har förutsättningar att förknippas med något särskilt genus, kunde utifrån tabell 29 ovan om de traditionellt feminina substantiven konstateras att *hande* stort dominerar över *honde*. Här vid de traditionellt starka maskulina substantiven i tabell 37 är det i ännu högre grad *hande* som dominerar i materialet, kanske en kombination av lexikaliskt lagrat genus och en allmän generalisering av ett mera ommarkerat *hande* (jfr dialektutjämnningen enligt Trudgill 1986 och Mats Thelander 1979, samt Steinmetz 2001 som anser att maskulinum fungerar som defaultgenus i germanska språk).

Av de avvikande beläggen med *honde* plus *-in* finns ett inom den yngsta åldersgruppen i Koskö, *honde maarin*. *Maarin* är ett särdialektalt ord som i nutidens Koskö (samt i närliggande byar som står utanför undersökningen) betecknar en torrlagd åker eller äng (jfr Zilliacus 1989:160). I Kvevlax kyrkby samt i VV finns samma ord i formen *maran* men däremot inte i formen *maarin*. Informanten i fråga gav i undersökningen av de traditionellt starka feminina substantiven prov på många *honde* och det är möjligt att det här rör sig om ett hyperdialektalt beteende enligt det mönster jag diskuterade ovan om användningen av slutartikeln *-in* (se t.ex. Campbell & Muntzel 1989, Trudgill 1986). Eftersom formen *maarin* inte existerar i VV är det inte förvånande att några av informanterna gissar på *honde* i en valsituation, då den bestämda slutartikeln inte ger någon ledtråd för dem. Så har också skett i två fall: ett inom den äldsta åldersgruppen i Västerhankmo, och ett inom den yngsta åldersgruppen i Vassor.

De övriga beläggen på *honde* är alla samlade inom den yngsta åldersgruppen, där hela fyra av sex informanter (2/3) från VV i viss mån överanvänder femininum i materialet, jämfört med ingen i KK. Det är således inte nödvändigtvis endast maskulinum som gynnas av en förändring i genussystemet. Det finns olika strategier att ta till, med olika popularitet i materialet men dock existerande. Det kan inte heller uteslutas att en del av den förvånande traditionsenlighet i jämförelse med informanterna i medelåldern som jag kunde konstatera för den yngsta åldersgruppen vid de traditionellt starka feminina substantiven (avsnitt 5.1) kan förklaras med hyperdialektalt beteende.

5.3 Genusneutral slutartikel. Lexikaliskt genus?

De traditionellt starka feminina substantiven får i VV sedan minst 100 år⁴³ slutartikeln *-in*, som inte är genusdifferentierande, utan även används vid böjningen av de traditionellt starka maskulina substantiven. Morfologiskt styrda genusregler kommer således inte på fråga här. Tolkningen att sammanfall i den bestämda slutartikeln är en viktig orsak till genussammanfall och genusbyte har framkommit eller åtminstone antytts av tidigare forskare (t.ex. Ahlbäck 1946:106, Ståhle 1981:12).

Det finns då tre möjligheter för genustilldelningen i VV: 1) lexikaliska regler, 2) semantiska generaliseringar, 3) räddning av sambandet mellan genus och deklination, d.v.s. i praktiken att de traditionellt maskulina och feminina substantiven alla nu räknas som maskulina (eftersom maskulint genus är det mest omärkade genuset i materialet enligt kapitel 4 ovan). Semantiska generaliseringar kommer jag att undersöka i kapitel 6. Oupptäckta fonologiska ledtrådar och/eller oupptäckta semantiska fält kan heller inte uteslutas, men p.g.a. materialets art tar jag inte ställning till dessa möjligheter i min avhandling.

Tabell 29 (de totala beläggen i parenteserna) visade att det finns en skillnad i genusanvändning hos informanterna i VV jämfört med informanterna i KK i mitt material, vilket förklarades genom den totala frånvaron av samband mellan genus och deklination i VV. Skillnaden är statistiskt mycket signifikant ($p = 0,000$) och innebär att användningen av *honde* är lägre i VV än i KK. Den minsta skillnaden, mellan Kvevlax kyrkby och Vassor är inte statistiskt signifikant ($p = 0,096$), men nog den näst minsta mellan Kvevlax kyrkby och Västerhankmo ($p = 0,000$).

Tabellen visar emellertid att det faktiskt finns många starka feminina substantiv i materialet från VV, trots att substantivböjningen varit den samma åtminstone sedan 1880-talet, kanske ännu mycket längre. De högsta indexvärdena, från de äldsta informanterna i VV, ligger sålunda runt 80 vilket innebär att nästan vartannat belägg i materialet trots allt är ett belägg på *honde*. Detta stöder hypotes 1, att genus åtminstone delvis lagras lexikaliskt, och i så fall naturligtvis i såväl KK som VV. Substantivet *sokn*, som även finns i min undersökning, används med maskulin kongruens (*våran sokn* 'vår socken') redan i Nygrens *Byyrallor* (1921 (1891):124) vilket kan betyda att genusvecklan redan då satt igång. I dagens läge kan man dessutom räkna med

---

⁴³ Till exempel enligt A. J. Nygrens *Byyrallor* tryckta från år 1889 och framåt, böjer Vassorborna de starka feminina substantiven med *-in*. Nygren var själv hemma från Vassor och en infödd talare av Vassordialekten.

att dialektutjämningen är en pådrivande faktor. Sandøy (2000:347) påpekar dock att förloppet för en helt genomförd språkförändring i Bergen tar minst 150 år i anspråk vilket lyfter fram språkförändringarnas långsamhet. Det betyder att inte heller hypotes 3 (d.v.s. att *-in* i VV omtolkas, från genusneutral ändelse till maskulin ändelse) helt kan förkastas på detta stadium, men i så fall som en lösning på sikt och inte som en helt genomförd förändring.

Här kan det vara på sin plats att jämföra med de lexikaliska undantagen från den semantiska regeln i det afrikanska språket zande, ovan avsnitt 2.3.1. I detta språk fanns sålunda några ord som hörde till gruppen *animatum* trots att de semantiskt sett var *inanimata*. Med kännedom om talarnas kultur kunde några av undantagen förklaras, men i några fall *var den förklarande kunskapen bortglömd även av talarna själva*. Tydligt var således det traditionella genuset lexikaliskt lagrat för dessa avvikande substantiv. Skillnaden till den aktuella situationen i VV är att här varierar de substantiv som behåller det gamla genuset ganska uppenbart mellan olika talare, vilket kan bero på att antalet lexikaliska undantag från den mer täckande, och äldre generaliseringen *-in = han* är avsevärt mycket större än i zande och att talarna inte förmår hålla reda på dem alla. På så vis elimineras alltså på sikt undantagen till genussystemet i stort med samband mellan genus och deklination.

Många forskare tänker sig att genustilldelningsreglerna bygger på överlappning och samverkan mellan flera olika regler (se t.ex. Doleschal 2000, Steinmetz 2001), och hittills stöder även mina resultat främst en tanke om att såväl lexikaliska (både i KK och i VV) som morfologiska (enbart i KK) regler samverkar i genustilldelningen i materialet. Inget hindrar då heller att även ännu oupptäckta fonologiska regler och semantiska fält ytterligare kunde bidra vid genustilldelningen, men denna aspekt lämnar jag här outredd.

5.4 Slutartikeln *-on*

Här undersöker jag de 12 traditionellt svaga feminina substantiven i materialet. De böjs likadant i hela KV, d.v.s. med den bestämda slutartikeln *-on* (deklination 6). Här förväntar jag mig inga skillnader mellan byarna, utan min hypotes är snarare att dessa substantiv har en stabilare deklinationstillhörighet än de starka feminina orden i KK. Motsvarande tendenser har nämnts i undersökningarna av Ahlbäck 1946 och Beito 1954.

Tabell 38. Användning av bestämd slutartikel *-on* på 12 traditionellt feminina substantiv enligt informanternas hemby och ålder

<i>byar</i>	1920	1950	1980	x
Kvevlax	200	192	183	192
Koskö	200	195	167	187
Vassor	200	192	181	191
Västerhankmo	200	192	189	193
x	200	192	180	

Tabell 38 visar att övergångar till andra deklinationer visserligen förekommer i mitt material, men att de inte finns hos de äldsta informanterna, utan först sker hos de medelålders informanterna och sedan blir aningen vanligare hos de yngsta. Skillnaden mellan de yngsta och de medelålders informanterna är statistiskt signifikant ($p = 0,011$), och mellan de yngsta och de äldsta t.o.m. mycket signifikant ($p = 0,000$). Mellan de medelålders och de äldsta informanterna är skillnaden däremot inte signifikant ($p = 0,158$). Några storskaliga övergångar är det dock inte fråga om. Det totala antalet otraditionella belägg (i detta fall med slutartikeln *-el/-i*) är sålunda endast 25 av 417 möjliga belägg. Skillnaderna mellan olika byar är försumbara (den största skillnaden mellan Koskö och Västerhankmo $p = 0,578$), särskilt med beaktande av att enbart 12 substantiv här ligger som grund för indexen, vilket innebär att för varje belägg med *-on* som tas bort minskar indexet med 16 (se diskussionen om indexets begränsningar i avsnitt 2.6). När man jämför resultaten från KK med tabell 28 ovan med användningen av slutartikeln *-en* i KK är skillnaden emellertid statistiskt inte riktigt signifikant ($p = 0,058$). Det här betyder att min hypotes inte får stöd av materialet, och att deklinationen med *-on* inte kan sägas vara stabilare än deklinationen med *-en*.

Samtliga övergångar belagda i materialet gäller emellertid orden *smoltro* ('smultron') och *linggo* ('lingon') och dessa två substantiv (tillsammans med några andra bärsorter i språket, se avsnitt 3.3) uppvisar en speciell typ av genusvecklan, nämligen direkt påverkan av standardsvenskan (jfr dialektutjämningsen enligt Mats Thelander 1979 och Trudgill 1986). Många Kvevlaxbor böjer således dessa ord enligt neutrens deklination och ser dem som neutrer: *i hallon, hede/ide hallone/halloni* o.s.v. Man skall väl inte tolka detta som ett tecken på den svaga feminina deklinationens eller det feminina genusets svaga ställning, utan snarare som en indikator på *den traditionella dialektens* försvagade ställning. Som parallellfall till *smoltro* och *linggo* men med motsatt resultat kan man t.ex. se ord som främst ansetts som neutrer i Kvevlax, men som man nu allt oftare kan få höra med feminint genus. Ett exempel på detta fenomen i mitt material är *hede/ide stjiide/stjiidi* ('skidan')

som redan länge i kyrkbyn har kallats *honde stjiidon*, en form som många yngre personer från utbyarna nu ger prov på i materialet (se nedan avsnitt 7.2).

För att undersöka sambandet mellan deklination och genus har jag i tabell 39 lämnat bort de belägg som utgör exempel på deklinationsbyte (se vidare avsnitt 5.7) och räknat index för *honde* på de resterande beläggen. Mina hypoteser är 1) det finns ett samband mellan deklination och genus, och 2) detta samband gynnar här feminin kongruens (*honde*). Slutligen 3) utgår jag från att sambandet här är starkare än det var hos de traditionellt starka feminina substantiven ovan.

Tabell 39. Användningen av *honde* för traditionellt feminina substantiv med slutartikeln *-on* (och *-en* i parenteserna)

<i>byar</i>	1920	1950	1980	x
Kvevlax	194 (129)	152 (99)	165 (68)	171 (99)
Koskö	197 (176)	200 (118)	177 (125)	191 (140)
Vassor	200 (0)	200 (33)	175 (0)	192 (11)
Västerhankmo	194 (33)	197 (50)	110 (0)	167 (28)
x	197 (85)	187 (75)	157 (48)	

Av tabell 39 framgår att inte heller substantiven med slutartikeln *-on* har undgått genusvacklan och genusbyte i mitt material. Indexen visar dock genomgående över 100 och man kan nog ändå, särskilt utifrån de äldsta informanternas svar, säga att hypoteserna 1 och 2 får ett visst stöd. Det finns således ett samband mellan deklination och genus som gynnar feminin kongruens. Man ser även hur genusvacklan inte alls är lika tydlig här som beträffande de traditionellt starka feminina substantiven i parenteserna, och detta följer mönstren från Ahlbäck (1946), Beito (1954) och Margareta Thelander (1975). Skillnaden är statistiskt signifikant ($p = 0,000$) och hypotes 3 får följaktligen även den stöd av materialet. Sambandet mellan deklination och genus är starkare för de traditionellt feminina substantiven med slutartikeln *-on* än för dem med *-en*. Det finns vidare inga statistiskt signifikanta skillnader mellan byarna (den största skillnaden mellan Vassor och Västerhankmo $p = 0,379$), vilket stöder antagandet om att alla fyra byarna har likadana förutsättningar för samband mellan deklination och genus för denna ordgrupp. Om man jämför åldersgrupperna ser man hur användningen av *honde* minskar med fallande ålder hos informanterna. Skillnaderna mellan näraliggande åldersgrupper är inte statistiskt signifikant men nog skillnaden mellan de äldsta och de yngsta informanterna ($p = 0,010$).

En analys på individnivå ger vid handen att de tolv äldsta informanterna tillsammans bara gav tre belägg på *hande* och jag konstaterar att sambandet mellan deklination och genus verkar vara ganska klart för deras del. Svaren under intervjuerna kom också snabbt och tveklöst när dessa ord kom på tal. De

informanter ur den mellersta åldersgruppen som i viss mån frångått det traditionella feminina genuset i materialet är tre stycken av tolv, och av dessa tre uppvisar en person betydande tecken på fördunklade formella generaliseringar. Kv1951k från kyrkbyn sade *hande* om drygt hälften av de ord hon böjde med *-on* och skiljer sig på så vis från de andra i sin åldersgrupp. Huruvida detta sistnämnda resultat har att göra med informantens hemort eller inte, är svårt att säga. Även en av de andra två personerna som gav exempel på *hande* kommer dock från kyrkbyn. På centralorten finns flest inflyttade personer och den mesta språk- och dialektblandningen (jfr dialektutjämning enligt Trudgill 1986). Fler informanter skulle dock krävas för att man skulle kunna uttala sig säkert om saken.

Inom den yngsta åldersgruppen har genusbytet som fenomen i materialet hållit sig kvar i kyrkbyn (3 + 4)⁴⁴ samt även utsträckt sig till Koskö (3 + 1) och Vassor (4 + 1) jämfört med situationen bland informanterna födda 1950. I Västerhankmo däremot är skillnaden från föregående åldersgrupp nästan dramatisk (13 + 1) och antalet *hande* överstiger de övriga byarnas. Kanske beror detta på det feminina genusets ytterst försvagade ställning över lag i VV, så att vissa av de yngsta informanterna nu låter det maskulina genuset ta överhanden och närma sig status som en dialektal allomorf till *den*, en dialektmarkör (se L. G. Andersson 1994, Sandström 2003). När man ser på de yngsta informanterna var för sig märker man emellertid att det finns en person som har sagt *hande* dubbelt fler gånger än *honde*, samt två (nästan tre) personer som har sagt *honde* och *hande* ungefär lika ofta. De tre med det klaraste genusbytet kommer från VV, och hon som har fyra svar med *honde/hande* kommer från kyrkbyn. Vad skall man säga om dessa personers formella (morfologiska) genusregler utifrån materialet? Åtminstone är de starkt försvagade om inte försvunna. De övriga (alla byar medräknade) har enbart 0–2 *hande*. Man kan alltså inte säga att substantiven med suffixet *-o* över lag skulle hålla på att byta genus enligt materialet. För några av mina informanter är det så, men de övriga gav någorlunda traditionella svar.

Två personer födda 1950 samt hela sju av de tolv yngsta informanterna (räknat från alla fyra byar) har maskulint genus, helt eller delvis, för *ganggon* ('gången') som utmärker sig genom att det oftast inte finns något *-o* i grundformen (*in gangg*, 'en gång'), vilket betyder att det är först böjt i bestämd form som ordet införlivas i gruppen med orden på *-on*. Den avvikande böjningen tycks påverka många av de yngre talarna i materialet så att svaret blir *hande ganggon*, dock ingen av mina äldsta informanter. Av detta drar jag den försiktiga slutsatsen att det inte är den morfologiska generaliseringen som gör orden med suffixet *-o* till en relativt sett stark grupp, så att slutartikeln *-on* på något sätt skulle vara starkare eller mera lättbegriplig än *-en*. Medvetenheten

⁴⁴ Den första siffran inom parentes syftar på antalet belägg för *hande*, medan den andra avser antalet belägg på *honde/hande*.

om *-on* som genusledtråd behöver således inte nödvändigtvis vara så särskilt stor hos alla mina informanter, utan det är grundformens *-o* samt kanske överlappningen mellan *-o* och *-on* som gör skillnaden. Ett alternativ är emellertid också att bara konstatera att allt måste stämma för vissa personer innan de kan känna igen ett ord som hörande till gruppen, sedan genusmedvetenheten har blivit lägre. Inga undantag i uttalet eller böjningen får finnas.

Nämnas kan dock att av de 18 personer, bland dem 9 födda kring 1980, som aldrig hade hört uttrycket *sömnhöuron* (tillståndet när man inte precis sover men inte heller är riktigt vaken) förut, valde hela 16 st. ändå *honde* vid detta substantiv (jfr försöken med påhittade ord med rätt böjning som använts i test med infödda talares för att klargöra böjningens roll som genusmarkör, refererade i Corbett 1991:92). Till dessa hörde också två av de fyra personer födda 1980 som hade det mest utbredda genusbytet. Om man utgår ifrån att frekventa ord som ofta används ”fel” lättare byter genus, kan då frånvaron av otraditionella modeller här eventuellt ha lockat fram en underliggande känsla för kopplingen mellan deklination och genus.

Jag kan slutligen konstatera att det tenderar att förhålla sig så att de talare som enligt materialet tycks ha fått generaliseringen *-on = honde* försvagad, är samma personer som också i avsnitten 5.1 och 5.3 hade ett lägre antal traditionella *honde* än de övriga. Förändrad uppfattning av formella generaliseringar och vilja till språklig förnyelse visar sig således vid båda typerna av traditionellt feminina substantiv. Det är möjligt att just dessa personer har en mer utjämnad dialekt över hela linjen av grammatiska och lexikala varianter, och saken kunde undersökas närmare.

5.5 Slutartikeln *-an*

Här undersöker jag de 12 traditionellt svaga maskulina substantiven i materialet. De böjs likadant i hela KV, d.v.s. med den bestämda slutartikeln *-an* (deklination 3). Jag förväntar mig inga skillnader mellan byarna. Däremot är min hypotes att det inom denna ordgrupp finns belägg på övergång till deklination 6 med slutartikeln *-on*, och samtidigt eventuellt även byte av genus från *hande* till *honde*. T.ex. Beito (1954:32, 36 f., 41) menar att denna deklination i nynorskan har tappat många substantiv till den svaga feminina deklinationen. Övergångar av denna typ är inget ovanligt fenomen heller i standardsvenskan historiskt sett, t.ex. *blomme – blomma*, *mosse – mossa*, *timme – timma*. Under kasusböjningens tid initierades enligt Tegnér (1925(1892):102,172,199) genusvacklan därför att *-e*-formen (nominativ)

användes mera sällan än *-a*-formen (alla andra kasus). Orden kunde därför uppfattas som svaga femininer (med *-a* i nominativ).

Tabell 40. Användning av bestämd slutartikel *-an* på 12 traditionellt maskulina substantiv enligt informanternas hemby och ålder

<i>byar</i>	1920	1950	1980	x
Kvevlax	200	197	178	192
Koskö	200	200	175	192
Vassor	192	189	178	186
Västerhankmo	200	194	186	193
x	198	195	179	

Av tabell 40 framgår att de äldsta informanterna i mycket hög grad upplever att de böjer orden med suffixet *-a* enligt den traditionella deklination 3, men att det finns en glidande skala mot mer övergångar till någon annan deklination hos yngre informanter. Skillnaden mellan de yngsta informanterna och de båda övriga grupperna är också statistiskt mycket signifikant ($p = 0,000$ i båda fallen), medan skillnaden mellan de äldsta och de medelålders informanterna inte är signifikant ($p = 0,620$). Någon nämnvärd skillnad mellan de olika byarna finns som förväntat inte (den största skillnaden mellan Vassor och Västerhankmo $p = 0,187$).

De övergångar som finns i materialet är totalt 24 till antalet (av 432 belägg totalt) och har i 23 fall skett till förmån för deklination 6 (slutartikeln *-on*), och i 1 fall till förmån för deklination 4 (slutartikeln *-en*). Samtliga övergångar till deklination 6 har skett vid sådana substantiv som slutar på *-a* också i standardsvenskan, nämligen *kaartan*, *hetan* och *skåötan* ('kartan', 'hettan', 'skolan'). Hela 19 personer av 36 angav böjning enligt deklination 6 för *kaarta*, medan tre personer uttalade *heta* med *-on* (*heton*, *heiton*, *heitton*), och en person kunde tänka sig *skåöton*. De 7 traditionellt svaga maskulina substantiv i materialet som i standardsvenskan slutar på *-e* vacklade däremot inte. En av de yngsta informanterna i Koskö (Ko1979m) hade delat upp *moånan* i *hande måånan* ('månaden') och *honde måånen* ('månen'). Denna uppdelning är otraditionell i Koskö men hör däremot till dialekten på olika håll i gamla Korsholm, därifrån hans mamma kommer. Jag bedömer sålunda detta fall som homonymi snarare än som genusvacklan.

Kanske visar beläggen med deklinationsbyten i materialet på närheten till standardsvenskan (jfr Ahlbäck 1946), en närhet som har gjort regeln "ett ord som slutar på *-a* i standardsvenskan slutar på *-o* i dialekten och har dessutom feminint genus" ständigt aktuell. I de fall då den gamla akkusativformen med *-a* för de traditionellt svaga maskulina orden används också i standardsvenskan (t.ex. *hetta*), blir denna regel dock missvisande och kan leda till

deklinationsbyte. Såväl Cederschiöld (1913) som Beito (1954) betonade formell likhet mellan deklinationer som möjlig orsak till deklinationsbyte (se avsnitt 2.4.2). I ljust av detta ser man speciellt tydligt hur orden av typen *heta* lever ett farligt liv i Kvevlaxdialekten med stor möjlighet till byte av deklination och genus. Deras formella kännetecken kommer nämligen ännu ett steg närmare femininerna (om man beaktar standardsvenskan) än vad som är fallet med de övriga maskulina substantiven med suffixet *-a*.

Hur stor andel av de ord som böjts med den bestämda slutartikeln *-an* har då fått maskulint *hande* i mitt material? Hypoteserna är 1) att det finns ett samband mellan deklination och genus i materialet, och 2) att detta samband här gynnar maskulin kongruens (*hande*). Slutligen utgår jag ifrån att 3) sambandet här är svagare än det var hos de traditionellt sett starka maskulina substantiven i KK.

Tabell 41. Användning av *hande* för traditionellt maskulina substantiv med slutartikeln *-an* (och *-in* i parenteserna)

<i>byar</i>	1920	1950	1980	x
Kvevlax	200 (200)	197 (200)	191 (200)	196 (200)
Koskö	200 (200)	200 (200)	200 (194)	200 (198)
Vassor	200 (200)	200 (200)	187 (186)	196 (195)
Västerhankmo	200 (194)	200 (200)	197 (180)	199 (192)
x	200 (199)	199 (200)	194 (190)	~~XXXX~~

När endast de belägg kvarstår som faktiskt har fått slutartikeln *-an*, ser man utgående från tabell 41 hur genusbyte vid substantiven med slutartikeln *-an* är sällsynt, även om fenomenet nog förekommer. Hypoteserna 1 och 2 får således stöd av materialet. Den skillnad som kan skönjas mellan den yngsta åldersgruppen och de äldre och medelålders informanterna är statistiskt signifikant ($p = 0,011$ respektive $p = 0,025$). De yngsta informanterna har således i lägre grad än de andra använt *hande* vid denna ordgrupp. Några skillnader mellan byarna finns däremot inte (den största skillnaden mellan Koskö och Vassor får $p = 0,294$).

Belägen på otraditionellt *honde* är totalt endast 6. Av dessa syftar 3 st. på ord som på standardsvenska slutar med *-e* i grundform (nämligen *påsa*, *värma*, *stroåta*), och 2 st. på ord som på standardsvenska slutar med *-a* (*heta*, *skåota*). Ett belägg härrör sig från *gåvan* ('ångan', 'imman') som alltså inte finns i standardsvenskan. Det finns vidare i tabell 41 en minimal skillnad i användningen av *hande* i KK om man jämför orden med slutartikeln *-an* med dem med slutartikeln *-in* (i parenteserna). Skillnaden är emellertid inte den förväntade (d.v.s. lägre index för orden med *-an* än för orden med *-in*), och den är inte heller statistiskt signifikant ($p = 0,529$) enligt t-testet för två beroende stickprov. Det här betyder att sambandet i KK mellan slutartikeln *-in* och genus

inte kan sägas vara klarare (eller på något sätt annorlunda) än sambandet mellan *-an* och genus, vilket i sin tur betyder att hypotes 3 inte får något stöd av materialet. VV räknar jag inte med i det här resonemanget eftersom slutartikeln *-in* där inte kan kopplas till något visst genus. Om jag tar med hela KV och i så fall undersöker om det över huvud taget enligt t-testet finns någon statistisk skillnad i användningen av *hande* för dessa båda ordgrupper, finner jag att så inte är fallet ($p = 0,318$).

5.6 Slutartikeln *-el/-i*

Till sist kommer jag mycket kort att undersöka slutartikeln *-el/-i* som markör för neutralt genus. Trots att den bestämda slutartikeln är olika i KK (*-e*) och VV (*-i*) kontrasteras deklinationen i vilket fall som helst gentemot de övriga deklinationerna i tabellerna 24, 25 och 26, vilket innebär att deklinations- och genusbyte inte är lika troliga som i deklinationerna 1/4 och 2/5 i VV. Tidigare forskning har visat hur väl åtskiljda deklinationer inte inbjuder till genusbyte i samma grad som deklinationer som t.ex. genom fonologiska förändringar sammanfaller (se t.ex. Ahlbäck 1946, Beito 1954 samt avsnitt 2.4.2 ovan).

Jag har inte systematiskt undersökt traditionellt neutrala substantiv som en del av min avhandling. Däremot innehåller materialet några antingen traditionellt maskulina eller feminina substantiv som i en viss utsträckning fått neutralt genus av mina informanter. Dessa belägg undersöker jag här.

I materialet med de traditionellt starka maskulina substantiven (se ovan avsnitt 5.2) fanns det 15 belägg med slutartikeln *-el/-i*, alla gällde substantivet *skoåp* ('skåp'). Det finns vidare 25 belägg totalt i materialet med de traditionellt svaga feminina substantiven (se ovan avsnitt 5.4) på böjning med slutartikeln *-el/-i*. Beläggen gäller substantiven *smoltro* ('smultron') och *linggo* ('lingon'). I kapitel 7 slutligen som handlar om genus för relativt nya ord och ord med geografisk genusvacklan, hade de flesta undersökta substantiven varianter med neutral böjning åtminstone hos några informanter. I samtliga dessa belägg utom två har också det demonstrativa pronomenet *hedelide* använts, vilket konsekvent tyder på neutralt genus.⁴⁵ Sambandet mellan slutartikeln *-eli* och det demonstrativa *hedelide* är sålunda mycket starkt i mitt material.

Detta resultat stämmer överens med mitt antagande att neutrerans genus som helhet inte på något sätt är hotat från vare sig maskulint eller feminint håll. I enskilda fall däremot kan genusbyte ske för att uppnå överensstämmelse med standardsvenskans genus (se kapitel 7). Resultatet harmonierar också med

---

⁴⁵ Undantagen är belägg från Väs1948k och Väs1984m (mor och son) som båda menade att de säger *onde linggoni*, alltså en blandform mellan femininum och neutrum.

huvudfrågan av den tidigare forskningen om genusförändringar i germanska språk (se t.ex. I. L. Pedersen 1971, Margareta Thelander 1975, Steinmetz & Rice 1989). I de flesta fall är det således maskulint och feminint genus som sammanfaller medan det neutrala genuset kvarstår som förut och påverkas först i den mån genussystemet semantiseras så att neutralt genus blir förbehållet ämnesnamn (t.ex. Wagner 2004, Audring 2005).

5.7 Byte av slutartikel och demonstrativt pronomen: ordningsföljd

Sambandet mellan grammatiskt genus och deklination i materialet har diskuterats och konstaterats ovan. Många forskare har vidare bidragit till diskussionen om deklinationernas förhållande till genus, men man kan se hur inläggen samlar sig kring tre huvudlinjer. Vissa forskare anser att substantivens deklinationstillhörighet ger ledtrådar till deras genus (t.ex. Corbett 1991: ryska). Andra anser att genus är en lexikalisk egenskap hos substantiven som ger ledtrådar till deras deklinationstillhörighet (t.ex. E. Andersson 2000: svenska, Bittner 2000: tyska, Dahl 2000b: svenska). En tredje kategori forskare finner slutligen belägg för ledtråden kan användas båda vägarna men att ett av alternativen oftast överväger i ett visst språk (Doleschal 2000: ryska, Enger 2004: norska). Både Doleschal (s. 125) och Enger (2004:70 f.) betonar dessutom att reglerna kan vara språkspecifika, medan Corbett antyder (1991) att hans hypotes har universell täckning. De tre huvudlinjerna åskådliggjorda nedan:

Förslag till förhållandet mellan genus och deklination

- A) Substantivens deklinationstillhörighet ger ledtrådar till deras genus.
- B) Genus är en lexikalisk egenskap hos substantiven som ger ledtrådar till bl.a. deras deklinationstillhörighet.
- C) Ledtråden kan användas båda vägarna.

I ett genussystem i förändring borde de tre diskuterade hypoteserna ge utslag enligt följande: A) Förändrad substantivböjning ger (senare) genusbyte. B) Genusbyte ger i andra hand (senare) förändrad substantivböjning. C) Exempel finns på både A och B i materialet.

Översatt till mitt material skulle A betyda att ett traditionellt feminint substantiv först får slutartikeln *-in*, och sedan går över från *honde* till *hande*. I VV har förloppet onekligen haft den ordningsföljden, eftersom vokalen i alla obetonade slutartiklar senast i slutet av 1800-talet där blev *-i*, vilket har lett till

de genusförändringar som syns i mitt material. Belägg på *honde* är dock vanliga, och man kan nog tryggt säga att bytet av deklination föregick genusbytena. Hypotes A får således stöd i VV. Hur är det då hos mina informanter i KK? Är det där pronomenet eller slutartikeln som byts först?

Tabell 42 Genus för de traditionellt starka feminina substantiven enligt böjningssätt hos informanterna i KK⁴⁶

	<i>-en: honde</i>	<i>-en: hande</i>	<i>-en: h/h</i>	<i>-in: honde</i>	<i>-in: hande</i>	<i>-in: h/h</i>
1920, Kvevlax	58	31	7	1	12	0
Koskö	87	6	14	0	1	0
1950, Kvevlax	37	41	13	0	15	4
Koskö	55	36	16	0	4	0
1980, Kvevlax	25	45	3	4	31	1
Koskö	49	28	11	0	20	1
Summa	311	187	64	5	83	6

Utgående från tabell 42 kan man dra slutsatsen att det demonstrativa pronomenet enligt mitt material blir *hande* hos informanterna medan slutartikeln ännu är *-en*. Ytterligt få substantiv med *-in* har använts med *honde* eller *honde/hande*, jämfört med det stora antal svar jag fått med genusvacklan och genusbyte vid ord med slutartikeln *-en*. Antalet *hande* för ord med *-en* är också mycket större än det för orden med *-in*. Den yngsta åldersgruppen i Koskö har ett lägre antal *hande* vid *-en*-ord jämfört med den mellersta (jfr tabell 29 ovan), vilket kan vara lite förvånande, men de lägre siffrorna vid *-en*-ord kompenseras dock av det mycket större antalet ord böjda med *-in*. Det verkar således vara i den riktningen som förändringen har gått: när maskulint genus är tillräckligt befast vid ett visst substantiv, byts också böjningen, speciellt om ordet är abstrakt (se vidare kap. 6). Dessa resultat från KK stöder således hypotes B.

Tre informanter från Kvevlax kyrkby var enligt materialet tydligt påverkade av en modell 2-dialekt (Kv1921m, Kv1950m, Kv1980k1). Kv1921m har en fru från Västerhankmo och paret har också bott totalt sex år i Västerhankmo och Petsmo (en annan modell 2-by inom f.d. Kvevlax kommun, se kartan i avsnitt 3.1) innan de flyttade till Kvevlax kyrkby (se karta 2 och uppgifter om informanterna bilaga 3). Såväl Kv1950m som Kv1980k1 har mödrar från *-in*-byar (Västerhankmo respektive Maxmo) och Kv1950m:s far från Kvevlax kyrkby dog när sonen var 11 år. Dessa tre personer använde slutartikeln *-in* betydligt oftare än de övriga i sina respektive åldersgrupper. De böjde även i

⁴⁶ Siffrorna i tabell 42 anger inte index utan antal belägg i mitt material t.ex. på kombinationen *bestämd slutartikel -en* och *feminint demonstrativt pronomen*, o.s.v.

större utsträckning konkreta ord (se vidare kapitel 6) med slutartikeln *-in* än de övriga informanterna: 31 konkreta, 29 abstrakta med *-in* för Kv1921m, Kv1950m och Kv1980k1 sammanlagt mot 14 konkreta, 21 abstrakta för de övriga 15 informanterna från KK sammanlagt. Hos dessa tre informanter tror jag sålunda att bytet av slutartikel skedde först i åtminstone några av fallen. Det är också troligt att böjningen med *-in* i några fall är den ursprungliga så att något byte av slutartikel inte alls skett hos den enskilda informanten. Dialektkontakten som naturligt finns nära gränsen mellan de två systemen för substantivböjning komplicerar således bilden en aning. Hypotes A får stöd av dessa informanter i KK men endast för vissa substantiv. I övrigt stöds hypotes B.

Det är sammanfattningsvis i mitt material skillnad på ett formsammanfall som sker som resultat av en fonologisk förändring hos ord med en viss ändelse⁴⁷ (som i byarna VV med böjning enligt modell 2), och det sammanfall som sker ord för ord för att uppfattningen om genus har ändrats (dialektutjämning). I det förstnämnda fallet leder formsammanfallet till genusvacklan (hypotes A), medan det i det sistnämnda fungerar så att genusbytet kan leda till byte av slutartikel (hypotes B).

Resultaten ovan som kan utläsas ur tabellen kan sägas vara på systemnivå. Om man övergår till individnivån ser man först och främst hur samtliga informanter från KK i materialet behåller KK:s traditionella skillnad mellan *-en*-substantiv och *-in*-substantiv, men med gränsen mellan deklinationerna mer eller mindre förskjuten med ökad typfrekvens för *-in*-deklinationerna som resultat.

5.8 Sammanfattning

De deklinationsbyten som finns i materialet kan ses som exempel på följande fenomen, rangordnade enligt hur påfallande de är: 1) överanvändning särskilt hos unga i KK av den variant som skiljer sig från standardsvenskan (*-en* à *-in*), 2) utrensning av markerade (i ett större perspektiv mera lokalt begränsade) former (t.ex. *skoåpin* à *skoåpelskoåpi*, *smoltron* à *smoltronel/moltroni*), 3) närmande till standardspråket genom generalisering av regeln "Ord som slutar på *-a* i standardsvenska, slutar på *-o* i dialekten" (t.ex. *hetan* à *heitton*) hos några unga informanter, samt 4) hyperkorrekt användning av markerade (i detta fall inom Kvevlax mera lokalt begränsade) former hos en informant från KK (*-in* à *-en*).

---

⁴⁷ Detta gäller inte bara i substantiv utan även t.ex. i *di*, obetonad variant av 'dig', där den motsvarande varianten i KK är *de*.

I materialet finns även ett samband mellan deklination och genus, fast olika starkt beroende på vilken deklination det är fråga om. Hos substantiven med de bestämda slutartiklarna *-in* (*(bi)lin* 'bilen', i KK), *-an* (*stegan* 'stegen') och *-el-i* (*smoltrone/smoltroni* 'smultronet') verkar sambandet vara starkt. För substantiven med slutartikeln *-on* (*klåkkon* 'klockan') och särskilt då *-en* (*såjen* 'sågen') i KK är sambandet däremot svagare, vilket står i samklang med tidigare forskning. Jag vill särskilt lyfta fram det faktum att sambandet mellan genus och deklination är ett fenomen som verkar existera i olika grad hos olika talare, och att det sålunda är fråga om ett kontinuum. Beträffande de fem undersökta pronomenen, konstaterade jag att sambandet mellan deklination och genus främst gäller det demonstrativa *honde* ('den där'). Slutligen visade undersökningen av ordningsföljden för byte av slutartikel och demonstrativt pronomen att i de byar där förändringarna i genussystemet snarast förorsakas av dialektutjämning (KK), sker genusskiftet i materialet först i det demonstrativa pronomenet och först sedan i den bestämda slutartikeln. I de byar där den primära utlösande faktorn däremot var en fonologisk förändring (VV), byttes först den bestämda slutartikeln medan genusskiftet i det demonstrativa pronomenet utlöstes senare som en följd av detta.

6. Semantiska generaliseringar

I kapitel 5 konstaterade jag bland annat hur grammatiska generaliseringar i form av substantivens deklinationstillhörighet hade samband med genus och genusvacklan i materialet. Det stod också klart att genus samtidigt är lexikaliskt lagrat. Många forskare räknar emellertid även med olika slag av semantiska kategorier i genustilldelningen (se avsnitt 2.3.1). De genusindelade semantiska kategorier som i olika tappning förekommer i diskussionen var *animatum–inanimatum*, *konkret–abstrakt* och *artnamn–ämnesnamn*. Utom dessa räknar man med ett (beroende på forskare och undersökt språk) mindre eller större antal semantiska fält förknippade med ett visst genus.

Som jag redan beskrivit i avsnitt 3.3 om materialinsamlingen för min undersökning, är substantiven i materialet uppdelade i tre grupper:

1. Konkreta substantiv som ofta används så att genus framgår (konkreta I, t.ex. *båok* 'bok', *kako* 'kaka')
2. Konkreta substantiv som relativt sällan används så att genus framgår och i stället ofta uppträder som unika referenter (konkreta II, t.ex. *bank* 'bank', *tjörtjo* 'kyrka')
3. Abstrakta substantiv (t.ex. *tjööld* 'köld', *lykko* 'lycka')

Jag kommer inte att ta ställning till huruvida kategorierna artnamn–ämnesnamn och konkret–abstrakt å ena sidan, eller animatum–inanimatum å andra sidan är mer grundläggande för genus över lag. Däremot undersöker jag kategorin konkret–abstrakt och kort även animatum–inanimatum och dessas eventuella samband med genus i mitt material. Jag diskuterar även ett semantiskt fält, nämligen *träd*. Dessutom undersöker jag *frekvensens* betydelse för genustilldelningen genom skillnaden mellan substantiven i grupp 1 och grupp 2. Den frekvens som undersöks är sålunda inte vare sig substantivets typfrekvens eller teckenfrekvens, utan i stället den frekvens med vilken ett visst substantiv används så att genus framgår (se avsnitt 2.4.2). Resonemanget förutsätter att genus åtminstone delvis är lexikaliskt lagrat, och att så är fallet i materialet visade jag i kapitel 5. Statistisk signifikans undersöks genomgående med det s.k. *t-testet för två beroende stickprov*. Skillnaden konkret–abstrakt tar

jag först upp i samband med de 36 traditionellt starka feminina substantiven från kapitel 5 ovan, och sedan med 54 traditionellt svaga respektive starka substantiv med suffix. De suffix som diskuteras förknippas typiskt med antingen konkreta eller abstrakta substantiv:

	<i>suffix</i>	<i>exempel</i>	<i>traditionellt genus</i>	<i>antal</i>
<i>konkreta</i>	<i>-o</i>	<i>klåkko 'klocka'</i>	<i>femininum</i>	<i>12</i>
<i>abstrakta</i>	<i>-ingg</i>	<i>stemningg 'stämmning'</i>	<i>femininum</i>	<i>10</i>
	<i>-heit</i>	<i>möjliheit 'möjlighet'</i>	<i>femininum</i>	<i>10</i>
	<i>-els</i>	<i>hendels 'händelse'</i>	<i>femininum</i>	<i>10</i>

Jag undersöker inte substantiven med suffixet *-a* och inte heller de traditionellt starka maskulina substantiven, eftersom avsnitten 5.2 och 5.5 ovan visade att mängden genusbyten i materialet är så pass liten i dessa grupper att en ytterligare undersökning inte är lika befogad som för de övriga ordgrupperna. Mitt material tillåter vidare inte någon systematisk undersökning av skillnaden artnamn–ämnesnamn, men ämnesnamn som begreppet används av Weber (2000) inbegriper faktiskt abstrakta kollektiver bildade med suffix.

Diskussionen framskrider enligt följande: I avsnitt 6.1 undersöker jag de traditionellt starka feminina substantiven utan suffix, medan jag i 6.2 och 6.3 undersöker substantiv med suffix. Avsnitt 6.4 ägnar jag åt en kort diskussion av dikotomin *animatum–inanimatum* i materialet. I 6.5 undersöker jag det semantiska fältet *träd* och i 6.6 spekulerar jag i eventuella ytterligare semantiska fält i materialet. Sammanfattningen sker i avsnitt 6.7.

6.1 Starka feminina substantiv: Abstraktionsgrad och frekvens

Här studerar jag hur substantivens abstraktionsgrad och den frekvens med vilken de används tillsammans med genuskongruerande bestämmningar eventuellt kan samverka med formella och lexikaliska regler vid genustilldelningen. Uppdelningen av materialet i konkreta substantiv (konkreta I), konkreta substantiv som sällan används så att genus framgår (konkreta II), samt abstrakta substantiv (grupp III) blir sålunda mina förklarande (oberoende) variabler. Jag undersöker här de traditionellt sett starkt böjda feminina

substantiven i mitt material. De förklarade (beroende) variablerna blir först (avsnitt 6.1.1) den bestämda slutartikeln *-en* från deklinationerna 4 och 5 i KK (se ovan tabell 24) och sedan (avsnitt 6.1.2) det demonstrativa pronomenet *honde* ('den där', feminin form) i såväl KK som VV. Till sist (avsnitt 6.1.3) undersöker jag de övriga pronomenen i materialet, nämligen *miin* ('min'), *eron* ('er'), *in tolonde* ('en sån där') och *naon* ('någon'). Finns det några urskiljbara mönster beträffande vilka slags substantiv som är mest utsatta för genusvacklan och genusbyte?

6.1.1 Bestämd slutartikel

Här undersöker jag enbart byarna Kvevlax och Koskö (KK), eftersom den traditionellt feminina slutartikeln *-en* i huvudsak används enbart där (se avsnitt 5.1). Mina hypoteser är 1) att både abstraktionsgrad och frekvens har samband med bestämd slutartikel i KK, och närmare bestämt att 2) abstrakta substantiv och lägre frekvens gynnar byte av slutartikel (från *-en* till det traditionellt maskulina *-in*).

Tabell 43. Användning av slutartikeln *-en* i KK på 36 feminina substantiv indelade i grupperna *konkreta I*, *konkreta II* samt *abstrakta ord*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>byar</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	189–175–167	189–172–133	139–153–111
Koskö	200–197–200	197–195–197	194–175–119
x	195–186–184	193–184–165	167–164–115

I tabell 43 ser man användningen av slutartikeln *-en* på substantivgrupperna *konkreta I*, *konkreta II* och *abstrakta ord*, alltid i samma ordningsföljd. Indexen visar hur användningen av *-en* över lag sjunker stegvis när man går från vänster till höger i cellerna. Skillnaden mellan användningen av *-en* på grupperna *konkreta II* å ena sidan och *abstrakta substantiv* å andra sidan visar sig också vara statistiskt signifikant ($p = 0,012$). Såväl hypotes 1 som hypotes 2 bekräftas då för abstraktionsnivåns del. *Abstrakta substantiv* gynnar sålunda övergång till slutartikeln *-in*, som traditionellt har varit förbehållen maskulina substantiv i KK.

Skillnaden mellan de två första grupperna, *konkreta I* och *konkreta II*, är däremot inte statistiskt signifikant enligt materialet ($p = 0,147$). Hypoteserna 1 och 2 förkastas sålunda båda två för frekvensens del, vilket dock inte är helt oväntat här om man betänker att den bestämda slutartikeln används lika ofta i

båda grupperna. Huruvida substantivet ofta eller mindre ofta används som unik referent och sålunda används med en bestämning som kongruerar enligt genus, har ingen större betydelse vid valet av bestämd slutartikel. Däremot förväntar jag mig att betydelsen skall vara större vid valet av demonstrativt pronomen, eftersom det då är just den undersökta formen som uppträder mer eller mindre frekvent.

6.1.2 Demonstrativt pronomen

Här undersöker jag såväl KK som byarna Vassor och Västerhankmo (VV). Är substantivens abstraktionsgrad och den frekvens med vilken substantivet används så att genus framgår relevanta vid valet av demonstrativt pronomen? Mina hypoteser är 1) att både abstraktionsgrad och frekvens har samband med valet av demonstrativt pronomen i materialet, och att 2) abstrakta substantiv samt lägre frekvens gynnar byte av demonstrativt pronomen (från *honde* till *hande*).

Tabell 44. Användningen av *honde* för 36 feminina substantiv indelade i grupperna *konkreta I*, *konkreta II* samt *abstrakta* ord, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	<i>1920</i>	<i>1950</i>	<i>1980</i>
Kvevlax	178–122–47	125–97–25	83–42–47
Koskö	200–169–153	186–97–61	159–83–61
Vassor	172–42–22	139–39–0	94–14–42
Västerhankmo	178–44–22	125–30–6	44–11–17
x	182–94–61	144–66–23	95–38–42

Tabell 44 ovan är ganska komplex. Liksom i tabell 43 minskar indexen över lag när man går från vänster till höger i cellerna. Skillnaden mellan de tre ordkategorierna är totalt sett signifikant, vilket innebär att det finns något utom formella generaliseringar (deklinationstillhörighet) som har samband med genus i materialet. Först bekräftas båda hypoteserna för abstraktionsgradens del. Abstrakta substantiv (längst till höger i cellerna) har således i mycket signifikant lägre grad bevarat sitt traditionella feminina genus ($p = 0,001$) än de i gruppen *konkreta II*. Materialet från Kvevlax harmonierar sålunda med den övriga forskningen om genusförändring i svenskan sammanfattad i avsnitt 2.4.2, och stöder inte min första hypotes här i kapitel 6 att abstrakta substantiv över lag har feminint genus.

Skillnaderna mellan ordgrupperna konkreta II och abstrakta substantiv kunde eventuellt åtminstone delvis ha att göra med uppfattningar som inverkar på minnet. Det är möjligt att de infödda talarna upplever att det inte har lika stor betydelse vilket genus man ger ett abstrakt substantiv bara man säger någonting. Brottet mot det inbillade naturliga genuset är inte lika stort då som när det gäller konkreta ”riktiga” saker. T.ex. har jag flera gånger bland språkintresserade dialekttalare hört dryftas frågan hur det kan komma sig att vissa (fram till nyligen) helt klart feminina företeelser som *kjol* kan ha maskulint genus och tvärtom. Många upplever tydligen i viss mån att det är själva föremålet som har ett genus, ett kön.

Antalet traditionella *honde* stiger, utom i Koskö, i materialet från de yngsta informanterna mellan ordgrupperna II och III i motsats till förhållandet bland de äldre informanterna och överskrider t.o.m. värdena hos de medelålders informanterna. Det är några få informanter som drar upp medeltalet för grupp III, och samma informanter som tidigare i avsnitt 5.2 överanvände feminint genus.

Skillnaden mellan substantivgrupperna II och III är ändå i tabell 44, förutom i Kvevlax kyrkby, inte lika stor som den mellan grupperna I och II (skillnaden statistiskt mycket signifikant, $p = 0,000$). Den stora skillnaden enligt materialet ligger alltså inte huvudsakligen mellan konkreta och abstrakta substantiv, utan mellan den grupp av feminina substantiv som ofta specificeras så att genus framgår (konkreta I) och de övriga (konkreta II och abstrakta ord). Detta leder över till en diskussion av betydelsen av lexikaliskt lagrat genus.

I kapitel 5 kom jag fram till att lexikaliskt lagrat genus har betydelse vid genustilldelningen i materialet, vilket särskilt syntes i VV. I tabell 44 ovan finns en mycket signifikant skillnad i genusanvändning mellan substantiven i grupp I och grupp II, vilken jag tillskriver det lexikaliskt lagrade genusets roll. För de informanter som uteslutande använder sig av lexikaliskt lagrat genus (VV) tycks det förhålla sig så att de konkreta substantiv som ofta specificeras och röjer sitt genus i dagligt tal i mycket högre grad får sina traditionella genus än de övriga typerna av substantiv i materialet. Detta väcker inte någon förvåning. Samma förhållande gäller emellertid även för de informanter som åtminstone i viss mån använder sig av formella ledtrådar (även om skillnaden mellan ordgrupperna där inte är lika skarp och påfallande). Om en viss varierande medvetenhet om sambandet mellan slutartikeln *-en* och feminint genus kan sägas vara ett faktum i KK, vilket jag anser (se avsnitt 5.1), måste detta betyda att den roll lexikaliskt lagrat genus spelar vid genustilldelningen inte är obetydlig, formella generaliseringar till trots. Annars skulle genusbyte ske i lika hög grad i båda mina ordgrupper I–II i den mån som informanternas användning av formella ledtrådar vacklar.

Jag drar slutsatsen att lexikaliskt lagrat genus kräver (eller främjas av) en viss *upprepning* för att förhindra genusvacklan och genusbyte. Frekvensen i användningen av demonstrativa pronomen som kongruerar med genus (*honde, hande, hede/ide*) inverkar sålunda på det lexikaliska genuset. Andelen *honde* sjunker vidare brantare i VV än i KK från grupp I till grupp II. Avsaknaden av grammatisk hjälp vid genustilldelningen (som i VV) gör tydligen denna upprepning ännu viktigare. Dessa slutsatser stöder hypoteserna 1 och 2 om frekvensens samband med genus i materialet.

6.1.3 Övriga undersökta pronomen

Här undersöker jag pronomenen *miin* ('min'), *eron* ('er'), *in totonde* ('en sån där') och *naon* ('någon') i såväl KK som VV. Tidigare i kapitel 4 visade jag att dessa pronomen i sina respektive feminina varianter försvinner från materialet i en viss ordningsföljd, och här ser jag om dikotomin konkret – abstrakt och den frekvens med vilken substantiven används så att genus framgår ytterligare kan nyansera bilden av kongruensförlusten. Mina hypoteser är liksom i det föregående avsnittet att 1) både abstraktionsgrad och frekvens har samband med valet av pronomenvariant i materialet, och att 2) abstrakta substantiv samt lägre frekvens gynnar byte av pronomen från feminin till maskulin form.

Tabell 45. Användningen av *miin* för 36 feminina substantiv indelade i grupperna *konkreta I*, *konkreta II* samt *abstrakta* ord, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	<i>1920</i>	<i>1950</i>	<i>1980</i>
Kvevlax	164–144–122	189–172–178	128–100–94
Koskö	200–183–181	183–183–178	172–156–178
Vassor	142–25–17	144–122–108	97–83–100
Västerhankmo	164–72–31	122–119–97	167–175–153
x	168–106–88	160–149–140	141–129–131

Tabell 46. Användningen av *eron* för 36 feminina substantiv indelade i grupperna *konkreta I*, *konkreta II* samt *abstrakta* ord, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	150-122-50	22-25-0	0-0-0
Koskö	194-172-142	130-72-36	0-0-0
Vassor	155-39-6	125-39-0	0-0-0
Västerhankmo	150-64-36	86-28-6	17-11-0
x	162-99-59	93-41-10	4-3-0

Tabell 47. Användningen av *in tolonde* för 36 feminina substantiv indelade i grupperna *konkreta I*, *konkreta II* samt *abstrakta* ord, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	3-0-0	0-0-0	0-0-0
Koskö	117-83-92	22-8-8	0-0-0
Vassor	36-11-3	0-0-0	0-0-0
Västerhankmo	55-17-3	0-0-0	0-0-0
x	53-28-24	6-2-2	0-0-0

Tabell 48. Användningen av *naon* för 36 feminina substantiv indelade i grupperna *konkreta I*, *konkreta II* samt *abstrakta* ord, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	22-6-3	0-0-0	0-0-0
Koskö	11-8-14	0-0-0	0-0-0
Vassor	58-11-3	0-0-0	0-0-0
Västerhankmo	33-19-0	3-0-0	0-0-0
x	31-11-5	1-0-0	0-0-0

Tabellerna 45 – 48 visar hur användningen av de feminina pronomenvarianterna nästan utan undantag minskar när man går från vänster till höger i cellerna. Användningen av den feminina varianten minskar således om substantivet sällan specificeras med ett demonstrativt pronomen så att genus tydligt framgår, och den minskar ytterligare om substantivet är abstrakt.

Om vi först skärskådar tabell 45 med pronomenet *min* noggrannare. Skillnaden mellan grupperna konkreta I och konkreta II är statistiskt mycket signifikant ($p = 0,001$), men skillnaden mellan grupperna konkreta II och abstrakta ord är inte statistiskt signifikant totalt sett ($p = 0,116$), och man kan

också se själv i tabellen hur skillnaden här inte är helt entydig. För vissa informantgrupper är således användningen av *miin* större vid de abstrakta substantiven, vilket går emot de övriga resultaten med sjunkande användning av *miin* mot höger i cellerna. Den större skillnaden, mellan grupperna konkreta I och abstrakta substantiv är däremot mycket signifikant ($p = 0,000$).

I tabell 46 med användningen av *eron* är skillnaden mellan grupperna konkreta I och konkreta II, samt skillnaden mellan grupperna konkreta II och abstrakta ord båda statistiskt mycket signifikanta ($p = 0,000$ i båda fallen). I tabell 47 med *in totonde* är skillnaden mellan grupperna konkreta I och konkreta II statistiskt signifikant ($p = 0,024$), medan skillnaden mellan grupperna konkreta II och abstrakta ord inte är signifikant. Inte ens den större skillnaden mellan grupperna konkreta I och abstrakta ord är statistiskt signifikant ($p = 0,054$). Samma förhållande gäller tabell 48 med pronomenet *naon* ($p = 0,028$ respektive $p = 0,262$) med den avvikelser att den större skillnaden mellan grupperna konkreta I och abstrakta ord här är signifikant ($p = 0,042$).

Sammanfattningsvis stöder materialet efter den statistiska testningen hypoteserna 1 och 2 för frekvensens del. Den frekvens med vilken substantivet används så att genus framgår har sålunda betydelse för valet av pronomenvariant på så sätt att de substantiv som ofta används så att genus framgår bevarar den feminina kongruensen bäst. Däremot har dikotomin konkret – abstrakt mindre betydelse. Enbart för pronomenet *eron* sjunker andelen feminina varianter signifikant vid abstrakta substantiv jämfört med gruppen konkreta II. Vid pronomenen *miin* och *naon* är skillnaden signifikant mellan de konkreta ord som ofta används så att genus framgår (konkreta I) å ena sidan och de abstrakta substantiven å andra sidan. Hypoteserna 1 och 2 får således stöd för pronomenen *miin*, *eron* och *naon* (dock ett svagare stöd som inte gäller alla konkreta substantiv), men förkastas för pronomenet *in totonde* efter den statistiska testningen.

Jag har slutligen för jämförelsens skull undersökt genuskongruensen hos alla de pronomina bestämningar som kongruerar med grammatiskt genus i A. J. Nygrens folkklivsberättelser skrivna på Vassordialekt åren 1889–1891 (Nygren 1921). Dessa pronomina bestämningar är *ton* (förenat 'den'), *honje* ('den här'), *honde*, *miin*, *tiin* ('din'), *våron* ('vår'), *eron*, *in tåkon* ('en sån'), *in tåkonde*⁴⁸ ('en sån där'), *naon* och *aaron* ('annan') Jag fann genusvacklan eller genusbyte vid totalt 16 olika substantiv, och av dessa var 7 abstrakta substantiv medan 4 kan räknas till gruppen konkreta I och 5 till gruppen konkreta II enligt nedan:

⁴⁸ Denna variant av det standardsvenska *en sån där* finns också i mitt material från Vassor vid sidan av *in totonde*, som är allmännare i Kvevlax totalt sett. I det fallet att flera varianter av ett pronomen med samma genuskongruens föreligger i materialet har jag dock valt att genomgående använda den allmännaste i min text.

Substantiv med genusvacklan i Nygrens Byyrallor⁴⁹ (Nygren 1921):

Konkreta I	Konkreta II	Abstrakta
<i>klänning</i> ('klänning')	<i>katjees</i> ('katekes')	<i>faart</i> ('fart')
<i>skååp</i> ('skåp')	<i>sokn</i> ('socken')	<i>gleedje</i> ('glädje')
<i>såå</i> ('så')	<i>tåå</i> ('tå')	<i>hendils</i> ('händelse')
<i>tratt</i>	<i>vegg</i> ('vägg')	<i>mosiik</i> ('musik')
	<i>vääd</i> ('värld')	<i>räkning</i>
		<i>stånd</i> ('stund')
		<i>tjööld</i> ('köld')

Belägen är mycket få, men man kan ändå notera att detta material från slutet av 1800-talet stöder resultaten från mitt eget material drygt hundra år senare beträffande skillnaden mellan grupperna konkreta I och konkreta II. Konkreta substantiv som ofta specificeras har sålunda minst genusvacklan och genusbyte. Skillnaden mellan grupperna konkreta II och abstrakta ord harmonierar med resultaten från pronomenen *honde* och *eron* i mitt eget material, men avviker beträffande de övriga undersökta pronomenen. De abstrakta substantiven har sålunda i Nygrens texter mer genusvacklan och genusbyte än båda de konkreta ordgrupperna.

6.2 Substantiv med suffixet *-o*: abstraktionsgrad och frekvens

I detta avsnitt tar jag fasta på de traditionellt feminina substantiven med suffixet *-o* ('-a'). Jag undersöker huruvida dikotomin konkret – abstrakt och den frekvens med vilken substantivet specificeras så att genus framgår, har någon betydelse för valet av pronomenvariant. Såväl KK som VV undersöks. Den förklarade (beroende) variabeln är först det demonstrativa pronomenet *honde* ('den där', feminin form) och sedan pronomenen *miin* ('min'), *eron* ('er'), *in tolonde* ('en sån där') och *naon* ('någon'). Den bestämda slutartikeln *-on* undersöks inte här, eftersom deklinationsbytena har diskuterats ovan i avsnitt 5.4 och det visade sig att alla belägg härrör sig från endast två substantiv. Antalet undersökta substantiv är 12, och vid indelningen i de tre grupperna

⁴⁹ Nygren skrev Vassordialekt enligt delvis andra principer än jag. Bland annat märker han inte ut sekundära diftonger, kakuminalt *l* eller hårt *g*.

konkreta substantiv som ofta specificeras (konkreta I), konkreta substantiv som mera sällan specificeras (konkreta II) samt abstrakta substantiv, blir det endast 4 substantiv per grupp. Resultaten behandlas därför här inte statistiskt och skall enbart ses som en vägledande grund för framtida forskning.

6.2.1 Demonstrativt pronomen

Först undersöker jag användningen av det demonstrativa pronomenet *honde*. Mina hypoteser är liksom i avsnitt 6.1 att 1) abstraktionsgrad och frekvens har samband med val av pronomenvariant i materialet, och 2) att abstrakta substantiv och lägre frekvens gynnar genusbyte, i detta fall från *honde* till *hande*. I mitt resonemang nedan beaktar jag enbart beläggen som fått den bestämda slutartikeln *-on* i mitt material (beträffande de övriga beläggen, se avsnitten 5.6 och 7.3), vilket i sin tur betyder att orden i grupp II bara blir två stycken för fem av mina 36 informanter.

Tabell 49. Användningen av *honde* för 12 feminina substantiv med slutartikeln *-on* indelade i grupperna *konkreta I*, *konkreta II* samt *abstrakta ord*, enligt informanternas hemby och ålder

ålder	1920	1950	1980
Kvevlax	200–200–183	167–167–125	183–167–125
Koskö	200–200–192	200–200–200	158–200–183
Vassor	200–200–200	200–200–200	175–183–167
Västerhankmo	200–200–183	200–200–192	133–158–50
x	200–200–190	192–192–179	162–177–131

Det ser enligt tabell 49 ut som om indexen minskar när man går från konkreta till abstrakta substantiv längst till höger i cellerna. Däremot ser det inte ut att finnas någon klar skillnad mellan de konkreta substantiven i grupperna I och II, längst till vänster och i mitten av varje cell. Det här betyder alltså att abstrakta substantiv möjligen i lägre grad bevarar *honde* än de konkreta. Man bör dock beakta att det i flera fall hos de yngsta bara fanns två ord i grupp II som togs med i beräkningen. Det finns vidare inte någon tydlig skillnad mellan de två grupperna av konkreta substantiv, trots att motsvarande skillnad var tydlig hos de traditionellt feminina substantiven i avsnitt 6.1.2. Hypoteserna 1 och 2 får alltså inget stöd av materialet för frekvensens del. Den slutsats jag drog om frekvensens roll för lexikaliskt lagrat genus utgående från skillnaden mellan grupperna I och II hos de starka feminina substantiven vågar jag således inte dra här.

Om jag går ner på individnivå och jämför användningen av *honde* för dessa ord och de traditionellt feminina substantiven ovan i avsnitt 6.1 är skillnaden den att det här bara är vissa informanter som är inblandade i processen. Trots att det finns personer med genusvacklan bland orden i gruppen konkreta I, finns det andra som inte sade ett enda *hande*, inte ens bland de abstrakta substantiven. Det är således inte så att alla har en svagare koppling mellan deklination och genus enligt materialet, bara i olika grad, utan så att vissa har hunnit mycket långt i processen innan andra ens har börjat.

6.2.2 Övriga undersökta pronomen

Här undersöker jag de övriga pronomenen i mitt material, nämligen *miin* ('min'), *eron* ('er'), *in tolonde* ('en sån där') och *naon* ('någon'). Hypoteserna är liksom ovan 1) att abstraktionsgrad och frekvens är relevanta vid valet av pronomenvariant, och 2) att abstrakta substantiv och lägre frekvens gynnar byte av pronomen från feminin till maskulin form.

Tabell 50. Användningen av *miin* för 12 feminina substantiv med slutartikeln *-on* indelade i grupperna *konkreta I*, *konkreta II* samt *abstrakta ord*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	200–200–200	183–200–200	150–167–117
Koskö	200–200–200	192–192–175	167–133–167
Vassor	200–200–200	192–200–175	117–106–125
Västerhankmo	200–192–175	183–183–183	175–167–192
x	200–198–194	188–194–183	152–143–150

Tabell 51. Användningen av *eron* för 12 feminina substantiv med slutartikeln *-on* indelade i grupperna *konkreta I*, *konkreta II* samt *abstrakta ord*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	200–200–117	117–50–8	0–0–0
Koskö	200–200–200	158–142–133	0–0–0
Vassor	200–200–192	200–178–133	0–0–0
Västerhankmo	200–183–117	183–167–167	50–22–58
x	200–196–157	165–134–110	13–6–15

Tabell 52. Användningen av *in totonde* för 12 feminina substantiv med slutartikeln *-on* indelade i grupperna *konkreta I*, *konkreta II* samt *abstrakta ord*, enligt informanternas hemby och ålder

ålder	1920	1950	1980
Kvevlax	0–0–0	0–0–0	0–0–0
Koskö	158–108–83	17–0–0	0–0–0
Vassor	83–67–50	0–0–0	0–0–0
Västerhankmo	83–67–58	0–0–0	0–0–0
x	81–60–48	4–0–0	0–0–0

Tabell 53. Användningen av *naon* för 12 feminina substantiv med slutartikeln *-on* indelade i grupperna *konkreta I*, *konkreta II* samt *abstrakta ord*, enligt informanternas hemby och ålder

ålder	1920	1950	1980
Kvevlax	25–25–33	0–0–0	0–0–0
Koskö	8–0–0	0–0–0	0–0–0
Vassor	92–75–67	0–0–0	0–0–0
Västerhankmo	58–33–83	8–17–17	0–0–0
x	46–33–46	2–4–4	0–0–0

Tabellerna 50 – 53 visar hur de undersökta pronomenen används lite olika i de tre substantivgrupperna. Skillnaderna verkar emellertid mycket små utom vid pronomenet *eron*. Det betyder att hypoteserna 1 och 2 förkastas för alla de andra pronomenen, d.v.s. *miin*, *in totonde* och *naon*. Dikotomin konkret – abstrakt eller den frekvens med vilken substantivet används så att genus framgår är sålunda inte relevanta vid valet av variant av dessa pronomen. Saken vore dock värd en grundligare undersökning med ett större material.

6.3 Substantiv med suffixen *-ingg*, *-heit*, *-els*

Hazelius (1863:4 f.) konstaterar att substantiv med ändelser som *-ing*, *-het* och *-else* har feminint genus. Cederschiöld (1913:95) menar dessutom att i de fall där betydelse och form överlappar varandra och pekar mot samma genus (som t.ex. att abstrakta substantiv på *-het* är feminina) är detta genus i allmänhet

konstant. Trosterud (2001:44) har kopplat ihop suffixen *-ing* och *-heit* (med vissa restriktioner⁵⁰) med feminint genus i norska.

Davidson (1990:109) konstaterar däremot att hypotesen om suffixens allmänt genusbevarande kraft inte fick stöd av hans material. ”Genusbevarande” betyder i hans undersökning bevarande av *hon* respektive *han* i motsats till övergång till användning av *den*. Vid jämförelse mellan suffixen *-ing*, *-het* och *-else* drar han ändå slutsatsen (s. 112 ff.) att *-het* är mer genusbevarande än *-ing*⁵¹, och *-else*, men att orsakssammanhangen bakom detta är komplicerade och svårtydda. Margareta Thelander (1975:118 f.) konstaterade att orden med suffixet *-ing* i hennes material inte alls hade bevarat sitt feminina genus lika väl som de ord som slutade på *-a* (alltså traditionellt svaga femininer). Enligt I. L. Pedersen (1971:292) var dock avledningarna med *-ing* jämförelsevis stabila i genushänseende i hennes material från västra Fyn. Dessa avledningar verkade bevara substantivens traditionella maskulina genus i en dialekt där feminint genus dominerar. Även Dekeyser (1980:106) lyfter fram suffix som ofta bildar abstrakta substantiv (t.ex. *-heid*) som genusbevarande i holländskan.

Substantiven med suffixen *-ing* ('-ing'), *-heit* ('-het') och *-els* ('-else') i mitt material väljer jag att behandla under samma övergripande rubrik eftersom de traditionellt böjs enligt samma deklinationer och har jämförts med varandra i tidigare forskning, och jag också i viss mån kommer att jämföra dem. De böjs i Kvevlax traditionellt enligt deklinationerna 4 och 5 (med den bestämda slutartikeln *-en*) i KK och enligt de sammanslagna deklinationerna 1/4 och 2/5 (med slutartikeln *-in*) i VV (se tabellerna 24 och 25). Detta betyder alltså att de hör till de traditionellt feminina substantiven. För bestämningen av genus för dessa substantiv finns det två möjliga morfologiska ledtrådar, (t.ex. ”ord med slutartikeln *-en* är feminina” och ”ord med suffixet *-ing* är feminina”). I KK får man alltså genom suffixet en tilläggsledtråd och i VV får man en första formell ledtråd. Suffixen ger även samtidigt i viss mån en semantisk ledtråd, eftersom de (alldeles särskilt *-heit* och *-els*) främst förknippas med abstrakta substantiv. Jag kunde ha tagit upp användningen av bestämd slutartikel och pronomen för denna ordgrupp i avsnitt 5.1 som en undergrupp till de ord som böjs med slutartikeln *-en*. Eftersom de ändå bildar en egen grupp valde jag att helt och hållet undersöka orden med suffixen *-ing*, *-heit* och *-els* här i 6.3.

De förklarande (oberoende) variablerna i detta avsnitt är sålunda först suffixens roll, d.v.s. skillnaden mellan orden *med* och orden *utan* suffixen *-ing* ('-ing'), *-heit* ('-het') och *-els* ('-else') (avsnitten 6.3.1, 6.3.2 och 6.3.3). Används orden med dessa suffix i materialet i högre grad med traditionellt genus än de traditionellt feminina substantiven utan suffix som böjs enligt samma

⁵⁰ Suffixet *-ing* fungerar i viss mån också som maskulint suffix. Detta alternativ har jag emellertid försökt utesluta i min undersökning (se avsnitt 3.3).

⁵¹ Observera här att Davidson i sin undersökning av ord med suffixet *-ing* (1990:110) bara beaktar dem med traditionellt feminint genus, inga maskulina substantiv.

deklinationer? Finns det observerbara skillnader mellan olika suffix? Vad säger alltså materialet om suffixen som ledtrådar till grammatiskt genus?

Först sedan undersöker jag dikotomin *konkret – abstrakt* (avsnitt 6.3.4). De undersökta substantiven grupperas inom sig jämnt i två underkategorier: konkreta ord som relativt ofta används så att genus framgår (konkreta I i tidigare avsnitt av kapitel 6) samt abstrakta substantiv. Ovan i avsnitt 3.3 förklarade jag hur jag vid orden med dessa suffix inte har delat upp de konkreta substantiven ytterligare enligt den frekvens med vilken de används så att genus framgår, eftersom jag hade svårt att finna substantiv till gruppen konkreta II (som relativt sällan används så att genus framgår). Det här betyder också att jämförelsematerialet utan suffix uppgår till 24 substantiv, nämligen grupperna konkreta I och abstrakta substantiv från avsnitt 6.1. En negativ egenskap hos det index jag använder i tabellerna är att varje olikhet i svaren ger stora kast i indexet om antalet ord är litet. Jag har 10 substantiv per suffix, vilket betyder att inga slutsatser kan dras utgående från *små* indexskillnader inom denna ordgrupp (se avsnitt 2.6).

Materialet utgörs av totalt 30 substantiv (10 med varje suffix). Som förklarad (beroende) variabel använder jag först (avsnitt 6.3.1) den bestämda slutartikeln *-en* i KK, och sedan (avsnitt 6.3.2) pronomenet *honde* ('den där') i både KK och VV. I avsnitt 6.3.3 undersöker jag pronomenen *miin* ('min'), *eron* ('er'), *in totonde* ('en sån där') och *naon* ('någon'). Abstraktionsgraden fokuserar jag på i avsnitt 6.3.4 och resultaten sammanfattas kort i 6.3.5.

6.3.1 Bestämd slutartikel

Här undersöker jag användningen av den bestämda slutartikeln *-en* i KK (de byar i materialet där *-en* används i större utsträckning, se avsnitt 5.1). Inverkar suffixen *-ingg*, *-heit* och *-els* på användningen av den bestämda slutartikeln? Hypoteserna är 1) att suffixen fungerar som ledtrådar till deklinationen, och 2) att dessa ledtrådar bevarar feminin deklination (bestämd slutartikel *-en*). Jag tar ett suffix åt gången och jämför orden med suffix med de traditionellt feminina substantiven utan suffix (i parenteserna).

Tabell 54. Böjning med *-en* av 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet *-ingg* i KK enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	<i>1920</i>	<i>1950</i>	<i>1980</i>
Kvevlax	167 (178)	200 (161)	173 (125)
Koskö	200 (200)	200 (197)	200 (157)
x	183 (187)	200 (181)	187 (148)

Det ser onekligen enligt tabell 54 med ett undantag ut som om användningen av *-en* (särskilt för de yngsta) var större för substantiven med suffixet *-ingg* i materialet jämfört med de traditionellt feminina substantiven utan suffix i parenteserna. Det statistiska t-testet visar att skillnaden mellan ordgrupperna är signifikant ($p = 0,041$). Suffixet *-ingg* tycks alltså utgöra en bevarande faktor för böjning med *-en* som bestämd slutartikel i materialet från KK. Materialet talar sålunda för såväl hypotes 1 som hypotes 2. Hur är det vidare med suffixet *-heit*?

Tabell 55. Böjning med *-en* av 10 traditionellt starka femininer med suffixet *-heit* i KK enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	<i>1920</i>	<i>1950</i>	<i>1980</i>
Kvevlax	153 (178)	160 (161)	97 (125)
Koskö	200 (200)	200 (197)	20 (157)
x	177 (189)	180 (179)	58 (141)

Utifrån tabell 55 ovan kan man inte se någon klar skillnad i graden av böjning med *-en* av substantiven med suffixet *-heit* och orden utan särskilda suffix i materialet. Om man vill se en skillnad är tendensen dock i så fall den att orden med *-heit* i *lägre* grad böjs med *-en* än de övriga. I fråga om de yngsta Kosköinformanterna kan man utifrån materialet sålunda t.o.m. dra den försiktiga slutsatsen att *-heit* nu i hög grad ses som en markör för böjning med slutartikeln *-in*. Helomvändningen här jämfört med de äldre generationerna i materialet är mycket intressant, och förutsätter eventuellt ett genusbyte även i pronomenkategorierna (jfr diskussionen om ordningsföljden mellan byte av demonstrativt pronomen och byte av slutartikel i KK, ovan avsnitt 5.7).

Det statistiska t-testet (som utgår från gruppernas medeltal) ger det klarare resultatet för tabellen som helhet att skillnaden mellan ordgrupperna är signifikant ($p = 0,027$). Detta antyder alltså att medeltalet av materialet stöder hypotes 1. Suffixet *-heit* fungerar således som ledtråd till deklinationen. Däremot förkastas hypotes 2 eftersom ledtråden gäller maskulin slutartikel *-in* och inte femininernas *-en*.

Tabell 56. Böjning med *-en* av 10 traditionellt starka femininer med suffixet *-els* i KK enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	<i>1920</i>	<i>1950</i>	<i>1980</i>
Kvevlax	167 (176)	123 (167)	80 (134)
Koskö	153 (198)	193 (195)	17 (162)
x	160 (187)	158 (181)	48 (148)

Av tabell 56 ovan framgår att orden i materialet med suffixet *-els* fick slutartikeln *-en* i lägre eller betydligt lägre grad än jämförelsematerialet utan särskilda suffix i parenteserna. Materialet stöder sålunda, liksom för *-heit* i tabell 55, hypotes 1 men inte hypotes 2. Den statistiska testningen ger beskedet att skillnaden mellan ordgrupperna är mycket signifikant ($p = 0,004$). Skillnaden är här alltså klarare än för *-ingg* och *-heit* och slutsatserna beträffande hypoteserna säkrare. Substantiven med suffixet *-els* verkar sålunda vara i färd med att byta böjning från *-en* till *-in* enligt mitt material, och särskilt om man ser på skillnaden mellan de två yngsta åldersgrupperna i Koskö (jfr tabell 55 ovan om *-heit*).

6.3.2 Demonstrativt pronomen

I detta avsnitt undersöker jag såväl KK som VV. Har suffixen *-ingg*, *-heit* och *-els* betydelse för användningen av *honde* ('den där', feminin form)? Hypoteserna är 1) att suffixen fungerar som ledtrådar till genus, och 2) att dessa ledtrådar bevarar feminint genus, d.v.s. val av *honde* framför *hande*. Om suffixen används som ledtrådar till feminint genus i materialet, bör indexen för *honde* vara högre för substantiven med suffix än för orden utan suffix.

Tabell 57. Användning av *honde* för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet *-ingg*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	<i>1920</i>	<i>1950</i>	<i>1980</i>
Kvevlax	93 (113)	77 (75)	57 (65)
Koskö	177 (176)	160 (124)	137 (110)
Vassor	50 (97)	30 (70)	60 (68)
Västerhankmo	117 (100)	37 (65)	27 (31)
x	109 (122)	76 (84)	70 (68)

Hypotes 2 om genusbevarande kraft för suffixet *-ingg* tycks inte enligt tabell 57 ovan få något klart stöd av materialet. Snarare kunde man säga att *-ingg* av

många informanter enligt materialet uppfattas som ledtråd till maskulint genus, eftersom indexen för *honde* t.ex. i Vassor är märkbart lägre för orden med *-ingg* än för de traditionellt feminina orden utan suffix. Statistiskt sett finns det ingen skillnad mellan de båda ordgrupperna räknat på hela materialet ($p = 0,342$). Sålunda får inte heller hypotes 1 något stöd. Om man räknar byarna skilt är det bara i Vassor som skillnaden är signifikant ($p = 0,033$). Suffixet *-ingg* har alltså betydelse vid valet av demonstrativt pronomen i Vassor, och ledtråden gäller mot förväntningarna maskulint *hande*.

Det sammanfattande resultatet för *-ingg* som ledtråd till genus i mitt material är inte helt entydigt, vilket överensstämmer med Davidson 1990. Siffrorna tyder inte på att *-en* och *-ingg* tillsammans har kopplats ihop med *honde* i någon högre (eller klart lägre) grad än *-en* ensamt. Däremot har *-ingg* utifrån materialet använts som ledtråd i en av de två byarna VV.

På ordnivå kan jag konstatera att ordet *tiiningg* ('tidning') enligt de yngre åldersgrupperna i Vassor i materialet är feminint i lika hög grad som i de övriga byarna. Det finns annars belägg för att regeln om maskulint genus för konkreta substantiv med suffixet *-ingg* (se avsnitt 3.3) har eller hade mer heltäckande tillämpning i Vassor och i grannbyn Kuni än i de övriga grannbyarna och i grannsocknarna. Åkerblom (1940:86 f.) lyfter fram t.ex. *tiiningg* och *kliningg* ('klänning') som hade maskulint genus i Vassor och Kuni men i övrigt feminint genus i hans material från Korsholm i söder till Oravais i norr. Exemplet *kteningg* finns också med maskulin kongruens i Nygrens berättelser på Vassordialekt från 1889–1891 (Nygren 1921:47, 61). Intressant är också att *täiningg* ('tärning'), som enligt samma regler snarast är ett maskulint substantiv, faktiskt användes med *honde* av 7 informanter i materialet och med *honde* eller *hande* av ytterligare 2.

Tabell 58. Användning av *honde* för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet *-heit*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	<i>1920</i>	<i>1950</i>	<i>1980</i>
Kvevlax	43 (113)	20 (75)	33 (65)
Koskö	133 (176)	40 (124)	23 (110)
Vassor	20 (97)	0 (70)	20 (68)
Västerhankmo	3 (100)	3 (65)	17 (30)
x	50 (122)	16 (84)	23 (68)

I tabell 58 finner jag inget stöd för hypotes 2 att suffixet *-heit* skulle vara ledtråd till feminint genus i materialet (jfr Davidson 1990). Tvärtom kunde man säga att suffixet *-heit* i materialet är en ledtråd för *maskulint* genus för många informanter, möjligen med undantag för de äldsta informanterna i Koskö, vars svar tydligt skiljer sig från de övrigas. I övrigt är alltså indexen för orden med

-heit genomgående lägre än dem för jämförelsegruppen i parenteserna. Detta ger trots allt stöd åt hypotes 1 att *-heit* fungerar som ledtråd till genus. T-testet visar att skillnaderna mellan grupperna är så pass tydliga att de är statistiskt mycket signifikanta ($p = 0,000$). Intressant är också att konstatera att de yngsta informanternas svar överallt utom i Koskö är aningen mera traditionella än den föregående åldersgruppens (se ovan avsnitt 4.2 om de starka maskulina substantiven för diskussion av detta fenomen).

Tabell 59 för suffixet *-els* verkar ha klara likheter med tabell 58 för suffixet *-heit* ovan. Enligt tabell 59 användes orden med *-els* i mycket låg grad med *honde* i materialet och några belägg på hypotes 2 (att *-els* är ledtråd till feminint genus) ser jag sålunda inte. Däremot ser jag liksom i tabell 58 tecken till belägg på hypotes 1, att *-els* ändå används som ledtråd till genus i materialet (fast till maskulint genus), eftersom indexen i de flesta fall är märkbart lägre än i jämförelsegruppen. Skillnaderna är vidare också här enligt t-testet mycket signifikanta ($p = 0,000$).

Tabell 59 Användning av *honde* för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet *-els*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	<i>1920</i>	<i>1950</i>	<i>1980</i>
Kvevlax	37 (113)	43 (75)	47 (65)
Koskö	107 (176)	57 (124)	10 (110)
Vassor	20 (97)	0 (70)	37 (68)
Västerhankmo	10 (100)	7 (65)	13 (30)
x	44 (122)	27 (84)	27 (68)

Även här har de äldsta informanterna från Koskö klart mest traditionella svar, fastän mindre traditionella än svaren på orden utan suffix och dem med *-ingg* och *-heit*. De yngsta från Kvevlax kyrkby och VV överraskar vidare också här med mer traditionella svar än de äldsta (jfr t.ex. tabell 58 om suffixet *-heit*).

Här kunde det vara fruktbart att ta in faktorer som ordlängd (Davidson 1990) och teckenfrekvens (t.ex. I. L. Pedersen 1971, Aniansson 1975, Davidson 1990). Korta och mera frekvent använda substantiv (se avsnitt 2.4.2 ovan) var således mer genusbevarande än längre och ovanligare ord. Orden med suffixen *-ingg*, *-heit* och *-els* i mitt material är nämligen i regel både längre och eventuellt också mera ovanliga än de suffixlösa orden, (särskilt för gruppen med konkreta ord) vilket då skulle kunna förklara den större andelen genusbyte. Detta resonemang ifrågasätts dock av det faktum att indexen i t.ex. Koskö faktiskt i alla fall är högre för orden med *-ingg* än för de suffixlösa orden. Anmärkningsvärt är också att de äldsta informanterna i Västerhankmo faktiskt når högre index för *-ingg* än de äldsta i Kvevlax kyrkby.

6.3.3 Övriga undersökta pronomen

I detta avsnitt undersöker jag huruvida suffixen *-ingg*, *-heit* och *-els* har betydelse för användningen av pronomenen *miin* ('min'), *eron* ('er'), *in tolonde* ('en sån där') och *naon* ('någon') i KK och VV. Hypoteserna är 1) att suffixen fungerar som ledtrådar till genus, och 2) att dessa ledtrådar bevarar traditionellt feminin kongruens. Jag jämför systematiskt med de traditionellt feminina substantiven utan suffix (i parenteserna i tabellerna) och utgår från att skillnaden mellan ordgrupperna skall vara signifikant för att hypotes 1 skall kunna sägas få stöd av materialet.

Tabell 60. Användning av *miin* för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet *-ingg*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	140 (143)	193 (183)	147 (111)
Koskö	190 (190)	173 (181)	163 (175)
Vassor	20 (79)	117 (126)	120 (104)
Västerhankmo	117 (101)	97 (110)	183 (160)
x	117 (128)	145 (150)	153 (138)

Tabell 61. Användning av *miin* för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet *-heit*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	110 (143)	190 (183)	147 (111)
Koskö	173 (190)	157 (181)	173 (175)
Vassor	23 (79)	103 (126)	87 (104)
Västerhankmo	40 (101)	83 (110)	173 (160)
x	87 (128)	133 (150)	145 (138)

Tabell 62. Användning av *miin* för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet *-els*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	113 (143)	193 (183)	97 (111)
Koskö	153 (190)	160 (181)	173 (175)
Vassor	7 (79)	103 (126)	87 (104)
Västerhankmo	40 (101)	80 (110)	180 (160)
x	78 (128)	134 (150)	134 (138)

I tabellerna 60 – 62 ser man användningen av *miin* tillsammans med ett suffix i taget. Den första tabellen med *-ingg* visar sinsemellan motstridiga index. Ibland är användningen av *miin* större för orden med suffix än för orden utan suffix och ibland är det tvärtom. Den statistiska testningen visar att hypotes 1 inte får något stöd av materialet, eftersom grupperna i medeltal inte är signifikant olika ($p = 0,952$). I tabellerna med *-heit* och *-els* däremot är mönstret klarare. Användningen av *miin* är sålunda lägre för orden med suffix än för orden utan suffix i nästan varje cell. Skillnaden är mycket signifikant för såväl *-heit* ($p = 0,010$) som *-els* ($p = 0,001$), och det betyder att hypotes 1 får stöd. Däremot förkastas hypotes 2 eftersom ledtråden pekar mot maskulin kongruens tvärtemot förväntningarna.

Hur är det då med användningen av *eron*?

Tabell 63. Användning av *eron* för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet *-ingg*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	<i>1920</i>	<i>1950</i>	<i>1980</i>
Kvevlax	53 (100)	10 (11)	0 (0)
Koskö	177 (168)	117 (83)	0 (0)
Vassor	23 (81)	27 (63)	0 (0)
Västerhankmo	110 (93)	30 (46)	13 (15)
x	91 (110)	46 (51)	3 (4)

Tabell 64. Användning av *eron* för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet *-heit*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	<i>1920</i>	<i>1950</i>	<i>1980</i>
Kvevlax	40 (100)	3 (11)	0 (0)
Koskö	133 (168)	20 (83)	0 (0)
Vassor	13 (81)	3 (63)	0 (0)
Västerhankmo	23 (93)	0 (46)	7 (15)
x	52 (110)	7 (51)	2 (4)

Tabell 65. Användning av *eron* för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet *-els*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	40 (100)	7 (11)	0 (0)
Koskö	143 (168)	27 (83)	0 (0)
Vassor	0 (81)	0 (63)	0 (0)
Västerhankmo	23 (93)	3 (46)	3 (15)
x	52 (110)	9 (51)	1 (4)

I tabellerna 63–65 framgår användningen av *eron* tillsammans med ett suffix i taget. Om man jämför med substantiven utan suffix i parenteserna ser man hur användningen av *eron* med två undantag genomgående är lägre för orden med suffix än orden utan suffix. Det första undantaget är de äldre Kosköinformanternas användning av *eron* för ord med suffixet *-ingg*. Det andra är de äldsta Västerhankmobornas svar för samma suffix. Det här betyder att suffixet *-ingg* även för pronomenet *eron* genom de sinsemellan motstridiga indexvärdena skiljer sig från de övriga suffixen, och att både hypotes 1 och hypotes 2 förkastas ($p = 143$). Däremot är skillnaden såväl för suffixet *-heit* som för suffixet *-els* så pass klar gentemot orden utan suffix att den är statistiskt mycket signifikant ($p = 0,000$ i båda fallen). Hypotes 1 får således klart stöd av materialet, men inte hypotes 2 eftersom ledtråden inte bevarar feminin kongruens utan i stället främjar maskulin kongruens.

Tabell 66. Användning av *in tolonde* för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet *-ingg*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	0 (1)	0 (0)	0 (0)
Koskö	103 (104)	20 (18)	0 (0)
Vassor	0 (18)	0 (0)	0 (0)
Västerhankmo	53 (31)	0 (0)	0 (0)
x	39 (39)	5 (5)	0 (0)

Tabell 67. Användning av *in totonde* för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet *-heit*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	0 (1)	0 (0)	0 (0)
Koskö	47 (104)	20 (18)	0 (0)
Vassor	0 (18)	0 (0)	0 (0)
Västerhankmo	17 (31)	0 (0)	0 (0)
x	16 (39)	5 (5)	0 (0)

Tabell 68. Användning av *in totonde* för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet *-els*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	0 (1)	0 (0)	0 (0)
Koskö	73 (104)	0 (18)	0 (0)
Vassor	0 (18)	0 (0)	0 (0)
Västerhankmo	23 (31)	0 (0)	0 (0)
x	24 (39)	0 (5)	0 (0)

Tabellerna 66–68 visar användningen av *in totonde* tillsammans med ett suffix i taget. Om man i varje tabell jämför indexen för orden med suffix, med orden utan suffix i parenteserna, ser man mönstret från de tidigare pronomenen *honde*, *miin* och *eron* tycks upprepa sig även här. För suffixet *-ingg* är indexen i vissa celler lägre och i andra högre än i jämförelsegruppen. Skillnaden i medeltal är inte statistiskt signifikant ($p = 0,858$), och hypotes 1 får då inget stöd. För suffixen *-heit* och *-els* däremot är användningen av *in totonde* nästan genomgående lägre än i jämförelsegruppen utan suffix. Skillnaden är i båda fallen signifikant ($p = 0,034$ respektive $p = 0,026$). Suffixen *-heit* och *-els* tycks sålunda ha betydelse vid valet mellan *in totonde* (trad. fem. form) och *in tolinde* (trad. mask. form), och suffixen gynnar den maskulina varianten.

Slutligen undersöker jag pronomenet *naon*, för att se om samma mönster upprepas även här.

Tabell 69. Användning av *naon* för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet *-ingg*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	7 (13)	0 (0)	0 (0)
Koskö	7 (13)	10 (1)	0 (0)
Vassor	10 (31)	0 (0)	0 (0)
Västerhankmo	27 (17)	0 (4)	0 (0)
x	13 (18)	3 (1)	0 (0)

Tabell 70. Användning av *naon* för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet *-heit*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	20 (13)	0 (0)	0 (0)
Koskö	3 (13)	0 (1)	0 (0)
Vassor	0 (31)	0 (0)	0 (0)
Västerhankmo	3 (17)	0 (4)	0 (0)
x	7 (18)	0 (1)	0 (0)

Tabell 71. Användning av *naon* för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet *-els*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	7 (13)	0 (0)	0 (0)
Koskö	13 (13)	0 (1)	0 (0)
Vassor	0 (31)	0 (0)	0 (0)
Västerhankmo	10 (17)	3 (4)	0 (0)
x	8 (18)	1 (1)	0 (0)

Tabellerna 69–71 visar användningen av *naon* tillsammans med ett suffix i taget. När man jämför indexen med de suffixlösa orden i parenteserna ser man hur användningen av *naon* över lag är mindre tillsammans med orden med suffix, men inte i alla celler. Skillnaden i medeltal är dock inte för något suffix statistiskt signifikant (*-ingg*: $p = 0,307$, *-heit*: $p = 0,096$, *-els*: $p = 0,132$). Det här betyder att såväl hypotes 1 som hypotes 2 förkastas. Suffixen har alltså ingen betydelse vid valet mellan *naon* (trad. fem. form) och *nain* (trad. mask. form).

Sammanfattningsvis konstaterar jag att suffixen *-heit* och *-els* vid tre av de fyra undersökta pronomenen visade sig ha betydelse vid valet av pronomenvariant, och att suffixen i dessa fall främjade maskulin kongruens framför den traditionellt feminina. Suffixet *-ingg* däremot hade inte i något fall

betydelse, utom möjligen vid några informantgruppers val av det traditionellt feminina *eron*.

6.3.4 Abstraktionsgrad

Kan då slutligen dikotomin konkret – abstrakt tillföra diskussionen om suffixens betydelse något relevant? Jag undersöker i detta avsnitt abstraktionsgradens inverkan på orden *med* respektive *utan* suffix (den senare kategorin inom parentes i tabellerna). Som förklarad (beroende) variabel använder jag pronomenet *honde* ('den där'). De konkreta substantiv som finns med är i båda ordgrupperna av typen konkreta I (se avsnitt 6.1 och 6.2), d.v.s. sådana konkreta substantiv som relativt ofta specificeras så att genus framgår. Mina hypoteser är 1) att abstraktionsgraden har samband med valet av pronomenvariant i materialet, och 2) abstrakta substantiv gynnar genusbyte, d.v.s. övergång från *honde* till *hande*.

Tabell 72. Användningen av *honde* för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet *-ingg*, indelade i grupperna *konkreta I* samt *abstrakta ord*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	<i>1920</i>	<i>1950</i>	<i>1980</i>
Kvevlax	107(178) – 80(47)	113(125) – 40(25)	27(83) – 87(47)
Koskö	173(200)–180(153)	167(186) – 153(61)	133(159) – 140(61)
Vassor	33(172) – 67(22)	53(139) – 7(0)	73(94) – 47(42)
Västerhankmo	140(178) – 93(22)	53(125) – 20(6)	33(44) – 20(17)
x	113(182) – 105(61)	97(144) – 55(23)	67(95) – 73(42)

I tabell 72 kan man se hur användningen av *honde* för substantiven med suffixet *-ingg* inte tycks följa något klart mönster. I vissa celler är indexen högre för de konkreta substantiven till vänster, i andra är det de abstrakta substantiven till höger som har högre index. Statistiskt sett finns det ingen skillnad mellan de båda grupperna ($p = 0,141$), vilket innebär att skillnaden mellan konkreta och abstrakta ord här inte har någon betydelse för användningen av *honde*. Hypoteserna 1 och 2 måste sålunda förkastas.

Indexen för de konkreta substantiven är vidare hela vägen lägre än jämförelsegruppen utan suffix, medan de för de abstrakta orden är högre eller betydligt högre. Man kan alltså dra den försiktiga slutsatsen att de lägre indexen för konkreta ord har oklara orsaker (t.ex. att de är längre och/eller har lägre teckenfrekvens än jämförelsematerialet utan suffix, se avsnitt 2.4.2), men

att suffixet *-ingg* i viss mån motverkar genusbyte till maskulinum gällande abstrakta ord vars genus annars lätt vacklar (se avsnitt 6.1).

Tabell 73. Användningen av *honde* för 10 traditionellt feminina substantiv med suffixet *-heit*, indelade i grupperna *konkreta I* samt *abstrakta ord*, enligt informanternas hemby och ålder

ålder	1920	1950	1980
Kvevlax	13(178) – 73(47)	7(125) – 33(25)	13(83) – 53(47)
Koskö	133(200)–133(153)	40(186) – 40(61)	0(159) – 47(61)
Vassor	13(172) – 27(22)	0(139) – 0(0)	20(94) – 20(42)
Västerhankmo	7(178) – 0(22)	0(125) – 7(6)	27(44) – 7(17)
x	42(182) – 58(61)	12(144) – 20(23)	15(95) – 32(42)

Enligt tabell 73 verkar det inte finnas någon klar skillnad mellan konkreta och abstrakta substantiv med suffixet *-heit* i materialet. Tendensen är att många informanter har svarat mera traditionellt vid de abstrakta substantiven, vilket bekräftas av den statistiska testningen. Skillnaden mellan de två grupperna är således signifikant ($p = 0,041$), och det betyder att hypotes 1 får stöd men däremot inte hypotes 2. Suffixet *-heit* verkar tvärt emot resultaten för de suffixlösa substantiven gynna traditionellt *honde* för abstrakta substantiv. En möjlig förklaring till de låga indexen för konkreta substantiv kunde vara mina svårigheter att överhuvudtaget finna substantiv med suffixet *-heit* som åtminstone alternativt kan användas i konkret betydelse. De jag slutligen valde ut har troligen jämförelsevis (särskilt med tanke på de konkreta suffixlösa substantiven i jämförelsematerialet) låg teckenfrekvens i dagligt tal, vilket enligt tidigare forskning gynnar genusbyte (se avsnitt 2.4.2).

Indexen i tabell 74 om suffixet *-els* påminner om dem för suffixet *-heit* i tabell 73, och står i kontrast till jämförelsematerialet utan suffix. Tendensen här är alltså en mera traditionell användning av *honde* för de abstrakta substantiven. Enligt t-testet är skillnaden mellan grupperna signifikant ($p = 0,018$), och det betyder liksom för *-heit* att hypotes 1 får stöd medan hypotes 2 förkastas. Suffixet *-els* gynnar med andra ord traditionellt *honde* för abstrakta ord, samtidigt som de suffixlösa orden bättre bevarar *honde* i konkreta ord. Skiftningarna i svaren mellan konkreta och abstrakta ord kan emellertid ha flera förklaringar, som inte fullständigt kan utredas inom ramarna för denna undersökning. Exempelvis kunde substantivens teckenfrekvens användas systematiskt som förklarande variabel i en närmare undersökning av fenomenet.

Tabell 74. Användningen av *honde* för 10 traditionellt starka femininer med suffixet *-els*, indelade i grupperna *konkreta I* samt *abstrakta ord*, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	<i>1920</i>	<i>1950</i>	<i>1980</i>
Kvevlax	53(178) – 20(47)	40(125) – 47(25)	27(83) – 67(47)
Koskö	93(200) – 120(153)	47(186) – 67(61)	0(159) – 20(61)
Vassor	13(172) – 27(22)	0(139) – 0(0)	13(94) – 60(42)
Västerhankmo	7(178) – 13(22)	0(125) – 13(6)	7(44) – 20(17)
x	42(182) – 45(61)	22(144) – 32(23)	12(95) – 42(42)

6.3.5 Sammanfattning

Enligt min hypotes fungerade suffixen som ledtrådar till genus i materialet. Dessutom förväntade jag mig att denna ledtråd skulle bevara feminin kongruens vid traditionellt feminina substantiv, och särskilt då vid konkreta ord. Vad har jag då funnit? För det första har jag konstaterat ett samband mellan suffixen och deklinationsanvändningen i KK. Suffixet *-ingg* fungerade som ledtråd till de feminina substantivens bestämda slutartikel *-en*, medan suffixen *-heit* och *-els* utgjorde ledtrådar till de traditionellt maskulina substantivens slutartikel *-in*. För det andra fanns det inget klart samband mellan suffixet *-ingg* och användningen av pronomenvariant. Däremot fanns det vid fyra av totalt fem undersökta pronomener ett samband mellan suffixen *-heit* och *-els* och maskulin pronomenvariant. Och, slutligen, verkar en indelning i konkreta och abstrakta substantiv ha mindre betydelse för substantiv med suffix än för suffixlösa ord. I de fall skillnaden var signifikant, var det tvärt emot mina förväntningar de abstrakta substantiven som bäst bevarade feminin kongruens. Alla dessa aspekter är dock värda att undersökas närmare.

6.4 Dikotomin animatum – inanimatum

Vid diskussionen om semantiskt motiverat genus har tre motsatspar av flera forskare setts som grundläggande, nämligen *konkret – abstrakt*, *artnamn – ämnesnamn* samt *animatum – inanimatum* (se t.ex. Weber 2000). Av dessa tre har jag i min undersökning fokuserat på det förstnämnda, men även det

sistnämnda skall här diskuteras helt kort. I fråga om genussystem i förändring har flera forskare lagt märke till hur feminina och maskulina varelser och eventuellt högre djur (d.v.s. företrädare för gruppen *animatum*) får *hon* eller *han* som anaforiskt pronomen framför *den* eller (i fråga om djuren) genusvacklans *han* (se t.ex. Tegnér (1925(1892):14 f.), E. Andersson (2000:546) om svenskan eller Wagner 2001: engelska, Dekeyser (1980:104 f.: standardholländska)). Även Corbett (1991) betonar att varje genussystem har en semantisk kärna, trots formella regler i övrigt (se avsnitt 2.3.1).

I materialet fanns två animata substantiv, nämligen *fikkon* ('flickan', deklination 6) och *kåoven/kåovin* ('kon', deklination 4 respektive 1/4), och de har båda med undantag för ett enda belägg använts med feminint demonstrativt pronomen (*honde*) av mina informanter. De flesta tyckte spontant att det var lite löjeväckande att dessa ord alls fanns med i undersökningen eftersom svaret enligt dem var så självklart. Det här betyder att dikotomin *animatum* – *inanimatum* är så grundläggande i systemet att traditionellt genus gynnas trots ymnigt förekommande genusvacklan i övrigt. Väs1977m från den yngsta åldersgruppen i Västerhankmo sade dock *hande kåoin* och fann tydligen inte något motsägelsefullt i det uttrycket. Där kan man tänka sig att en grammatikalisering skett, och att valet mellan *hande* och *honde* är stilistiskt i stället för grammatiskt (se L-G. Andersson 1994).

De övriga undersökta pronomenen däremot, d.v.s. *miin* ('min'), *eron* ('er'), *in totonde* ('en sån där') och *naon* ('någon'), har däremot enligt mitt intryck använts ungefär likadant med *fikkon* och *kåoven/kåovin* som med de övriga konkreta, traditionellt feminina substantiven i materialet. Detta kan jag emellertid inte undersöka systematiskt. Att presentera antal belägg på feminin kongruens i de två grupperna (animata substantiv – alla feminina konkreta substantiv) är inte meningsfullt i sig, eftersom det är jämförelsen mellan grupperna som är intressant, och den kan inte göras eftersom grupperna är olika stora. Jämförelser mellan olika stora grupper i min avhandling har jag annars i kapitlen 4–6 förverkligat genom att jämföra index. Att räkna index med bara två substantiv som bas är emellertid inte meningsfullt, vilket innebär att det alternativet utesluts här. Det enda jag kan säga är sålunda att skillnaden mellan de två grupperna i användningen av pronomenen *miin*, *eron*, *in totonde* och *naon* är mindre än vid *honde*, där skillnaden var så uppenbar att gruppernas olika storlek inte blir problematisk.

6.5 Träd: ett semantiskt fält

Semantiska fält med betydelse för grammatiskt genus har pekats ut av flera skandinaviska forskare, t.ex. för den äldre standardsvenskans del (med tregenussystem) Hazelius (1863:2), för den nutida standardsvenskans del t.ex. Tegnér [1892] 1925:80 ff., Thorell [1973] 1987, Källström 1996:154, och för norskans del Trosterud (2001:41). Källström (1996:153 f.) menar att dessa semantiska fält har ett stort värde vid genustilldelning psykologiskt sett (som överlappande och genusförstärkande regler), men att formella regler med större applicerbarhet antagligen spelar en viktigare roll. Ett av de diskuterade semantiskafälten är inhemska träd som kopplas till feminint genus i nynorskan enligt Trosterud 2001, men även i den äldre svenskan enligt Tegnér ([1892] 1925:187 f.). Tegnér påvisar emellertid samtidigt ett mycket varierande faktiskt bruk. Ibland är träden *han*, ibland är de *hon*.

Hur är det i mitt material? I undersökningen ingår 10 träd, både traditionellt österbottniska träd som *bjärk* ('björk') och *asp*, och nyare planterade träd som *lönn* och *iek* ('ek'). De substantiv som betecknar träd böjs i Kvevlax traditionellt enligt deklination 4 (slutartikeln *-en*) i KK och enligt samdeklinationen 1/4 (slutartikeln *-in*) i VV. De hör sålunda till de traditionellt starka feminina substantiven. Min hypotes är 1) att träden utgör ett semantiskt fält med betydelse för grammatiskt genus i materialet. Jag jämför även gruppen med de traditionellt feminina substantiven i avsnitt 6.1, och närmare bestämt de konkreta substantiv som ofta används så att genus framgår (gruppen konkreta I). Min hypotes 2) är att träden har fått sitt traditionella feminina genus proportionellt sett oftare än jämförelsegruppen (i parenteserna), enligt principen ju flera ledtrådar som pekar mot ett visst genus desto mindre genusvacklan (se t.ex. Doleschal 2000).

Som förklarad (beroende) variabel använder jag först den bestämda slutartikeln *-en* i KK, och sedan pronomenen *honde* ('den där'), *miin* ('min'), *eron* ('er'), *in tolonde* ('en sån där') och *naon* ('någon') i både KK och VV.

Tabell 75. Användning av slutartikeln *-en* i KK på 10 träd enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	<i>1920</i>	<i>1950</i>	<i>1980</i>
Kvevlax	200 (189)	127 (189)	133 (139)
Koskö	200 (200)	193 (197)	177 (194)
x	200 (195)	160 (193)	155 (167)

I tabell 75 ser man hur informanterna från KK har använt slutartikeln *-en*. Till vänster i varje cell finns index för träden, och till höger inom parentes finns jämförelsegruppen, hämtad från tabell 43 i avsnitt 6.1.1. Användningen av *-en* är för nästan alla informantkategorier lägre på träden än på jämförelsegruppen. Skillnaden är dock inte statistiskt signifikant ($p = 0,094$), vilket kan bero på den höga standardavvikelsen (94,4 för träden och 96,8 för jämförelsegruppen). Båda hypoteserna förkastas således. Det finns med andra ord hittills inget som tyder på att träden utgör en egen undergrupp inom de konkreta, traditionellt feminina substantiven.

Tabell 76. Användning av *honde* för 10 träd, traditionellt feminina substantiv, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	177 (178)	117 (125)	143 (83)
Koskö	190 (200)	193 (186)	167 (159)
Vassor	180 (172)	167 (139)	140 (94)
Västerhankmo	180 (178)	147 (125)	77 (44)
x	182 (182)	156 (144)	132 (95)

Av tabell 76 framgår användningen av *honde* för träden och för jämförelsegruppen (i parenteserna). Det ser ut som om grupperna verkligen är olika, och att användningen av *honde* mestadels är högre för träden. Skillnaden är mycket signifikant ($p = 0,004$). Om man undersöker KK och VV skilt får man dock fram att skillnaden i KK trots allt i medeltal inte är statistiskt signifikant ($p = 0,307$), medan motsvarande skillnad i VV är mycket signifikant ($p = 0,002$). Hypoteserna 1 och 2 att *träd*-> *feminint genus* fungerar som överlappande och genusförstärkande regel i materialet får följaktligen starkt stöd från VV men inget alls från KK. Nio av mina 36 informanter konstaterade också spontant under intervjun att träden verkade kunna kopplas till *honde*, och av dessa nio var betecknande nog hela sju från VV.

Beträffande VV är det inte så förvånande att det finns en skillnad mellan användningen av *honde* för träden och för jämförelsegruppen, eftersom man i VV inga ledtrådar har för genus för de traditionellt starkt böjda feminina substantiven förutom lexikaliskt lagrade upplysningar. I KK däremot kan det semantiska fältet snarast användas som en *tilläggsupplysning* till den morfologiska ledtråd som redan finns (d.v.s. slutartikeln *-en*) och som redan pekar mot feminint genus. Det semantiska fältet har sålunda en viktig funktion i den språkvariant där formella ledtrådar saknas (VV), medan det i övrigt hamnat i skymundan enligt materialet, vilket stöder Källströms (1996) tanke om de

formella reglerna som viktigare än de semantiska fälten i genustilldelningen över lag.

Just p.g.a. den mindre skillnaden i KK mellan användningen av *honde* för träden och för jämförelsegruppen tycker jag mig där märka en inverkan av ordens *teckenfrekvens*. T.ex. Cederschiöld (1913), I. L. Pedersen (1971), Aniansson (1975) och Davidson (1990) konstaterade hur de vanliga orden i deras undersökningar behöll sitt traditionella genus bättre än de mera ovanliga (se avsnitt 2.4.2). Alla traditionellt feminina ord i gruppen konkreta I i min undersökning kan betecknas som relativt vanliga i vardagsspråket, medan flera av träden däremot kan betecknas som mera ovanliga, som t.ex. *sätjen*⁵² ('sälgen') och *röinen* ('rönnen'). Jag föreslår alltså att den lägre användningsfrekvensen hos några av träden kan vara orsaken till att de äldsta informanterna i KK har något lägre index för träden än för jämförelsegruppen (jfr avsnitt 6.3.2 om orden med suffixen *-ingg*, *-heit* och *-els*). Även de medelålders informanterna i Kvevlax kyrkby har samma mönster med lägre index för träden, men bland dem fann jag 13 belägg på böjning av träd med bestämd slutartikel *-in* med åtföljande dragning mot maskulint demonstrativt pronomen, och jag anser att det där främst är beläggen med förändrad böjning som drar ner användningen av *honde*.

Tabell 77. Användning av *miin* för 10 träd, traditionellt feminina substantiv, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	<i>1920</i>	<i>1950</i>	<i>1980</i>
Kvevlax	133 (164)	193 (189)	90 (128)
Koskö	193 (200)	153 (183)	167 (172)
Vassor	177 (142)	170 (144)	107 (97)
Västerhankmo	173 (164)	100 (122)	167 (167)
x	169 (168)	154 (160)	133 (141)

⁵² Benämningen *sätgg* ('sälg') används i Kvevlax endast om större, mera trädlika, exemplar av videsläktet, medan de mindre, mera buskliknande, kallas för *viidbåska* ('vidbuske'). Det är också främst den mindre varianten man pratar om, t.ex. när man tar in kvistar av vide på våren.

Tabell 78. Användning av *eron* för 10 träd, traditionellt feminina substantiv, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	67 (150)	27 (22)	0 (0)
Koskö	190 (194)	133 (130)	0 (0)
Vassor	183 (155)	150 (125)	0 (0)
Västerhankmo	150 (150)	113 (86)	0 (17)
x	148 (162)	106 (93)	0 (4)

Tabell 79. Användning av *in totonde* för 10 träd, traditionellt feminina substantiv, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	0 (3)	0 (0)	0 (0)
Koskö	103 (117)	33 (22)	0 (0)
Vassor	60 (36)	0 (0)	0 (0)
Västerhankmo	53 (55)	0 (0)	0 (0)
x	54 (53)	8 (6)	0 (0)

Tabell 80. Användning av *naon* för 10 träd, traditionellt feminina substantiv, enligt informanternas hemby och ålder

<i>ålder</i>	1920	1950	1980
Kvevlax	27 (22)	0 (0)	0 (0)
Koskö	17 (11)	7 (0)	0 (0)
Vassor	67 (58)	0 (0)	0 (0)
Västerhankmo	43 (33)	0 (3)	0 (0)
x	38 (31)	2 (1)	0 (0)

Tabellerna 77–80 visar användningen av pronomenen *miin* ('min'), *eron* ('er'), *in totonde* ('en sån där') och *naon* ('någon') för träden och för jämförelsegruppen (i parenteserna). Indexen är i vissa fall högre för träden, och i andra fall är de högre för jämförelsegruppen. Statistiskt finns det ingen skillnad mellan de två grupperna, inte för något pronomen (*miin* $p = 0,471$, *eron* $p = 0,832$, *in totonde* $p = 0,627$ och *naon* $p = 0,320$). Om man undersöker KK och VV för sig framträder samma bild. Skillnaden mellan träden och jämförelsegruppen är signifikant enbart i KK, och även då enbart för pronomenet *miin* är ($p = 0,027$). Denna skillnad i KK är till trädens nackdel. Det feminina *miin* är med andra ord ovanligare för träden än för jämförelsegruppen, och det betyder att hypotes 1 får stöd medan hypotes 2 förkastas. Träden som grupp har alltså betydelse för

valet mellan *miin* och *menn*, och gynnar då tvärtemot mina förväntningar det traditionellt maskulina *menn*.

6.6 Fler semantiska fält?

Man kan fråga sig om det existerar ytterligare semantiska fält än de ovan diskuterade (se t.ex. Trosterud 2001). Mitt material lämpar sig emellertid inte för en undersökning på denna punkt, helt enkelt eftersom det för ett sådant ändamål måste ses som oförsvarligt litet (128 substantiv). Nedan har jag för att åskådliggöra detta problem rangordnat de traditionellt feminina substantiven i undersökningen, förutom träden och orden med suffixen *-ingg*, *-heit* och *-els*. Ordningen går enligt indexet för *honde* ('den där'), med början från de ord som fått högst index.

När man skärskådar tabell 81 ser man enkelt de två animata substantiven *flikkon* och *kåoven* tillsammans överst (avsnitt 6.4). Så ser man även hur de konkreta substantiven tenderar att komma i början av listan, medan de abstrakta dominerar mot slutet (avsnitt 6.1 och 6.2). Dessa aspekter har redan diskuterats ovan. Själv kan jag inte se att förekomsten av några ytterligare semantiska kategorier skulle få stöd av materialet. Trosterud (2001:38) menar t.ex. att håligheter och fördjupningar i terrängen har feminint genus i nynorskan. I mitt material finns emellertid inom det fältet endast *gråopen*, vilket gör att jag inte kan ta ställning i frågan, och samma problem uppstår vid varje försök att jämföra hans semantiska fält med mina. Orden i min undersökning är helt enkelt för få för den typen av resonemang.

E. Andersson (1979:42 ff.) skriver att sammanfall av grammatiska genuskategorier har som följd att personliga pronomen blir semantiskt i stället för grammatiskt styrda genom ökad användning av referentiellt genus på bekostnad av grammatiskt (lexikaliskt) genus. Några tendenser till det här fenomenet kunde jag inte se i min undersökning, utom vid tre unga informanternas upplevelse av genus vid ordet *röst*. Substantivet i sig hade då inget genus, utan tilldelades ett sådant enligt den person som åsyftades. Detta substantiv är dock ovanligt väl ägnat för semantisk styrning eftersom en persons röst och personen själv ofta är intimt sammanbundna för tanken. En kvinnlig röst skulle få *honde* som demonstrativt pronomen medan en manlig röst tolkas som *hande*, menade dessa informanter. Böjningen av ordet var dock konstant *rösten* eller *röstin* beroende på informantens hemby (KK eller VV).

Frågan om vilket genus ordet skulle få om rösten var ett barns och alltså inte möjlig att könsdifferentiera, kunde ingen av dem svara på.

Tabell 81. Användning av honde för 48 traditionellt feminina substantiv, rangordnade enligt indexet

<i>ftikkon</i>	200	<i>jåoten</i>	97
<i>kåoven</i>	194	<i>skaåten</i>	92
<i>vaggon</i>	192	<i>dyngståoen</i>	92
<i>kakon</i>	186	<i>kranen</i>	92
<i>tjörtjon</i>	181	<i>loften</i>	83
<i>pääron</i>	178	<i>banken</i>	72
<i>tjenslon</i>	178	<i>stranden</i>	69
<i>klåkkon</i>	175	<i>natten</i>	53
<i>lykkon</i>	169	<i>tjöötten</i>	50
<i>noåten</i>	169	<i>botiiken</i>	47
<i>sömhöuron</i>	167	<i>luönen</i>	47
<i>saksen</i>	167	<i>gljedjen</i>	44
<i>båotjen</i>	164	<i>gluöden</i>	42
<i>smoltron</i>	156	<i>nuöden</i>	42
<i>ganggon</i>	153	<i>åosaatjen</i>	39
<i>kväänen</i>	150	<i>trösten</i>	39
<i>yxen</i>	147	<i>venskapen</i>	36
<i>såjen</i>	144	<i>stånden</i>	36
<i>linggon</i>	144	<i>soknen</i>	28
<i>stanjen</i>	133	<i>mengden</i>	28
<i>handen</i>	131	<i>rösten</i>	25
<i>såoten</i>	117	<i>stjuöden</i>	22
<i>gråopen</i>	114	<i>vaatjen</i>	14

6.7 Sammanfattning

Undersökningen av dikotomin *konkret* – *abstrakt* gav ganska motstridiga resultat. Dikotomin hade enligt materialet stor betydelse vid valet av deklination (bestämd slutartikel) och av variant (feminin eller maskulin kongruens) av pronomenen *den där* och *er*. Skillnaden mellan grupperna visade sig så att konkreta substantiv bevarade traditionellt feminin slutartikel eller pronomenvariant, medan åter abstrakta substantiv gynnade genusvacklan. Däremot hade skillnaden mellan konkret och abstrakt ingen betydelse vid valet

av variant av pronomenen *min*, *en sån där* och *någon*. Dessa resultat gäller substantiven utan suffix samt möjligen dem med suffixet *-o*. Substantiven med suffixen *-ingg*, *-heit* och *-els* följde andra regler. De abstrakta orden med suffixen *-heit* och *-els* fick sålunda feminin kongruens av *den där oftare* än de konkreta. Denna (eller någon annan) skillnad mellan konkret och abstrakt kunde jag däremot inte finna för orden med suffixet *-ingg*. En annan slutsats som jag drar är att skillnaden mellan konkreta och abstrakta substantiv över lag hade mindre betydelse för orden med dessa suffix. Man kan tänka sig att orden med suffix i större grad kan uppfattas som tillhörande en och samma grupp som byter genus oberoende av abstraktionsgrad, men mycket tyder på att även andra faktorer, som t.ex. ordlängd och frekvens, kan vara inblandade (jfr Aniansson 1975, Davidson 1990). Detta problemkomplex kunde man ta ställning till i fortsatta undersökningar.

Även undersökningen av suffixen *-o*, *-ingg*, *-heit* och *-els* som ledtrådar till genus gav ganska motstridiga resultat. Det som jag klart kan konstatera är att suffixet *-o*, som gärna förknippas med konkreta substantiv med hög teckenfrekvens och vars deklination (i sina lokala varianter) flera tidigare forskare sett som genusbevarande (t.ex. Ahlbäck 1946, Beito 1954, Thelander 1975, Davidson 1990), var genusbevarande även i mitt material. Suffixet *-ingg* däremot hade betydelse enbart för bevarandet av deklinationstillhörighet. Suffixen *-heit* och *-els* slutligen fungerade visserligen som ledtrådar till genus, men inte till traditionellt feminint genus utan till maskulint genus.

Den semantiska gruppen *träd* verkade inte ha någon större betydelse för genusanvändningen i materialet. Undantaget är användningen av pronomenet *den där* i VV, där gruppen *träd* klart gynnade traditionell feminin kongruens, vilket flera av informanterna också explicit påpekade under intervjun. De få animata substantiven i materialet hade däremot helt enligt mina förväntningar mycket stor betydelse för valet av variant av *den där* i såväl KK som VV.

7. Mer om genusens produktivitet

I kapitlen 4, 5 och 6 konstaterade jag att den bestämda slutartikeln *-en*, som traditionellt har stått i samband med feminint genus, verkar hålla på att trängas undan i informanternas upplevda genussystem i Kvevlax kyrkby och Koskö (KK), samtidigt som den på fonologiska grunder helt saknas i Vassor och Västerhankmo (VV). Dessutom såg jag hur feminint genus över lag i materialet viker undan till förmån för maskulint genus. Corbett (1991) anser att genus för nyare ord och lånord i ett språk ger tydliga vinkar om vilka böjningsmönster som är produktiva och vilka regler som verkligen används av talarna (se ovan avsnitt 2.4.2). En deklination som upphör att vara produktiv blir enligt detta resonemang mera mottaglig för genusvacklan och genusbyte.

Jag har samlat 10 exempel på nyare substantiv vars böjning är vacklande eller som inte passar in i de deklinationer för Kvevlaxdialektens substantiv jag presenterat i avsnitt 2.5.2, och jag vill se om studiet av dessa ord kan tillföra min övergripande diskussion om ledtrådarna och trenderna i genussystemet i materialet något nytt. Med undantag för *plaan* ('plan') hör alla substantiven i denna del av materialet till de jämförelsevis nyinkomna i språket. Urvalet av dessa substantiv diskuteras emellertid närmare i avsnitt 3.3. Dessutom har jag tagit med 6 ord som traditionellt har haft olika genus i olika byar inom Kvevlax. De olika kongruensvarianterna har sålunda varit förankrade i olika byar och därmed olika varianter av Kvevlaxdialekten, och detta fenomen kallar jag här *geografisk genusvacklan*. Den enskilda talaren har således i stor utsträckning traditionellt hänvisats till den form som ansetts korrekt inom den aktuella byn. Jag har tagit med alla ord jag har kunnat komma på tillsammans med dem som andra har föreslagit.

Jag jämför och diskuterar med informanternas ålder och hemby som förklarande/oberoende variabler. Jag vill se hur stora skillnader som finns i mitt material och hur orden används inom olika åldersgrupper, samt kort diskutera vad skillnaderna beror på och vad de kan betyda. Som förklarade/beroende variabler använder jag pronomenanvändningen genom det demonstrativa pronomenet *den där* med varianterna *hande* (mask), *honde* (fem) och *hedelide* (neutr). Samtidigt undersöker jag deklinationstillhörigheten i form av de bestämda slutartiklarna *-in*, *-en*, *-el-i*, *-ø* (d.v.s. ingen ändelse) och *-n*.

Eftersom de undersökta substantiven i de flesta fall inte kan sägas ha något traditionellt genus gemensamt för hela Kvevlax då de är antingen relativt nya eller p.g.a. att genus har varierat mellan olika byar, är metoden med beräkning av index utgående från ordgruppens traditionella genus här inte relevant. I stället redovisar jag antal belägg på de varianter som förekommer i materialet och diskuterar dem främst kvalitativt. I avsnitt 7.1 fokuserar jag på de nyare orden i materialet och i 7.2 övergår jag till orden som traditionellt har haft geografisk genusvacklan inom Kvevlax. I avsnitt 7.3 undersöker jag de substantiv som åtminstone i något pronomen har fått neutral genuskongruens av någon av mina informanter. I avsnitt 7.4 sammanfattar jag mina iakttagelser.

7.1 Nya ord med otraditionell böjning

Här undersöker jag 10 relativt nya substantiv med vacklande eller oväntad böjning. Mina hypoteser är att 1) maskulin kongruens föredras framför feminin, särskilt i VV och hos yngre informanter. Neutralt genus har i mycket liten utsträckning diskuterats i avhandlingen (se avsnitt 5.6 ovan). De ord som nedan har många belägg med neutralt genus har det gemensamt att de inte är neutrer i standardsvenskan, och min hypotes 2) är att dessa ord åtminstone bland de yngre informanterna vacklar mot maskulint genus. Orden i tabellerna 82 och 83 nedan är samtliga angivna i bestämd form singularis.

Först studerar jag deklinationstillhörigheten och samtidigt användningen av det demonstrativa pronomenet *den där/det där*. Denna översikt visar (tabell 82) att maskulint genus dominerar överallt utom vid orden *raadio* ('radio'), *bensiin* ('bensin') och *apelsiin* ('apelsin'). Neutrumformer förekommer också i stor utsträckning vid *tievie* ('teve') och *fabriik* ('fabrik'), medan *hon* förekommer vid *fabriik*, *stereå* ('stereo') och *trokk* ('truck'). Endast vid orden *tilifoon* ('telefon'), *fåotbållsplaan* ('fotbollsplan') och *vårktyygsbakk* ('verktygslåda') tycks alla mina informanter vara helt överens om genus. Att genusvacklan enligt materialet existerar i bygden har konstaterats redan tidigare ovan, men det har då främst varit fråga om vacklan mellan femininum och maskulinum. Vad är det då som gör substantiven i tabell 82 speciella?

Om man jämför orden *raadio* och *stereå* ser man en slående formlighet, och det skulle ligga nära till hands att böja dem på samma sätt och ge dem samma genus, liksom man har gjort i standardsvenskan (*radion – den*, *stereon – den*). Tabellen visar emellertid att de flesta av mina informanter enligt materialet ser *radion* som neutrum, medan nästan alla tycker att *stereon* har maskulint genus. Denna inkonsekvens vill jag förklara genom ordens ålder. *Radion* kom till bygden och in i språket under en tid då *he*, d.v.s. neutrum, var det starkaste

alternativet vid svårböjliga ord (*i raadio – hede/ide raadio*), speciellt som det redan existerade minst en förebild med liknande utseende och uttal, nämligen *hovo* ('huvudet', som böjs *i hovo, hede/ide hovo*) som alltså redan hade neutralt genus. Stereon kom däremot när talarna hade blivit mer beroende av standardsvenskans böjningsmönster och tenderade att oftare låna in nya ord från standardsvenska till dialekt utan att nämnvärt anpassa dem i uttal och böjning till dialektens gängse mönster. Observera till exempel att *stereå* uttalas med *-å* på slutet i materialet, medan *raadio* uttalas med *-o*. Att alla informanter utom två har valt maskulinum framför femininum på *stereån*, trots att ordets böjning inte egentligen ger någon vink åt någotdera hållet, kan kanske ses som ett tecken på att de starka feminina substantiven inte längre är en produktiv grupp vid valet av genus för nya ord. En informant av dessa två skiljde sig ytterligare från de andra genom att säga att *hande, honde* och *ide* alla går lika bra.

Tabell 82. Användningen av demonstrativa pronomen för 10 relativt nya substantiv

	honde	hande	hande/hede	hede ⁵³
raadio		6	8	22
stereån	1	34	1 (+ honde)	
tievie		14	9	13
bensiin		8	3	25
apelsiine/apelsiini		12	5	19
tilifoon		36		
fåotbållsplaan		36		
fabriiken	2	19	5	10
trokken	1	35		
värktyygsbakken		36		

Substantiven *tilifoon* och *fåotbållsplaan* är speciella på så vis att alla informanter enligt mitt material är eniga om att de har maskulint genus, trots att endast två stycken (en från åldersgruppen 1950 och en från dito 1980) böjde dem med *-in* enligt maskulin deklination. Båda orden kan emellertid, eller har kunnat, böjas utan *-en* åtminstone i finlandssvenskt ledigt högspråk. Språkvårdaren Bergroth ondgör sig nämligen i sin bok *Finlandssvenska* (1917:71) över former som *lektion* och *ocean* (båda bestämd form) som han vill utrota ur skrift och vårdat talspråk, och jag antar att *telefon* och *plan* kan hänföras till samma kategori (eftersom stammen även där slutar på *-n*). Ordens bestämda slutartikel kan kanske ses som underförstådd vid dessa ord och då

⁵³ I tabellerna använder jag p.g.a. utrymmesbrist genomgående formen *hede*, som främst används i KK.

vore i så fall också genusvalet klart. Det är då emellertid intressant att konstatera att det räcker med en underförstådd slutartikel för att ett ord skall tilldelas maskulint genus, medan det för femininernas del ofta inte tycks räcka fast slutartikeln är närvarande. Man kan emellertid också tänka sig att ordslutet på *-n* är en fonologisk ledtråd som direkt leder till maskulint genus.

Substantiven *bensiin* och *apelsiin* slutar också på *-n*, men här är mönstret ändå ett annat eftersom de har fått neutralt genus av majoriteten av informanterna. Men de kan även få slutartikeln *-en* eller *-in* och maskulint *hande*, antingen så att vacklan finns hos en och samma talare i materialet, eller så att olika talare använder olika genus. Varför? En möjlighet som jag ser som relativt trolig är att de neutrala beläggen för *bensiin* kommer sig av dess status som ämnesnamn. När den semantiska ledtråden *ämnesnamn* och den fonologiska ledtråden *-n* kolliderar blir utgången olika hos olika talare. Det maskulina genuset överensstämmer emellertid bättre med ordens genus i standardsvenskan, och det är möjligt att talarnas upplevelse av genus har förändrats under inflytande av standardsvenskans genus, och i så fall kommer genusen att fördela sig olika mellan de olika åldersgrupperna i undersökningen.

Trokken och *värktygsbakken* kunde betecknas som inte helt assimilerade lånord i Kvevlaxdialekten. En del av informanterna uttalade dem med norrländsk förmjukning och *-in* (*trottjin*, *värktygsbattjin*) och några med förmjukning och *-en* (*trottjen*, *värktygsbattjen*). Somliga kunde tänka sig både förmjukade och oförmjukade former, men de standardsvenskinspirerade varianterna utan förmjukning var vanliga också bland de äldsta informanterna. Det är då intressant att notera att de 17 personer av 36 som i materialet enbart kunde tänka sig former med *-en* vid ordet *trokk* samt de 12 som sade sig använda endast *-en* vid *värktygsbakk* med ett undantag ansåg att båda orden helt klart var maskulina även om de slutade med *-en* i bestämd form, vilket stöder tanken att informanterna inte längre ser något självklart samband mellan slutartikeln *-en* och feminin kongruens. Min hypotes 1) får sålunda också stöd av materialet. En enda av de äldsta informanterna i Kvevlax kyrkby ansåg att *trokken* var *hon*, men eftersom han uttalade *värktygsbattjin* med maskulin ändelse framkom inte om han skulle ha sagt också *bakken-hon*. I VV där *-i* är standardvokalen i obetonade ändelser finns följdriktigt inget belägg med norrländsk förmjukning och *-en*. Att informanterna i VV trots allt ändå i några fall kan tänka sig att säga t.ex. *trokken* med *e* och inte med *i* (och ignorera det fonotaktiska hindret, jfr Trudgill (1986:21)) tyder på att orden i fråga verkligen är inlånade utan att integreras i språkssystemet på orten. Det är alltså inte bara den norrländska förmjukningen som fattas, vilket man kunde anta med beaktande endast av uttalet hos informanterna från KK.

Substantivet *fabriik* hör till samma typ av ord som *trokken* och *värktygsbakken* med både förmjukade (*fabriitje*, *fabriitjen*) och oförmjukade (*fabriiken*) varianter, men har helt eller delvis neutralt genus enligt 15

informanter. *Tievie* hör inte riktigt hemma i någon av de ovanstående grupperna. Ordet är svårböjligt och har eventuellt därför neutralt genus enligt hälften av informanterna, medan den andra hälften har valt maskulinum som bättre motsvarar standardsvenskt genus.

I tabell 83 jämför jag de tre åldersgrupperna med varandra och ser efter vad detta eventuellt berättar om de nya ordens deklinationstillhörighet och genus i materialet. Tabell 83 visar hur särskilt orden *fabriik* och *apelsiin* tydligt byter genus från *hedelide* till *hande* (undantagsvis *honde*) när man går från äldre till yngre informanter i materialet, vilket tyder på att det till största delen är senare anpassning till standardsvenskans mönster som förorsakar genusvacklan vid dessa ord. För *tievie* gäller att det neutrala genuset i materialet har stärkt sina positioner, så att de yngsta informanterna i mitt material använder det lika mycket som de äldsta, trots en svacka i den mellersta åldersgruppen (1 *hedelide*, 6 *hande*). Ordet *tievie* uppvisar således en mycket tydlig genusvacklan med ungefär lika många belägg på *hedelide* och *hande* totalt. Två av de äldsta informanterna uppgav också att de använder både *hedelide* och *hande*, medan de två informanter födda ca 1980 som i materialet kunde tänka sig *hande* också i så fall uttalade ordet som *teeveen* enligt standardsvenskt mönster.⁵⁴ Jämför med slutartikel och genus för *raadio* ovan.

Det är möjligt att det faktum att *tievie* inte riktigt passar in i de gängse deklinationerna för maskulint genus som finns i Kvevlaxdialekten, har stärkt det neutrala genusets ställning så att genusvacklan kvarstår trots standardsvenskans inflytande. Det verkar således som om standardsvenskan ensam inte hundraprocentigt förmår ändra genus för ett ord (jfr t.ex. Trudgill 1986:21 och Kerswill 1994:158 f. som diskuterar fördröjande faktorer och hinder för språklig anpassning). Dialektens regler har tydligen ändå så pass stark ställning att vissa inomspråkliga förutsättningar måste finnas för att ett genusbyte skall äga rum på systemnivå. *Stereån* däremot hann inte få något alternativt genus eftersom standardsvenskan genast bestämde både böjning och genus, och därför finns det heller nästan ingen genusvacklan i materialet.

Upplevt genus för orden *raadio* och *bensiin* tycks enligt materialet inte ändras märkbart mellan generationerna, eftersom svaren med *hedelide* och *hande* förekommer i ungefär samma proportioner i alla åldersgrupper i undersökningen. Inga belägg finns således för en förstärkning av standardsvenskans ställning här, men inte heller för en minskning. Maskulinum har således inte heller kunnat trängas ut av neutrum.

---

⁵⁴ De sekundära diftongernas frånvaro är ingen felskrivning utan motsvarar uttalet hos informanterna i fråga, ett tecken på att många Kvevlaxbor i den yngsta generationen ofta lämnar bort sekundära diftonger och således närmar sitt språk till Korsholmsdialekten och också till standardsvenskan.

Tabell 83. Användningen av demonstrativa pronomen för 10 relativt nya substantiv enligt informanternas ålder

	<i>hond e</i>	<i>hande</i>	<i>hande/hed e</i>	<i>hede</i>
1920				
<i>raadio</i>		2	3	7
<i>stereån</i>	1	11		
<i>tievie</i>		4	2	6
<i>bensiin</i>		3		9
<i>apelsiin/apelsiini</i>		1		11
<i>tilifoon</i>		12		
<i>fåotbållsptaan</i>		12		
<i>fabriitj/fabriitji</i>		3	1	8
<i>trokken</i>	1	11		
<i>värktyygsbakken</i>		12		
1950				
<i>raadio</i>		1	4	7
<i>stereån</i>		12		
<i>tievie</i>		6	5	1
<i>bensiin</i>		2	1	9
<i>apelsiin/apelsiini</i>		2	3	7
<i>tilifoon</i>		12		
<i>fåotbållsptaan</i>		12		
<i>fabriitjen/fabriitji n</i>	1	5	4	2
<i>trokken</i>		12		
<i>värktyygsbakken</i>				
1980				
<i>raadio</i>		3	1	8
<i>stereån</i>		11	1 + <i>honde</i>	
<i>tievie</i>		4	2	6
<i>bensiin</i>		3	2	7
<i>apelsiinin</i>		9	2	1
<i>tilifoon</i>		12		
<i>fåotbållsptaan</i>		12		
<i>fabriiken</i>	1	11		
<i>trokken</i>		12		
<i>värktyygsbakken</i>		12		

Beträffande *stereån* och *trokken* ser man hur den person som valde feminint genus hör till den äldsta åldersgruppen, vilket överensstämmer med resultaten i tidigare kapitel att feminint genus har en starkare ställning hos de äldre. *Tilifoon*, *fåotbållsplaan* och *värktygsbakken* fick slutligen samma genus i alla åldersgrupper och är på så sätt oproblematiske i detta sammanhang.

Sammanfattningsvis får min hypotes 2) stöd av orden *fabriik* och *apelsiin* i materialet, men inte av *raadio* och *bensiin*. Man kan alltså inte säga att maskulint genus över hela linjen har starkare ställning hos de yngre informanterna på bekostnad av neutralt genus. Emellertid tycks maskulint genus ha så pass starkt stöd vid alla de undersökta orden att neutrum inte heller kan ta över helt. Finns det då några skillnader i upplevelse av genus mellan de olika byarna i materialet, som på något sätt kunde belysa saken ytterligare?

Tabell 84. Användningen av demonstrativt pronomen för 10 relativt nya substantiv enligt informanternas hemby

	<i>honde</i>	<i>hande</i>	<i>hande/hede</i>	<i>hede</i>
<i>raadio</i>				
Kvevlax		2	1	6
Koskö				9
Vassor		4	4	1
Västerhankmo			3	6
<i>stereå</i>				
Kvevlax	1	8		
Koskö		9		
Vassor		8	1 + <i>honde</i>	
Västerhankmo		9		
<i>tievie</i>				
Kvevlax		5		4
Koskö		1	4	4
Vassor		5	2	2
Västerhankmo		3	3	3
<i>bensiin</i>				
Kvevlax		3		6
Koskö				9
Vassor		2	2	5
Västerhankmo		3	1	5
<i>apelsiin</i>				
Kvevlax		4	1	4
Koskö		2	1	6
Vassor		5	1	3
Västerhankmo		1	2	6

<i>tilifoon</i>				
Kvevlax		9		
Koskö		9		
Vassor		9		
Västerhankmo		9		
<i>fåotbållsplaan</i>				
Kvevlax		9		
Koskö		9		
Vassor		9		
Västerhankmo		9		
<i>fabriik</i>				
Kvevlax		4	2	3
Koskö	2	3		4
Vassor		5	2	2
Västerhankmo		7		2
<i>trokk</i>				
Kvevlax	1	8		
Koskö		9		
Vassor		9		
Västerhankmo		9		
<i>värktyygsbakk</i>				
Kvevlax		9		
Koskö		9		
Vassor		9		
Västerhankmo		9		

Som man kan se i tabell 84, tycker nästan alla mina informanter enligt materialet (15 st.) från KK att ordet *raadio* har neutralt genus, medan 3 stycken anser det vara åtminstone delvis maskulint. Någon skillnad mellan åldersgrupperna kan inte skönjas, eftersom de informanter som valde maskulint genus finns jämnt utspridda mellan åldrarna (tabell 83). Däremot kan påpekas att alla dessa tre personer kommer från kyrkbyn samt att den yngsta böjer ordet som *ande raadion*, alltså med den bestämda slutartikeln *-n* som i standardsvenskan. Att ordet i så fall blir maskulinum är inte så konstigt, eftersom neutrala ord inte brukar sluta på konsonant i bestämd form singularis i Kvevlaxdialekten (se redogörelse för deklinationerna i avsnitt 2.5.2).

Bensiin heter liksom *raadio* likadant i bestämd som i obestämd form, och båda har kommit in i bygdens språk någon gång i början av 1900-talet. Liksom beträffande *raadio*, har en överväldigande majoritet av mina informanter i KK i materialet ansett att *bensiin* är ett neutralt ord (15 personer av 18). Endast en i varje åldersgrupp (alla från kyrkbyn) föredrog maskulint genus och av dessa tre ville de två yngre böja ordet *bensiinin*, med den bestämda slutartikeln *-in*.

Det maskulina genuset har i materialet en starkare ställning totalt vid *raadio* och *bensiin* i VV än i KK (speciellt Koskö), där neutralt genus dominerade vid dessa ord. Vad betyder detta? Kan det vara så att genus maskulinum har stärkt sina positioner i det upplevda genussystemet även in på det neutrala genusets område i VV som en följd av den nästan fullständiga erövringen av de traditionellt starka feminina substantiven? Eftersom *hande* redan tycks vara otroligt vanligt kanske talarna tenderar att uppfatta också andra ord som maskulina, om bara möjligheten till en sådan tolkning finns. Man kan emellertid inte dra några klara slutsatser om detta utan fler belägg.

Vid *fabriik* vägde det ganska jämnt i KK mellan maskulinum och neutrum (i Koskö även femininum), medan Vassorinformanterna till större delen har föredragit *hande*. Vid *apelsiin* är det vidare någorlunda jämnt mellan maskulinum och neutrum i kyrkbyn och Vassor, medan informanterna i Koskö lutar mera mot neutrum. I Västerhankmo har man svarat ganska konsekvent *hande fabriitjin* och *ide apelsiini*. *Tilifoon*, *fåotbållsplaan* och *värktyygsbakken* hade samma genus i alla byar enligt materialet och har redan diskuterats i samband med tabell 82. Det kan slutligen vara intressant att konstatera att den person som sade *honde* om *stereon* och *trokken* kom från kyrkbyn där svar med feminint genus även i kapitlen 4, 5 och 6 var vanligare än i VV.

Om skillnaderna mellan byarna kan man sammanfattningsvis utifrån materialet säga att maskulinum i stort sett har starkare ställning i VV än i KK, där det vid de flesta ord väger relativt jämnt mellan olika genus. Om man jämför kyrkbyn med Koskö ser man en tendens till att *hande* är starkare i kyrkbyn. Allt detta stämmer överens med resultaten i de övriga delarna av min undersökning.

7.2 Ord med geografisk genusvacklan

Här undersöker jag 6 substantiv vars böjning och genus traditionellt har uppvisat s.k. geografisk genusvacklan, d.v.s. att genus har varierat från by till by inom Kvevlax. Personligen hade jag inte hört eller lagt märke till alla dessa varianter tidigare. Mina hypoteser är 1) att skillnaderna mellan byarna är mindre hos de yngre informanterna än hos de äldre, och 2) att de varianter som eventuellt trängs ut är lokala, och i den bemärkelsen att substantivböjningen inte är densamma som i standardsvenskan.

Som man kan se vid betraktande av tabell 85 är konsensusen inom byarna i materialet inte total. Det rör sig inte om några skarpa skillnader, utan kanske snarare om nyanser och frekvensskillnader. Någon strikt geografisk uppdelning är det således inte fråga om (jfr Chambers & Trudgill 1998 (1980)). Jag räknar med att en uppdelning av svaren på olika åldersgrupper kommer att modifiera

och tydliggöra bilden en aning, men innan jag går in på det, vill jag kort dröja vid det som kan utläsas av tabellen ovan.

Tabell 85. Användningen av demonstrativa pronomen för 6 substantiv med geografisk genusvacklan, enligt informanternas hemby

	<i>honde</i>	<i>hande</i>	<i>honde/ hande</i>	<i>honde/ hede</i>	<i>handel/ hede</i>	<i>hede</i>
<i>stjiid</i>						
Kvevlax	8	1*				
Koskö	4					5
Vassor	3			1		5
Västerhankmo	2					7
<i>slangg</i>						
Kvevlax	4	5*				
Koskö	2	7				
Vassor		9 ⁵⁵				
Västerhankmo		8				1
<i>fest</i>						
Kvevlax		5				4
Koskö		1			2	6
Vassor		3			3	3
Västerhankmo		7			2	
<i>sylt</i>						
Kvevlax	8	1*				
Koskö	9					
Vassor		4		1		4
Västerhankmo	8	1*				
<i>saft</i>						
Kvevlax	4	5*				
Koskö	8		1*			
Vassor		8*			1	
Västerhankmo	1	6*	2*			
<i>karamell</i>						
Kvevlax		1			1	7
Koskö					1	8
Vassor		9				
Västerhankmo		2			3	4

⁵⁵ Hela 5 (8) belägg har här svag böjning av substantivet, d.v.s. *hande slanggan*. De övriga beläggen med *hande* i materialet har stark böjning, d.v.s. *hande slanjn*.

går att urskilja två skikt av olikartade avvikelser i materialet. Den ena formen gäller genusvacklan från traditionellt femininum till maskulinum av i tidigare kapitel behandlat slag (substantivets bestämda slutartikel och variant av demonstrativt pronomen passar traditionellt sett inte ihop) vid *slangg* och *stjiid* (*hande slanjen*, *hande stjiidon*, endast för kyrkbyns del) samt *sylt* och *saft* (företeelsen markerad med stjärnor). Denna specifika form av genusvacklan ökar eller minskar de övriga genusskillnaderna mellan byarna i materialet. Den andra formen av genusvacklan är den för vars skull jag har valt att behandla dessa sex ord i ett eget avsnitt, nämligen geografisk genusvacklan där substantivets bestämda slutartikel och variant av demonstrativt pronomen följs åt (t.ex. *honde sylton* – *hande syltin* – *ide syltti*).

Det tycks vara så att det för varje ord är en eller två byar i materialet som skiljer sig från de övriga i fråga om slutartikel och demonstrativt pronomen. Dessa ”avvikare” är oftast Vassor, Kvevlax kyrkby eller Västerhankmo. De övriga intar då en mer eller mindre välavgränsad mellanställning. I extremfallet har varje by sin speciella variant. Även här vill jag dock poängtera att det inte rör sig om några skarpa gränser. De ”avvikande” svaren *förekommer* i materialet från en viss by, men det behöver inte betyda att *alla* mina informanter därifrån säger så i materialet. Kyrkbyn avviker i fråga om orden *slangg* och *stjiid*, som där uttalas *slanjen* och *stjiidon*. Vassor avviker i fråga om orden *slangg*, *sylt*, *saft* och *karamell*, eftersom böjningarna *slanggan*, *syltin*, *syltti*, *safti* och *karamellin* förekom i materialet, medan Västerhankmo särskiljer sig vid *slangg* och *fest* (*slanji*, *festin*). Vad skillnaderna beror på kan kanske bättre förklaras efter en genomgång av de alternativa böjningssättens genomslagskraft inom de olika åldersgrupperna.

I ett fall går det att förklara mångfalden av former ovan med hjälp av parallellformer som finns eller i modern tid har funnits inom standardsvenskan. Formen *syltti* med åtföljande neutralt demonstrativt pronomen är inom Kvevlax specifik för Vassor, men Bergroth uppger i *Finlandssvenska* (1917:69) att *sylt* vacklar mellan utrum och neutrum. Ordet *sylt* är i standardsvenskan uppsplittrat på *sylta* ('aladåb') och *sylt* (av frukt eller bär). De personer som upplevt *sylt* som maskulint i materialet har förutom i ett fall av genusvacklan (*hande sylton*) böjt ordet starkt: *hande syltin*, vilket i böjningen anknyter till det standardsvenska *sylden*. Den feminina böjningen *honde sylton* kan däremot kopplas till det standardsvenska *sylta*.

Ordet *stjiido* böjdes enligt B. Åkerblom (1940:80 f.) allmänt som en svag feminin (*stjiidon*) i kyrkbyn redan i hans material. Formen förklaras sekundär i förhållande till det neutrala *stjiidi/stjiide*, men Åkerblom antar att den uppkommit inom dialekten utan inflytande från standardsvenskan, på samma sätt som fornsvenskans neutrala *sæf* ('säv') har omvandlats till *sevjona* (feminint genus) i Kvevlax och på flera andra orter. Hur det verkligen ligger till med den

saken, kan jag inte uttala mig så noga om, då jag inte tillräckligt väl känner till kännedomen om standardsvenskan och dess status i kyrkbyn i början av förra seklet. Lite sökt tycker jag emellertid att Åkerbloms tolkning verkar. Åtminstone beträffande den nutida övergången från neutrum till femininum i resten av Kvevlax anser jag att influenshypotesen är klart rimligast, med beaktande av den övriga influensen från standardspråk till dialekt som framlagts tidigare i detta kapitel. Signifikativt är även det faktum att formen *stjiidon* först dyker upp i kyrkbyn (B. Åkerbloms material) och även i mitt material har fått klart flest belägg i just kyrkbyn, som förmodligen hela tiden haft mera kontakt med standardsvenskan än de mindre byarna.

I övriga fall däremot, tillskriver jag genussplittringen ovan geografisk spridning på böjningen av nya ord, eller senare särutveckling av redan etablerade ord (*safti*).

Jag övergår då till att undersöka eventuella skillnader mellan åldersgrupperna. De tydligaste skillnaderna i tabell 86 ser man om man jämför de äldsta informanterna med de yngsta. Den mellersta åldersgruppen ger snarast en slags mellanrapport som ökar trovärdigheten för uppgifterna i tabellen som helhet.

Vid *slangg* ser man hur den svaga maskulina böjningen (*slanggan*) tycks behålla ett visst fäste även inom den yngsta åldersgruppen i Vassor, trots att parallell användning av stark böjning förekommer i materialet. Intressant nog påpekar B. Åkerblom (1940:84) att den svaga formen inte alls vidkändes av hans informanter i Vassor, trots att den förekommer i Nygrens *Byyrallor* från slutet av förra seklet (Nygren 1921 (1889–1891)). Antingen har den svaga böjningen inlånats på nytt från Vörå och Maxmo eller så är det troligt att Åkerbloms material⁵⁶ på denna punkt inte stämde överens med det dåtida språket i byn.

Det bör observeras att de två unga personer som sagt *honde* om slangen inte är hemma från Kvevlax kyrkby utan är Kosköbor med Korsholmsbördiga mödrar. Genusvacklan av traditionellt starka feminina substantiv har alltså minskat skillnaden i materialet mellan kyrkbyn och de andra byarna vid detta ord. Uttalet var dock fortfarande *slanjen* hos alla kyrkbyinformanter och inte *slanjin*. Också inom den mellersta åldersgruppen var det en Kosköbo (med en mor från kyrkbyn) som uppgav *slanjen – hon*.

---

⁵⁶ Åkerblom uppfattade enligt tidens rådande dialektologiska praxis att hans resultat gällde bygdens faktiska språkbruk. Hans material påminner emellertid i praktiken om mitt i och med att det reflekterar informanternas *upplevda* språkbruk, då han frågade sina informanter hur de uttrycker vissa saker eller hur en viss sak sägs på byns dialekt. Åkerbloms resultat är därför någorlunda jämförbara med mina.

Tabell 86. Användningen av demonstrativa pronomen för 6 substantiv med geografisk genusvacklan enligt informanternas ålder

	<i>hond</i> <i>e</i>	<i>hande</i>	<i>honde</i> / <i>hande</i>	<i>honde</i> / <i>hede</i>	<i>hande</i> / <i>hede</i>	<i>hede</i>
<i>stjiid</i>						
1920	3					9
1950	5					7
1980	9	1*		1		1
<i>slangg</i>						
1920	3	8 ⁵⁷				1
1950	1	11 ⁵⁸				
1980	2	10 ⁵⁹				
<i>fest</i>						
1920		5			3	4
1950		4			2	6
1980		8			3	1
<i>sylt</i>						
1920	9	1				2
1950	9	1				2
1980	7	4		1		
<i>saft</i>						
1920	6	5*			1*	
1950	3	6*	3*			
1980	4	8*				
<i>karamell</i>						
1920		3				9
1950		3			3	6
1980		6			2	4

Den neutrala formen *ide slanji* fann jag hos en enda person, tillhörande den äldsta åldersgruppen i Västerhankmo. Formen tycks enligt materialet vara i utdöende eftersom flera yngre personer uppgav att de inte alls kände till den. För att bättre kunna utröna dess spridning inom dagens Kvevlax borde man göra en skild undersökning koncentrerad på Västerhankmo, kompletterad med övriga byar och då också grannbyarna Österhankmo och Petsmo (se karta 2 i avsnitt 3.1) som inte alls har behandlats här. Enligt B. Åkerblom (1940:83) hör den

⁵⁷ Varav 2 belägg med svag böjning d.v.s. *slanggan*.

⁵⁸ Varav 2 (3) belägg med svag böjning.

⁵⁹ Varav 1 (3) belägg med svag böjning.

neutrala formen hemma i Västerhankmo, Österhankmo, i Petsmo, samt i ett fåtal byar i östra Korsholm, medan maskulinum däremot inte förekommer i materialet därifrån. Mina resultat skulle då antyda en nästan total helomvändning från neutrum till maskulinum för detta ord i Västerhankmo sedan dess.

Beträffande *stjiid* ('skida') ser man hur det neutrala genuset (*hedelide stjiide/stjiidi*), som tidigare användes i Kvevlaxdialekten utom i kyrkbyvarianten, i materialet gradvis tappar mark så att det nästan helt är försvunnet hos mina yngsta informanter. I stället har det feminina *honde stjiidon* tagit överhanden. Motsvarande sak tycks också ha hänt med ordet *fest* där en utveckling tycks ha skett från neutrum (*hedelide festeffesti*) till maskulinum (*hande festin*), som enligt B. Åkerblom (1940:77) tidigare användes främst i Västerhankmo och Vassor. I båda dessa fall rör det sig om en utveckling till ett mera standardspråksnära uttal (jfr diskussionen om ursprunget till formen *stjiidon* ovan), då *stjiidon* och *festin* ligger betydligt närmare standardspråket än *stjiidelstjiidi* och *festelfesti*. Närmandet till standardsvenskan innebär således i detta fall samtidigt en förenkling för dialekttalarna. Påpekas bör dock att den neutrala formen *festi* har ett icke föraktligt stöd bland mina informanter i Vassor, även bland de äldsta (se tabell 85). Jämfört med Åkerbloms uppgifter har en motsatt utveckling bort från det standardspråksnära uttalet också skett, och mina slutsatser blir då mera osäkra.

Om man ser på *slangg* ur detta perspektiv, märker man att den variant som mest avviker från standardsvenskan (*ide slanji*) har en särdeles låg profil i informanternas upplevda genussystem, och att också den svaga maskulina böjningen (*hande slanggan*) har en osäkrare status vid sidan av den starka. Här kunde det vara intressant att undersöka det nutida stödet för den svaga böjningen i grannsocknarna Vörå och Maxmo, varifrån *slanggan* sannolikt en gång i tiden har spridit sig till det närbelägna Vassor (se karta 2). Det är möjligt att *slanjin* numera förekommer också här.

Saft har neutrumformen *ide safti* som knappt alls används av mina yngre informanter i materialet, inte ens av informanterna födda runt 1950. Alternativet vid *saft* är den traditionellt starka feminina formen *honde saften/saftin* som dock uppvisar allt högre grad av *hande* ju yngre åldersgrupp man tittar på. Bland de yngsta är det bara fyra personer av tolv som uppgett *saften* – *honde*. *Sylt* har neutrumformen *ide syltti* vars användning i materialet är mycket liten men dock relativt stabil mellan generationerna. De oftare använda alternativen, *sylton* och *syltin*, är båda i viss mån överensstämmande med standardsvenskan. Det vore intressant att undersöka spridningen även av *syltti* och *safti* i grannkommunerna Vörå och Maxmo.

Vid *karamell* ser man hur den maskulina formen *karamellin* i materialet är begränsad till Vassor inom den äldsta åldersgruppen medan antalet belägg sedan stiger mer och mer utöver Vassorbornas kvot på tre personer per

åldersgrupp. Även här kan man konstatera att slutartikeln *-in* bättre stämmer överens med standardsvenskans böjningssätt.

Hypotes 2) får sålunda klart stöd av materialet. De varianter som tappar mark är lokala, medan de varianter som har flera belägg bland yngre informanter harmonierar med standardsvenskans form. Hypotes 1) om minskad variation mellan byarna är lite svårare att verifiera. Vid *stjiid* kan man säga att beläggen flyttas från punkt A (*stjiide/stjiidi*) till punkt B (*stjiidon*), och det varken ökar eller minskar variationen. Vid *karamell* har tyngdpunkten förskjutits från punkt B (*karamelle/karamelli*) i riktning mot punkt A (*karamellin*), men inte heller detta ökar variationen. Vid de andra orden däremot: *slangg*, *fest*, *saft* (och *sylt*) kan man säga att variationen mellan byarna minskar när man går från äldre till yngre informanter.

7.3 Mer om neutral kongruens

Här undersöker jag de 15 substantiv i materialet som av minst en informant fått neutral kongruens av något pronomen. Hit hör substantiven *raadio* ('radio'), *stereå* ('stereo'), *tievie* ('teve'), *bensiin* ('bensin'), *apelsiin* ('apelsin'), och *fabriik* ('fabrik') från avsnitt 7.1, samt *stjiid* ('skida'), *slangg* ('slang'), *fest*, *sylt*, *saft* och *karamell* från avsnitt 7.2. Det gemensamma för orden *apelsiin*, *fabriik*, *stjiid*, *slangg*, *fest*, *saft* och *karamell* är att tendensen tycks gå från *neutralt genus* hos äldre informanter till maskulinum eller femininum hos yngre informanter. Hos orden *raadio*, *stereå*, *tievie*, *bensiin* och *sylt* är varianten med neutralt genus mer stabil mellan generationerna i materialet. Dessutom tar jag med *skoåp* ('skåp'), *linggo* ('lingon') och *smoltro* ('smultron') som även de har neutrala belägg (se avsnitt 5.6). Hos dessa tre ord tycks tendensen vara en övergång från maskulint eller feminint genus *mot neutrum*.

Jag undersöker användningen av neutral kongruens med sikte på eventuella skillnader mellan de ord som i materialet är på väg från neutralt genus (grupp I), de ord vars neutrala genus är någorlunda stabilt (grupp II), och de ord som verkar gå *mot* neutralt genus (grupp III). Syftet är att spåra eventuella skillnader i neutral kongruens av olika pronomen beroende på ordgrupp. Eftersom grupp III enbart innehåller tre ord är det olämpligt att testa skillnaden statistiskt. I stället vill jag starkt betona att resultaten här enbart är *tendenser*, som med fördel får undersökas närmare av andra forskare.

Tabell 87. Användningen av neutral kongruens för delvis neutrala substantiv enligt genusvacklans riktning, (belägg med *hede/hande* eller *hede/honde* i parenteserna)

Pronomen	från	stabilt	mot	Summa
	neutrum	neutrum	neutrum	
<i>hedelide</i>	77 (25)	64 (22)	17 (23)	158 (70)
<i>mett</i>	71 (11)	56 (21)	28 (8)	155 (40)
<i>erat</i>	77 (6)	71 (5)	34 (9)	182 (20)
<i>i tolide</i>	75 (4)	52 (6)	30 (3)	157 (13)
<i>naitt</i>	76 (8)	54 (7)	35 (4)	165 (19)

Tabell 87 visar antalet belägg med neutralt genus på fem olika pronomen och tre ordgrupper, som skiljer sig åt med avseende på det neutrala genusets ställning. Skillnaderna i användning av neutral kongruens är mycket små. En tendens i grupp III, som i avsnitt 5.6 verkar byta genus från femininum eller maskulinum till neutrum, är att det demonstrativa *hedelide* har en svagare ställning i informanternas upplevelse av genus än neutral kongruens på de övriga pronomenen. Om man räknar med beläggen med blandat genus i parenteserna jämnar det emellertid ut sig så att det inte finns några skillnader mellan pronomenen. Om man går till grupp II, vars neutrala genus jag tolkat som relativt stabilt, ser man däremot hur neutralt genus vid *hedelide* verkar ha en starkare ställning än vid de övriga pronomenen. Utom de 64 beläggen på enbart *hedelide*, finns således hela 22 belägg med blandat genus (*hedelide* samt dessutom antingen *hande* eller *honde*). Detsamma gäller grupp I som verkar byta genus från neutrum till antingen maskulinum eller femininum. Beläggen med neutral kongruens är där ungefär lika för alla de undersökta pronomenen, men om man även beaktar beläggen i parenteserna med blandat genus, kan man konstatera att *hedelide* och även *mett* har en starkare ställning än de övriga neutrala pronomenvarianterna.

Det betyder att det verkligen finns en skillnad mellan användningen av *hedelide* och neutral variant av de övriga pronomenen. Tendensen är snarast den att *hedelide* har en starkare ställning i grupperna I och II än de övriga neutrala formerna, medan det i grupp III förhåller sig tvärtom. En möjlig tolkning är att det neutrala genuset kommer in först i övriga pronomen och erövrar det demonstrativa *hedelide* till sist. Och tvärtom, när det neutrala genuset vacklar och går över till andra genus påbörjas genusbytet i de indefinita och possessiva pronomenen och får till sist fäste i det demonstrativa *hedelide*. En annan möjlig tolkning är att t.ex. *hedelide skoåpe/skoåpi* upplevs som en markerad (påfallande) form i större utsträckning än t.ex. *naitt skoåp*, och att informanterna då (omedvetet eller eventuellt också medvetet) i intervjusituationen underdriver sin verkliga användning till förmån för det

traditionella *hande skoåpin*, vilket även det stora antalet belägg med två genus (*hedelhande* eller *hedelhonde*) kunde tyda på.

7.4 Sammanfattning

Vad har de nya orden i undersökningen tillfört diskussionen om genus här i min avhandling? Först och främst konstaterar jag att den bestämda slutartikeln *-in*, ledtråd för maskulint genus i KK, kan vara underförstådd och ändå fungera hundraprocentigt i mitt material. Alternativt används en fonologisk ledtråd till genus i materialet: ord som slutar på *-n* i grundform (och vars bestämda slutartikel är nollmorfemet *-ø*) är maskulina. Standardsvenskans genus tycks vidare enligt materialet ha ett stort inflytande på upplevt genus i Kvevlaxdialekten men förmår inte ensamt ändra något. Om vissa förutsättningar (jfr Trudgill 1986) finns i ordets form och böjning underlättas genusbytet märkbart. Då det gäller ett lånord spelar det även en viss roll när lånet har skett. Om ett alternativ har arbetats in ordentligt, utplånas det inte så lätt. Vid de lånord i min undersökning som inte uttalsmässigt har assimilerats till Kvevlaxdialekten används genus oftast inte heller enligt de traditionella morfologiska ledtrådarna. Det är som om dessa ord upplevdes som främmande för språkets regler. Ganska få ord böjs med slutartikeln *-en* och även dessa uppfattas främst som maskulina. Gruppen traditionellt starka feminina substantiv är således enligt materialet i mycket låg grad produktiv, och detta kan i sin tur påverka de starka feminina substantiv som finns från förut och försvaga deras genus ytterligare. Angående genusens fördelning på olika byar, följer mina resultat till största delen tendenserna från tidigare kapitel.

Undersökningen av neutral kongruens av olika pronomen visade slutligen en tendens till stark ställning av den neutrala kongruensen hos det demonstrativa *hedelide* jämfört med hos övriga pronomen vid de substantiv vars neutrala genus tidigare i kapitlet verkade stabilt eller tenderade att försvagas från äldre informanter till yngre. Vid de substantiv där neutralt genus däremot i avsnitt 5.6 verkade förstärkas från äldre till yngre informanter, hade den neutrala kongruensen däremot en aningen svagare ställning hos det demonstrativa *hedelide* än hos de övriga undersökta pronomenen.

8. Slutdiskussion

Huvudsyftet för avhandlingen var att undersöka genusbalansen samt några förklarande variablers betydelse som stöd för bevarande eller impuls till förnyande av ett visst substantivs genus i ett genussystem i förändring. Syftet var huvudsakligen tredelat. För det första har jag beskrivit det genussystem som informanterna upplever sig använda och diskuterat det som ett dialektutjämningsfenomen. För det andra har jag undersökt deklinationerna och deras samband med genus i materialet. För det tredje har jag intresserat mig för semantiska generaliseringar som ledtrådar vid genustilldelningen och huruvida talarna i materialet använder sig av sådana. Slutligen har jag som ett resultat av analysen även kommit in på lexikaliskt lagrat genus och dess roll för genustilldelningen. I detta kapitel diskuterar jag mina resultat utifrån dessa synvinklar.

8.1 Genusbalansen i materialet

Undersökningen visar att de traditionellt sett maskulina substantivens (bestämd slutartikel *-in* eller *-an*) genustillhörighet är någorlunda stabil i mitt material, en slutsats som även stöds av det faktum att slutartikeln *-in* inte ens behöver vara utsagd för att ordet i fråga skall få maskulint genus (t.ex. de bestämda formerna *plaan* 'planen' och *tilifoon* 'telefonen'). Ett undantag är de fall då slutartikeln *-an* även i standardsvenskan motsvaras av *-an* (t.ex. *hetan* 'hettan'). Dessa ord tenderar hos några informanter att övergå till deklinationen med slutartikeln *-on* och feminint genus. De otraditionella beläggen har sålunda feminint genus i materialet, inte uttralt. Det finns däremot talrika belägg på genusbyte hos traditionellt feminina substantiv från femininum till maskulinum. Största delen av de nya ord som slutar på konsonant (t.ex. *trokk* 'truck', *värktygsbakk* 'verktygslåda') har vidare maskulint genus i materialet snarare än feminint (se Corbetts (1991) diskussion om betydelsen av de nya ordens genustillhörighet vid konstateranden om de existerande deklinationernas dragningskraft och i slutändan då också om de genusalternativ som finns i ett visst språk).

Favoriserandet av maskulint genus är slutligen en av de tydligast urskiljbara trenderna beträffande de ord som i Kvevlax traditionellt har haft geografisk genusvacklan (t.ex. *slangen: honde slanjen, hande slanjin, ide slanji* 'den där slangen' beroende på talarens hemby). Den ordgrupp som har maskulint genus växer sålunda kraftigt enligt materialet, och det maskulina genuset i sig är därmed instabilt.

De traditionellt feminina substantiven (med bestämd slutartikel *-en* i KK, *-in* i VV, eller *-on* i hela KV) har sammanfattningsvis en osäker, eller ibland synnerligen svag, ställning i materialet, vilket är i enlighet med tidigare svensk forskning (t.ex. Ahlbäck (1946), Margareta Thelander (1975), Ståhle (1981) och Sandström (t.ex. 1997a)). Dessa forskare konstaterade nämligen, liksom jag, att maskulint genus har tagit överhanden på bekostnad av femininum. Genustillhörigheten hos de ord som i materialet böjs med slutartikeln *-on* är dock stabilare än hos dem som böjs med *-en/-in*. Hos de sistnämnda orden är skillnaden i genusanvändning mellan de byar vars substantivböjning är genusdifferentierande (KK), och dem som numera använder en icke genusdifferentierande bestämd slutartikel (VV), vidare helt klar. De yngsta informanterna i VV hade nämligen i mitt material, med några undantag, ytterst få belägg på feminint genus i denna ordgrupp, medan den andra motpolen, de äldsta informanterna i Koskö, endast hade några få otraditionella svar. Det feminina genuset tycks sålunda vara markerat och befinna sig i förändring, medan maskulint genus uppfattas som mera omarkerat av talarna (jfr dialektutjämning enligt t.ex. Mats Thelander 1979 och Trudgill 1986).

De få neutrala beläggen i materialet (t.ex. *linggonellinggoni* 'lingonet', *skoåpel/skoåpi* 'skåpet') visade sig fungera enligt förväntningarna utan genusvacklan, d.v.s. att slutartikeln *-el-i* i samtliga belägg kombinerades med *hede/ide* ('det där'). Dessa ord bytte inte heller deklination så länge som de inte kom i konflikt med standardsvenskans genus (t.ex. *hede stjiidelide stjiidi* -> *honde stjiidon* 'skidan'). Neutrens genus är sålunda i det upplevda genussystemet mycket mindre problematiskt än de feminina och maskulina substantivens, vilket jag antar beror på att neutralt genus även finns i standardsvenskan, och att så gott som samtliga ord med neutralt genus i Kvevlaxdialekten också har samma genus i standardsvenskan.

Genusvacklan och genusbyte i Kvevlaxdialekten är ett fenomen som måste förklaras med hjälp av flera olika samverkande utom- och inomspråkliga faktorer (se avsnitt 2.4.2). Flera forskare har konstaterat hur sammanfall eller förändring av böjningsformer ofta leder till genusbyte (inomspråkliga faktorer). T.ex. Cederschiöld (1913) och Beito (1954) har undersökt förändringar i deklinationstillhörigheten närmare och drar slutsatsen att övergång från en deklination till en annan sker från en svagare grupp med färre ”medlemmar” till en starkare och större som har *mest liknande formella kännetecken*, d.v.s. mest likartad böjning.

I mitt material är grupperna med parvis mest liknande formella kännetecken: 1) substantiv som slutar på konsonant och som får den bestämda slutartikeln *-in* respektive *-en*, och 2) substantiv som slutar på vokal och som får den bestämda slutartikeln *-an* respektive *-on*. I VV kan man beträffande 1) för det första iaktta hur en förändrad böjning av de traditionellt feminina substantiven, en bieffekt av att *i* på dessa orter föredras framför *e* som obetonad vokal i ändelser, har lett till ett genusbyte från femininum till maskulinum som av min undersökning att döma ännu inte är helt och konsekvent genomförd i det upplevda genussystemet. För KK:s del kan jag konstatera att mitt material innehåller exempel på överanvändning av slutartikeln *-en*, men i förhållandevis mycket anspråkslös skala (se även Sandström 1995, 1996, 2000). Eftersom det finns talrika belägg i materialet på övergång från slutartikeln *-en* till slutartikeln *-in*, drar jag slutsatsen att *-in* (och maskulint genus) är det starkare alternativet även här.

Beträffande 2) är övergångar från slutartikeln *-an* till slutartikeln *-on* med eventuellt åtföljande genusbyte (*han* → *hon*) inget nytt fenomen i svenskan. Även i mitt material finns belägg på detta. De feminina substantiven med slutartikeln *-on* är däremot en stabil grupp i mitt material i såväl VV som KK i den mån den inte kommer i konflikt med standardsvenskans böjning av ett visst ord. Deklinationsbyte från *-on* till *-an* med åtföljande genusbyte *honde* → *hande* finns det således inga belägg alls på i mitt material, utan det genusbyte som finns är av typen med vacklande demonstrativt pronomen (*honde/hande*) trots bibehållen slutartikel. Här är således deklinationen med slutartikeln *-on* starkare än den med *-an*. Sammanfattningsvis får modellen med deklinationsbyten mellan grupper med mest liknande formella kännetecken stöd även från min undersökning. Deklinationsbyten från t.ex. *-en* till *-an* eller från *-in* till *-on* finns det således inga belägg på, utom i form av anpassning till standardsvenskan (*yxen* → *yxon* 'yxan').

8.2 Genussystemet som dialektutjämningsfenomen

Trenden i materialet går mot ett favoriserande av maskulint genus på bekostnad av femininum. Samtidigt är standardsvenskans genus emellertid numera en viktig förändringsfaktor för upplevt genus i Kvevlaxdialekten, på bekostnad av specifikt lokala former. Min undersökning visar t.ex. att ord som böjs på ett annat sätt i Kvevlaxdialekten än i standardsvenskan tenderar att rätta sig och byta slutartikel och även genus till den slutartikel och det genus som närmast motsvarar standardsvenskans. Nyckelbegreppen är alltså *närmande till standardspråket, förenkling* samt *gynnande av maskulint genus*.

Här kan man jämföra med Trudgill (1986:98) och Hinskens (1996:14 f.) som använder termen *utjämning* för just försvinnandet av varianter som är ovanliga och markerade (påfallande) inom språkgemenskapen. *Förenkling* innebär i sin tur enligt Trudgill (1986:103) att språket blir mera regelbundet, t.ex. genom försvinnande av böjningsformer. Hinskens skiljer mellan utjämning *inom* och *mellan* system, och i detta fall är det fråga om både och. Ovanliga och markerade varianter ser sålunda ut att försvinna i det upplevda genussystemet inom Kvevlax (t.ex. *ide slanji*) och samtidigt utjämnas Kvevlaxdialekten i förhållande till standardsvenskan.

Närmandet till standardspråket och gynlandet av maskulint genus går vidare väl ihop med dialektutjämningen enligt Thelander 1979 med tanke på att maskulint genus (se även t.ex. Bucht 1962, Thelander 1974, Dekeyser 1980, Ståhle 1981, Ivars 1996, Sandström 1997a) tycks vara mer omarkerat än femininum gentemot standardsvenskan (se dock I. L. Pedersen 1971 som exempel på motsatt resultat). Om närmandet till standardspråket kommer i konflikt med förkärleken för maskulint genus, vinner ofta den standardspråksnära formen, särskilt hos mina yngre informanter (*hede stjiide/ide stjiidi* -> *honde stjiidon* 'skidan', *hande skoåpin* -> *hede skoåpelide skoåpi* 'skåpet'). Tendensen till närmande till standardspråket har sålunda till och med högre prioritet än gynlandet av maskulint genus. Jag drar utgående från mitt material den försiktiga slutsatsen att talarna i det första skedet hellre väljer en form med markerat genus men med en i förhållande till standardsvenskan omarkerad slutartikel (*honde stjiidon*) snarare än en form med lokalt begränsad slutartikel (*hede stjiide/ide stjiidi*). I det andra skedet blir det markerade genuset omarkerat⁶⁰ (*hande stjiidon*), för att småningom bli ännu mer omarkerat (*dende schiidon*⁶¹, o.s.v.).

Vissa förutsättningar skall tydligen ändå helst finnas i ordens form och böjning för att det nya genuset skall slå igenom framgångsrikt. Beträffande ord som *raadio* ('radion') och *tievie* ('teven') verkar det maskulina genuset sålunda ha svårt att slå igenom hundraprocentigt, kanske då p.g.a. ordens böjning, som inte så väl motsvarar de maskulina ordens deklinationer. En väl inarbetad och accepterad böjning (*hedelide raadio*) är också mer motståndskraftig mot standardsvenskans inflytande än den mera vacklande böjningen hos ett nyare ord (*hede/hande tievie*). Eftersom närmandet till standardsvenskans mönster

⁶⁰ Maskulint genus används i varieteter av flera stadsdialekter, därför mindre markerat/lokalt begränsat (se t.ex. Ivars (1996)). Jfr även Trudgills (1986:18) diskussion av hur en för stark stereotypisering fördröjer den språkliga anpassningen. Ett visst uttal eller uttryck kan sålunda uppfattas som *i för hög grad* tillhörande en annan språklig grupp än den egna. Det kan kanske därför kännas svårt att gå direkt från *honde stjiidon* till *den där skidan*. Det kan kännas bättre att gå via några mellansteg som vart och ett inte avviker alltför mycket från det närmast föregående uttryckssättet.

⁶¹ Denna variant finns det inga belägg på i mitt material, men den existerar nog i Kvevlax, för närvarande enligt min erfarenhet särskilt hos barn.

samtidigt innebär en förenkling för dialekttalarna, som därmed slipper hålla reda på två varianter, förstår man att det inte bara handlar om influens och nyorientering från en identitet som bybo mot en identitet som korsholmare eller österbottning, utan även här om ändamålsenlighet (jfr dialektutjämning enligt Trudgill (1986)).

Hur går det då till när genuskongruens försvinner och ett visst genus undan för undan tappar mark? Corbett (1991:143) skriver om hur kongruensen i de fall där genussystemet håller på att förändras, verkar försvinna i en viss ordning från olika ordklasser (och således även satsdelar). Priestly preciserar för de indoeuropeiska språkens del (1983:340 f.) att kongruensen i de flesta fall finns kvar längre vid pronomen än vid adjektiv, vilket verkar bekräftas av belägg från de skandinaviska språken. Beito (1954:30 f.) konstaterar sålunda om genussammanfall i nynorskan att sammanfall mellan maskulinum och femininum vid t.ex. adjektiv och räkneord historiskt sett har skett i många dialekter medan den genusedifferentierande kongruensen i större utsträckning har hållit sig kvar vid t.ex. possessiva pronomen och indefinita pronomen som *annan* och *ingen*. Dessutom har sammanfall historiskt sett skett i större utsträckning i pluralis än i singularis. Pronomenen kongruerar således i nynorskan ofta längst med substantivets genus, och särskilt i singularis.

Det finns några strödda observationer som gäller kongruensförlusten inom pronomenkategorin. Ahlbäck (1946:106) skriver om de svenska dialekterna i västra och mellersta Nyland att de anaforiska pronomenen var de sista att tappa sin genuskongruens enligt det traditionella tregenussystemet, medan de övriga pronomenen hade tappat sin kongruens i ett tidigare skede. Nesse (2002:224, 2005:142) och K. M. Pedersen (1999:84) skisserar samma utvecklingsgång för Bergendialekten respektive en varietet av skånskan. Hos Sandström (2002:36 f.) framkommer att genuskongruens enligt ett tregenussystem i dialekterna i östra Nyland i hennes material kan förekomma på anaforiska och possessiva pronomen, medan övrig genuskongruens sker enligt det nyare tvågenussystemet med skillnad mellan utrum och neutrum. Det här kunde tyda på att genuskongruensen kan försvinna i en viss ordning inte bara mellan olika ordklasser utan även inom en viss ordklass, i det här exemplet pronomen. L.-G. Andersson ställer upp en hypotes för kongruensförlusten inom pronomenkategorin för Göteborgsdialektens del (1994:282). Han menar, i kontrast mot de ovanstående, att de anaforiska pronomenen först tappade skillnaden mellan maskulina och feminina korrelat, medan kongruensen enligt det traditionella tregenussystemet för övriga pronomen kvarstod längre.

Mitt material har kopplingar till Beitos (1954) resultat i och med att kongruensen i Kvevlaxdialekten sker i singularis och inte i pluralis, och dessutom är kongruensen rikare hos pronomen än hos adjektiv (avsnitt 2.5.1). Mina resultat om kongruensförlusten *inom* pronomenkategorin är emellertid inte helt jämförbara med de ovan nämnda forskarnas eftersom jag inte har med

anatoriska pronomen i undersökningen. Tendensen i Sandströms undersökning (2002) får dock delvis stöd, då demonstrativa och possessiva pronomen i mitt material bevarade traditionell kongruens bättre än de indefinita, och då vidare vid pronomenet *er* bättre än vid *min*.

Undersökningen visade att det inte nödvändigtvis är endast maskulint genus som gynnas av en förvirring beträffande genussystemet. Det tycks finnas olika strategier att ta till när genuskänslan blir diffus, med olika användningsgrad men dock existerande.

A. Traditionell kongruens med substantivets genus

B. Omorganisering av systemet

a. generalisering av f.d. maskulin variant

b. generalisering av f.d. feminin variant

c. båda används, men som fullständigt utbytbara

Den övergripande trend som alla mina informanter följer, men i olika stor utsträckning, är prioritering av maskulinum. Prioritering av femininum förekommer i materialet som huvudstrategi vid pronomenet *min* samt individuellt vid andra pronomen hos några informanter, men det fenomenet är mindre framträdande.

Hos några informanter i den yngsta åldersgruppen finns ändå en speciellt stor användning av *honde* vid gruppen traditionellt feminina substantiv. Man kunde tänka sig att dessa personer helt enkelt har angett ett traditionellt språkbruk, markant mera traditionellt än det material jag fick från de övriga i samma åldersgrupp, och ofta också mera traditionellt än det material jag fick från de medelålders informanterna vid samma ord. Detta kunde i så fall indikera t.ex. en förändring hos vissa yngre talare i riktning mot ett nytt fjärmande från standardspråket genom mera frekvent användning av markerade, lokala former (se t.ex. Gullmets-Wik 2004). Traditionsenligheten hos dessa informanters genussystem verkar dock mindre sannolik särskilt med tanke på att samma personer även överanvände *honde* (fem personer av tolv) och/eller *-en* (fyra belägg från en informant i KK) tillsammans med traditionellt maskulina substantiv. Min slutsats är alltså att jag har några informanter som i lägre eller högre grad överanvänder feminint, markerat genus i materialet.

Campbell & Muntzel (1989) skriver om språkförändringar hos tvåspråkiga talare av hotade och döende språk, ett ämne som alltså är nära besläktat med dialektutjämningen enligt ovan. De diskuterar (1989:186 ff.) hur å ena sidan markerade former försvinner med distinktionsförlust som resultat, men att å andra sidan markerade, för det dominerande språket "exotiska" former tvärtom också kan övergeneraliseras hos vissa osäkra talare. De reserverar sig dock med att generaliserbarheten för dessa resultat ännu är osäker. Övergeneralisering av markerade former behandlas även av Trudgill (1986:66 ff., 75 ff.) under benämningen *hyperdialectism*, en form av hyperadaptation. Trudgill ser detta som en form av motreaktion när dialektdöd hotar som resultat av dialektkontakt.

Yngre talare vet kanske vilka möjligheter som står till buds i den traditionella dialekten, men inte exakt hur de skall användas. Talare med en positiv attityd till den hotade språkvarianten kan då för att markera sin lojalitet mot dialekten och lokalsamhället använda den lokalt begränsade varianten, även där den inte är historiskt motiverad. Det kan också vara fråga om en s.k. *nabo-opposition*, där talarna i ett visst språksamfund överanvänder markerade, lokalt begränsade former för att öka det språkliga avståndet mellan den lokala dialekten och omgivande dialekter.

Talare vars kännedom om reglerna för det lokala språket har suddats ut på en viss punkt, kan sålunda generalisera omarkerade former (i mitt material *hande*) eller också som en (omedveten) lojalitetsgest mot hembygden och den traditionella dialekten, alternativt som ett led i försöket att svara "korrekt" i intervjusituationen, överanvända markerade former (i mitt material *honde*). Jag är böjd att tro att åtminstone en del av den överanvändning av feminint genus som jag noterat kan förklaras med hjälp av detta resonemang. Förekomsten av detta fenomen i materialet är alltså ett tecken på att flera unga informanter i Kvevlax åtminstone delvis har förlorat greppet om skillnaden mellan maskulint och feminint genus och de ledtrådar som gäller i dialekten för genustilldelningen. Man kan då fråga sig om det inte finns några belägg på hyperdialektal genusanvändning hos mina äldre informantgrupper. Ett möjligt exempel skulle då kunna vara de fyra beläggen i KK på *låften* ('doften', 'lukten'). Detta substantiv diskuteras ovan i avsnitt 3.3 och jag konstaterar att det befinner sig i en gråzon mellan de substantiv jag kan kategorisera som traditionellt feminina och dem som jag kategoriserar som maskulina substantiv. Jag har valt att se exemplen på *låften* främst som rester av ett äldre böjnings sätt enligt femininernas deklination, men det kan inte helt uteslutas att det åtminstone i viss mån handlar om övergeneralisering av en markerad form (i detta fall den bestämda slutartikeln *-en*).

Hur långt har då förändringen av det upplevda genussystemet hunnit? Flera forskare har diskuterat hur man ofta kan åskådliggöra språkliga förändringar med hjälp av en typ av s-kurva (se t.ex. Weinreich, Labov & Herzog 1968:113 f., Bailey 1973:77, Labov 1994:65 f.). En förändring slår således först långsamt igenom. När den har uppnått en viss punkt, börjar det gå mycket snabbare, medan slutligen åter de sista resterna av det gamla försvinner långsamt. Labov resonerar hur innovationen förknippas med innovatörernas sociala värde som anammas av övriga talare i och med att de börjar använda innovationen, samt att förändringens hastighet är beroende av sannolikheten för kontakt mellan de konkurrerande formerna. I början av förloppet hörs innovationen sällan och transfern är sålunda också sparsam. Förändringen är snabbast när kontakten mellan den nya och den gamla formen är mest sannolik, d.v.s. i förändringsförloppets mitt. Trycket från innovationen är dock svagt och förändringen vid varje möte mellan de två formerna liten. Konsekvensen av

detta är enligt Labov att förändringshastigheten avtar, eftersom antalet talsituationer där förändringen sker minskar. Teleman (1991:61 ff.) förklarar vidare hur kurvan belyser 1) hur många språkbrukare som förstår eller aktivt använder respektive alternativ, 2) i hur många typer av språksituationer som respektive uttryck används samt 3) i hur många språkliga kontexter eller delbetydelser som det nya uttrycket används.

I materialet om de traditionellt feminina substantiven som slutar på konsonant (t.ex. *hand, handen/handin*) har de äldsta informanterna från VV ett något mer traditionellt genussystem än de yngre, men intressant nog är skillnaden gentemot följande åldersgrupp inte lika klar som motsvarande skillnad i KK (se t.ex. tabell 29). Det kunde vara så att dagens genussituation i VV inom de aktuella åldersgrupperna befinner sig just i slutet av s-kurvan, där utvecklingen har stannat av lite innan den helt fullbordas. I så fall skulle man i KK (särskilt med tanke på skillnaden mellan de två äldre åldersgrupperna) finna sig i den branta uppförsbacken där variationen mellan olika talare är maximal och förändringen sker snabbast. De traditionellt feminina substantiven med suffixet *-o* (t.ex. *klåtko, klåtkon* 'klockan') däremot skulle med sina högre indexvärden enligt materialet (se t.ex. tabell 39) snarare finna sig i början av s-kurvan, där förändringen har påbörjats men ännu inte nått alla talare.

Undersökningen visade hur informanternas ålder, utbildning och mobilitet i vardagen i förening har betydelse för genusanvändningen i materialet. Traditionell genuskongruens och kongruens på många pronomina attribut gynnas av hög ålder, låg utbildning och låg mobilitet i vardagen hos informanten, medan omorganisering av genussystemet och kongruens på få pronomina attribut gynnas av låg ålder, hög utbildning och hög mobilitet i vardagen hos informanten. Det här betyder att de nämnda variablerna är relevanta, men att de inte utifrån denna undersökning kan tas var för sig. Mina äldre informanter hade nämligen nästan alla låg utbildning och de flesta hade tillbringat sitt yrkesverksamma liv inom Kvevlax, medan mina yngsta informanter i regel hade medelhög eller hög utbildning och pendlade mellan skolan/arbetet och hemorten (se avsnitt 3.2). Jag menar att detta förhållande avspeglar den verkliga situationen i dagens Kvevlax rätt väl, och att det hade varit omöjligt att från alla byar få tag på gamla informanter med hög utbildning som pendlat till sin arbetsplats, eller unga informanter med enbart grundutbildning som hela tiden stannat inom Kvevlax. Unga människor lever ett annat liv än sina mor- och farföräldrar på flera plan, med t.ex. högre utbildning och eventuellt även andra prioriteringar i livet vilket kan ha återverkningar i språket (se t.ex. Gunnarsdotter Grönberg 2004). Huruvida det primärt är åldern, utbildningsnivån eller mobiliteten som kan kopplas till den förändrade genusanvändningen blir då svårt att uttala sig om.

Kan jag då utesluta åldersgradering/åldersprogression? Jag har jämfört genussystemet i materialet med det genussystem som kan utläsas ur A. J.

Nygrens *Byyrallor*, först utgivna åren 1889–1891. Det allmänna intrycket av genussystemet i dessa berättelser från slutet av 1800-talet är att pronomenen nästan alltid kongruerar med substantivets traditionella genus. Jag fann 20 exempel på otraditionell kongruens av ord motsvarande dem i mitt material (av 502 belägg i berättelserna totalt), varav överanvändning av maskulin form i 17 fall och överanvändning av feminin form i 3 fall. Min bedömning är att genussystemet är mera traditionellt i berättelserna än i mitt drygt hundra år yngre material från samma by. Jag kan generellt inte utesluta åldersgradering/åldersprogression i mitt material, men anser att skillnaderna gentemot genus i folklivsberättelserna stöder tanken att det rör sig om en reell förändring av det upplevda genussystemet i Kvevlax.

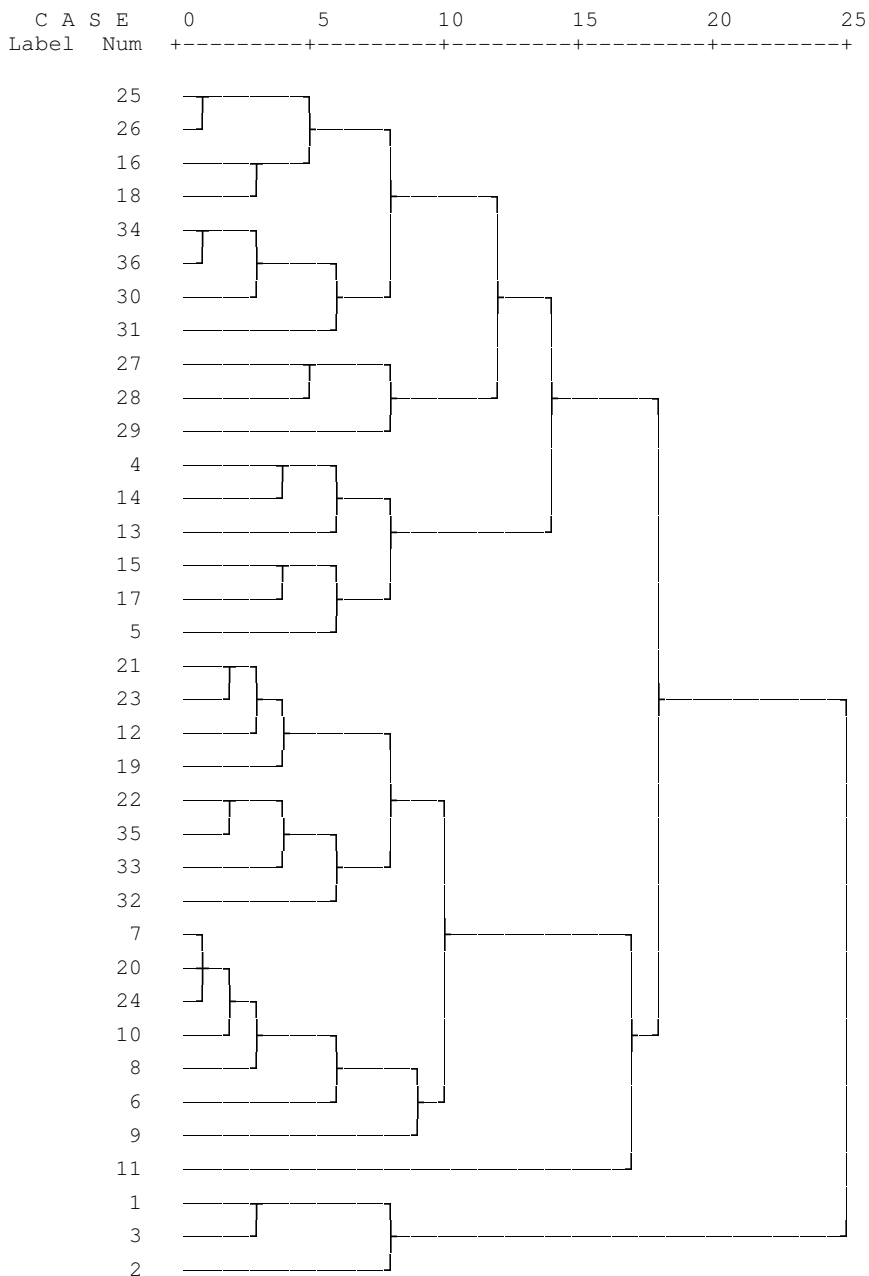
Många sociolingvister och dialektologer har pekat på skillnader mellan mäns och kvinnors språk (se t.ex. Sundgren 2002, Gunnarsdotter Grönberg 2004). I mitt material finns däremot inga signifikanta könsskillnader. I den mån skillnader fanns pekade de mot att äldre kvinnor svarade mer traditionellt än männen i samma åldersgrupp, medan de yngsta kvinnorna svarade mer otraditionellt än de jämnåriga männen. För pronomenet *menn* tillsammans med traditionellt maskulina substantiv var det tvärtom de äldsta männen som svarat mest traditionellt, och samtidigt de yngsta männen som svarat mest otraditionellt. Skillnaderna var emellertid statistiskt signifikanta enbart för fyra pronomen vid de traditionellt feminina substantiven. Här vore utvidgad forskning mycket värdefull. Kunde det förhålla sig så att de äldsta kvinnorna har den traditionella dialekten som sin språkliga norm medan de yngsta kvinnorna har en annan, mera standardnära, norm?

Den utomspråkliga variabel som jag utgick ifrån vid materialinsamlingen var vid sidan av informanternas ålder deras hemby. Undersökningen visade att informanterna från byn Koskö skiljde sig i sin genusanvändning från de övriga, men enbart vid de traditionellt feminina substantiven, där merparten av variationen i materialet fanns. Man kunde eventuellt ha tänkt sig att svaren från KK, där genusedifferentierande substantivböjning används i högre grad än i VV, skulle vara relativt likartade inbördes. Så var alltså inte fallet, och centralortens större språkliga variation visade sig ha lika stor betydelse för pronomenanvändningen i materialet som VV:s sammanfall mellan deklinationer. T.ex. Trudgill (1986) diskuterar hur stor inflyttning med språkligt blandad befolkning som resultat ger upphov till utjämning och förenkling av dialekten. Det är också troligt att invånarna i kyrkbyn har haft mera kontakt med staden och standardsvenskan än invånarna i de andra Kvevlaxbyarna, och därför också lättare och i ett tidigare skede jämnat ut sitt språk.

Som komplement till de undersökta utomspråkliga variablerna har jag här även gjort en s.k. hierarkisk klusteranalys i SPSS med informanternas svar framställda i ett träd-diagram (se avsnitt 2.6). Träd-diagrammet tolkas så att de informanter som svarat mest lika totalt sett hamnar under samma nod. Ju längre

till höger mot ”trädstammen” noderna går ihop, desto mer olika är svaren från de inblandade informanterna.

Träddiagram för informanternas användning av traditionellt maskulina och feminina substantiv

De siffror som går vågrätt överst i diagrammet fungerar som mått på avståndet mellan informanter, och betecknar formellt sett det s.k. kvadrerade euklidiska avståndet. I praktiken: ju högre siffra (och följaktligen ju längre till höger), desto större är avståndet. Informanternas ordningsföljd inom en viss grupp är däremot helt arbiträr. Genom att studera de olika noderna med sina förgreningar kan man sålunda få en visuell uppfattning om hur informanterna grupperar sig inbördes genom sina svar. Siffrorna som går i lodrät riktning framställer mina informanter i den ordning jag matat in dem i SPSS, med de äldsta informanterna som nummer 1–12, de medelålders som nummer 13–24 och de yngsta följaktligen som nummer 25–36. Inom varje åldersgrupp uppträder de olika byarna i ordningen Koskö–Kvevlax–Vassor–Västerhankmo. För att ta ett konkret exempel ser man allra överst i trädidiagrammet hur informanterna nummer 25 och 26 (unga informanter från Koskö) har avgett svar som är nästan identiska, medan de något mera avlägset påminner om svaren hos informanterna 16 och 18 (medelålders informanter från Kvevlax).

I trädidiagrammet ser man för det första hur informanterna delas i två huvudgrupper som jag härefter kallar I och II. För det andra ser man hur informanterna i huvudgrupp I delas in sinsemellan i två stora undergrupper, som jag kallar I1 och I2.

I grupp I finns alla informanter från nr 25 överst i figuren och ner till nr 11. Grupp II består av enbart tre informanter, och dessa informanter är Ko1920m (nr 1), Ko1923k (nr 3) och Ko1922k (nr 2). Dessa tre har således svarat fundamentalt annorlunda än de övriga informanterna, totalt sett. Vad kännetecknar då dessa tre personer, och har de verkligen även rent konkret sett svarat annorlunda än de andra? I det upplevda genussystemet skiljer sig de tre från alla andra informanter främst genom det stora antalet *honde* (62, 70 respektive 67 st.) vid de totalt 88 undersökta traditionellt feminina substantiven. Däremot använder de främst strategi B a för pronomenen *in tolonde* (med undantag för Ko1922k som använder strategi A och *naon*. Som redan informantkoderna antyder hör alla till den äldsta åldersgruppen och två av de tre är kvinnor. Alla kommer från Koskö, som beträffande de traditionellt feminina substantiven skiljde sig signifikant eller mycket signifikant från de övriga byarna i tabell 10, avsnitt 4.1. Samtliga hör dessutom till gruppen med lägst utbildning och har i huvudsak tillbringat sitt yrkesverksamma liv inom Kvevlax.

Informanterna från nr 25 till nr 5 hör till undergrupp I1, medan informanterna från nr 21 ända till nr 11 hör till undergrupp I2. Vilka är då dessa informanter, och vad kännetecknar dem? Till undergrupp I1 hör de 17 informanterna (uppifrån och ner i figuren) Ko1980k, Ko1979m, Kv1950m, Kv1951k, Väs1979k, Väs1984m, Kv1980k1, Vas1976m, Ko1984m, Kv1981m, Kv1980k2, Kv1924k, Ko1953k, Kv1951m, Ko1951k, Ko1951m och Kv1925m. Deras ålder, utbildning och mobilitet varierar. Alla byar och båda könen finns representerade.

Man kan emellertid lägga märke till att informanterna från KK respektive VV (med respektive utan slutartikeln *-en*) fördelar sig inom olika undergrupper inom I1. De första fyra informanterna kommer sålunda från KK, de följande fyra från VV (med undantag för Kv1980k1), och de sista nio från KK. Med avseende på det upplevda genussystemet kännetecknas informanterna nr 25–31 (undergrupp I1 a) av sin generalisering av *miin*, *eran*, *in tolinde* och *nain*, d.v.s. strategi B b för *miin* och B a för de övriga pronomenen. Hos informanterna nr 27–29 (undergrupp I1 b) finns *menn* med som ett alternativ, men därutöver användes *eran*, *in tolinde* och *nain*. Användningen av *honde* varierar dock inom gruppen från 13 belägg hos Väs1984m till 48 belägg hos Ko1979m. De flesta av de 11 informanterna I1 a och I1 b är unga, har medelhög eller hög utbildning, och pendlar utanför Kvevlax i sitt dagliga liv. Sammanfogade med den övriga gruppen är till sist sex medelålders eller äldre informanter från KK (grupp I1 c). Språkligt sett skiljer sig dessa sex från de övriga genom användningen av *eron* (tre personer strategi A, tre personer strategi B a). Inom gruppen hör tre personer till pendlarna, medan tre arbetar/har arbetat inom Kvevlax. Tre personer har låg utbildning och de andra tre har medelhög utbildning.

Till undergrupp I2 hör de 16 informanterna (uppifrån och ner i figuren) Vas1954m, Väs1950k, Väs1926k, Vas1946k, Väs1949m, Väs1977m, Vas1980k, Vas1979k, Vas1926m, Vas1950m, Väs1948k, Väs1919m, Vas1918k, Kv1921m, Vas1922k och Väs1918k. De flesta är medelålders eller äldre. Deras utbildning varierar, liksom även deras mobilitet, kön och hemby. Alla kommer från VV förutom Kv1921m vars användning av slutartikeln *-en* avviker från de övriga informanterna i KK i hans åldersgrupp (se vidare avsnitt 5.1). Användningen/ frånvaron av slutartikeln *-en* ger således tydligt utslag i trädidiagrammet. En närmare titt på informanterna ger vid handen att de fördelar sig på tre delgrupper (personerna nr 21–32, nr 7–9 respektive nr 11). Inom grupp I2 skiljer sig de två första delgrupperna från varandra med avseende på användningen av *miin* och *eron*. Den andra gruppen (I2 b) har således i ganska hög grad valt mellan *miin* och *menn* med ett traditionellt resultat (5 personer strategi A, 1 person strategi B a), medan den första gruppen (I2 a) i högre grad har generaliserat *miin* (4 personer strategi B b och 2 personer strategi B c). På samma sätt har alla i den andra gruppen valt mellan *eron* och *eran* enligt strategi A, medan resultaten varierar mer i den första gruppen (fyra personer strategi A, två personer strategi B a, två personer strategi B c). Inom den andra gruppen finns även belägg på *in tolonde* och *naon*.

Informanterna Vas1922k (nr 9) och Väs1918k (nr 11) skiljer sig tydligt från de andra i användningen av *in tolonde* och *naon*, där de båda har kategoriserats med användning av strategi A (traditionell kongruens) i samtliga fall (ovan), vilket är unikt i mitt material. Informanten Vas1922k är känd i sin hemby Vassor för sitt traditionella och ”gammaldags” språkbruk, vilket flera av mina andra informanter spontant omtalade. I sina val av *honde* och *hande* vid

traditionellt feminina substantiv är hon emellertid en ganska typisk representant för sin undergrupp I2 b (34 *honde* jämfört med 33, 39, 30, 36, 35 och 43 *honde* hos de övriga i gruppen). Väs1918k bildar en egen undergrupp (I2 c) och hon företräder liksom Vas1922k en traditionell variant av systemet i VV, med tillägget att hennes användning av *honde* är mycket hög jämfört med de andras (46 st.), vilket förklarar hennes särställning inom undergrupp I2.

Delgruppen I2 a består socialt sett av sex pendlare och bara två personer med yrkesliv inom Kvevlax. Deras utbildning varierar mellan låg (tre personer), medelhög (en person) och hög (fyra personer). Delgrupp I2 b är däremot relativt homogen med avseende på sociolingvistiska faktorer. Den består således uteslutande av informanter med låg utbildning, och alla utom en (Kv1921m) arbetar/ har arbetat inom Kvevlax. Den sista delgruppen (I2 c) består av en enda informant, som i figuren skarpt skiljer sig från de övriga. Hon är gammal, har låg utbildning och har tillbringat sitt verksamma liv inom Kvevlax.

Förenklat kunde man "översätta" informationen i trädigrammet som följer, med det prefererade (överanvända) alternativet i fetstil i de fall ett sådant gått att urskilja:

Upplevt genussystem i materialet relaterat till några sociolingvistiska variabler

Huvudgrupp I

- I1 a *honde/hande, miin, eran, in toinde, nain* (8 pers.)
KK (-en/-in) och VV (-in)
yngre och medelålders
medelhög eller hög utbildning
stationära och pendlare
kvinnor och män
- I1 b *honde/hande, miin/menn, eran, in toinde, nain* (3 pers.)
KK
yngre
medelhög eller hög utbildning
pendlare
kvinnor och män
- I1 c -en/-in, *honde/hande, **miin/menn, eron/eran, in toinde, naon/nain*** (6 pers.)
KK
medelålders och äldre
låg eller medelhög utbildning
stationära och pendlare
kvinnor och män
-

I2 a *-in, honde/hande, miin/menn, eron/eran, in tolinde, nain* (8 pers.)

VV

yngre och medelålders

varierande utbildning

varierande mobilitet

kvinnor och män

I2 b *-in, honde/hande, miin/menn, eron/eran, in totonde /in tolinde, naon/nain*

VV (7 pers.)

medelålders och äldre

låg utbildning

stationära

kvinnor och män

I2 c *-in, honde/hande, miin/menn, eron/eran, in totonde/in tolinde, naon/nain*

Västerhankmo (1 pers.)

äldre

låg utbildning

stationär

kvinnor

Huvudgrupp II

-en/-in, honde/hande, miin/menn, eron/eran, in totonde/in tolinde, naon/nain

Koskö (3 pers.)

äldre

låg utbildning

stationära

kvinnor och män

Det individorienterade perspektivet har här lett tillbaka till och kompletterat det systemorienterade perspektivet. Tendensen att informanternas ålder, utbildning och mobilitet (i viss mån även hemby) spelar roll vid valet av pronomenvarianter, återkommer sålunda även här. Informantens kön tycks däremot inte ha någon större betydelse för svaren. Traditionell genuskongruens och kongruens på många pronominella attribut förekommer sammanfattningsvis oftast hos äldre informanter med låg utbildning och med låg mobilitet i vardagen, medan omorganisering av genussystemet och kongruens på få pronominella attribut oftast förekommer hos unga informanter med hög utbildning och hög mobilitet i vardagen.

8.3 Sambandet mellan deklination och genus

Deklinationstillhörighetens samband med genus har undersökts och konstaterats av flera forskare. Även i mitt material finns ett sådant samband, fast olika starkt beroende på vilken deklination det är fråga om. Hos substantiven med de bestämda slutartiklarna *-in* (*biilin* 'bilen', i KK), *-on* (*klåkkon* 'klockan'), *-an* (*stegan* 'stegen') och *-el-i* (*smoltrone/smoltroni* 'smultronet') verkar sambandet vara starkt. För substantiven med slutartikeln *-en* (*dören* 'dörren') i KK däremot är sambandet svagare, vilket står i samklang med tidigare forskning. Jag vill särskilt lyfta fram det faktum att sambandet mellan genus och deklination är ett fenomen som existerar i olika grad hos olika talare, och det är svårt att säga exakt var det finns och var det inte finns.

Hur kan det då komma sig att slutartikeln *-en* inte konsekvent förknippas med feminin pronomenvariant av informanterna i KK i materialet, trots att de i de flesta fall klart ser samband mellan ändelserna *-in*, *-an* och *-on* och respektive genus? Flera av de yngre informanterna förklarade till exempel att även om de upplever att de själva säger exempelvis *honde båotjen*, reagerar de inte nämnvärt om de hör någon säga *hande båotjen*, medan uttryck som *honde biilin* (bilen har traditionellt maskulint genus) skulle framkalla stor förvåning och sannolikt också kommentarer till den talande om dennes konstiga och felaktiga språkbruk.

En förklaring är det faktum att slutartikeln *-en* i standardsvenskan används vid både (språkhistoriskt sett) maskulina och feminina substantiv, kanske kombinerat med det faktum att KK finns vid dialektgränsen, d.v.s. i närheten av substantivböjning som delvis inte är genusdifferentierande. På så vis kan slutartiklarna lätt tolkas om (*reallocation*, ett fenomen som är vanligt vid dialektkontakt (Trudgill 1986:126)) och *-en* kanske ses som bara en mera standardspråklig och utjämnad (i ett större geografiskt perspektiv omarkerad) allomorf till *-in*, som är allenarådande i flera bekanta granddialekter. Slutartikeln *-in* blir då gradvis en dialektmarkör utan konsekvenser för grammatiskt genus, och slutartikeln *-en* blir på motsvarande sätt eventuellt på sikt en standardmarkör (jfr L.-G. Andersson 1994, J. & L. Milroy 1997, Sandström 2003). På så sätt kan den form som avviker från standardsvenskan få större användning genom att den av vissa talare värderas positivt och förknippas t.ex. med dialekttrohet, tuffhet, närhet till lokalsamhället eller traditionella värderingar. Den form som sammanfaller med standardspråkets kan samtidigt förknippas med distansering från lokalsamhället. Samtidigt innebär det att en f.d. grammatisk distinktion i stället blir en stilistisk distinktion hos dessa talare (L.-G. Andersson 1994:282).

Enger (2004a:133 f.) diskuterar utvecklingen av de bestämda slutartiklarna i några varieteter av norska, och menar att man här kan tala om att slutartikeln *-a* (t.ex. *boka*) övergått från att vara ett uttryck för genus till att bli ett uttryck för

deklination. Omtolkning där slutartikeln får en stilistisk/social innebörd snarare än grammatisk, är sålunda ingen självklarhet. Jag menar emellertid att den överanvändning av slutartikeln *-in* som förekommer på bekostnad av slutartikeln *-en* i mitt material stöder tanken att det i Kvevlaxdialekten snarare handlar om omtolkning med stilistiska och sociala förtecken än om deklinationsmarkering.

I avsnitt 2.3.2 och 5.7 diskuterade jag den tidigare forskningen om sambandet mellan genus och deklination, samt sambandets eventuella betydelse för hur man definierar vad genus är. Det fanns tre hypoteser för sambandet mellan genus och deklination, nämligen A (substantivens deklinationstillhörighet ger ledtrådar till deras genus), B (genus är en lexikalisk egenskap hos substantiven som ger ledtrådar till deras deklinationstillhörighet) och C (ledtråden kan användas båda vägarna beroende på ordkategori, men ett av alternativen dominerar i ett visst språk).

Corbett (1991) och Corbett & Fraser (2000:62: ryska) betonar som representanter för hypotes A att den stora majoriteten substantiv alltid i alla språk får sina genus från olika semantiska, morfologiska eller fonologiska ledtrådar. Corbett (1991:33, 39) menar att ordens deklinationstillhörighet, även om den har direkta konsekvenser för genus, inte i sig själv är ett utslag av genuskongruens utan att man med dess hjälp kan förutsäga genus som i sin tur kan *styra* kongruensen i andra ordklasser. Det här betyder exempelvis att Corbett inte skulle säga att slutartikeln *-en* i standardsvenskans *boken* kongruerar med bokens inherent utrala genus, utan att deklinationstillhörigheten (som innefattar användning av *-en* som bestämd slutartikel i singularis) först i andra hand ger substantivet *bok* utralt genus. Den infödda talaren använder sålunda deklinationstillhörigheten som en omedveten ledtråd till ett visst substantivs genus.

Här kan man invända att Corbett och Fraser helt enkelt svänger på steken gentemot den traditionella forskningen om grammatiskt genus. I stället för att säga att lexikaliskt lagrat genus bestämmer substantivens deklinationstillhörighet, säger de att lexikaliskt lagrad deklinationstillhörighet bestämmer substantivens genus. I båda fallen är dock språkssystemets komplexitet lika stor för inläraren. Corbett och Fraser (2000:64 f.) betonar emellertid att det även för deklinationerna ofta finns semantiska och formella ledtrådar, liknande fast inte nödvändigtvis desamma som för genus. För de substantiv som saknar specifika ledtrådar postulerar Corbett och Fraser (2000:67) s.k. *defaultregler* för deklinationstillhörigheten, vilket innebär att en viss deklination har företräde framför de andra. Ett hypotetiskt exempel vore ”Substantiven i språk X hör till deklination A såvida inget tyder på något annat”. Fördelen med denna tanke är att man enbart behöver ge specifika regler för de substantiv som *inte* hör till deklination A. Vilken deklination som blir

”default” bestäms genom beräkning av deklinationernas typfrekvens samt deras produktivitet i språkvarianten ifråga.

En skillnad mellan genustilldelningen och deklinationstilldelningen är enligt Corbett och Fraser (2000:67) att vid genustilldelning vinner en semantisk regel över en formell i de fall då de ger olika svar (se även nedan avsnitt 2.3.4 ”hypotes A”), medan det vid deklinationstilldelning förhåller sig tvärtom så att en formell regel åtminstone i ryskan oftast vinner över en semantisk regel. Det sistnämnda innebär t.ex. att substantivet *attaše* ('attaché') som i ryskan enligt sin betydelse borde höra till deklination I, i stället hör till deklination V för att det slutar på vokal (exempel från Corbett och Fraser 2000:67). En annan skillnad är att reglerna för genustilldelning omfattar alla substantiv, medan reglerna för deklinationstilldelning p.g.a. defaultregeln endast omfattar en del av substantiven.

Corbetts *Gender* har sedan 1991 inspirerat många forskare och hans synsätt på denna punkt har diskuterats och fått en del kritik. Även hypotes B, d.v.s. lexikaliseringsteorin har således moderna förespråkare. E. Andersson (1979:28 och 2000:546, 557), och även Dahl (2000b:583 f.) ser i enlighet med hypotes B genusedifferentierande substantivböjning som genuskongruens betingad av stammens lexikaliska genus. Det här betyder i så fall att formsammanfall i sig ses som genusbyte eller genusneutralisering hos de ord vars ändelse byts, och inte bara som ett fenomen som *leder till* genusbyte (jfr ovan avsnitt 2.1). Om substantivet *bok* bytte bestämd slutartikel från *-en* till *-et* skulle således E. Andersson och Dahl tolka detta som att ett genusbyte har skett, medan Corbett (hypotes A ovan) skulle säga att deklinationsbytet sannolikt på sikt kommer att leda till genusbyte. *Boket – den* blir således på sikt *boket – det* enligt Corbett. Enligt hypotes A urskiljer man genuskongruens inom nominalfrasen, satsen respektive texten, men t.ex. E. Andersson ser alltså dessutom (2000:557) i enlighet med hypotes B en kategori för genuskongruens *inom substantivet*.

Även Bittner (2000:1 f.) företräder hypotes B, och med två huvudsakliga argument. Tyska barn lär sig för det första substantivens genus före deklinationstillhörigheten, och hon menar att genus då fungerar som omedvetna ledtrådar vid inläringen av deklinationstillhörigheten. Dessutom blir korrelationen mellan genus och deklination i tyskan enligt henne bättre motiverad och strukturerad utifrån synsätt B. Det finns dock flera deklinationer per genus i tyskan, och vilken deklination som kommer i fråga för ett visst substantiv bestäms enligt Bittner liksom hos Corbett och Fraser 2000 ovan genom ett defaultsystem. Defaultböjningen hos Bittner (2000:11 f.) bestäms i sin tur genom beaktande av typfrekvens och produktivitet, även detta liksom hos Corbett och Fraser. T.ex. för de tyska feminina substantiven menar hon att hela 90 % böjs enligt de tre dominerande deklinationerna. De övriga femininernas deklinationstillhörighet styrs av mera specifika regler eller memoreras med böjning i lexikonet.

Hypotes B utgör det traditionella synsättet inom svensk grammatik (jfr avsnitt 2.1. ovan), men Källström (1996:156, 164) avviker delvis från det. Han håller med om att det finns ett samband mellan genus och deklination i svenskan, men han är noga med att i sin diskussion för det första skilja mellan singularis- och pluralisböjning och för det andra betona olika genustillordningsregler beroende på den tilltänkta användaren. De genustillordningsregler som lingvisten använder är inte nödvändigtvis desamma som t.ex. den infödda talaren använder, menar Källström. Han tycks representera ett mellanläge mellan hypotes A och hypotes B. Han anser sålunda att svenskans *numerusdeklinationer* (pluralisböjningen) kan användas som ledtråd till genus (hypotes A). Ledtråden används dock sannolikt av andraspråksinlärare och lingvister (och tillsammans med semantiska och andra formella ledtrådar av vuxna infödda talare) snarare än av infödda talare i den tidiga språkutvecklingen.

Beträffande svenskans *speciesdeklinationer* (singularisböjning) ansluter sig Källström snarast till hypotes B eftersom han ser de bestämda slutartiklarna som uttryck för genuskongruens (1996:156). Han menar att genuskongruens har betydelse för barn i den tidiga språkutvecklingen och andra inlärare av substantivens genus, och att de bestämda slutartiklarna kan ses som ett bra exempel på denna hjälpande kongruens. För lingvisten har de bestämda slutartiklarna emellertid inte lika stort värde som pluralisändelserna, menar han, eftersom de inte egentligen förklarar något. Hypotetiskt exempel nedan.

- *Hur vet du att stolen är **den**?*
- *T.ex. för att slutartikeln är **-en** och för att det heter **min** stol och inte **mitt** stol.*
- *Och varför heter det så?*
- *Tja, för att stolen är **den**.*

Resonemanget ovan är en direkt följd av att slutartiklarna i singularis ses som exempel på genuskongruens. Om man ändå använder dem som ledtrådar i Corbetts mening leds man sålunda in i en cirkelargumentation. Ledtrådarna kan inte förklara något så länge som de själva ses som exempel på kongruens. De bestämda slutartiklarna är således i Källströms mening viktiga ledtrådar till genus för språkinlärarna, men inte alls på samma sätt som hos Corbett.

Enger (2002, 2004) och Doleschal (2000) företräder hypotes C och Enger (2002:4) skriver att man traditionellt har utgått från att deklination i norskan liksom i andra svenskan kan förutsägas på grundval av genus (hypotes B således). Han visar emellertid (2004:57 ff.) på exempel från norsk språkhistoria som stöder såväl hypotes A som hypotes B och resultatet blir således hypotes C, d.v.s. att påverkan går båda vägarna. I några fall har genusbyte givit upphov till byte av deklinationstillhörighet medan byte av deklinationstillhörighet i andra fall har givit upphov till genusbyte. Doleschal (2000:125) och Enger (2002:14) betonar starkt att påverkan mellan genus och deklination inte behöver handla

om något antingen–eller-resonemang. Enger kommer fram till att varianten där genus påverkar deklination i norskan är mycket vanligare än den där deklination påverkar genus, och att den sistnämnda varianten främst förekommer vid sådana substantiv som oftast förekommer omnämnda i pluralis. Det finns alltså fler exempel som anknyter till hypotes B än sådana som anknyter till hypotes A i hans material. Trots att båda varianterna av påverkan förekommer i ett språk är det för både Doleschal och Enger endast en variant som kommer ifråga för varje enskilt substantiv. De framhåller att det alltså inte är fråga om ömsesidig påverkan mellan genus och deklination i allmänhet, utan att påverkan sett till varje enskilt substantiv faktiskt är ensidig.

En fördel med Anderssons och Dahls (och även Källströms) resonemang (hypotes B) är som nämdes i avsnitt 2.2 att det inte finns någon grundläggande skillnad mellan t.ex. de två *t*:na i *det tjocka brädet*. Båda är i deras syn uttryck för genuskongruens. Större enkelhet i beskrivningen på ett ställe betyder emellertid ibland ökad komplexitet på ett annat. Som jag ser det är det en nackdel att Dahl (2000a:110) först anser att genus utom att vara helt arbiträrt och lexikaliskt lagrat även ibland kan vara semantiskt och/eller formellt motiverat. Sedan utesluter han ändå morfologiska generaliseringar utgående från deklinationstillhörighet från de möjliga formella motiveringarna. De formella motiveringar som kvarstår som möjliga är då enbart de fonologiska.

Eller menar han liksom Källström (1996) att det endast är numerusdeklinationerna som kännetecknar den genusdifferentierande substantivböjningen och bestämmer genus, medan speciesdeklinationerna bara är exempel på kongruens? Gör inte även denna tanke också beskrivningen onödigt komplex? Vore det inte enklast att betrakta böjningsändelserna i singularis och pluralis som hörande till samma kategori, antingen så att båda kongruerar med substantivets inherent lexikaliskt lagrade genus, eller så att båda uttrycker den deklinationstillhörighet som i andra hand bestämmer genus? Doleschal (2000:157) hävdar också att en viss böjningsändelse hos substantivet inte i sig utgör ledtråd till genus, utan att talarens associationer alltid går från enskilda ändelser *via deklinationen som helhet* till genus, vilket enligt min mening understöder tanken att det inte finns några principiella skillnader mellan ändelserna i singularis och dem i pluralis. Å andra sidan undersöker Doleschal ryskans genus, medan genussystemet i svenskan i princip kan fungera på något annat sätt.

Corbetts resonemang (hypotes A) öppnar dörren för såväl morfologiska som fonologiska ledtrådar till genus. Nackdelen är att han i sin tur ignorerar möjligheten till lexikaliskt lagrat genus. En sådan möjlighet kunde man emellertid lätt tillföra resonemanget om man utgår ifrån att genus motiveras på ett komplext sätt. Ingenting hindrar egentligen deklinationstillhörigheten (med såväl singularis- som pluralisböjning) från att utgöra ledtråd till genus samtidigt som även lexikaliskt lagrat genus kan medverka till slutresultatet. Även

Doleschals och Engers hypotes C harmonierar väl med tanken på komplexa genusregler. Hypotesen utgår ju ifrån att ändrad deklination ibland har makt att ändra substantivets genus medan ändrat genus (av orsaker som Doleschal och Enger inte går in på) ibland kan påverka deklinationstillhörigheten, alltså att påverkan kan förekomma åt båda hållen i ett språk i stället för åt endast ett håll.

Även inom den tidigare forskningen i genusförändringar i svenska dialekter har frågan om ordningsföljden vid byte av deklination och demonstrativt pronomen till viss del diskuterats. Enligt Ahlbäck (1946:189 ff.) sker genusbytet i de finlandssvenska dialekterna antingen som en följd av sammanfall mellan maskulint och feminint böjningsparadigm (således enligt hypotes A eller så av oklara orsaker i dialekter utan formsammanfall (enligt hypotes B, se även ovan avsnitt 2.4.2). I mitt material från VV sker genusbytet primärt som en följd av formsammanfall i substantivböjningen, d.v.s. enligt hypotes A. I KK finns inget sådant formsammanfall, utan där började genusbytet av allt att döma lite senare än i VV och av yttre faktorer som ny, mindre begränsad geografisk identifikation hos talarna (jfr Mats Thelander (1979)), påverkan från standardsvenskan och/eller genusbytet i grannbyarna. Observera alltså att deklinationsbyte även i KK leder till genusbyte, men att det långt ifrån bara är i dessa fall som genusbyte sker. Det demonstrativa pronomenet (*honde* -> *hande*) byts således normalt före slutartikeln (-*en* -> -*in*), vilket stöder hypotes B. Om ett visst ord får maskulinernas slutartikel hos en viss talare, är detta således främst en manifestation av ett genusbyte (*honde* -> *hande*) som redan skett. Det vore ytterst intressant att undersöka huruvida genusvacklan är mindre utbredd inom de andra gamla kommunerna i nuvarande Korsholm, där närheten till *i*-dialekterna inte är lika stor. Min undersökning har visat att det även i KK är de starka femininerna med sitt -*en* som är mest (och antagligen också tidigast) drabbat. Även där slutartikeln kvarstår, uppfattas den som genusmarkör i ytterst varierande grad av olika talare.

I mitt material finns således båda de i Ahlbäck 1946 anförda arterna av genusbyte. Av mitt material framgår dock dessutom att genusbyte också kan leda till byte av slutartikel. Sandström (2003:226 ff.) framhåller emellertid att de anaforiska pronomenen i hennes material från östra Nyland byter från femininum till maskulinum medan böjningsparadigmen ännu hålls åtskilda, och att de sistnämnda visserligen neutraliseras med avseende på genus men först i ett senare skede. Sandströms slutsatser stöder alltså enbart hypotes B. Sandströms svaghet här är emellertid i min mening att hon i sin kritik av Ahlbäck verkar utgå från att A och B inte kan vara sanna samtidigt eller att det kan finnas fler än en process i rörelse vid genusförändringarna. Hon beaktar t.ex. inte de feminina substantiv som har bytt slutartikel i ett tidigare skede, så att de redan i FO reg. finns belagda med maskulin synkoperad slutartikel i de kommuner hon undersöker (t.ex. *dörr*, se Sandström 2003:252). Dessa substantiv klassificerar hon som maskulina. De feminina substantiv som slutar

på palatal konsonant och som liksom de maskulina dito redan i Ahlbäcks material får den genusneutrala slutartikeln *-in* (t.ex. *juulhelgin*, 'julhelgen', se Sandström 2003:40) beaktar hon inte heller i denna undersökning. På så sätt förenklas hennes material och helhetsbilden blir lätt en aning skev.

Mitt material innehåller sammanfattningsvis stöd både för hypotes A och hypotes B, vilket pekar mot giltigheten av hypotes C som gick ut på att påverkan mellan genus och deklination går båda vägarna. Enger (2004b:57 ff., 2002:14f.) kom i sin diakrona studie av genusförändringar i nynorskan fram till att deklinationstillhörighet ger ledtrådar till genus i norskan för de substantiv som oftare står i obestämd form *pluralis* än obestämd form *singularis* (s.k. *plurale tantum*-substantiv). För alla andra substantiv gäller emellertid det motsatta: genus ger ledtrådar om deklinationstillhörighet, vilket sålunda är normalfallet i norska enligt Enger. I fallet med plurale tantum-substantiven associerade talarna ändelsen *-ar* (som t.ex. i *páskar* 'påsk') med maskulint genus eftersom de flesta maskulina substantiv får ändelsen *-ar* i obestämd form pluralis. Resultatet blev att t.ex. *páskar* p.g.a. sin deklination bytte genus från femininum till maskulinum. I det motsatta fallet har några substantiv med maskulint genus (t.ex. *ven*) som emellertid böjts enligt en deklination som mest förknippas med feminint genus (*ven – vener*), bytt deklination till en som mer förknippas med maskulint genus (*ven – venar*). Här har alltså deklinationen förändrats p.g.a. substantivets genus. Engers undersökning gäller således fall där antingen substantivets genus eller deklination är stabila, och den andra parten förändras för att göra sambandet mellan genus och deklination klarare och mer konsekvent genom att antalet undantag minskar.

I min undersökning förändras antingen substantivets genus (KK) eller deklination (VV), vilket i sin tur leder till fler förändringar för att åter stärka relationen mellan de två parterna. Jag vill sålunda utgående från mitt material ytterligare lyfta fram de två kategoriernas ömsesidiga beroende. Ingen är mer grundläggande än den andra. Vilken som förändras först och drar med sig den andra beror i mitt material inte på vilket *substantiv* det är fråga om, utan på *fenomenet* i fråga. En fonologisk förändring som påverkar substantivets slutartiklar kan sålunda i andra hand leda till byte av pronomen. Om den drivande kraften emellertid är dialektutjämning påverkas pronomenen före slutartiklarna.

Jag tolkar Engers resultat och mina resultat som parallella företeelser. I båda fallen verkar den dominerande tendensen vara att sambandet mellan deklination och genus förstärks och följaktligen stöder båda undersökningarna hypotes C utan att utesluta varandra.

Vad är det för skillnad mellan genusdeklinationer och andra deklinationer av substantiv? Annorlunda uttryckt, vad är det för skillnad mellan genus och andra substantivklasser? Deklinationer av substantiv överlag i olika språk kan enligt Hocketts definition med krav på kongruens inte i sig ses som en

genusindelning, eftersom andra led i satsen normalt inte kongruerar enligt dem. Det här betyder att om kongruensen enbart syns på substantivet självt är det inte fråga om genuskongruens. I svenskan hör t.ex. substantiven *bräde* och *tak* till olika deklinationer trots att detta inte syns i deras kongruerande led (*ett tjockt bräde*, *ett halt tak*). Detta betyder att det här är fråga om numerusdeklinationer och inte om genus. *Bräde* och *tak* har nämligen samma genus (neutrum). I fråga om *bräde* och *boll* däremot kan man se hur de kongruerande leden får olika ändelser (*ett tjockt bräde*, *en stor boll*) trots att båda exemplen har samma numerus (singularis) och species (obestämd form). Då kan man fastställa att *bräde* och *boll* hör till olika genus (neutrum respektive utrum). Det är sålunda genom att iaktta alternativen som man genom kongruensen också kan fastställa vilka och hur många genus som finns i ett visst språk.

T.ex. Corbett och Unterbeck tolkar emellertid Hocketts formulering så (Corbett 1991:33, 117 och Unterbeck 2000:xvii) att kongruensen *enbart* sker i *associated words*, d.v.s. utanför själva substantivet. Det betyder att de skulle kalla (t.ex.) slutartiklarna i *bolle* respektive *brädet* för genusmarkörer (d.v.s. morfologiska ledtrådar till genus) snarare än exempel på genuskongruens. Detta betyder att det inte finns någon genuskongruens inom själva substantivet, utan enbart inom nominalfrasen, satsen och texten. SAG däremot står å svenskans vägnar explicit för en annan syn:

Attributiva adjektiv och adjektiviskt böjda ord *samt substantivets bestämdhetsuffix* kongruerar med avseende på genus utrum och neutrum (i singularis) inbördes och med substantivets grammatiska genus.
(SAG 1999 del 2 § 39, min kursivering)

Även svenska grammatiker som t.ex. E. Andersson (1979:28) och Dahl (2000b:584) har en vidare syn på genuskongruens och vill inte se några principiella skillnader mellan t.ex. de två *t*:na i *det tjocka brädet*. Båda uppfattar de som genuskongruens. Denna vidare syn är emellertid kompatibel med Wurzels definition på substantivklassificering:

Eine Klassifizierung von Substantiven liegt dann vor, wenn die Substantive einer Sprache in eine begrenzte Anzahl von Klassen eingeteilt sind, wobei sich die Klassenzugehörigkeit zumindest in bestimmten Kontexten formal *am Wort und/oder über das Wort hinaus* auswirkt (Wurzel 1986:77, min kursivering).

[Det är frågan om substantivklassificering när substantiven i ett språk är indelade i ett begränsat antal klasser, och klasstillhörigheten åtminstone i bestämda kontexter kommer till uttryck inom ordet och/eller utanför ordet. (VR:s översättning)]

I Wurzels definition på substantivklasser finns således ingen formell skillnad mellan klass(genus-)markör och genuskongruens. Däremot är substantivklasser ett vidare begrepp än genusklasser (fast dock närbesläktat), och om man använder Wurzels definition som genusdefinition avgränsar man inte genus gentemot andra system med substantivklasser. Den svenska grammatiska traditionen passar sålunda in här genom att den inte skiljer mellan speciesdeklination och genus.

För den gängse synen inom svensk grammatik talar det faktum att den bestämda slutartikeln historiskt sett har uppkommit genom en grammatikaliseringsprocess ur ett demonstrativt pronomen (Wessén 1965:29 f.). När blir alltså kongruens i så fall deklination? Kan man säga att när en kongruens blir tillräckligt lexikaliserad handlar det inte längre om kongruens? Å andra sidan måste man väl kunna säga att ett tidigare kongruerande pronomen mycket väl *i ett synkront perspektiv* av infödda talare kan uppfattas som en substantivböjning som (omedvetet) fungerar som ledtråd till genus.

Viktigast för min undersökning är emellertid att man genom att definiera genus genom den svenska traditionella synen eller Corbetts och Unterbecks tolkning av Hocketts definition kan anses ta ställning för ett visst samband mellan genus och deklination. Man kan säga att hypotes A här harmonierar med Hocketts definition genom formuleringen att kongruensen sker utanför substantivet självt. Enligt hypotes A fungerar ju också substantivets bestämda slutartikel som en ledtråd till genus snarare än att vara ett exempel på kongruens. Hypotes B däremot ser slutartikeln som exempel på kongruens vilket förutsätter att genuskongruensen kan ske även inom substantivet. Denna syn är inte kompatibel med Hockett men däremot harmonierar den mycket väl med Wurzels definition. Själv anser jag att genussystemet i mitt material måste få avgöra vilket synsätt som är lämpligast på denna punkt, eftersom dialekten inte nödvändigtvis behöver ha samma system som standardsvenskan.

Eftersom jag utifrån mitt material talar för hypotes C, kunde man tänka sig att jag skulle stöda Wurzels definition, som medger påverkan från pronomenet till slutartikeln samtidigt som det inte heller kan sägas utesluta påverkan från slutartikeln till pronomenet. Om slutartikeln kongruerar med genus på samma villkor som alla andra kategorier finns det således inget som hindrar att vilken kategori som helst kunde starta förändringen och eventuellt påverka de andra fram till ett eventuellt totalt genusbyte. Samtidigt anser jag emellertid att slutartikeln *-in:s* status i VV, utan egentlig koppling mellan slutartikel och genus, gör Wurzels definition problematisk i mitt material. Även i KK blir det lite problematiskt eftersom det fanns vissa tecken på förskjutning av slutartikeln från grammatisk kategori till stilistiskt hjälpmedel, med *-en* som standardmarkör och *-in* som dialektmarkör. Om slutartikel och genus fungerar oberoende av varandra, som delvis är fallet i mitt material, blir det således svårt att stöda en hypotes om att val av slutartikel innebär ett val av genus. Det betyder alltså att

systemet då skiljer sig från standardsvenskans enligt nedan. Speciesdeklination och grammatiskt genus är åtskilda, medan de i standardsvenskan är samma sak.

Standardsvenska: speciesdeklination – referentiellt (semantiskt) genus

Kvevlaxdialekt: speciesdeklination – grammatiskt genus – referentiellt g.

Jag vill här tala för en tolkning där genusdefinitionen är systemberoende och inte nödvändigtvis universell. Definitionen kan också bli olika beroende på om man studerar genus synkront eller diakront. Mitt material speglar ett genussystem präglad av dialektutjämning och sammanfall av deklinationer. Synkront drar jag slutsatsen att Hocketts definition fungerar bäst, men på längre sikt, d.v.s. diakront är det möjligt att sambandet mellan genus och deklination åter kan etableras i VV, d.v.s. att slutartikeln *-in* och *hande* entydigt hör ihop (och *honde* helt försvinner) och att då Wurzels definition blir den naturliga här. Det scenariot förefaller emellertid ligga någon generation in i framtiden. I ett stabilt system där kopplingen mellan deklination och genus är entydig, kan sålunda Wurzels definition på substantivklasser med kongruens såväl inom som utanför substantivet te sig som det naturliga valet även för en definition av genus.

Deklinationernas status vid definitionen av genus är en fråga som verkar behandlas med viss olust och försiktighet i den moderna forskningen. Själv vill jag sätta frågetecknen vid den stora skiljelinjen som Hocketts definition drar mellan genus och substantivklasser. Om kongruens kan förekomma på olika nivåer, d.v.s. inom texten, satsen och nominalfrasen, varför då a priori utesluta kongruens även inom substantivet? Problem uppstår vid analys av system med substantivklasser där kongruensen inte förekommer utanför substantivet självt (se t.ex. Unterbeck 2000:xvi f.). Kan dessa system kallas genussystem? Corbett betonar emellertid i sin färskaste bok *Agreement* (2006:8 ff., 72 ff.) hur olika typer av genussystem inte alltid låter sig fångas inom klara dikotomier som genus – icke genus, utan att det vore mer fruktbart och lämpligt att tala om mer eller mindre *typiska* genussystem. Han diskuterar sålunda system för kongruens (genussystem inräknade) som mer eller mindre *kanoniska* i den bemärkelsen att de i större eller mindre utsträckning kan relateras till en mer eller mindre fiktiv utgångspunkt med klara och konsekventa regler. Han betonar att typfallet som fungerar som utgångspunkt inte behöver vara typiskt i termer av frekvens, utan att det mera kan jämföras med den absoluta nollpunkten, som visserligen inte finns men som ändå på ett fruktbart sätt används som jämförelseobjekt inom matematiken. I samma anda diskuterar Corbett (1991:169 f.) engelskan som genusspråk trots att kongruens enbart förekommer hos anaforiska pronomen (skillnad mellan *he*, *she* och *it*). Engelskan är sålunda här ett genusspråk, fast inte ett *typiskt* genusspråk. Även Nesse (2005:142 f.) menar att Bergensdialekten på 1500-talet hade ett tvågenussystem om man räknar med

nominalfrasintern kongruens och ett tregenussystem om man även beaktar nominalfrasextern kongruens, d.v.s. anaforiska pronomen. Jag tänker mig att ett motsvarande resonemang kunde tillämpas vid en analys av deklinationernas status, vilket kunde vara fruktbart t.ex. för svenskans del eftersom den svenska grammatiska traditionen med speciesdeklinationerna som uttryck för genuskongruens då kunde inlemmas i den internationella synen på genus.

8.4 Semantiska generaliseringar

Att det finns semantiska aspekter på genustilldelningen är ett faktum som har understrukits av många forskare (se t.ex. Corbett 1991, Källström 1996, Weber 2000), och de semantiska kategorier som tas upp är främst *animatum* – *inanimatum*, *konkret* – *abstrakt*, *artnamn* – *ämnesnamn* samt i viss mån även andra semantiska fält (se avsnitt 2.3.1). Vilken betydelse de semantiska ledtrådarna har sinsemellan och även jämfört med de formella ledtrådarna i genustilldelningen är oklart, och naturligt nog åtminstone delvis språkspecifikt. Jag har koncentrerat mig på dikotomin *konkret* – *abstrakt* och dess betydelse för (bevarandet av) genus hos traditionellt feminina substantiv, samt även på suffixen *-ingg*, *-heit* och *-els* som används för att av adjektiv bilda främst abstrakta substantiv. I mindre omfattning har jag även undersökt suffixet *-o*, som kanske främst förknippas med konkreta substantiv. Övriga diskuterade semantiska kategorier är *träd* samt dikotomin *animatum* – *inanimatum*.

Weber (2000) menar att avledda substantiv med abstrakt eller kollektiv betydelse oftast har feminint genus, medan maskulint genus är vanligast för ord utan suffix och står för det konkreta. Spenter (1971) som undersökt semantiskt motiverat genus i en västfrisisk dialekt ser däremot motsatsen; de feminina substantiven är i allmänhet konkreta till sin betydelse medan de maskulina är abstrakta (se avsnitt 2.3.1). Huruvida Webers hypotes håller streck för KVD:s del är svårt att säga. Det finns ordpar i KK av typen *honde lengden* (om abstrakt längd) och *hande lengdin* (om vetebrodslängd, i överförd betydelse konkret). För den äldre standardsvenskans del (med tre genus) menar t.ex. Hazelius (1863:2 ff.) att konkreta ord på *-ing* traditionellt har maskulint genus (i KVD t.ex. *hande jeitinjin* 'getingen'), medan de abstrakta (även i överförd bemärkelse om konkreta substantiv) har feminint genus (i KVD t.ex. *honde stjymninjen* 'skymningen').

De feminina substantiven var fler än de maskulina totalt sett medan tre genus formellt sett upprätthölls i standardsvenskan, trots att tidigare forskare hävdat motsatsen. I dialektinspelningar tycks emellertid antalet belägg på maskulina substantiv klart överstiga beläggen på feminina sådana, och dessa maskulina substantiv är oftast konkreta (se avsnitt 2.4.2). Eftersom de maskulina konkreta

substantiven sålunda är mera frekventa än de feminina i inspelningar, är det inte förvånande att de maskulina substantiven ansetts vara fler än de feminina. Men om feminint genus skall dominera totalt sett måste man dra slutsatsen att största delen av de abstrakta substantiven (som är dåligt representerade i inspelningar med konkreta teman) har feminint genus. Man kunde alltså i enlighet med Weber 2000 sätta upp en hypotes om att konkreta substantiv i normalfallet har maskulint genus medan de abstrakta substantiven är feminina, även i KVD. Man bör emellertid beakta undersökningarna av genusförändring i svenskan (se avsnitt 2.4.2). Abstrakta substantiv ändrar lättare sitt genus från *han/hon* till *den* i dessa undersökningar, och det här kan eventuellt även gälla övergången från *hon* till *han* i mitt material.

Undersökningen av dikotomin *konkret* – *abstrakt* gav ganska motstridiga resultat. Dikotomin hade enligt materialet stor betydelse vid valet av deklination (bestämd slutartikel) och av variant (feminin eller maskulin kongruens) av pronomenen *den där* och *er*. Skillnaden mellan grupperna visade sig så att konkreta substantiv bevarade traditionellt feminin slutartikel eller pronomenvariant, medan åter abstrakta substantiv gynnade genusvacklan. Däremot hade skillnaden mellan konkret och abstrakt ingen betydelse vid valet av variant av pronomenen *min*, *en sån där* och *någon*. Dessa resultat gäller substantiven utan suffix samt möjligen dem med suffixet *-o*. Substantiven med suffixen *-ingg*, *-heit* och *-els* följde andra regler. De abstrakta orden med suffixen *-heit* och *-els* fick sålunda feminin kongruens av *den där oftare* än de konkreta. Denna (eller någon annan) skillnad mellan konkret och abstrakt kunde jag däremot inte finna för orden med suffixet *-ingg*. En annan slutsats som jag drar är att skillnaden mellan konkreta och abstrakta substantiv över lag hade mindre betydelse för orden med dessa suffix. Här kan man beakta Fraurud (2000:207) som påpekar att vanliga former kan vara arbiträra och lexikaliskt lagrade, medan ovanligare former (i mitt material t.ex. abstrakta substantiv) i högre grad är beroende av produktiva ledtrådar. Man kan tänka sig att orden med suffix i större grad kan uppfattas ha en gemensam ledtråd, som tillhörande en och samma grupp som byter genus oberoende av abstraktionsgrad, men mycket tyder på att även andra faktorer, som t.ex. ordlängd och frekvens, kan vara inblandade (jfr Aniansson 1975, Davidson 1990). Detta problemkomplex kunde man ta ställning till i fortsatta undersökningar.

Även undersökningen av suffixen *-o*, *-ingg*, *-heit* och *-els* som ledtrådar till genus gav ganska motstridiga resultat. Det som jag klart kan konstatera är att suffixet *-o*, som gärna förknippas med konkreta substantiv med hög teckenfrekvens och som flera tidigare forskare sett som genusbevarande (t.ex. Ahlbäck 1946, Beito 1954, Thelander 1975, Davidson 1990), var genusbevarande även i mitt material. Suffixet *-ingg* däremot hade betydelse enbart för bevarandet av deklinationstillhörighet. Suffixen *-heit* och *-els* slutligen fungerade visserligen som ledtrådar till genus, men inte till

traditionellt feminint genus utan till maskulint genus. Situationen här är således lite mer komplicerad än den Dekeyser (1980) finner i holländskan. Där använde sig en del talare (främst äldre) av suffix som genusbevarande ledtrådar, medan det i mitt material mer i likhet med Davidsons (1990) finns en skillnad i genusanvändning mellan ord med olika suffix, men ingen allmän genusbevarande tendens. Däremot kom Davidson 1990 fram till att *-het* bevarade traditionellt genus i större utsträckning än såväl *-ing* som *-else*, vilket står i kontrast till mina resultat.

Undersökningen av det vacklande genusbruket för *gangg*, *honde ganggon* 'den där gången' i materialet gav upphov till tanken att slutartikeln *-on* i sig inte bidrar till de svaga feminina substantivens större motståndskraft mot genusvacklan, utan att det är suffixet *-o* (eller eventuellt *-o* och slutartikeln *-on* i förening) som gör skillnaden. Suffixens ledtrådar skulle alltså vara lättare att upptäcka än deklinationens. Alternativt kräver en del talare att reglerna för uttal och böjning av de svaga femininerna måste följas helt för att den morfologiska ledtråden skall kunna uppfattas.

Det är troligt att åtminstone en del av den vacklande användningen (bristande konsekvensen) i materialet beror på det faktum att genussystemet i den undersökta dialekten befinner sig i förändring. Om suffixen är ledtrådar till genus, men det genus som pekas ut håller på att ändras från femininum till maskulinum, så skulle knappast alla suffix (liksom heller inte alla informanter) påverkas samtidigt eller lika snabbt. Eller så inverkar andra faktorer, som t.ex. ordlängd eller frekvens (jfr Davidson 1990). Alternativt skulle ledtrådarna till grammatiskt genus inte vara så klara som forskarna gärna vill tro. Men varför gör då i så fall infödda talare så få fel i ett någorlunda stabilt system?

Den semantiska gruppen *träd* verkade inte ha någon större betydelse för genusanvändningen i materialet. Undantaget är användningen av pronomenet *den där* i VV, där gruppen *träd* klart gynnade traditionell feminin kongruens, vilket flera av informanterna också explicit påpekade under intervjun. De få animata substantiven i materialet hade däremot helt enligt mina förväntningar mycket stor betydelse för valet av variant av *den där* i såväl KK som VV. Man kunde ju emellertid teoretiskt sett också tänka sig att särskilt *flikkon* är ett så frekvent substantiv att traditionellt genus ändå, utan den semantiska aspekten, skulle ha använts.

8.5 Lexikaliskt lagrat genus

Jämsides med undersökningen av skillnaden mellan konkret och abstrakt valde jag att fokusera på *frekvensens* betydelse för de traditionellt feminina substantiven utan suffix, och för dem med suffixet *-o*. Frekvens kan ha

betydelse för genus i förändring såväl i form av substantivets typfrekvens (se t.ex. Corbett 1991, Beito 1954) som dess teckenfrekvens (se t.ex. Aniansson 1975, Davidson 1990), men jag valde att undersöka den frekvens med vilken substantivet används så att genus framgår (se Cederschiöld 1913). Vid genustilldelningen är frekvensen relevant för diskussionen om lexikaliskt lagrat genus. Lägre frekvens ger inte den repetition som på sikt behövs för bevarande av genus när formella ledtrådar saknas (VV), eller för att överlappa och förstärka effekten av existerande men kanske sviktande ledtrådar (KK). Fischer (2005:323) poängterar i sin avhandling om tilldelningen av genus för engelska lånord i tyskan frekvensens och upprepningens betydelse vid genustilldelningen, vilket torde stöda tanken om lexikaliskt lagrat genus som en kraft att räkna med. Även L.-G. Andersson (2005:490 ff.) påpekar att grammatik och lexikon delvis är besläktade företeelser, och att lexikalt bundna konstruktioner hämtas från s.k. mönsterminnen där antalet belägg på (d.v.s. frekvensen av) en viss konstruktion har betydelse för vad vi uppfattar som möjligt att säga.

Min undersökning gav vid handen att frekvensen inte hade någon betydelse för orden med suffixet *-o*, men däremot stor betydelse för pronomenanvändningen tillsammans med orden utan suffix. Det visade sig att den ordgrupp vars genus relativt sällan framgår placerade sig mitt emellan de övriga konkreta substantiven och de abstrakta orden i mängden genusbyten.

Undersökningen av de traditionellt starka feminina substantiven visade sålunda hur informanterna i VV (utan genussdifferentierande bestämd slutartikel) snarast använde traditionellt *honde* om de konkreta ord i materialet som relativt ofta specificeras med ett "den där" (*honde*, *hande*), så att talarna alltså ofta påminns om ordets genus. Beträffande de två övriga ordkategorierna (ord som relativt ofta förekommer som unika referenter respektive abstrakta ord) var andelen *honde* mycket låg. Eftersom talarna i VV inte har några formella ledtrådar till hjälp vid genusbestämningen av de traditionellt starka (suffixlösa) femininerna, och alltså endast utgår från lexikaliska ledtrådar (och eventuella semantiska grupperingar), är ovanstående resultat inte underligt. Däremot använde även de informanter som i KK (med genussdifferentierande bestämda slutartiklar) hade det mest traditionella genussystemet i huvudsak otraditionellt genus (*hande*) om ord som är abstrakta eller som relativt ofta förekommer som unika referenter medan de konkreta ord som ofta behöver specificeras var mest resistent mot genusbyte. Av detta drog jag slutsatsen att minnet har en viktig genusbevarande funktion i materialet, även hos de talare som har en genussdifferentierande böjning av de traditionellt starka maskulinerna och femininerna. Annars skulle genusbyte ske i lika hög grad i alla mina grupper av feminina substantiv i den mån som informanternas medvetenhet om de formella ledtrådarna vacklar.

Även Sandøys (2000) påpekande att förloppet för en helt genomförd språkförändring i Bergen tar minst 150 år i anspråk, lyfter fram språkförändringarnas långsamhet och minnets roll som bromsare av utvecklingen. Min undersökning visar att lexikaliskt lagrat genus är relevant i materialet. Det är möjligen först när genusledtrådarna blir otydligare och genussystemet vacklar som lexikaliskt lagrat genus blir en synlig genusbevarande faktor för vissa ordgrupper, liksom i mitt material. Det spelar dock troligen en viss, om än överlappande, roll också i normala fall med ett mera stabilt genussystem, en roll som inte skall negligeras. Man kunde kanske t.o.m. säga att minnet är den primära kraften för genustilldelning, en kraft som dock är begränsad (se genussituationen i mitt material från VV). De semantiska och morfologiska ledtrådarna finns då med som ett extra plus, något som i hög grad underlättar för minnet. Om de traditionella genusdistinktionerna dessutom hör till normen för en viss talare är detta ytterligare ett plus. Det finns även resultat från andraspråksforskningen som stöder tanken om vikten av överlappning och redundans vid upprätthållandet av stabilt genus. Thomoglou (2004:144) som i sin avhandling undersökt tillägnet av tyskans genussystem hos personer med grekiska som modersmål, konstaterar således att lexikaliskt lagrat genus är särskilt viktigt i de fall då inga klara formella eller semantiska ledtrådar fanns.

Förhållandet mellan de formella (i detta fall morfologiska) och de semantiska ledtrådarna till genus å ena sidan och lexikalisk inläring å andra sidan tycks sammanfattningsvis vara komplicerat, mer komplicerat än Corbett (1991) antyder i sin *Gender*. Min undersökning antyder alltså i likhet med den nyare genusforskningen en koppling mellan semantiska och formella kriterier för genus. Beträffande utgångspunkten för genustilldelningen ger mina resultat inte stöd åt teorin att genus främst (eller enbart) är lexikaliskt lagrat, men betonar dock betydelsen hos lexikaliskt lagrat genus i mycket högre grad än Corbett gör.

I min analys av de traditionellt starka feminina substantiven återkom jag vid ett flertal tillfällen till frågan om substantivens *teckenfrekvens* (se Davidson 1990), särskilt i fråga om skillnaderna i användning av *honde* mellan de tre ordgrupperna *konkreta ord som ofta specificeras*, *konkreta ord som ofta används som unika referenter* och *abstrakta ord*, samt vid jämförelsen av större ordgrupper med varandra, t.ex. orden med suffixet *-els* jämfört med de traditionellt starka feminina substantiven utan suffix i mitt material. Eftersom jag misstänker att orden i alla dessa ovannämnda ordgrupper inte alltid är lika frekventa, är grupperna inte heller problemfritt jämförbara med varandra. Substantivens teckenfrekvens kunde här ha givit ett värdefullt bidrag till diskussionen. Tråkigt nog är teckenfrekvensen en faktor som inte så lätt kan undersökas i ett talspråksmaterial. I ett stort skriftspråksmaterial som t.ex. Davidsons (1990) går det för sig att räkna beläggen för varje substantiv, men hur skall man kunna säga något om hur vanligt ett visst ord är i dagligt tal hos

en viss grupp människor? Teckenfrekvensens betydelse för mina resultat har jag därför i denna avhandling bara kunnat spekulera om.

8.6 Slutord

Det är möjligt att Kvevlaxdialektens genus på sikt kommer att anpassa sig till standardspråkets genus, så att orden inom grupperna utrum (maskulinum och femininum) och neutrum kommer att vara de samma utan undantag inom båda språkvarieteterna. Samtidigt kommer också de genusskillnader mellan de olika byarna som fanns i mitt material att utplånas. Denna hypotes är intressant såväl för det upplevda som för det faktiska genussystemet i Kvevlax och kunde kontrolleras genom en uppföljande undersökning efter 20–30 år med så många av mina nuvarande informanter som möjligt. Det vore också intressant att få med representanter för den åldersgrupp som kommer att födas ungefär år 2010, eller med andra ord 30 år efter den åldersgrupp som varit yngst i denna undersökning.

Det närmande till standardsvenskan som har iakttagits i materialet kan tyda på att Kvevlaxdialekten, och troligen då även andra österbottniska dialekter, över lag har en osjälvständigare ställning gentemot standardspråket än tidigare. Befolkningen är mer heterogen, och t.ex. människornas lokala förankring kan variera mer än den tidigare gjort. Budskapet i min avhandling kan sägas vara att alla talare i dagens Kvevlax inte längre har samma norm beträffande genus, och detta gäller alltså talare som är infödda Kvevlaxbor.

Man kunde med fördel fördjupa sig i dialektutjämnningen i Vasaregionen genom en undersökning av fler språkliga drag. Gärna kunde en sådan undersökning göras tvärvetenskapligt, så att kulturvetare och samhällsvetare samtidigt fick ta hand om andra aspekter av informanternas liv och verklighet. Människans identitet och livsval uttrycks på många olika sätt, och här är den pusselbit som lingvisten bidrar med bara en av de många som behövs för att hela den komplexa bilden skall framträda. Min önskan är emellertid att även denna avhandling skall utgöra en sådan pusselbit.

Summary: Gender agreement in retreat. Variation in the noun phrase in the dialect of Kvevlax

This study concerns the modern system of grammatical gender in the Swedish dialect of Kvevlax in Ostrobothnia, on the west coast of Finland. The dialect preserves parts of the old Germanic three-gender system with masculine, feminine and neuter gender. However, the traditional gender system is gradually changing towards a more simplified form resulting in loss of agreement and an uncertain status for the feminine gender. The result of this may be that the feminine gender may disappear totally. The main purpose of this study is to investigate the loss of gender agreement and the importance of morphological, semantic and lexical motivations as a support for preserving or as an impulse for changing the gender of a given noun in a gender system that is changing. The focus lies on the maintenance or disappearance of the traditionally feminine and masculine gender, however, the neutral gender will also be discussed. A further goal is to investigate the change in the gender system as a phenomenon of dialect levelling. Here the focus will be on the social factors of age, home village, gender, level of education and mobility of the participants in their everyday life.

The data consists of instances of 128 nouns in the accusative singular form. The nouns were fixed before the collection. There are 36 nouns without a suffix and 42 nouns with the suffixes *-on*, *-ingg*, *-heit* and *-els*, all with a traditionally feminine gender. There are 12 nouns with a traditionally masculine gender without a suffix and 12 with the suffix *-a*. In the data, there are 10 nouns which are relatively new and the inflection of these differs from the main rules for the Kvevlax dialect. Finally, there are 6 nouns with a gender that traditionally differs from village to village. In addition, all the nouns are also produced in combination with five pronouns in an attributive position, which traditionally shows gender agreement: *that*, *my*, *your*, *such* and *some*. Therefore, the loss of gender agreement is discussed *within* the pronoun category according to the five indefinite, possessive and demonstrative pronouns in my material.

The material was collected (chapter 3) through interviews with 36 people from three different age groups. The age groups included those born around 1920, 1950 and 1980, and at least one parent of each person was of local origin. The study is therefore conducted in apparent time rather than in real time. The participants came from four different villages in Kvevlax; the main village named Kvevlax, and the smaller villages of Koskö, Vassor and Västerhankmo. The villages were partly selected in order to obtain possible differences to the norms between the main village and the more peripheral villages, that may be due to dialect levelling, and partly because the noun inflection varies between the two pairs of villages Kvevlax/Koskö and Vassor/Västerhankmo. According to my hypothesis, the difference in noun inflection gives different morphological indications as to gender, which might have implications for the gender agreement in the material. The interviews took place at the homes of the participants mainly in the summers of 1998 and 2000. The method used for the interviews was based on that used by folk linguistics. The study is concerned with the participants' *self-reported* use and the results might possibly reflect the norms the speakers try to follow.

The tools for the analysis are mainly comprise of quantitative measures such as index counting, and statistical measures such as t-test, analysis of variance and hierarchical cluster analysis. Qualitative analysis, on the other hand, has been used to a lesser extent. When possible, I compare my results with gender usage in a collection of short stories about the lives of the people in this area, written by a native speaker of the Kvevlax dialect during the years of 1889–1891, and also with accounts of gender usage in a thesis about the Kvevlax dialect, written in 1940. In this particular sense, my analysis is made in real time.

The gender system in the material (chapters 4 and 7) tends to favour the masculine gender at the expense of the feminine gender for most participants and most pronouns. Simultaneously, the gender of standard Swedish seems to be important for the self-reported gender at the expense of more local gender norms. My study shows, for example, that words whose declension in the Kvevlax dialect differs from the declension in standard Swedish, tend to change their definite article and their gender to the ones that most correspond with standard Swedish. The key words are thus convergence to standard language, simplification and favouring of the masculine gender. Dialect levelling may take place both within and between systems, and in Kvevlax both seem to be the case. Unusual and marked variants seem to be disappearing within Kvevlax and at the same time there is a dialect levelling towards the standard language.

The study shows that a combination of the social factors of age, education and mobility in everyday life are important for the use of grammatical gender in my material. The native village of the participants was important for the traditionally feminine nouns, but not for the masculine ones. The gender of the

participants, however, was not relevant. The participants with the characteristics of high age, low education and low everyday mobility thus favour traditional gender agreement and agreement of many pronouns, whereas the participants characterised by low age, high education and high everyday mobility favour reallocation of the gender system and agreement of few pronouns. This means that the factors are relevant, but they cannot be considered separately. Nearly all of the elderly participants had a low education level and most of them had spent their professional life in Kvevlax, whereas my youngest participants had a higher education level and commuted between their school or job and their home in Kvevlax. I argue that this mirrors the real situation in present-day Kvevlax quite well, and that it would have been impossible in all of the villages to find elderly participants with a high level of education who had commuted in their professional lives, or young participants with the lowest education possible who stayed in Kvevlax on workdays. Young people lead different lives to their grandparents, and an increase for example in education and perhaps also different priorities may possibly show itself in their language. However, whether the change in the usage of grammatical gender can be linked primarily with age, educational level or mobility, is a difficult question.

In languages, which at least in part have morphological gender assignment rules, there is a relationship between noun inflection and grammatical gender. Such a relationship exists also in my material (chapter 5), but not as equally strong in all declensions. For the declension with nouns, which traditionally take the feminine gender and which end in a consonant, the relation to gender seems to be much weakened. The definite article used for this declension seems to be considered a standard marker by the participants, as it conforms to the definite article in standard Swedish. For other declensions, the relationship between gender and declension seems to be strong. It is important to notice, however, that the relationship is gradually weakened through the lexicon. Some words may have their traditional feminine gender and other words are transferred to the masculine gender. It is difficult to say exactly where or for which participants the relationship ceases to exist.

Concerning the closer details of this relationship, opinions among linguists differ. There are three major possibilities:

- 1) The noun inflection gives an indication as to the gender of the nouns (Corbett 1991).
- 2) Gender is a lexical property of the nouns and gives an indication as to their inflection (Bittner 2000).
- 3) The relationship is bi-directional on the system level but uni-directional as concerns each individual noun (Doleschal 2000, Enger 2004).

By asking what happens when the gender system breaks down, I attempt to say more about the relationship between noun inflection and grammatical gender. Consequently, question arises, such as is it the changing noun inflection that triggers gender change, or is it the gender change that triggers change in the noun inflection? Or do both alternatives take place in the language in question?

In previous studies of Swedish dialects it has been stated that the gender change takes place mainly as a result of a collapse between masculine and feminine declensions (hypothesis 1), or for unclear reasons in dialects without the collapse of declensions (hypothesis 2). In my material from the two of the villages of Vassor and Västerhankmo, the gender change is primarily a result of a previous collapse of declensions, i.e. it supports the first hypothesis. In the other two villages of Kvevlax and Koskö, there is no collapse of declensions, and the change in the gender system there started later than in Vassor and Västerhankmo and for other reasons such as less restricted geographical identification and influence from the standard language and/or the gender change in the neighbouring villages. A change in declension also triggered gender change in Kvevlax and Koskö but, however, a gender change takes place also in instances where the declension is unchanged. The demonstrative pronoun is thus typically changed from feminine to masculine agreement *before* the change in the definite article, which supports the second hypothesis. If a certain word changes declension with a certain speaker, this is mostly a manifestation of a gender change having already taken place in pronouns.

Hence, my results thus support the third possibility, namely that the relationship is bi-directional, and that none of the categories are more elementary than the other. This differs from Doleschal and Enger, in that in my material, it is not the individual nouns that decide the direction of the influence. Instead it is the origin of the change that decides. The relationship is therefore bi-directional both on the system level and on the level of each individual noun. It is, subsequently, either the gender or the declension of the noun which changes, which in turn leads to more changes to restore the relationship between the two parts. I regard Enger's results and my results as parallel phenomena. In both cases the dominating tendency seems to be that the relationship between gender and declension is strengthened and, consequently, both studies support the third hypothesis without excluding each other.

I have also studied the semantic categories concrete–abstract, animate–inanimate and the semantic field *trees* (chapter 6). The results for the dichotomy concrete–abstract were quite conflicting with regard to the nouns without a suffix and possibly also for the nouns with the suffix *-o*. The dichotomy was important for the choice of declension and for the choice between masculine and feminine variants of two of the pronouns studied. Concrete nouns then tended to preserve the traditional, feminine gender while abstract nouns favoured gender change. However, the difference between concrete and abstract

had no importance in relation to three of the pronouns in the study. The nouns with the suffixes *-ingg*, *-heit* and *-els* followed other rules, as the dichotomy concrete–abstract was less important for them. For the nouns with *-heit* and *-els* it was the abstract ones, which preserved the feminine gender more than the concrete ones. All the suffixes *-o*, *-ingg*, *-heit* and *-els* were traditionally indicators of the feminine gender. In my material this was true only for the suffix *-o*, while the suffix *-ingg* was important for preserving the declension only. It is true that the suffixes *-heit* and *-els* were indicators of gender, but not of the feminine gender but rather to the masculine gender. It is probable that a part of this inconsistency in the reported usage is due to the fact that the gender system is changing. If the suffixes are clues to grammatical gender, but the gender of the nouns in question is changing from feminine to masculine, all the suffixes would hardly be influenced at the same time or at the same rate. Other factors such as word length and frequency may also be involved.

The semantic field *trees* had no definite relevance for the use of gender in the material, with the exception of the use of the demonstrative pronoun in Vassor and Västerhankmo, where the group *trees* clearly favoured the traditionally feminine gender. Finally, the few animate words in the study were used according to my hypothesis, favouring traditionally feminine gender.

In conjunction with the study of the difference between concrete and abstract, I chose to focus on the role of frequency. The study of the traditionally feminine nouns without a suffix and ending in a consonant showed how the participants in Vassor and Västerhankmo (with collapsed declensions) used a traditional feminine demonstrative pronoun mostly to denote not only concrete nouns, but more accurately, those concrete nouns whose gender often appears for the speakers due to usage of a pronoun agreeing in gender. The speakers are thus more often reminded of the gender for these nouns. The use of the feminine gender for the nouns, whose gender appears less often, was very low as with the feminine gender for the abstract nouns. Because the speakers in Vassor and Västerhankmo do not have any formal indicators as to gender for these feminine nouns, they therefore seem to follow the lexically stored gender, this result is not unexpected. However, the participants in Kvevlax and Koskö who had the most traditional gender system in the material also followed the same pattern. The nouns whose gender appears less often placed themselves between the other concrete nouns and the abstract nouns as regarded the gender changes, and the nouns most resistant to change were those whose gender often appears in usage.

From this I draw the conclusion that lexically stored gender may be relevant in the material from all the villages studied. Otherwise the gender change would occur to the same extent in all my groups of traditionally feminine nouns depending on the awareness of the speaker as to the indicators. It is possible that when the indicators of a gender become blurred, the lexically stored gender

Summary

becomes a visible gender-maintaining factor for certain word groups, as my material demonstrated. It may, however, play at least an overlapping role in more stable systems as well. The relationship between formal and semantic indicators of gender on the one hand, and lexically stored gender on the other, seems in brief to be complicated.

It is possible that the gender system of the Kvevlax dialect will ultimately adjust completely to the gender system of standard Swedish. Simultaneously, gender differences between the villages will disappear totally. The speakers in Kvevlax no longer follow the same norm for gender, and this development could be further investigated in future studies.

Bilaga 1. Substantiven i undersökningen i alfabetisk ordning⁶²

<i>aaten/aatin</i>	'alen'
<i>apelsiinin/apelsiine/apelsiini</i>	'apelsinen'
<i>aspen/aspin</i>	'aspen'
<i>bensiin/bensiinin</i>	'bensinen'
<i>bjärtjen/bjærtjin</i>	'björken'
<i>båotjen/båotjin</i>	'boken'
<i>banken</i>	'banken'
<i>biilin</i>	'bilen'
<i>botiiken</i>	'butiken'
<i>dombheiten/dombheitin</i>	'dumheten'
<i>dyngståoen/dyngståoin</i>	'gödselstacken'
<i>einvisheiten/einviisheitin</i>	'envisheten'
<i>endrinjen/endrinjin</i>	'ändringen'
<i>fabriitjen/fabriitje/fabriitji</i>	'fabriken'
<i>fastiheiten/fastiheitin</i>	'fastigheten'
<i>fatisdåomin</i>	'fattigdomen'
<i>feste/festin</i>	'festen'
<i>flikkon</i>	'flickan'
<i>fonktjäonin</i>	'funktionen'
<i>fåłksamlinjen/fåłksamlinjin</i>	'folksamlingen'
<i>fåotbållsptaan</i>	'fotbollsplanen'
<i>fökłaarinjen/fökłaarinjin</i>	'förklaringen'
<i>ganggon</i>	'gången' (om tid)
<i>gtiedjen/gtiedjin</i>	'glädjen'
<i>gluöden/gluödin</i>	'glöden'
<i>grenen/gränin</i>	'granen'
<i>gråopen/gråopin</i>	'gropen'
<i>gåvan</i>	'ångan', 'imman'
<i>hagan</i>	'hagen'
<i>handen/handin</i>	'handen'
<i>heddjen/heddjin</i>	'häggen'
<i>hemtiheiten/hemtiheitin</i>	'hemligheten'
<i>hendelsen/hendelsin</i>	'händelsen'
<i>hetan</i>	'hettan'
<i>ietjen/ietjin</i>	'eken'
<i>jemfuörelsen/jemfuörelsin</i>	'jämförelsen'

⁶² Orden stavs enligt det uttal som används i Koskö respektive Vassor (traditionellt starka feminina substantiv), vars dialekter jag känner bäst. I de fall där uttalet skiljer sig mellan olika åldersgrupper har jag valt den äldre varianten, eftersom listan med de starka feminina substantiven annars kunde verka ologisk på några punkter (vaatjin m.fl.).

<i>jåoten/jåotin</i>	'jorden'
<i>kaartan</i>	'kartan'
<i>kakon</i>	'kakan'
<i>kallelsen/kallelsin</i>	'kallelsen'
<i>karamelle/karamellin</i>	'karamellen'
<i>klåkkon</i>	'klockan'
<i>kranen/kranin</i>	'kranen'
<i>kvikkheiten/kvikkheitin</i>	'kvickheten'
<i>kväinen/kväänin</i>	'kvarnen'
<i>kåoven/kåovin</i>	'kon'
<i>kåsteinin</i>	'skorstenen'
<i>leegenheiten/leegenheitin</i>	'lägenheten'
<i>linggon</i>	'lingonet'
<i>loften/loftin</i>	'luften'
<i>luönen/luönin</i>	'lönen'
<i>lykkon</i>	'lyckan'
<i>låftin</i>	'lukten', 'doften'
<i>löisninjen/löisninjin</i>	'lösningen'
<i>lönnen/lönnin</i>	'lönnen'
<i>maarin</i>	namn på torrlagd åker eller äng
<i>mengden/mengdin</i>	'mängden'
<i>moånan</i>	'månen'
<i>måsan</i>	'mossen'
<i>möiliheiten/möiliheitin</i>	'möjligheten'
<i>natten /nattin</i>	'natten'
<i>noåten/noåtin</i>	'nålen'
<i>nuöden/nuödin</i>	'nöden'
<i>opplevelsen/åpplelevelsinn</i>	'upplevelsen'
<i>oåsbirettelsen/oåsbirättelsinn</i>	'årsberättelsen'
<i>pakkninjen/pakkninjin</i>	'packningen'
<i>påsan</i>	'påsen'
<i>pääron</i>	'potatisen'
<i>raadio</i>	'radion'
<i>rekninjen/räkninjin</i>	'räkningen'
<i>ruörelsen/ruörelsinn</i>	'rörelsen'
<i>röinen/röinin</i>	'rönnen'
<i>rösten /röstin</i>	'rösten'
<i>saaliheiten/saaliheitin</i>	'saligheten'
<i>saften/saftin/safti</i>	'saften'
<i>saksen/saksenn</i>	'saxen'
<i>sievädheiten/sievädheitin</i>	'sevärdheten'
<i>skoåten/skoåtin</i>	'skålen'

<i>skoåpin</i>	'skåpet'
<i>skriivelsen/skriivelsin</i>	'skrivelsen'
<i>skryypelsen/skryypelsin</i>	'trevnaden'
<i>skåojin</i>	'skogen'
<i>skåoŧan</i>	'skolan'
<i>slanjin/slanjen/slanggan/slanji</i>	'slangen'
<i>smoltron</i>	'smultronet'
<i>soknen/soknin</i>	'socknen'
<i>stanjen/stanjen</i>	'stången'
<i>stegan</i>	'stegen'
<i>stemninjen/stemninjin</i>	'stämningen'
<i>stereån</i>	'stereon'
<i>stjiide/stjiidi/stjiidon</i>	'skidan'
<i>stjuöden/stjuödin</i>	'skörden'
<i>stjyymninjen /stjyymninjin</i>	'skymningen'
<i>stranden/strandin</i>	'stranden'
<i>stroåtan</i>	'strålen'
<i>ståtpan</i>	'stolpen'
<i>stånden/ståndin</i>	'stunden'
<i>ståotin</i>	'stolen'
<i>stårtjelsen/stårtjelsin</i>	'stärkelsen'
<i>sylton/syltin/syltti</i>	'sylten'
<i>såjen/sååjin</i>	'sågen'
<i>sånjen/sånjen</i>	'sången'
<i>såoŧen/såoŧin</i>	'solen'
<i>sårjen/sårjin</i>	'sorgen'
<i>såtjen/såtjin</i>	'sälgen'
<i>sömhöuron</i>	tillståndet när man inte sover men inte är riktigt vaken
<i>talldritjin</i>	'tallriken'
<i>tallen/tallin</i>	'tallen'
<i>tievie</i>	'teven'
<i>tiininjen/tiininjin</i>	'tidningen'
<i>tilifoon</i>	'telefonen'
<i>tjenslon</i>	'känslan'
<i>tjörtjon</i>	'kyrkan'
<i>tjööŧden/tjööŧdin</i>	'kölden'
<i>trokken/trottjen/trottjin</i>	'trucken'
<i>trösten/tröstin</i>	'trösten'
<i>tääninjen/tääninjin</i>	'tärningen'
<i>uunin</i>	'ugnen'
<i>uutmärkelsen/uutmärkelsin</i>	'utmärkelsen'

Bilagor

<i>vaatjen/vaatjin</i>	'vaken'
<i>vaggon</i>	'vaggan'
<i>venskapen/venskapin</i>	'vänskapen'
<i>värktygsbakken</i>	'verktygslådan'
<i>värman</i>	'värmen'
<i>värtjin</i>	'värken'
<i>yksen/yksin</i>	'yxan'
<i>åojemnheten/åojemnhetin</i>	'ojämnheten'
<i>åosaatjen/åosaatjin</i>	'orsaken'

Bilaga 2. Tre exempel på intervjusvar

Ko1922k

onde båotjen
onde kakon
onde stranden
ande slanjin
ande (onde) kvikkheiten
honde sylton
honde tiininjen
onde linggon
honde banken
hande skåojin
hande/honde rösten
hande tievie
honde såjen
honde ganggon
honde jäolen
honde skryypelsin
honde tjöölden
hande trukken
honde skoålen
onde pääron
onde gluöden
hande biilin
onde nuöden
onde saften
onde yksen
honde smoltron
onde kväänen
hande moånan
onde saaliheiten
hede raadio
onde kåoven
honde tjenslon
honde soknen
hande värtjin
honde (hande) stemninjen
hande värktyygsbakken
honde gråopen
honde klåkkon
onde såolen
hande påsan
honde/hande mengden
ede feste
honde bjärtjen
onde vaggon

Vas1950m

onde båotjin
onde kakon
ande strandin
ande slanggan
ande kvikkheitin
ide syltti
onde tiininjin
onde linggon
ande banken
ande skåojin
ande röstin
ande tievie
onde såäjin
onde ganggon
onde jäolin
ande skryypelsin
ande tjööldin
ande trukken
onde skoålin
onde pääron
ande gluödin
ande biilin
ande nuödin
ande saftin
onde yksin
onde smoltron
onde kväänin
ande moånan
ande saaliheitin
ande (ide) raadio
onde kåovin
onde tjenslon
ande soknin
ande värtjin
ande stemninjin
ande värktyygsbakken
ande gråopin
onde klåkkon
onde såolin
ande påsan
ande mengdin
ide festi (ande festin)
onde bjärtjin
onde vaggon

Kv1981m

honde/hande båotjin
onde kakon
ande stranden
ande slanjen
ande kvikkheitin
onde sylton
ande tiininjen
onde linggon
ande banken
ande skåojin
ande röstin
ede tievie
ande såjen
ande ganggon
ande jäolen
ande skryypelsen
ande tjöölden
ande trukken/truttjin
ande skoålin
onde pääron
ande gluöden
ande biilin
ande nuödin
onde saften
onde yksen
onde smoltron
onde kväänen
ande moånan
ande saaliheiten
ede raadio
onde kåoen
onde tjenslon
ande soknen
ande värtjin
ande stemninjin
ande värktyygsbakken
onde gråopen
onde klåkkon
onde såolen
ande påsan
ande mengden
ede feste
onde bjärtjen
onde vaggon

<i>honde botiiken</i>	<i>onde botiiken</i>	<i>ande botiiken</i>
<i>hande skåolan</i>	<i>ande skåolan</i>	<i>ande skåolan</i>
<i>onde åosaatjen</i>	<i>ande åosaatjin</i>	<i>ande åosaatjen</i>
<i>hande stereon</i>	<i>ande stereon</i>	<i>ande stereon</i>
<i>honde handen</i>	<i>onde handin</i>	<i>ande handen</i>
<i>honde lykkon</i>	<i>onde lykkon</i>	<i>onde lykkon</i>
<i>hande vaatjen</i>	<i>onde vaatjin</i>	<i>ande vaatjen</i>
<i>hande hetan</i>	<i>ande hetan</i>	<i>onde heitton</i>
<i>honde (hande) sårjen</i>	<i>ande sårjin</i>	<i>ande sårjen</i>
<i>hande fåotbållsplaan</i>	<i>ande fåotbållsplaan</i>	<i>ande fåotbållsplaan</i>
<i>onde noålen</i>	<i>onde noålin</i>	<i>onde noålen</i>
<i>onde flikkon</i>	<i>onde flikkon</i>	<i>onde flikkon</i>
<i>honde stjuöden</i>	<i>ande stjuödin</i>	<i>ande stjuödin</i>
<i>ede stjiide</i>	<i>ide stjiidi</i>	<i>onde stjiidon</i>
<i>honde stjyymninjen</i>	<i>ande stjyymninjin</i>	<i>ande stjyymninjen</i>
<i>onde tjörtjon</i>	<i>onde tjörtjon</i>	<i>onde tjörtjon</i>
<i>honde sårjen</i>	<i>onde sårjin</i>	<i>onde sårjen</i>
<i>hede bensiin</i>	<i>hande/ide bensiin</i>	<i>ede bensiin</i>
<i>onde luönen</i>	<i>ande luönin</i>	<i>ande luönen</i>
<i>honde sömnhöuron</i>	<i>onde sömnhöuron</i> ⁶³	<i>onde sömnhöuron</i>
<i>onde natten</i>	<i>ande nattin</i>	<i>ande natten</i>
<i>ande tilifoon</i>	<i>ande tilifoon</i>	<i>ande telifoon</i>
<i>onde stanjen</i>	<i>onde stanjin</i>	<i>onde stanjen</i>
<i>ande skoåpin</i>	<i>ande skoåpin/ ide skoåpi</i>	<i>ede skoåpe (ande skoåpin)</i>
<i>onde dyngståoen</i>	<i>onde dyngståoin</i>	<i>onde dyngståoen</i>
<i>onde gleadjen</i>	<i>ande gleadjin</i>	<i>ande gleadjen</i>
<i>hede fabriitje</i>	<i>ande fabriitjin/ ide fabriitji</i>	<i>ande fabriitjen</i>
<i>hede karamelle</i>	<i>ande karamellin</i>	<i>ede karamelle</i>
<i>hede apelsiindre</i>	<i>ande apelsiinin/ ide apelsiini</i>	<i>ande apelsiinin</i>
<i>ande ståolin</i>	<i>ande ståolin</i>	<i>ande ståolin</i>
<i>onde grenen</i>	<i>onde gränin</i>	<i>onde/ande gränin</i>
<i>hande tääninjen</i>	<i>ande tääninjin</i>	<i>ande tääninjen</i>
<i>hande stegan</i>	<i>ande stegan</i>	<i>ande stegan</i>
<i>honde/hande sievädheiten</i>	<i>ande sievädheitin</i>	<i>ande seevädheitin</i>
<i>hande uutmärkelsen</i>	<i>ande uutmärkelsin</i>	<i>ande uutmärkelsen</i>
<i>hande talldritjin</i>	<i>ande talldritjin</i>	<i>ande talldritjin</i>
<i>honde tallen</i>	<i>onde tallin</i>	<i>onde tallen</i>
<i>honde fålksamlinjen</i>	<i>ande fålksamlinjin</i>	<i>ande fålksamlinjen</i>
<i>hande kaartan</i>	<i>ande kaartan/onde kaarton</i>	<i>onde kaarton/ande kaartan</i>
<i>hande fastiheiten</i>	<i>ande fastiheitin</i>	<i>ande fastiheiten</i>
<i>hande skriivelsin</i>	<i>ande skriivelsin</i>	<i>ande skriivelsin</i>
<i>hande kåsteinin</i>	<i>ande kåsteinin</i>	<i>ande kåsteinin</i>
<i>honde heddjén</i>	<i>onde heddjén</i>	<i>onde heddjén</i>
<i>honde rekninjen</i>	<i>onde/ande räkninjin</i>	<i>onde/ande rekninjen</i>
<i>hande stålpan</i>	<i>ande stålpan</i>	<i>ande stålpan</i>
<i>honde hemliheiten</i>	<i>ande hemliheitin</i>	<i>ande hemliheiten</i>
<i>honde saksen</i>	<i>onde saksin</i>	<i>onde saksen</i>

⁶³ Ej hört förut

Bilagor

<i>hande oåsbirettelsin</i>	<i>ande oåsbirättelsin</i>	<i>ande oårsberettelsen</i>
<i>hande maarin</i>	<i>ande maarin</i>	<i>ande maarin</i>
<i>hande aspen</i>	<i>onde aspin</i>	<i>onde aspen</i>
<i>honde pakkninjen</i>	<i>ande/onde pakkninjin</i>	<i>ande pakkninjen</i>
<i>hande måsan</i>	<i>ande måsan</i>	<i>ande måsan</i>
<i>honde åojemnheiten</i>	<i>ande åojemnheitin</i>	<i>onde åojemnheiten</i>
<i>honde kranen</i>	<i>ande kranin</i>	<i>ande kranen</i>
<i>hande kallelsin</i>	<i>ande kallelsin</i>	<i>ande kallelsin</i>
<i>hande uunin</i>	<i>ande uunin</i>	<i>ande uunin</i>
<i>honde lönnen</i>	<i>onde lönnin</i>	<i>onde lönnen</i>
<i>honde endrinjen</i>	<i>ande endrinjin</i>	<i>ande endrinjen</i>
<i>hande hagan</i>	<i>ande hagan</i>	<i>ande hagan</i>
<i>hande/honde leegenheiten</i>	<i>ande leegenheitin</i>	<i>ande leegenheiten, -tin</i>
<i>honde loften</i>	<i>ande loftin</i>	<i>onde loften</i>
<i>honde stærtjelsen</i>	<i>ande stærtjelsin</i>	<i>ande stærtjelsin</i>
<i>hande låftin</i>	<i>ande låftin</i>	<i>ande låftin</i>
<i>honde aalen</i>	<i>onde aalin</i>	<i>onde aalen</i>
<i>honde föklaarinjen</i>	<i>ande föklaarinjin</i>	<i>onde/ande föklaarinjen</i>
<i>hande gåvan</i>	<i>ande gåvan</i>	<i>ande gåvan</i>
<i>hande dombheiten</i>	<i>ande domheitin</i>	<i>ande domheiten</i>
<i>onde stånden</i>	<i>ande ståndin</i>	<i>ande stånden/ståndin</i>
<i>hande ruörelsen</i>	<i>ande ruörelsin</i>	<i>ande ruörelsen</i>
<i>hande fatisdåomin</i>	<i>ande fatisdåomin</i>	<i>ande fatisdåomin</i>
<i>honde röinen</i>	<i>onde röunin</i>	<i>onde röunen</i>
<i>honde löisninjen</i>	<i>onde/ande löisninjin</i>	<i>ande löisninjen</i>
<i>hande värman</i>	<i>ande värman</i>	<i>ande värman</i>
<i>honde einvisheiten</i>	<i>ande einviisheitin</i>	<i>ande einviisheitin</i>
<i>honde trösten</i>	<i>ande tröstin</i>	<i>ande tröstin</i>
<i>hande hendelsin</i>	<i>ande hendelsin</i>	<i>ande hendelsin</i>
<i>hande fonktjåonin</i>	<i>ande fonkschåonin</i>	<i>ande fonktjåonin</i>
<i>honde ietjen</i>	<i>onde ietjin</i>	<i>onde ietjen</i>
<i>hande stroålan</i>	<i>ande stroålan</i>	<i>ande stroålan</i>
<i>honde möiliheiten</i>	<i>ande möiliheitin</i>	<i>ande möiliheitin</i>
<i>hande venskaapen</i>	<i>ande venskapin</i>	<i>ande venskapen</i>
<i>hande oppleevensin</i>	<i>ande åppleevensin</i>	<i>ande åppleevensin</i>
<i>honde säljen</i>	<i>onde säljin</i>	<i>onde säljen</i>
<i>hande jemfuörelsin</i>	<i>ande jemfuörelsin</i>	<i>onde jemfuörelsen</i>

Gemensamt för dessa tre informanter är att de alla var språkligt medvetna samt tillhörde de mest traditionella i sin åldersgrupp

Bilaga 3. Informanternas bakgrund

Kvevlax och Koskö, 1920

Kv1921m

mor från Voitby och far från Kvevlax

folkskola

chaufför

bott i Sverige ½ år, Västerhankmo 2 ½ år, Petsmo 3 ½ år, annars Kvevlax

fru från Västerhankmo

Kv1924k

mor och far från Kvevlax

mellanskola, sedan sjukvårdsutbildning ½ år och hushållsutbildning i Borgå 3 år

hushållslärare

bott i Vasa 18 år och i Smedsby 38 år, men alltid sommarhalvåret i Kvevlax

särbo från Kvevlax

Kv1925m

mor och far från Överbyn⁶⁴ i Kvevlax

folkskola, slöjdskola

bonde

bott i Överbyn, Kvevlax

ogift

Ko1920m

mor från Karperö och far från Koskö

folkskola

snickare, pälsfarmare

bott i Koskö utom under krigsåren

fru från Koskö

Ko1922k

mor och far från Koskö

folkskola

pälsfarmning, hemarbete

bott i Sverige 1950, annars Koskö

man från Koskö

---

⁶⁴ Kvevlax kyrkby kan delas in i Storbyn och Överbyn, med delvis skilda dialekter. Skillnaderna finns främst på den fonologiska och den lexikaliska nivån.

Ko1923k

mor från Karperö och far från Koskö

folkskola

pälsfarmning, hemarbete

bott ca 5 år i Kalvholmen, ca 2 år i Karperö, ca 3 år i Sverige, annars Koskö

man från Kalvholmen

Vassor och Västerhankmo, 1920

Vas1918k

mor och far från Vassor

folkskola, ambulerande vävskola

bonde

bott i Vassor

ogift

Vas1922k

mor från Petsmo och far från Vassor

folkskola

butiksbiträde, hemhjälpare

bott i Vassor

man från Vassor vars föräldrar inflyttat från Maxmo

Vas1926m

mor från Tottesund (Maxmo) och far från Vassor

folkskola, folkhögskola, slöjdskola

målare i 12 år, sedan bonde

bott i Sverige i två omgångar, annars Vassor

fru från Tottesund

Väs1918k

mor och far från Västerhankmo

folkskola, fortsättningsskola, folkhögskola

hemarbete

bott i Västerhankmo

man från Västerhankmo

Väs1919m

mor från Petsmo och far från Västerhankmo

folkskola, aftonskola

arbetat i Vasa 10–15 år, sedan bonde
bott i Västerhankmo
fru från Västerhankmo

Väs1926k
mor och far från Västerhankmo
folkskola, husmodersskola
pälsfarmare
bott i Västerhankmo
man från Västerhankmo

Kvevlax och Koskö, 1950

Kv1950m
mor från Kvevlax men med föräldrar som inflyttat från Västerhankmo
far från Kvevlax, dog när BN var 11 år
teknisk yrkeshögskola, PF i Vasa
yrkesskollärare, arbetat i Kvevlax
bott i Helsingfors 1 år, Vasa 5 år, annars Kvevlax
fru från Vasa

Kv1951k
mor från Petsmo och far från Kvevlax
medborgarskola, folkhögskola
arbetat i Vasa 13 år, sedan i Kvevlax
bott i Kvevlax
man från Kvevlax

Kv1951m
mor och far från Kvevlax
yrkesskola
timmerman, arbetat i Kvevlax
bott i Kvevlax
fru från Vallvik men med föräldrar inflyttade från Vassor

Ko1951m
mor och far (Ko1920m) från Koskö
medborgarskola, hemslöjdskola
arbetat i Smedsby 5 år, sedan i Vasa
bott 3 år i Karperö, annars Koskö
fru från Vörå (Nykarleby, Vasa)

Ko1951k

mor från Petsmo och far från Koskö
folkskola, folkhögskola, hemslöjdskola, familjedagvårdarkurs
arbetat i Vasa 6 år, sedan familjedagvårdare i hemmet
bott i Koskö
man från Bergö

Ko1953k

mor från Kvevlax och far från Koskö
mellanskola, husmodersskola, sjukvårdsläroanstalt
arbetat i Vasa ca 10 år, i Kvevlax 6 år samt i Smedsby från 1992
bott 5 år i Vasa, annars Koskö
man från Oravais

Vassor och Västerhankmo, 1950

Vas1946k

mor och far från Vassor
folkskola, husmodersskola
arbetat 10 år i Kvevlax, sedan barndagvårdare i hemmet
bott i Vassor
man från Oxkangar

Vas1950m

mor från Vallvik (Korsholm) och far från Vassor
folkskola, medborgarskola i Västerhankmo 1 år
bonde
bott i Vassor
ogift

Vas1954m

mor från Maxmo och far från Vassor
medborgarskola, Vörå folkhögskola, Kvevlax hemslöjdskola
målare, arbetar både i stan och på landet
bott i Vassor
ogift

Väs1948m

mor och far från Västerhankmo
folkskola, medborgarskola i Västerhankmo, folkhögskola i Vörå
bonde
bott i Västerhankmo

man från Sundom

Väs1949m

mor och far från Västerhankmo

Korsholms skolor, teknisk yrkeshögskola i Vasa

arbetat i Vasa

bott en kort tid i Vasa, annars i Västerhankmo

fru från Kvevlax

Väs1950k

mor och far från Västerhankmo

mellanskola i Smedsby, gymnasium (Vasa), handelsläroverk (Vasa)

kontorsarbete i Vasa

bott i Västerhankmo

man från Oravais

Kvevlax och Koskö, 1980

Kv1980k1

mor från Maxmo, far från Kvevlax

gymnasium, sjukvårdsläroanstalt

bott i Kvevlax, flyttade till Vasa år 2000

Kv1980k2

mor från Veikars (Korsholm), far från Överbyn i Kvevlax

gymnasium, universitetsstudier

bott i Umeå, Sverige tills hon var 5 år, sedan i Överbyn, Kvevlax

flyttade till Åbo hösten 1999

Kv1981m

mor från Västerhankmo, far från Kvevlax

Korsholms skolor (lantbruksskola)

bott i skolan på internat sedan hösten 1997, annars i Kvevlax

Ko1980k

mor från Runsor (Korsholm), far från Koskö

gymnasium 1 år, sedan sjukvårdsläroanstalt

bott i Koskö, flyttade till Karperö (Korsholm) år 2000

Ko1979m

mor från Korsholm, far från Koskö

yrkeshögskola

bott i Koskö

Ko1984m

mor från Koskö, far från Smedsby (Korsholm)

högstadium

bott i Koskö

Vassor och Västerhankmo, 1980

Vas1980k

mor och far från Vassor

gymnasium, yrkeshögskola

bott i Vassor, men flyttade till Åbo hösten 1999

Vas1979k

mor och far från Vassor

gymnasium, universitetsstudier

bott i Vassor, men flyttade till Vasa hösten 1998

Vas1976m

mor och far från Vassor

yrkesskola i Vasa

arbetar i Kvevlax

bott i Vassor

Väs1979k

mor från Västerhankmo och far från Kronoby

gymnasium, sjukvårdsläroanstalt, handelsinstitut

bott i Kronoby de första 3-4 åren, sedan i Västerhankmo

Väs1984m

mor från Västerhankmo (Väs1948k) och far från Sundom

högstadium

bott i Västerhankmo

Väs1977m

mor från Oravais och far från Västerhankmo (farmor ES 1926)

yrkesskola

kock

bott i Västerhankmo, men flyttade till Vasa hösten 1998

Källförteckning

Arkivmaterial

- FO reg. = Register till *Ordbok över Finlands svenska folkmål*,
Forskningscentralen för de inhemska språken, Helsingfors.
- Fördelning regionvis av befolkningen i Korsholms kommun 1997. I: *Korsholms kommun: Budget, Ekonomiplan 1998–2000*, godkänd av kommunfullmäktige 11.12.1997, Korsholms kommuns arkiv, Korsholm.
- Kvevlax församlings medlemsregister för åldersgrupperna 1916–1925, 1946–1955 och 1976–1985, samt förteckning över avlidna 1.6.1998–20.2.2006, Kvevlax församlings arkiv, Kvevlax.
- Nesse, Agnete, 2002b: *The relationship between gender and anaphoric pronouns. Linguistic change in Bergen (16th century) and Bodø (21st century)*. Manuskript. Høgskolen i Bodø.
- Rabb, Viveca, 2000: *Genussystem i förändring. En studie från Kvevlax i Österbotten*. Otryckt avhandling pro gradu. Åbo Akademi.
- Sandström, Caroline, 2003: *Från tre genus till två i östra och mellersta Nyland*. Otryckt licentiatavhandling vid Helsingfors Universitet.

Elektroniska källor

- Enetjärn, Anders & Molander, Lise-Lotte: *Kvarkens geologi. I: Kvarkens naturguide*. Hämtat från <http://www.kvarkenguide.org/geologisv.html>. Hämtat 7.12.2005.
- Kusters, Wouter, 2003: *Linguistic complexity. The influence of social change on verbal inflection*. Utrecht: LOT. Hämtat från <http://home.wanadoo.nl/wku/Linguistics/Linguistics.html>. Hämtat 23.9.2004.
- Re: *En siffra till*. Kvevlax församling kvevlax.forsamling@evl.fi [e-post]. E-brev till Viveca Rabb, 27.2.2006.
- Statistikcentralens klassificeringstjänst. Hämtat från http://www.stat.fi/tk/tt/luokitukset/index_ru.html. Hämtat 1.3.2006.
- Wagner, Susanne, 2003: *Gender in English pronouns – Myth and reality*. Hämtat från <http://www.anglistik.uni-freiburg.de/institut/lkortmann/index.htm#Projects>. Hämtat 22.9.2004.

Litteratur

- Ahlbäck, Olav, 1946: *Studier över substantivböjningen i Finlands svenska folkmål*. Helsingfors.
- Allardt, Erik & Starck, Christian, 1981: *Språkgränser och samhällsstruktur. Finlandssvenskarna i ett jämförande perspektiv*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Andersson, Anders-Börje, 1992: *Second language learners' acquisition of grammatical gender in Swedish*. Göteborg: Gothenburg monographs in linguistics 10.
- Andersson, Erik, 1979: Balansen mellan grammatiskt och semantiskt genus i svenskan. I: *Folkmålsstudier* 26. Åbo, S. 27–48.
- Andersson, Erik, 1993: *Grammatik från grunden. En koncentrerad svensk satslära*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Andersson, Erik, 2000: How many gender categories are there in Swedish? I: Unterbeck, Barbara & Rissanen, Matti (red.), S. 545–559.
- Andersson, Lars-Gunnar, 1994: Göteborgska – inte alltid så enkelt. I: Kotsinas, Ulla-Britt & Helgander, John (utg.), *Dialektkontakt, språkkontakt och språkförändring i Norden. Föredrag från ett forskarsymposium*. MINS 40. Stockholm.
- Andersson, Lars-Gunnar, 2005: Språkkänsla som mönsterminnen. I: Melander, Björn m.fl. (red.), *Språk i tid. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen*. Uppsala.
- Andersson, Roger, & Thelander, Mats, 1994: Internal migration, biography formation, and linguistic change. I: Nordberg, Bengt (red.) *The sociolinguistics of urbanization. The case of the Nordic countries*. Berlin – New York: de Gruyter. S. 51–86.
- Aniansson, Eva, 1975: Rester av grammatiskt genus i informellt sörmländskt talspråk. *FUMS rapport nr 38*. Uppsala.
- Audring, Jenny, 2006: Pronominal gender in spoken Dutch. I: *Journal of Germanic Linguistics* 18:2. S. 85–116.
- Bailey, Charles-James N., 1973: *Variation and linguistic theory*. Arlington: Center for Applied Linguistics.
- Bailey, Guy, 2004 (2002): Real and apparent time. I: Chambers, J. K m.fl. (utg.) *The handbook of language variation and change*. Malden–Oxford–Carlton: Blackwell. S. 312–332.
- Beckman, Natanael, 1955: *Svensk språklära för den högre elementarundervisningen*. Stockholm: Svenska bokförlaget Bonniers.
- Beito, Olav, 1954: *Genusskifte i nynorsk*. Oslo: Jacob Dybwad.
- Bergroth, Hugo, 1917: *Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Helsingfors: Schildts.

- Bittner, Dagmar, 2000: Gender classification and the inflectional system of German nouns. I: Unterbeck, Barbara & Rissanen, Matti (red.), S. 1–23.
- Bourdieu, Pierre, 1984: *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. Cambridge University Press.
- Brugmann, Karl, 1899: Das Nominalgeschlecht in den indogermanischen Sprachen. I: *Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft* 4. S. 100–109.
- Bucht, Torsten, 1962, Språket i Härnösand. I: *Skrifter utgivna av nämnden för svensk språkvård nr 25*. Stockholm: Norstedts.
- Bynon, Theodora, 1996 (1977): *Historical linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Campbell, L & Muntzel, M, 1989: The structural consequences of language death. I: *Investigating obsolescence. Studies in language contraction and death*. red. Nancy C. Dorian, Cambridge: Cambridge University Press. S. 181–196.
- Cederschiöld, Wilhelm, 1913: *Studier över genusväxlingen i fornvästnordiska och fornsvenska*. Göteborg.
- Chambers, J.K, 1995: *Sociolinguistic theory*. Oxford – Cambridge: Basil Blackwell.
- Chambers, J.K & Trudgill, Peter, 1998 (1980): *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, Bernard, 1981: *The languages of the Soviet Union*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Conzett, Philipp, 2004: Frå einskap til ulikskap? Ei gransking av genustilhøvet ved avleiingar på *-skap* i skandinavisk. I: *Norsk Lingvistisk Tidsskrift 2004:1* S. 169–193.
- Corbett, Greville, 1991: *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corbett, Greville, 2006: *Agreement*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Coupland, Nikolas, 2001: Age in social and sociolinguistic theory. I: Coupland, Nikolas et al. (red.), *Sociolinguistics and social theory*. Harlow: Pearson Education. S. 185–211.
- Dahl, Östen, 2000a: Animacy and the notion of semantic gender. I: Unterbeck, Barbara & Rissanen, Matti (red.), S. 99–115.
- Dahl, Östen, 2000b: Elementary gender distinctions. I: Unterbeck, Barbara & Rissanen, Matti (red.), S. 577–593.
- Dahlstedt, Karl-Hampus, 1978: Dialekt och högspråk i nutidens Sverige, särskilt i Norrland. I: Zeitler, Rudolf (red.), *Det moderna Skandinaviens framväxt. Bidrag till de nordiska ländernas moderna historia*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Davidson, Herbert, 1990: *Han hon den: Genusutvecklingen i svenskan under nysvensk tid*, Lund: Lund University Press.

- Davis, Lawrence M, 1990: *Statistics in dialectology*. Tuscaloosa: The University of Alabama Press.
- Dekeyser, Xavier, 1980: The diachrony of the gender systems in English and Dutch. I Fisiak Jacek (red.), *Historical morphology*. Haag: Mouton Publishers. S. 97–111.
- Derwing, Bruce L, 1990: Morphology and the mental lexicon: psycholinguistic evidence. I: Dressler, Wolfgang m.fl. (red.). *Contemporary Morphology*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter. S. 249–265.
- Doleschal, Ursula, 2000: Gender assignment revisited. I: Unterbeck, Barbara & Rissanen, Matti (red.). S. 117–165.
- Doleschal, Ursula, 2004: *Genus als grammatische und textlinguistische Kategorie. Eine kognitiv-funktionalistische Untersuchung des Russischen*. München: Lincom Europa.
- Dorian, Nancy, 1994: Varieties of variation in a very small Place: Social homogeneity, prestige norms, and linguistic variation. I: *Language. Volume 70. Number 4*. S. 631–696.
- Eckert, Penelope, 2000: *Linguistic variation as social practice. The linguistic construction of identity in Belten High*. Malden – Oxford: Blackwell Publishers.
- Eckert, Penelope & McConnell-Ginet, Sally, 2003: *Language and gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Enger, Hans-Olav, 2001: Genus i norsk bør granskes grundigere. I: *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 19:2. S. 163–183.
- Enger, Hans-Olav, 2002: Genus, bøyingsklasse og morfologisk modell. – Diakrone perspektiv frå norsk. I: *NORskrift 104/2002*. Oslo. S. 3–33.
- Enger, Hans-Olav, 2004a: Tre endringer i det skandinaviske genussystemet i lys av grammatikaliseringsteori. I: *Arkiv för nordisk filologi* 119. S. 125–146.
- Enger, Hans-Olav, 2004b: On the relation between gender and declension: A diachronic perspective from Norwegian. I: *Studies in Language, Volume 28. Number 1*. S. 51–82.
- Everitt, Brian S. & Dunn, Graham, 1991: *Applied multivariate data analysis*. London–Melbourne–Auckland: Edward Arnold.
- Feagin, Crawford, 2004 (2002): Entering the community: fieldwork. I: Chambers, J. K., Trudgill, Peter & Schilling-Estes, Nathalie (eds.) *The handbook of language variation and change*. Malden–Oxford–Carlton: Blackwell Publishing. S. 20–39.
- Fischer, Rudolf-Josef, 2005: *Genuszuordnung. Theorie und Praxis am Beispiel des Deutschen*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Fraurud, Kari, 2000: Proper names and gender in Swedish. I: Unterbeck, Barbara & Rissanen, Matti (red.), S. 167–219.

- Fries, Sigurd, 1988: De svaga femininernas formutveckling – strukturellt betingade förändringar eller högprestigeformers inflytande? I: Pettersson, Gertrud (red.), *Studier i svensk språkhistoria*. Lund: Lund University Press. S. 55–61
- FO = *Ordbok över Finlands svenska folkmål*. 1982–. Utg. under red. av Olav Ahlbäck, Peter Slotte. Forskningscentralen för de inhemska språken. Helsingfors.
- Fodor, István, 1959: The origin of grammatical gender. I: *Lingua* 8. S. 1–41. *Lingua* 9. S. 186–214.
- Grimm, Jacob, 1890 (1831): *Deutsche Grammatik* III. Gütersloh: C. Bertelsmann.
- Gullmets-Wik, Marie-Charlotte, 2004: *Backa och backe, glader och glad. Formväxling i talspråket i Jakobstad, Kristinestad, Ekenäs och Lovisa*. (Studier i nordisk filologi 82). Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Gunnarsdotter Grönberg, Anna, 2004: *Ungdomar och dialekt i Alingsås*. Göteborg: Acta universitatis gothoburgensis.
- Guy, Gregory R., 1980: Variation in the group and the individual. The case of final stop deletion. I: Labov, William, (ed.), *Locating language in time and space*. New York: Academic Press. S. 1–36.
- Hamilton, Carl, 2004: *Det infantila samhället. Barndomens slut*. Stockholm: Prisma.
- Harling-Kranck, Gunilla, 1998: Finlandssvenska dialekter. I: Harling-Kranck, Gunilla (utg.), *Från Pyttis till Nedervetil. Tjugonio prov på dialekter i Nyland, Åboland, Åland och Österbotten*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland. S. 139–159.
- Hazellius, Arthur, 1863: *Substantivens kön*. Stockholm.
- Hellquist, Elof, 1922: *Svensk etymologisk ordbok*. Lund: Gleerups förlag.
- Helsinki kypistä Nuorgamiin. Suomalaiset kuluttajat postinumerolueittain*. Väestö 1999:10. Tilastokeskus. Helsinki.
- Herberts, Kjell, 2000: Byarnas Korsholm – en statistisk utflykt. I: Karlsson, Svenolof (red.) ”Ett vrängt och svårt folk”. *Korsholm under 650 år*. Korsholms kommun. S. 217–248.
- Hinskens, Frans, 1996: *Dialect levelling in Limburg*. Tübingen. Niemeyer.
- Hockett, Charles, 1960 (1958): *A course in modern linguistics*. New York: Macmillan.
- Huldén, Lars, 1973: Genussystemet i Karleby och Nedervetil. I: *Folkmålsstudier* 22. Helsingfors. S. 47–82.
- Hultman, Tor G., 2003: *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm.
- Ivars, Ann-Marie, 1986: *Från Österbotten till Sörmland. En undersökning av emigration och språklig tillpassning*. Studier i nordisk filologi 66. Helsingfors.

- Ivars, Ann-Marie, 1996: *Stad och bygd. Finlandssvenska stadsmål i ett regionalt och socialt perspektiv*. Folkmålsstudier 37. Helsingfors.
- Ivars, Ann-Marie, 2001: Ska vi forska i de svenska dialekterna i Finland? I: *Språkbruk* 4/2001.
- Jacobs, Neil G., 1990: Northeastern Yiddish gender-switch: abstracting dialect features regionally. I: *Diachronica VII:1*. S. 69–100.
- Jahr, Ernst Håkon, 1984: Language contact in northern Norway. Adstratum and substratum in the Norwegian, Sami and Finnish of northern Norway. I: *Acta Borealia* 1.S. 103–112.
- Karlsson, Fred, 1976: *Johdatusta yleiseen kielitieteeseen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kastovsky, Dieter, 2000: Inflectional classes, morphological restructuring, and the dissolution of Old English grammatical gender. I: Unterbeck, Barbara & Rissanen, Matti (red.), S.709–727.
- Kerswill, Paul, 1994: *Dialects converging. Rural speech in urban Norway*. Oxford: Clarendon Press.
- Krzanowski, W. J. & Marriott, F. H. C., 1995: *Multivariate analysis. Part 2: Classification, covariance structures and repeated measurements*. London–Sydney–Auckland: Arnold.
- Kurki, Tommi, 2005: *Yksilön ja ryhmän kielen reaaliaikainen muuttuminen. Kielenmuutosten seuraamisesta ja niiden tarkastelussa käytettävistä menetelmistä*. Helsinki: SKS.
- Källström, Roger, 1993: *Kongruens i svenskan*, Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Källström, Roger, 1996: On gender assignment in Swedish. I: Ottósson, Kjartan m.fl. (red.), *The Nordic Languages and Modern Linguistics* 9. Oslo: Novus. S. 151–167.
- Labov, William, 1963: The social motivation of a sound change. I: *Word* 19. S. 273–309.
- Labov, William, 1972: *Sociolinguistic patterns*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Labov, William, 1980: The social origins of sound change. I: Labov, William (red.), *Locating language in time and space*. New York –London: Academic Press. S. 251–265.
- Labov, William, 1990: The intersection of sex and social class in the course of linguistic change. I: Sankoff, David et al. (eds.), *Language Variation and Change* 1990:2 nr 2. S. 205–251.
- Labov, William, 1994: *Principles of linguistic change, Internal factors*, Oxford – Cambridge: Blackwell Publishers.
- Labov, William, 2001: *Principles of linguistic change. Social factors*. Malden – Oxford: Blackwell Publishers.
- Lehmann, Christian, 1982: Universal and typological aspects of agreement. I: Seiler, Hansjakob & Stachowiak, Frans Josef (red.) *Apprehension. Das*

- sprachliche Erfassen von Gegenständen. Teil II: Die Techniken und ihr Zusammenhang in Einzelsprachen. Tübingen: Gunter Narr Verlag. S. 201–267.*
- Levin, Magnus, 2001: *Agreement with collective nouns in English*. Lund: Lund studies in English.
- Liljestrand, Birger, 1975: *Så bildas orden*. Lund: Studentlitteratur.
- Liljestrand, Birger, 1993 [1975]: *Så bildas orden. Handbok i ordbildning*. Lund: Studentlitteratur.
- Linell, Per, 1976: On the structure of morphological operations. I: *Linguistische Berichte 44*. S. 1–29.
- Matasović, Ranko, 2004: *Gender in Indo-European*. Heidelberg: Winter.
- Milroy, James & Milroy Lesley, 1997: Exploring the social constraints on language change. I: Eliasson, Stig & Jahr, Ernst Håkon (red.), *Language and its ecology: Essays in memory of Einar Haugen*. Berlin: Mouton de Gruyter. S. 75–101.
- Milroy, Lesley, 1980: *Language and social networks*, Oxford: Basil Blackwell.
- Milroy, Lesley, 1987: *Observing and analyzing natural language. A critical account of sociolinguistic method*. Oxford–New York. Basil Blackwell.
- Milroy, Lesley & Gordon, Matthew, 2003: *Sociolinguistics. Method and interpretation*. Malden–Oxford–Carlton: Blackwell Publishing.
- Nesse, Agnete, 2002a: *Språkkontakt mellom norsk og tysk i hansatidens Bergen*. Oslo: Novus Forlag.
- Nesse, Agnete, 2003: Bodødialekten – en romslig norm? I: Akselberg, Gunnstein m.fl. (red.) *Nordisk dialektologi*. Oslo: Novus. S. 385–400.
- Nesse, Agnete, 2005: Boken – han og kua – den. Om endringer i norske genussystem. I: *Maal og minne 2005:2*.
- Niedzielski, Nancy A. & Preston, Dennis R. 2003 (2000): *Folk linguistics*. Berlin–New York: Mouton de Gruyter.
- Nordberg, Bengt, 1999: Att studera pågående språkförändringar. I: *Saga och sed 1999*. S. 73–89
- Nordberg, Bengt & Sundgren, Eva, 2000: Från lokalspråk till standard i en mellansvensk stad. I: *Folkmålsstudier 39*. Helsingfors. S. 239–255.
- Nuolijärvi, Pirkko, 1986: *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. Helsinki:SKS.
- Nygren, Anders Johan, 1921 (1889–1891): *Byrallor: Folklivsbilder på österbottniskt bygdemål*. Vasa: F. W. Unggrens förlag.
- Palander, Marjatta, 2005: *Lapsuudesta keski-ikään. Seuruututkimus itäsavolaisen yksilömurteen kehityksestä*. Helsinki: SKS.
- Paul, Hermann, 1926: *Mittelhochdeutsche Grammatik*, Halle a. S: Max Niemeyer.
- Pedersen, Inge Lise, 1971: Genusforhold i moderne vestfyensk. I: Hald, Kristian

- m.fl. (red.), *Studier i dansk dialektologi og sproghistorie tilegnet Poul Andersen på halvfjerdsårsdagen den 8. juni 1971*. København: Akademisk forl. S. 89–297.
- Pedersen, Karen Margrethe, 1991: Selvrapporering – kan det bruges til noget? I: *Danske Folkemål. Bind 33*. S. 111–121.
- Pedersen, Karen Margrethe, 1999: Genusforenklingen i københavnsk. I: *Danske folkemål. Bind 41*. Köpenhamn. S. 79–105.
- Pettersson, Gertrud, 1996: *Svenska språket under sjuhundra år. En historia om svenskan och dess utforskande*. Lund: Studentlitteratur.
- Priestly, Tom, 1983: On "drift" in Indo-European gender systems. I: *The Journal of Indo-European Studies. Vol. 11. Nr 3–4*. S. 339–363.
- Reinhammar, Vidar, 1975: *Pronomenstudier*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Rietveld, Toni & van Hout, Roeland, 2005: *Statistics in language research: Analysis of variance*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- SAG = Teleman, Ulf, Hellberg, Staffan & Andersson, Erik, 1999: *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts.
- Sandström, Caroline, 1995: Maskulinum och femininum som grammatiskt genus i nyländska dialekter. I: Saari, Mirja & Lindström, Jan (red.), *Svenskan i Finland 3*. Helsingfors. S. 94–105.
- Sandström, Caroline, 1996: Pronomenen *he* och *han* i Pyttisdialekten. I: Pitkänen, Ritva Liisa m.fl. (red.), *Kielen kannoilla. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 20 vuotta*. Helsingfors: Edita. S. 155–167.
- Sandström, Caroline, 1997a: Grammatiskt genus i nyländska dialekter. I: Reinhammar, Maj (utg.), *Nordiska dialektstudier*. Uppsala. S. 263–272.
- Sandström, Caroline, 1997b: Genus under utveckling i Sibbodialekten. I: Haapamäki, Saara (red.), *Svenskan i Finland 4*. Åbo. S. 191–199.
- Sandström, Caroline, 2005: *Hon, han* eller *den*? Pronomenbruket för feminina inanimata korrelat i Liljendaldialekten 1964–2004. I: Melander, Björn m.fl. (red.), *Språk i tid. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen*. Uppsala. S. 97–109.
- Sandøy, Helge, 2000: Utviklingslinjer i moderne norske dialekter. I: *Folkmålsstudier 39*. Helsingfors. S. 345–384.
- Sankoff, Gillian, 1980: A quantitative paradigm for the study of communicative competence. I: Sankoff, Gillian (ed.) *The social life of language*. Philadelphia: Philadelphia University Press. S. 47–79.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket*. Svenska Akademien. Lund. 1898–.
- Spenter, Arne, 1971: Die Genuskategorie in der Schiermonnikooger Mundart. I: *Us Wurk. Jiergoong 20. Numer 1–2*. S. 27–36.
- Steele, Susan, 1978: Word order variation. A typological study. I: Greenberg J., Ferguson, C (utg.). *Universals of Human Language. IV. Syntax*. Stanford: Stanford University Press. S. 585–623.

- Steinmetz, Donald, 2001: The great gender shift and the attrition of neuter nouns in west Germanic: The example of German. I: Rauch, Irmengard & Carr, Gerald F (red.), *New insights in Germanic linguistics II. Fourteen papers from the 1998 Berkeley Germanic Linguistic Roundtable*. New York: Peter Lang. S. 201–224.
- Steinmetz, Donald & Rice, Curtis, 1989: The gender of inanimate nouns in German and Dutch. I: *Texas Linguistic Forum* 31. S. 157–189.
- Ståhle, Carl Ivar, 1981: Stockholmsspråket och finlandssvenskan. I: *Folkmålsstudier* 27. Åbo, s. 1-13
- Sundgren, Eva, 1997: *Kontinuitet och förändring i nutida talspråk. Återbesök i Eskilstuna: Informanter, material samt register över inspelningar*. (SoLiD nr 7 = FUMS Rapport nr 184.) Uppsala.
- Sundgren, Eva, 2002: *Återbesök i Eskilstuna. En undersökning av morfologisk variation och förändring i nutida talspråk*. Uppsala.
- Svahn, Margareta, 2003: Dialektbegreppet – ett diskussionsinlägg. I: Akselberg, Gunnstein m.fl. (red.), *Nordisk dialektologi*. Oslo: Novus forlag. S. 503–513.
- Tegnér, Esaias, 1925: Om genus i svenskan. (1892) I: *Ur språkens värld. Fyra uppsatser*, Stockholm: Albert Bonniers förlag. S. 1–200.
- Teleman, Ulf, 1987: Hur många genus finns det i svenskan? I: Teleman, Ulf (red.), *Grammatik på villovägar*. Stockholm: Esselte. S. 106–114.
- Teleman, Ulf, 1991: *Lära svenska. Om språkbruk och modersmålsundervisning*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Thelander, Margareta, 1975: Grammatiskt genus i en nutida norrländsk talgemenskap. I: *Nysvenska studier* 54, Lund, S. 96–129.
- Thelander, Mats, 1979a: *Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträsktal*. Del 1. *Materialbeskrivning och analys på språkdragsnivå*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Thelander, Mats, 1979b: *Språkliga variationsmodeller tillämpade på nutida Burträsktal*. Del 2. *Teoretiska utgångspunkter och analys på språkartsnivå*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Thelander, Mats, 1980: Inre migration och språklig utjämning. (*FUMS-rapport nr 87*.) Uppsala universitet. Uppsala.
- Thelander, Mats, 1982: Språklig variation och förändring – om sociolingvistiska metoder att belysa språkets nutidshistoria. I: *Svenskans beskrivning* 13. Helsingfors. S. 45–68
- Thomoglou, Polichronia, 2004: *Genuserwerb bei griechischen Lernern des Deutschen*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Thorell, Olof, 1987 (1973): *Svensk grammatik*. Stockholm: Esselte Studium AB.
- Trosterud, Trond, 2001: Genustilordning i norsk er regelstyrt. I: *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 19:1. S. 29–58.

- Trudgill, Peter, 1983: *On dialect. Social and geographical perspectives*. Oxford: Basil Blackwell.
- Trudgill, Peter, 1986: *Dialects in contact*, Oxford – New York: Basil Blackwell.
- Trudgill, Peter, 2002 (1999): Language contact and the function of linguistic gender. I: *Sociolinguistic variation and change*. Edinburgh: Edinburgh University Press. S. 76–92.
- Unterbeck, Barbara, 2000: Gender: New light on an old category. I: Unterbeck, Barbara & Rissanen, Matti (red.). S. xv–xlvii.
- Unterbeck, Barbara & Rissanen, Matti, 2000: *Gender in grammar and cognition*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Wardhaugh, Ronald, 2002 (1986): *An introduction to sociolinguistics*. Malden–Oxford–Carlton: Blackwell Publishing.
- Weber, Doris, 2000: On the function of gender. I: Unterbeck, Barbara & Rissanen, Matti (red.), S. 495–509.
- Weinreich, Uriel & Labov, William & Herzog, Marvin, 1968: Empirical foundations for a theory of language change. I: Lehmann, W. P. & Malkiel, Yakov (red.), *Directions for historical linguistics*. Austin: University of Texas Press. S. 95–188.
- Wessén, Elias, 1965: *Svensk språkhistoria I. Ljudlära och ordböjningslära*. Stockholm–Göteborg–Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Westerberg, Anna, 2004: *Norsjömålet under 150 år*. Acta Academiae regiae Gustavi Adolphi 86. Uppsala.
- Wiik, Barbro, 1986: Kvevlaxdialektens fonologi. I: *Folkmålsstudier 30*. Åbo, S. 7–188.
- Wiik, Barbro, 2002: *Studier i de österbottniska dialekternas fonologi och morfologi*. (Studier i nordisk filologi 80). Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Wolfram, Walt & Fasold, Ralph W., 1997 (1974): Field methods in the study of social dialects. I: Coupland, Nikolas & Jaworski, Adam (red.), *Sociolinguistics. A reader and a coursebook*. Houndmills–New York: Palgrave. S.89–115.
- Wurzel, Wolfgang, 1986: Die wiederholte Klassifikation von Substantiven. Zur Entstehung von Deklentionsklassen. I: *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung 39*. S. 76–96.
- Wurzel, Wolfgang, 1989: *Inflectional morphology and naturalness*. Dordrecht – Boston – London: Kluwer Academic Publishers.
- Zilliacus, Kurt, 1989: *Skärgårdsnamn*. Borgå.
- Åberg, Viking, 2005: Skolsamarbete i Korsholmsregionen. I: Åberg, Viking, (red.) *Korsholms högstadium 40 år. Historisk översikt och matrikel 1965–2005*. Korsholm: Arbetsgruppen för utgivning av 40-årshistorik för Korsholms högstadium.

Källförteckning

Åkerblom, Bror, 1940: *Kvevlaxmålet och dess förhållande till grandidialekterna. En språkgeografisk och bebyggelsehistorisk undersökning av folkmål i mellersta Österbotten*. Helsingfors.

Åkerblom, Bror, 1962: *Kvevlax historia*. Vasa: Kvevlax kommuns förlag.

Öhman, Thomas, 1995 (red.): *Korsholms gymnasium 1975–1995*. Korsholm: Korsholms gymnasium.

I den här avhandlingen studeras grammatiskt genus i en österbottnisk dialekt. Förändringar i det gamla tregenussystemet diskuteras genom en analys av rapporterat språkbeteende och med hjälp av grammatisk teori och sociolingvistik. Metoden är främst kvantitativ och inbegriper statistisk testning.

Undersökningen fokuserar på formella och semantiska ledtrådar till grammatiskt genus, såsom förhållandet mellan deklination och genus, dikotomin konkret – abstrakt och betydelsen av olika suffix. Dessutom diskuteras några sociala variablers betydelse för förändringen. Resultaten ger en bild av samspel mellan överlappande ledtrådar i ett system där pronomenkongruensen minskar och användningen av feminint genus avtar.

Åbo Akademis förlag
ISBN 978-951-765-360-2

